

ಶ್ರೀ
ಉಭಯ ವೇದಾಂತ ಪ್ರವರ್ತನ ಸಭಾ

ಪುರುಷಾರ್ಥ ಕಲ್ಪ ದ್ರುಮ

ವೇದಾಂತ ಭಾಗ

೨.

ವಿಶಿಷ್ಟಾದೈತದೀಪಿಕೆ

ಆಸ್ತಾನ ವಿಪ್ಲವ ಮಂ. ಅ. ಜಯರಾಮ ನೆಂಕಟಾಚಾರ್ಯರಿಂದ
ವಿರಚಿತವಾದುದು

ಉಭಯವೇದಾಂತ ಪ್ರವರ್ತನ ಸಭೆಯವರಿಂದ ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು, ಸಿಟಿ.

ವೆ. ಬಿ. ಸುಬ್ಬಯ್ಯ ಅಂಡ್ ಸನ್ಸ್ ಯವರ ಮುದ್ರಾಕ್ಷರ ಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ
ಮುದ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

1933

ಅನುರಣಿಕೆ

ಪುಣ್ಯತಮವಾದ ಈ ಭಾರತಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಸಕಲ ಜೀತನರಿಗೂ ಅನುರವರ ಅಧಿಕಾರಾನುಗುಣವಾಗಿ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕಫಲಸಾಧಕವಾದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿ, ಅತ್ಮಗುಣಸಂಪತ್ತಿ, ಅವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಅಚರಣೆ ಇವುಗಳು ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನಡೆದುಬರುತ್ತಿದ್ದುವು. ಈಗ ಕಾಲವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದಲೂ, ವಿದೇಶೀಯರ ಸಹವಾಸದಿಂದಲೂ ಈ ಭಾರತಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ ನಾಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿ, ಸ್ವಧರ್ಮಭ್ರಂಶ, ಪರಧರ್ಮಾಲಂಬನ ಇವು ಜನರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅನೇಕ ಜನರಿಗೆ ತಾವು ಈ ಮಾನವಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದುದಕ್ಕೆ ಏನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಯಾವುದನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು, ಹೇಗೆ ಇದ್ದರೆ ತನಗೆ ಇಹ ಪರಸಾಧನವಾಗುವುದು ಎಂಬ ಯೋಚನೆಯೇ ಇರುವಂತೆ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಅವದ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಜನರಲ್ಲಿ ಸ್ವಮತಶ್ರದ್ಧೆ ಸದಾಚಾರಗಳನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಮಹಾಜನರು ಪ್ರಯತ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉದಯವೇದಾಂತಪ್ರವರ್ತನ ಸಭೆಯವರು ನಮ್ಮ ವೈದಿಕವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಪಾಠಪ್ರವಚನ, ಪಾಠಶಾಲಾಸ್ಥಾಪನೆ, ಪರೀಕ್ಷೆ, ಉತ್ತೀರ್ಣರಾದವರಿಗೆ ಬಹುಮಾನ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಬಾಲಕರಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಪಡಿಸುತ್ತ ಬಂದಿರುವುದು ಸಫಲವಾಗಿಯೂ ಶ್ಲಾಘಾರ್ಹವಾಗಿಯೂ ಇದೆ. ವೈದಿಕಧರ್ಮ ಸಂವಾಧಿಲಾಪೆಯಿಂದ ನಾನೂ ಅನೇಕವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ವೈದಿಕವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಪಾಠ ಪ್ರವಚನಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಲೂ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜನರಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವ, ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧೆ, ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿ, ಅಚಾರ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಬೋಧಿಸುತ್ತಲೂ, ಮಿತ್ರಗೋಷ್ಠಿಗಳಲ್ಲಿ ಚರ್ಚೆಗಳಿಂದ ಧರ್ಮತತ್ತ್ವರಹಸ್ಯಗಳ ಸಂಶಯಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುತ್ತಲೂ, ಯಥಾಶಕ್ತಿ ವೈದಿಕ ಧರ್ಮಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇದ್ದೆನು. ಇವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಕೇಳಿ ಸಂತೋಷಿಸಿದ ಅಸ್ತಿಕಮಹಾಜನರು “ತಾವು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕ್ರೋಡೀಕರಿಸಿ ಪಂಡಿತಪಾಮರ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಸುಬೋಧವಾಗುವಂತೆ ದೇಶೀಯಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಈ ವೈದಿಕಸಿದ್ಧಾಂತ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ, ಧರ್ಮಶ್ರದ್ಧಾಳುಗಳಾದ ಅಸ್ತಿಕ ಜನರಲ್ಲಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಬೇಕು” ಎಂದು ಒತ್ತಾಯಮಾಡಿ ನಿಯೋಗಿಸಿದರು. ಸಮಾಜ ಹಿತೈಷಿಗಳಾದ ನಮ್ಮ ಮಿತ್ರನುಂಡಲಿಯವರಿಂದಲೂ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ

ಉಭಯವೇದಾಂತಪ್ರವರ್ತನ ಸಭಾ ಕಾರ್ಯವರ್ತಿಗಳಾದ ರಾವ್ ಬಹಾದುರ್
ಅರ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರಿಂದಲೂ ಪ್ರೀತಿನಾಗಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದೀಪಿಕೆ ಎಂಬ
ಪೆಸರಿಂದ ಈ ವೇದಾಂತಪ್ರಕರಣ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದನು.

ಈ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರಕಾಶ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸ್ತೂಲ ವಿಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ, ಪರಿ
ಚ್ಛೇದ ಎಂಬ ಅಂತರಾಳಿಕ ವಿಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ, ಪ್ರಕರಣ ಎಂಬ (ಲೆಕ್ಕಹಾಕಿದ)
ಘಟ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುವ ಚಿಕ್ಕ ವಿಭಾಗಗಳಿಂದಲೂ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಆ ಆ
ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತದೆ. ಒಂದನೆಯದಾದ ಪ್ರಮಾಣ
ಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನರಬ್ಬಗಳೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ವಿವರ
ಿಸಿದೆ. ಎರಡನೆಯದಾದ ಪ್ರಮೇಯಪ್ರಕಾಶದ ಚಿತ್ತವಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮರ
ವಿಷಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಅಂಶಗಳೆಲ್ಲಾ ವಿವರಿಸಿವೆ. ಅಚಿತ್ತವಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ
ಈ ಪ್ರಪಂಚವಾಗಿ ಸರಿಯಿರುವುದರ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಳವಡವಾದ ತತ್ತ್ವಗಳ
ಪರಿಚಾಮವನ್ನೂ, ಅವರಿಂದಂಭವ ನಾನಾವಿಧಶರೀರಭೇದವನ್ನೂ, ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತ
ವಿಶ್ವಜಾಲವಾಗಿ ಕಂಡು ಸತ್ತಮರುವುದಾದ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿ ಎಂಬ ಮುಕ್ತಿಸ್ಥಾನವನ್ನೂ
ವಿವರಿಸಿದೆ. ಈಶ್ವರಪಂಚೇದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿನ, ಸಕಲ ಜಗದೇಕಕಾರಣ,
ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸರ್ವಶಕ್ತ, ಸರ್ವರಕ್ಷಕ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿ, ಅವನ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಸಾಶೀಲ್ಯ
ಪಾತ್ರಲಾಭಿಗುಣಗಳು ನಿರೂಪಿಸಿವೆ. ಅರ್ಥಪಂಚಕ ಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಆ
ಸರ್ವೋತ್ಪತ್ತಿನನ್ನು ಸೇರಲು ಉಪಾಯವಾದ ಕರ್ಮಯೋಗ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ,
ಭಕ್ತಿಯೋಗ, ಪ್ರಸತ್ತಿಯೋಗಗಳೂ ಅವುಗಳ ಸಾಧನಗಳೂ ನಿರೂಪಿಸಿವೆ. ಮೂರ
ನೆಯದಾದ ಸಮಸ್ತಯಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳ ಸಮುದಾಯಾರ್ಥ, ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯ
ಗಳ ಸ್ವರೂಪಕಾರ್ಯವಿಭಾಗ, ಅದ್ವೈತಮತಸಾರಾಂಶ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ
ಪ್ರಮೇಯ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಶಬ್ದಾರ್ಥ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವೊಂದರಲ್ಲಿಯೇ
ಸರ್ವವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸಮಸ್ತಯ ಇವೇ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಪೂರ್ವ
ಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತ ಸರಣಿಯಿಂದ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯದಾದ
ಫಲಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಾನಾಮತಪ್ರೋಕ್ತ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪೋಪಾಯಗಳನ್ನೂ ವಿಶಿಷ್ಟಾ
ದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತೀಕರಣಾದ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪೋಪಾಯಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ
ಭಗವದನುಭವಪೂರ್ವಕವಾದ ಕೈಂಕರ್ಯವೇ ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದೂ, ಇದನ್ನೇ
ನಮ್ಮಾಳವರವರು ತಮ್ಮ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಬಂಧಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆಂದೂ ಹೇಳಿ
ಪ್ರಸಂಗವಶದಿಂದ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳ ಅನತಾರಕ್ರಮ, ಸಮುದಾಯಾರ್ಥ, ಶತ
ಕಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹ ಇವುಗಳು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯ
ಸಂಪ್ರದಾಯ ಗ್ರಂಥಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯಸಾರವನ್ನೆಲ್ಲಾ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕವಿಲ್ಲದಂತೆ ಒಳ
ಗೊಂಡಿದೆ. ಸಕಲ ವೇದಾಂತಸಾರವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಯ

ಬೆಂಕಿಂಬಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲವಾಗಿ ಮೂಲತವಾಗಿಯೂ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿಯೂ ಅದರ
ಬಾಗುಬಿಟ್ಟನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಬರೆವುದಿಲ್ಲವೆ.

ಇದರ ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಈ ಉಭಯವೇದಾಂತಪ್ರವರ್ತನ
ಸಭೆಯವರಿಗೇ ಸಮರ್ಪಿಸಿರು ಸಭೆಯವರ ಸಮ್ಮತಿಯಿಂ ಈ ಗ್ರಂಥವು
ಮುದ್ರಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀ. ಉ. ವೆಂಕಟೇಶ್ವರನವಿಮಾರ್ತವಿಚಕ್ಷಣ ರಾವ್
ಬಹಾದುರ್ ಅರ್. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರವರು ತಮ್ಮ ಅನೋಢವಾದ ಕಾಲ
ಮೊಳಗೆ ಈ ಪ್ರಸ್ತುತವನ್ನು ಅಮೂಲಾಗ್ರವಾಗಿ ಸಂಶೀಲಿಸಿಯೂ, ಮುದ್ರಣಕ್ಕೆ
ತಕ್ಕಂತೆ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿಯೂ ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ವಂದನೆಗಳನ್ನು
ಅರ್ಪಿಸುವೆನು. ಇದನ್ನು ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಚಾರಗೊಳಿಸಿದ ಈ ಸಭೆಯವರಿಗೂ
ಭವ್ಯಪಾದಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವೆನು. ತೆಲುಗುವೇದದ ಸಮ್ಮ ರಾಮಾನುಜೇಯ
ಭ್ರಾತೃಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಕರಣ
ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತೆಲುಗುಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸುವ
ಮನೋರಥವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಮುದ್ರಣಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಈ ಸಭೆಯವರಿಗೆ
ಹಸ್ತಿಸಿದ್ಧಿಸು. ತೆಲುಗು ಮುಂತಾದ ಮೇಶಗಳಲ್ಲದೂ ರಾಮಾನುಜ ಸಿದ್ಧಾಂತ
ಪ್ರಚಾರಣವು ಈ ಸಭೆಯ ಉದ್ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿದೆಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯ
ವನ್ನೂ ಸಭೆಯವರೇ ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ನೆರವೇರಿಸಿದರೆ ನನ್ನ ಮನೋರಥವು ಕೈಗೂಡಿ
ನಿರ್ಭರನಾಗಿ, ಪುನರ್ಮುದ್ರಣಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಸಭೆಯವರಿಗೇ ಸಂತೋಷದಿಂದ
ಹಸ್ತಿಸಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವೆನು.

ನಮ್ಮ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವ ಸಮುದಾಯದ ಬಾಲಕರೂ, ಮಹಿಳೆಯರೂ, ಮತ
ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದವರೂ ಎಲ್ಲಾಜನರೂ ಈ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವಿವರಿಸಿಕೆಯನ್ನು ಅಗಾಗ ಹಿಡಿಯೂ,
ಸನ್ನಿಹಿತರಾದ ಗುರುಜನರಲ್ಲಿ ಅಚ್ಚುತಾಂತಗಳನ್ನು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡೂ, ಭಗವ
ದ್ಭಕ್ತಿ, ಆತ್ಮಗುಣವೆಂತಿ, ಸ್ವಮತಶ್ರದ್ಧೆ, ಪೂರ್ವಾಚಾರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ
ಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ತಿಮ್ಮವಾಡವನ್ನು ಪಡೆದರೆ ನನ್ನ ರ್ವಮವು ನಾರ್ಪಕವಾಯಿತೆಂದೂ,
ಆ ಮೂಲಕ ಭಗವನ್ಮಯೋಲ್ಲಾಸರೂಪನಾದ ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಲಾಭವುಂಟಾಯಿತೆಂದೂ
ಭಾವಿಸುವೆನು.

ಮಂ. ಅ. ಜಯರಾಮ ವೆಂಕಟಾಚಾರ್.

ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದೀಪಿಕೆಯ ವಿಷಯಸೂಚಿಕೆ

I ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಕಾಶ

ವಿಷಯ		ಪುಟ
ವಿದ್ಯಾಲಕ್ಷಣ, ವೇದಸ್ವರೂಪ, ವಿಭಾಗ	...	೧
ವೇದದ ಅಂಗೋಪಾಂಗಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನ	...	೨
ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣ	...	೩-೪
ಲಕ್ಷಣಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅಸಂಭವ		
ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದೋಷಗಳು	...	
ಕಾರಣ—ಉಪಾದಾನ, ನಿಮಿತ್ತ, ಸಹಕಾರಿ		
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಲಕ್ಷಣ		೮
ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಸದಾರ್ಥಗ್ರಹಣಪ್ರಕಾರ	...	೯
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತಿವಿಭಾಗ, ಲಕ್ಷಣೋದಾಹರಣಗಳು		೧೦-೧೧
ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣ—ಲಕ್ಷಣ, ಸ್ವರೂಪ, ಉದಾಹರಣ	...	೧೨
ಪಂಚಾವಯವವಾಕ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪೋದಾಹರಣ	...	೧೩
ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿಶೇಷೋಪಯೋಗ	...	೧೪
ಶಬ್ದಪರಿಚ್ಛೇದ—ವೇದಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣ	...	೧೫-೧೬
ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗ ಪಾಂಚರಾತ್ರಾದಿ ಸ್ವರೂಪ		
ಬೌದ್ಧಾದ್ಯಾಗಮಗಳು ಅಪ್ರಮಾಣ	...	೧೯-೨೦

II ಪ್ರಮೇಯಪ್ರಕಾಶ

ಚಿತ್ಪರಿಚ್ಛೇದ—ಪ್ರಮೇಯಗಳ ಸ್ವರೂಪವಿಭಾಗ		೨೧
ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣ—೩ ವಿಧ ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯ	...	೨೨
ಜೀವಾತ್ಮರ ಸ್ವರೂಪವಿವರಣ, ನಾಸ್ತಿಕರು ಹೇಳುವ		
ದೇಹಾತ್ಮವಾದ ಮುಂತಾದುವು	...	೨೩-೨೪
ದೇಹಾತ್ಮವಾದ ಖಂಡನ, ಇಂದ್ರಿಯಾತ್ಮವಾದ ಖಂಡನ,		
ಸಮುದಾಯದೋಷ	...	೨೫-೨೬
ಜೀವಾತ್ಮರ ಮಿಕ್ಕಸ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣ	...	೨೭
ಅನಂದರೂಪ, ಅಣುಸ್ವರೂಪ, ಕರ್ತೃ, ಭೋಕ್ತೃ, ವಿಚಾರ	...	೨೮-೨೯
ಅವಿದ್ಯಾ, ಕರ್ಮ, ವಾಸನಾ, ರುಚಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವಿವರಣ	...	೩೦-೩೩

ಬೀವಾತ್ಮರ ಅಸಂಖ್ಯಾತವು, ವಿಕಾತ್ಮನಾದ ಬಂದಿನ	...	೩೩
ಬೀವಾತ್ಮರ ನಿತ್ಯವು ಲಕ್ಷಣಗಳು, ಅತ್ಯಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ,		
ಧರ್ಮಧೂತತ್ವ ನಕ್ಕೂ ಭೇದ	...	೩೪
ಚ್ಚಾನವು ದ್ರವ್ಯ, ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶ, ಅನಂದರೂಪ ಎಂಬುದರ ಸ್ಥಾಪನೆ		೩೭
ಅಚಿತ್ಪರಿಚ್ಛೇದ—ಅಚಿತ್ತಿನ ಲಕ್ಷಣ, ನಿಭಾಗ	...	೩೯
ಪ್ರಕೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ ಸ್ವರೂಪ	...	೪೦
ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಅನಿತ್ಯ, ಮಾಯೆ, ತಮಸ್ಸು, ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಪರಮಾಯ		
ನಾಮಗಳೂ ಅವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ	...	೪೧
ಪ್ರಕೃತಿ, ಮಹದಹಂಕಾರಗಳು, ಅಹಂಕಾರ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವೇಚನೆ	೪೨-೪೩	
ಇಂದ್ರಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣ-ಇಂದ್ರಿಯವಿಭಾಗ, ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು	೪೪-೪೬	
ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ವಿಚಾರ, ವಾಕ್ಯದ ಮಾದರಿ ವಿಭಾಗ	...	೪೭
ವೈಕೇಶಿಕ ಮತಖಂಡನ	...	೪೯
ತನ್ಮಾತ್ರಗಳ ಸ್ವರೂಪ, ಲಕ್ಷಣ, ವಿಭಾಗ, ತನ್ಮಾತ್ರಗಳ ಲಘುಲಕ್ಷಣ		೫೦
ಪಂಚಭೂತಗಳ ಲಕ್ಷಣ, ಸ್ವರೂಪ ವಿಭಾಗ	...	೫೧
ವಾಯುಲಕ್ಷಣ ವಿಭಾಗ, ಪ್ರಾಣಾದಿವಾಯುಗಳ ಕೃತ್ಯವಿಶೇಷ	...	೫೨
ತೇಜೋಲಕ್ಷಣ, ವಿಭಾಗ, ಪಚನವಿಚಾರ, ತೇಜಸ್ಸಿನ ಪ್ರಯೋಜನ	೫೪-೫೫	
ಜಲ ಪೃಥಿವೀ ಸ್ವರೂಪಣ, ಪಂಚೀಕರಣಕ್ರಕಾರ, ಅಂಡಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ	೫೬-೫೮	
ಶರೀರಲಕ್ಷಣ, ಅಸ್ಪೃಶ್ಯವಿದ್ದಿವಿಚಾರ, ರೋವವಿಭಾಗ	...	೫೯
ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಲಕ್ಷಣ ವಿಚಾರ, ಪಂಚಶಕ್ತಿಮಯ	...	೬೩
ತತ್ತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿವೇಚನೆ	...	೬೫
ಈಶ್ವರಪರಿಚ್ಛೇದ—ಈಶ್ವರನಿಗೆ ೩ ವಿಧ ಪರಿಚ್ಛೇದವೂ ಇಲ್ಲ	...	೬೬
ಕಾರಣವಿಚಾರ, ಈಶ್ವರನೇ—ಜಗದೇಕಕಾರಣ ;		
ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ ನೈಯಾಯಿಕ ಮತಖಂಡನ	...	೬೭-೬೯
ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಖಿಲಹೇಯಪ್ರತ್ಯನೀಕ, ಇದರ ಅರ್ಥ,		
ಪ್ರಯೋಜನ, ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳ ಹೇಯನಿರೂಪಣ		೭೦
ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸಕಲ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾಕರ; ವಾತ್ಸಲ್ಯ,		
ಸ್ನಾನಮಿತ್ರ, ಸೌಖ್ಯಲಿಪ್ತಿ, ಸೌಲಭ್ಯ ಮುಂತಾದ ಗುಣವಿವೇಚನೆ	೭೧-೭೩	
ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಸಂವಾದದಿಂದ ಈ ಗುಣಪ್ರಕಾಶ	...	೭೬
ಸರ್ವೇಶ್ವರನೇ ಸರ್ವರಕ್ಷಕನು, ಇದಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ವಿವರಣೆ	...	೭೮-೮೦
ದ್ರವ್ಯವಿಭಾಗ ಸಾಮಂಜಸ್ಯ, ಪ್ರತ್ಯಕ್, ಪರಾಕ್, ಜಡಾದಿ ದ್ರವ್ಯವಿವರಣ	೮೧-೮೨	

ಅರ್ಥಪಂಚಕ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಸ್ವರೂಪ - ಕೇವಲ,		
ಆತ್ಮಸುಧವ, ಕೈಸಲ್ಯಸ್ವಾನ	...	೮೨-೮೩
ಪರಸ್ವರೂಪ, ಅರ್ಹಾವತಾರ ವಿಚಾರ	...	೮೪-೮೫
ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ವರೂಪ, ಉಪಾಯಸ್ವರೂಪ,		
ಕರ್ಮಯೋಗ, ಜ್ಞಾನಯೋಗ	...	೮೬-೮೭
ಭಕ್ತಿಯೋಗ, ಭಕ್ತಿಯೋಗ ಸಾಧನಗಳು—ಸಾಧನಭಕ್ತಿ, ಫಲಭಕ್ತಿ		೮೮
ಪ್ರಸತ್ತಿಯೋಗ—ಅಂಗವಿವರಣೆ	೮೯
ಆತ್ಮಪ್ರಸತ್ತಿ, ದ್ವಪ್ರಸತ್ತಿ, ಅಚಾರ್ಯಾಭಿಮಾನ	...	೯೦-೯೨
ವಿರೋಧಸ್ವರೂಪ	...	೯೩
ಅದ್ರವ್ಯಸಂಕ್ಷೇಪ—ಶಬ್ದ ಸ್ಪರ್ಶ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ, ಶಕ್ತಿ	...	೯೪-೯೫
ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ತಮೋಗುಣ ಲಕ್ಷಣ—ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ		
ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾದಿ ವಿಭಾಗ...		೯೬
ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ ಸಂವಾದ—ಸಾಮಂಜಸ		೯೯

III ಸಮನ್ವಯಪ್ರಕಾಶ

ವೇದಗಳ ಸಮುದಾಯಾರ್ಥ ವಿಚಾರ—ವೇದಾಂತ ವಾಕ್ಯಗಳ		
ಸ್ವರೂಪ, ವಿಭಾಗ, ಕಾರ್ಯಗಳು		೧೦೧
ಭೇದ, ಅಭೇದ, ಘಟಕ, ಕಾರಣ, ಸಗುಣ, ನಿರ್ಗುಣ,		
ನಿರ್ವಿಕಾರ, ಶೋಧಕ, ತತ್ತ್ವಪರ, ಶ್ರುತಿ ಸ್ವರೂಪ...		೧೦೨-೧೦೩
ಸಗುಣ ನಿರ್ಗುಣಾದಿ ಭಾವಸಮನ್ವಯ	...	೧೦೪-೧೦೫
ವೈಷಮ್ಯ, ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ನಿರ್ದಯತ್ವ ಪರಿಹಾರ	...	೧೦೬
ಅದ್ವೈತಮತಸಾರ	...	೧೦೭
ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿದ್ದರೂ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು	...	೧೦೮
ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಮೇಯವಿವರಣೆ	...	೧೦೯
ಎಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದರ ಸಮರ್ಥನ,		
ಮಿಕ್ಕ ಮತಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಸ್ವಾರಸ್ಯ		೧೧೦
ಸಕಲವೇದಾಂತ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾರವೇ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ	...	೧೧೧
ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಶಬ್ದ ನಿರುಕ್ತಿ ವಿವರಣೆ	...	೧೧೨
ಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧ, ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳ ಸ್ವರೂಪಭೇದ ವಿವರಣೆ		೧೧೩
ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ, ಐದುಭೇದ ಎಂದು ? ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪ ಪರಿಹಾರ		
ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದ ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದರ ಸಿದ್ಧಿ	...	೧೧೪

ಅಭಿನ್ನ ನಿಮಿತ್ತೋಪಾಯಾನತ್ವ ಸಮರ್ಥನ	...	೧೧೯
ಜೀವಾದ್ವೈತ, ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ವೈತ ಶ್ರುತಿಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ		೧೨೦
ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವೊಂದರಲ್ಲಿಯೇ ಸಕಲ ಶ್ರುತಿಸಾಮರಸ್ಯ— ಭೇದ, ಘಟಕ, ಅಭೇದ, ಕಾರಣ, ಸಗುಣ, ಶೋಧಕಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಾರಸ್ಯನಿರೂಪಣ	...	೧೨೧

IV ಫಲಪ್ರಕಾಶ

ಸಾಸಾಮತಪೋಕ್ತ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪೋಪಾಯಗಳು	...	೧೨೨
ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪ	...	೧೨೪
ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪ ಸೂತ್ರದ ಘಟ್ಟಾರ್ಥ ವಿವರಣ ಪೂರ್ವಕ ವಿಚಾರ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರತಿಬಂಧಕ ನಿವೃತ್ತಿಕ್ರಮ, ಭಗವದನುಭವ, ಕೈಂಕರ್ಯ		೧೨೫
ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೈಂಕರ್ಯವಿಚಾರ, ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿ	...	೧೨೮
ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳ ಅವತಾರಕ್ರಮ	...	೧೩೧
ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗವೇ ಮಿಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯ. ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾರ್ಗೋಪದೇಶವೇ ಭಗವದಭಿಮತ, ಉಪಾಸಕ ಪ್ರಪನ್ನರ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ	...	೧೩೨
ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಿಗೆ ವೇದಸಾಮ್ಯ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ, ವಕ್ತೃ ಪ್ರಮೇಯ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಗಳು...		೧೩೩-೧೩೫
ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಂಗ್ರಹ	...	೧೩೫
ತಿರುನಾಯ್ಕನೊಡ್ಡಿಯ ಒಂದೊಂದು ಶತಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಂಗ್ರಹ		೧೩೫
ತಿರುನಾಯ್ಕನೊಡ್ಡಿ ಅರ್ಥಪಂಚಕ ವಿವರಣರೂಪ	...	೧೩೬
ಭಗವದ್ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಉಪದೇಶಸಂಗ್ರಹ	...	೧೩೭

ಶೋಧನೆ

ಪುಟ	ಪದ್ಧತಿ	ಅಶುದ್ಧ	ಶುದ್ಧ
೭	೧೧	ಜನತತ್ವ	ಜಗತ್ತಾ
೧೮	೧೪	ಯೋಗಭಾಸ	ಯೋಗಾಭಾಸ
೧೮	೧೫	ಯೋಗಾವೃಥಾ	ಯೋಗವೃಥಾ
೪೯	೧೨	ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಶರೀರಗಳು	ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು
೫೧	೩೦	ಸ್ವರ್ಗನ್ಯಕೇ	ಸ್ವರ್ಗನ್ಯಕೇಂದ್ರಿ
೫೫	೨೯	ಹವಿನಶ್ಯ	ಹವಿನಶ್ಯತಿ
೬೮	೨೪	ಕಾರಣವೂ ಆಗಿ	ಕಾರಣವೂ ತಾನೇ ಆಗಿ
೬೮	೨೭	'ಸ್ಯಾಂ'	ಸ್ಯಾಂ
೭೧	೧೨	ಪರಮಾತ್ಮನ	ಪರಮಾತ್ಮನು
೮೦	೧೧	ಈಶ್ವರಪರಿಚ್ಛೇದಂ	ಈಶ್ವರ ನಿರೂಪಣಂ
೮೧	೨೯	ಪ್ರಕೃತ್	ಪ್ರಕೃತ್
೮೯	೧೯	ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲ	ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ
೯೮	೩೦	ವೃತತು	ವೃತೃತು
೧೦೭	೨೪	ಇತರ್ಥ	ಇತ್ಯರ್ಥಃ
	೨೫	ಇತಃ	ಇತ್ಯರ್ಥಃ
೧೦೮	೪	ಭರ್ತೃಮಿತ್ರ	ಭರ್ತೃಪ್ರಪಂಚ
೧೧೮	೧೮	ಪ್ರಕೃತಂಶ	ಪ್ರಕೃತ್ಯಂಶ
೧೧೯	೨೧	ಪ್ರಕಾರಭೇದ	ಪ್ರಕಾರ್ಯಭೇದ
೧೨೦	೨೮	ಶ್ರುತಿಸ್ವಾ	ಶ್ರುತಿಸ್ವಾ
೧೨೬	೨೯	ವರಾದ	ವರಾಹ
೧೩೫	೨೬	ವೇದ	ವೇದ
	೨೯	೧೫—೧೧೭೮	೧೫೧—೧೭೮
೧೩೬	೭	ನೆಯೇ	ನೆಯೇ'

ಶ್ರೀ

ಶ್ರೀಮತೇ ರಾಮಾನುಜಾಯ ನಮಃ

ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ದೀಪಿಕೆ

I ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಕಾಶ

i ನಿವ್ಯಾಪರಿಚ್ಛೇದ.

ಅಶೇಷ ಚಿದಚಿದ್ವಸ್ತು ಶೇಷಿಣೇ ಶೇಷಶಾಯಿನೇ |
ನಿರ್ಮಲಾನಂತಕಲ್ಯಾಣ ನಿಭಯೇ ವಿಷ್ಣುವೇ ನಮಃ ||

ಪ್ರಕರಣ ಸಂಖ್ಯಾ

೧. ವಿದ್ಯೆ-ಎಂದರೆ ಅರಿವು, ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನದ * ಅರಿವು, ಎಂದು ಫಲಿತವಾಗುವುದು. ಆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಲೌಕಿಕವೆಂದೂ ಅಲೌಕಿಕ (ಪಾರತ್ರಿಕ) ವೆಂದೂ ಎರಡು ತೆಂನಾಗಿರುವುದು ; ಲೌಕಿಕ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ ವೈದ್ಯ, ಶಿಲ್ಪ, ಕೃಷಿ, ವಾಣಿಜ್ಯ ಮುಂತಾದ ಲೌಕಿಕವಿದ್ಯೆಗಳನ್ನು ಆ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೇ ವಿಚಾರಿಸಿರುವರು. ಅಲೌಕಿಕ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ ವಿದ್ಯೆಯೇ ವೇದವಿದ್ಯೆ.

ವೇದಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರಿಯಬೇಕಾದ ಸಕಲಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೆಣ್ಣಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು, ಎಂದು ಅರ್ಥ. ವೇದವು ನಿತ್ಯನಿರ್ದೋಷವಾಗಿ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಮೂಲವಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಾದರಣೀಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ವೇದಕ್ಕೆ ಉಕ್, ಯಜುಸ್, ಸಾಮ, ಆಥರ್ವಣ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳೂ, ಶಿಕ್ಷೆ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಛಂದಸ್ಸು, ನಿರುಕ್ತ, ಜ್ಯೋತಿಷ, ಕಲ್ಪ ಎಂಬ ಆರು

* ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾಧನವೇದನವಿದ್ಯಾ, ನಿವ್ಯಾಪ್ರಮಾಣಾರ್ಥವ್ಯಾಪ್ತಂ, ಎಂಬ ರಾಕ್ಷೀಯ, ಲಕ್ಷಣವಚನಗಳ ಛಂದಾರ್ಥವಾಗಿದೆ.

† ಹೇವಯತಿ ಇತಿ ವೇದಃ, ಎಂದು ವೇದಶಬ್ದದ ಪುರುಷಾರ್ಥ.

ಅಂಗಗಳೂ ಇರುವುವು ; ಒಂದೊಂದು ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಕಾಂಡ, ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡ ಎಂಬ ಎರಡು ಭಾಗಗಳೂ ಇರುವುವು.

ವೇದಾಂಗಗಳೆಂದರೆ—ಓಷ್ಠಿ ಎಂಬುದು ಸ್ವರ ವರ್ಣ ಮಾತ್ರಾದಿ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನೂ, ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ, ವರ್ಣೋತ್ಪತ್ತಿ ಸ್ಥಲ ಮುಂತಾದುವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸುವುದು. ನ್ಯಾಕರಣವೆಂಬುದು ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಗಳಮೂಲಕವಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಕೇಳುವ ಪದಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವುದು. ಭಂದಶ್ಚಾಸ್ತ್ರ ಎಂಬುದು ನಾದಗಳ್ಳು ಅಕ್ಷರವುಳ್ಳು ನಿಯಮಗಳನ್ನೂ, ಗಾಯತ್ರಿ, ಅನುಷ್ಟುಪ್, ತ್ರಿಷ್ಟುಪ್ ಮುಂತಾದ ಛಂದಸ್ಸುಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ತಿಳಿಯುಪಡಿಸುವುದು. ನಿರುಕ್ತ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾದಿ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಅಸೇಕ್ಷಿಸದೆಯೇ ವೈದಿಕಪದಗಳಿಗೆ ನಿರ್ವಚನವಿಂದ ವಿಸೇಷಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದು. ಕಲ್ಪಸೂತ್ರ ಎಂಬುದು ವೇದದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿದ ಕರ್ಮಗಳ ಪ್ರಯೋಗಕ್ರಮಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು, ಜ್ಯೋತಿಷವೆಂಬುದು ಆ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕಾಲವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದು.

೨. ವೇದಗಳು ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಗ್ರಹಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳ ಅರ್ಥವು ಮುಂದಬ್ಬಿಗಳಿಗೆ ತಿಳಿವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಪುರಾತನ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವೇದದ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗದ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿವರಣೆಗಾಗಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರು. ಕರ್ಮಕಾಂಡಕ್ಕೆ ಜೈಮಿನಿಮಹರ್ಷಿ ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿ ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ (ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ) ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನೂ, ಮನು, ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಮುಂತಾದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ವೇದದಲ್ಲಿರುವ ವಿಧಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಪ್ರಯೋಗಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪಸೂತ್ರಗಳನ್ನೂ ರಚಿಸಿ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಹೀಗೆ ವೇದವಿವರಣಾರೂಪವಾದ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂ ಅಂಗಸಹಿತವಾದ ಆ ಮೂಲವೇದಗಳೂ ಸಪದವಿನಾಲ್ಕು ವಿವ್ಯಾಸಾನ್ವಿತಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುವು. ಹೀಗೆ ಆರು ಅಂಗಗಳು, ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸೆ, ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸೆ, ನ್ಯಾಯವಿಸ್ತರವೆಂಬ ಸತ್ತ್ವಕ, ಪುರಾಣಗಳು, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಎಂಬ ಈ ಉಪಾಂಗಗಳು—ಇವುಗಳ ಸಹಾಯವಿಂದ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅರಿಯಬೇಕೆಂದು ಫಲಿತವಾಯಿತು.

* ನಿರುಕ್ತ (Etymological interpretation)

† ವಿವ್ಯಾಸಾನ್ವಿತಗಳು—

ಅಂಗಾಢಿವೇದಾಶ್ಚ ತ್ವಾರೋ ಮೀಮಾಂಸಾನ್ಯಾಯವಿಸ್ತರಃ |

ಪುರಾಣಂ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಂ ಚ ವಿವ್ಯಾಹ್ಯೇತಾಶ್ಚತುರ್ಧರಃ ||

೩. ಪ್ರಶ್ನೆ—ಒಂದುವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು. “ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಇರುವನು, ಅವನ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳು ಇಂಥವು, ಅವನಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೀಗೆ ನಡೆದು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಎಂಬುವನ್ನು ಆರಿಯಲು ಪ್ರಮಾಣವೇನು ?” ಎಂದು ಅನೇಕರು ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಬಹುದು.

ಉತ್ತರ—ಪ್ರಮಾಣಗಳುಂಟು ; ವೇದಗಳೇ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದು ಧೃಢಪಟ್ಟಿದೆ ಒಬ್ಬನು ಮಾವುವಾದರೂ ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅವನು ಜ್ಞಾನಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಅಪ್ಪನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರೆ ಆ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಆ ಹೇಳಿಕೆ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಬಲ್ಲದು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಅವನಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನ, ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆಂದೇ ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರವೆಂದೇ ? ವೇದಗಳೂ ಎಂದರೆ—“ವಾಹಿ-ವಿರೂಪನಿತ್ಯಯಾ” ಎಂದೂ, “ಅನಾದಿನಿಧನಾಪ್ತೇನಾ ದಿಗ್-ತ್ವಾಸ್ತಾಸ್ತಯಂಭವಾ” ಎಂದೂ ಯಾವ ನೊಬ್ಬ ಪುರುಷನಿಂದಲೂ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡದೆ, ಭಗವಂತನಂತೆಯೇ ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ, ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಅವಿಚಿತ್ರ್ಯ ಸಂಕ್ರಮಾಯಶರಂಶರಾ ಸ್ವಾತ್ಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷನಿದ್ದಿಗೆ ಕಸಬವಾದ ಭ್ರಮಪ್ರಮಾದಾದಿ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಇಲ್ಲಿವೆಯೂ, ನಿತ್ಯನಿರೋಪವಾಗಿಯೂ, ಅಸ್ತತವನಾಗಿಯೂ, ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಯೂ ಇವೆ. ಮತ್ತು ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಗಳನ್ನೇ ತಿಳುಹಲು ಪ್ರವರ್ತಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೇದಗಳಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇವುಗಳಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಲಾರದು. ಈ ವೇದದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕಾಂಡವಾದ ಪೂರ್ವಭಾಗವು ವರ್ತಮಾನಾಚಾರ ಯುಕ್ತ ದಾನ ತಪೋ ರೂಪವಾದ ನಿತ್ಯಸ್ಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಭಗವದಾರಾಧನ ಕ್ರಮವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುವುದು. ಉತ್ತರಕಾಂಡವಾದ ಉಪನಿಷದ್ಭಾಗವು ಈ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಆರಾಧ್ಯನಾದ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪ, ರೂಪ, ವಿಧವು, ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವುದು. ಆರಾಧನಸ್ವರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪೂರ್ವಭಾಗಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಉತ್ತರ ಭಾಗವು ಶ್ರೇಷ್ಠವೆನಿಸುವುದು. ಅದಾದರಿಂದ “ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಇರುವನು, ಅವನ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳು ಇಂಥವು” ಎಂದು ಉತ್ತರಭಾಗದಿಂದಲೂ, “ಅವನಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೀಗೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು” ಎಂಬುದನ್ನು ಪೂರ್ವ ಭಾಗದಿಂದಲೂ ವೇದವು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು.

ಹೀಗೆ ವೇದಾನುಸಾರಿಯಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ

ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಕಾಶ

ಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೇನು? ತಿಳಿದು, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು, ಭಗವಂತನನ್ನು ಭಜಿಸಿ, ಅವನ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಬೇಕು.

೨. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪರೀಕ್ಷೇದ

೪. ಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೇನು?—‘ಪ್ರಮಾಣಕರಣಂ ಪ್ರಮಾಣಂ’ * ಎಂದು ಅದರ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸಕಲ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಿಗಳು ಹೇಳಿರುವರು. ಪ್ರಮಾ = ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ಅನು = ಅದನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿಕೊಡುವುದು. ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದೋ ಅದು ಪ್ರಮಾಣವು. ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು = ಪ್ರಮಾ = ಪ್ರಮಿತಿ; ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಸಾಧನ = ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದೂ ಘಟಿಸಬಹುದು.

ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಯಥಾರ್ಥ ಪದಕ್ಕೆ, ಇದ್ದುದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ವ್ಯವಹರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂದೂ, ಅನುಭವಪದಕ್ಕೆ ಸ್ಪೃತಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಜ್ಞಾನ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ; ಅದುದರಿಂದ ‘ಇದ್ದುದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಕಾರಣವಾದ ಅನುಭವ’ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಪದದ ಅರ್ಥವು; ಈ ಪ್ರಮೇಗೆ ಕಾರಣ, ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣಪದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವು. ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ ಸಾಧನ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಯಥಾರ್ಥ ಎಂಬ ಪೂರ್ವಪದವನ್ನು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿರಬೇಕಾಗಿಯೂ, ಅನುಭವ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಸ್ಪೃತಿನಿವಾರಣೆಗಾಗಿಯೂ, ಸಾಧನ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಮಿತಿ ಎಂಬ ಫಲವ್ಯಾಪ್ತಿ + ಗಾಗಿಯೂ ಸೂಚಿಸಿರಬೇಕಾಗಿದೆ.

‘ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಂ’—‘ಪ್ರಮಾಣಕರಣಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ತರ್ಕಪಕ್ಷವತ್ ಪ್ರಮಾಣಜ್ಞಾನವತ್ಪ್ರಮಾಣವಿಶೇಷವಾದ್ಯುಕ್ತೇ | ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಂ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಜ್ಞಾನಸಾಧನವೇವನೇ || ಪ್ರಮಾಣಂ ಏತಿ ನಿರ್ಣಯಃ || ಸಾಂಖ್ಯ-ಅನಂದಿಗ್ಧಾವಿಪರೀತಾನುಭವತಃ ಪರಿವೃತ್ತಿಃ | ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವೇವ | ಫಲಂ ಪ್ರಮಾ, ತತ್ತ್ವಾರ್ಥಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಇತಿ || ನೈಯಾಯಿಕ-ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಃ ಪ್ರಮಾ, ಅನುಭವತ್ ಸ್ಪೃತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತಂ ಜ್ಞಾನಂ. ೪. ನ್ಯಾಯಸಾರೇ-ಭಾಸನಂ ||—ಸಮ್ಯಗನುಭವಸಾಧನಂ ಪ್ರಮಾಣಂ, ಸಮ್ಯಕ್ಗ್ರಹಣಂ ಸಂಕಯವಿಪಕ್ಯಯಾಪೋನಾರ್ಥಂ, ಸಮ್ಯಗವ್ಯವಸ್ಥೇನಾರ್ಥಂ ಅನುಭವ ಇತಿ.

ಇದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯ ಸಂಕಯದಲ್ಲಿ ಘಟಿಸಿದ್ದರೂ, ಭವು, ಸಂಕಯ, ಸ್ಪೃತಿ, ಅನುವಾದ ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಿತಿಪದವಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಬಹುದಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಸಮ್ಮತಿಸಿರುವರು. ಅದುವರಿಂದ ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣವು ನಿರ್ಮಪ್ಪವಾಗಿರುವುದು.

†. ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ = ನಿರಾಕ = ಹೊರಗುಮಾಡುವಿಕೆ. ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು ಎಂದರ್ಥ.

ಹಗ್ಗವನ್ನು ನೋಡಿ ಸರ್ಪವೆಂದು ತಿಳಿದ ಧ್ರುಮವೂ, ಇದು ಹಗ್ಗವೋ ಸರ್ಪವೋ ಎಂಬ ಸಂಶಯವೂ ಯಥಾರ್ಥವಲ್ಲ ; ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಿದ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಈಗ ನೆನೆಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಂಡರೆ ಆ ಸ್ಮರಣೆ ಅನುಭವವಲ್ಲ. ಹಗ್ಗವನ್ನು ನೋಡಿ ಹಗ್ಗವೆಂದೂ, ಸರ್ಪವನ್ನು ನೋಡಿ ಸರ್ಪವೆಂದೂ, ಹೀಗೆ ಇದ್ದುದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ತಿಳಿದ ಅನುಭವವೇ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ. ಆ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವವೇ ಪ್ರಮಾ (ಪ್ರಮಿತಿ), ಅಂಥ ಪ್ರಮೇಗೆ ಕಾರಣವೇ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದು ಫಲಿತವಾಯ್ತು. 'ಅಂಥ ಪ್ರಮಿತಿಯುಳ್ಳವನೇ ಪ್ರಮಾತಾ ; ಆ ಪ್ರಮಾವಿಷಯವೇ ಪ್ರಮೇಯ (ಆ ಪ್ರಮೇಯದ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ) ಎಂದೂ ಫಲಿತವಾಯಿತು. *

ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಕರಣಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರೂ ಏಕರೂಪವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, 'ಆ ಪ್ರಮಾಸ್ವರೂಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಹಿಂವಣಿಪಟ್ಟಿರುವ ಬಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ.

೫. ಲಕ್ಷಣ ಎಂದರೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ, ಲಕ್ಷ್ಯ ಎಂದರೆ ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆಯೋ ಅದು. ಲಕ್ಷಣವು ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾಗಿರಬೇಕು: ಎಂದರೆ ಲಕ್ಷ್ಯ ಹೇರಲು ಮಿಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರಕೂಡದು, ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಯಗಳೊಳಗೆಲ್ಲಾ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಬಿಡದೆ ಇರಬೇಕು ; ಹೀಗಿದ್ದರೆ ಅಸಾಧಾರಣವೆನಿಸುವುದು ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅಸಂಧವೆಂಬ ಈ ಮೂರುದೋಷಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವದೋಷವೂ ತಪ್ಪದೆ ಇದ್ದರೆ ಅದು ಅಸಾಧಾರಣಧರ್ಮ, ಲಕ್ಷಣ, ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ; ಯಾವದೋಷ ತಪ್ಪಿದರೂ ಲಕ್ಷಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

(೧) ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ—ಲಕ್ಷ್ಯವಲ್ಲದೆ ಮಿಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಲಕ್ಷಣವಿದ್ದರೆ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಎಂಬ ದೋಷ. (ಲಕ್ಷ್ಯವಿವೇಚಿತ ವರ್ತಮಾನತ್ವಂ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ)

(೨) ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ—ಲಕ್ಷ್ಯಗಳೊಳಗೆ ಕೆಲವು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಕೆಲವು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿದೋಷ. (ಲಕ್ಷ್ಯೈಕಮೇಕೇ ಲಕ್ಷಣಸ್ಯ ಅವರ್ತನಂ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿಃ).

* ಪ್ರಮಾಣ is the cause of correct experience or knowledge (ಪ್ರಮಾ or ಪ್ರಮಿತಿ). Knowledge is the result, but ಪ್ರಮಾಣ is the source of that knowledge. The word 'ಸಾಧನ' was also necessary in the definition to show the distinction between the cause and the effect. One who has got correct knowledge is ಪ್ರಮಾತಾ. That which is got (or observed) by correct knowledge (or ಪ್ರಮಾ) is ಪ್ರಮೇಯ.

(೩) ಅಸಂಭವ—ಲಕ್ಷ್ಯದೊಳಗೆ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಷಣವು ಇಲ್ಲದೆಯೇ ಇದ್ದರೆ ಅಸಂಭವದೋಷ. (ಲಕ್ಷ್ಯೇಕವ್ಯಾಪಿ ಅವರ್ತನಂ ಅಸಂಭವಃ).

ಗೋವಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಗೋವು ಲಕ್ಷ್ಯವಾಯಿತು; ಲಕ್ಷಣ ಯಾವುದು ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸುವ.

(೧) ಕೊಂಬುಳ್ಳುದು ಗೋವು, ಅದುದರಿಂದ ಕೊಂಬು ಗೋವಿಗೆ ಲಕ್ಷಣ, ಎಂದು ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದರೆ, ಅದು ತಪ್ಪು; ಗೋಜಾತಿಗೆ ಸೇರದ ಅಡು, ಟೆಗರು, ಎಮ್ಮೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಂಬು ಇದೆ, ಅದುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ದೋಷಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಯಿತು.

(೨) ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವು ಗೋವಿನ ಲಕ್ಷಣವು, ಎಂದು ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದರೆ ಇದೂ ತಪ್ಪಾಗುವುದು; ಬಿಳಿಯಗೋವು, ಕಪಿಲೆಗೋವು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವಿಲ್ಲ; ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಎಲ್ಲಾ ಗೋವೈಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವಾಗಿ ಅನ್ಯಾಪ್ತಿ ದೋಷದಿಂದ ದುಷ್ಕವಾಯಿತು.

(೩) ಒಂದೇ ಗೊರಸು ಇರುವಿಕೆ ಗೋವಿಗೆ ಲಕ್ಷಣ, ಎಂದು ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದರೆ, ಗೋವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಗೊರಸು ಸೀಳಿದಂತೆ ಎರಡೆರಡಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಒಂದೇ ಗೊರಸು ಯಾವ ಗೋವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲವಾಗಿ ಇದು ಅಸಂಭವದೋಷಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಯಿತು. ಅದುದರಿಂದ ಇವು ಮೂರೂ ಅಸಾಧಾರಣವಲ್ಲವಾಗಿ ಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ.

ಮತ್ತೆ ಯಾವುದು ಲಕ್ಷಣ ಎಂದರೆ, (ಸಾಸನ್ನ) ಗಂಗೆದೊನಲು, ಲಕ್ಷಣ. ಇದರಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅನ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅಸಂಭವ ಎಂಬ ಈ ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲವಾಗಿ ಸಲ್ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ.

ಅದುದರಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಸಾಧನಂ ಪ್ರಮಾಣಂ, ಸಮ್ಯಗನುಭವಸಾಧನಂ ಪ್ರಮಾಣಂ, ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲವಾಗಿ ಸಲ್ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದರಂತೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅನ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅಸಂಭವ ಎಂಬ ಈ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಆ ಆ ಪದಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ದಳಪ್ರಯೋಜನ, ಪದಕೃತ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾಡಿಕೆಯುಂಟು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಲಕ್ಷಣವು ಆ ಆ ಲಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿ ತೋರಿಸುವುದೇ ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯ (Application) ಎನಿಸುವುದು.

೬. ಕಾರಣವಿವರಣೆ

ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತು ಕಾರಣ ಎನಿಸುವುದು. ಅದು

ಉಪಾದಾನಕಾರಣ, ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ, ಸಹಕಾರಿಕಾರಣ ಎಂದು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿರುವುದು.

(೧) ತಾನೇ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವ ವಸ್ತುವೇ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ (Material cause). ಬಟ್ಟೆಗೆ ನೂಲೂ, ಮಡಕೆಗೆ ಮಣ್ಣೂ ಉಪಾದಾನ ವಾಗಿವೆ. ನೂಲೇ ಬಟ್ಟೆಯಾಗುವುದು, ಮಣ್ಣೇ ಮಡಕೆಯಾಗುವುದು.

(೨) ಉಪಾದಾನವನ್ನು ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಗೊಳಿಸುವ ಕರ್ತೃ ವಸ್ತು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ (Instrumental cause). ನೆಲೆಯೆ ಮನುಷ್ಯ ಕುಂಬಾರನು.

(೩) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಕರಣವಾದ ಸಾಮಾನು ಸಹಕಾರಿ ಕಾರಣ (Auxiliary cause). ಲಾಳಿ, ಚಕ್ರ, ಕಿಚ್ಚು.

ಇವುಗಳ ವಿಷಯವು ಈಶ್ವರವ್ರಕರಣದ ಜನತತ್ವಾರಣತ್ವನಿಚಾರದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗುವುದು.

೭. ಪ್ರಮಾಣವಿಭಾಗ

ಪ್ರಮಾಣವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ, ಶಬ್ದ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿರು ವುದು. ಇವುಗಳೆಂಬುವ ಪ್ರಮಿತಿಯೂ (ಪ್ರಮ) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಿತಿ, ಶಾಬ್ದ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಹಾಗೆಯೇ ಆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಎಂಬ ಪದವು ಪ್ರಮಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಏಕರೂಪವಾಗಿಯೇ ವಾಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದ ತಿಳಿವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಿತಿ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂಬ ಪದಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅನುಮಿತಿ, ಶಾಬ್ದ ಎಂಬವು ಪ್ರಮಿತಿಯನ್ನೂ, ಅನುಮಾನ, ಶಬ್ದ ಎಂಬವು ಪ್ರಮಾಣಮಾತ್ರವನ್ನೂ ಹೇಳುವವೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ತೋರಬರುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಪ್ರಮಿತಿಯ ಸ್ವರೂಪವೂ ಅದರಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಲೇ ಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಿತಿಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿ, ಆ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

೮. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಲಕ್ಷಣ

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಪ್ರಮಾಣಕರಣಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ, ಪ್ರತಿಗತಂ ಅಕ್ಷಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಎಂದು ಅವಯವಾರ್ಥ (Cause of immediate and right Cogni- tion).

ನಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ನಮಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಅನುಭವವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಿತಿ)ವೆನಿಸುವುದು. ಇಂಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸುವುವು. (ದೋಷದುಷ್ಟವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಮಾಣ ಎನಿಸುವುದು) ಬೆಳಕಿರುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಬಿಟ್ಟು ನೋಡಿದೊಡನೆಯೇ ಮುಂದಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ನಮ್ಮ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಸನ್ನಿಹಿತವೆಂಬ ಸಂಬಂಧವುಂಟಾಗಿ ಅಗ ತೋರಿಬರುವ—ಇದು ಬಿಟ್ಟು, ನದಿ, ಪಶು, ಪಕ್ಷಿ, ಮಣ್ಣು, ನೀರು ಎಂದು ವಸ್ತುಗಳ ಅನುಭವವೂ, ಇದು ಬಿಳಿದು, ಕರಿದು, ಹಳದಿ ಎಂದು ಬಣ್ಣಗಳ ಅನುಭವವೂ ಇದು ದುಂಡು, ಚೌಕ, ಡೊಂಕು ಎಂದು ಆಕಾರಗಳ ಅನುಭವವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವವು. ಈ ಅನುಭವವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಿತಿ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಪ್ರಮಾಣ ಎನಿಸುವುದು. ಇದನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ ತೋರಿಸುವ ಚಕ್ಷುರಿದ್ರಿಯವೇ (ಕಣ್ಣು) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸುವುದು.

ಇಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೆಡದೆ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದರೆ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವವುಂಟಾಗುವುದು. ಪಿತ್ತರೋಗ, ಕಾಮಿಲಾದಿ (ಕಾಮಾಲೆ) ಗಳಿಂದ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಕಾರಣದೋಷದಿಂದ ಭ್ರಮೆ, ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನ ಮುಂತಾದ ಅಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. ಆಗ ಅದು ಪ್ರಮಾಣಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸೇರಲಾರದು. ಕಾಮಿಲಾರೋಗದವನಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲಾ ಹಳದಿಬಣ್ಣ ಹಚ್ಚಿದಂತೆಯೂ, ಪಿತ್ತರೋಗದವನಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲಾ ಗಿರ್ರನೆ ಸುತ್ತುವಂತೆಯೂ ತೋರಿಬಂದರೂ, ಮಿಕ್ಕವರಿಗೆ ಯಥಾವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬರುವುದರಿಂದ ಇವರ ಶುದ್ಧೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅನುಭವವು ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವವೇ ಹೊರತು ಅವರ ದುಷ್ಟೇಂದ್ರಿಯ ಜನ್ಯಾನುಭವವು ಯಥಾರ್ಥವೂ ಅಲ್ಲ, ವ್ಯವಹಾರೋಪಯೋಗಿಯೂ ಅಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಪವೂ ಅಲ್ಲ. ಅಂಥ ದುಷ್ಟೇಂದ್ರಿಯವು ಪ್ರಮಾಣವೂ ಅಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಪ್ರಮಾಣಕರಣ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ - ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಮಾಣಕರಣ ಎಂದು ಇಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದರೆ, ಅನುಮಾನ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣಕರಣತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬರುವುದು, ಅದರ ನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ 'ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ' ಎಂಬ ಪದವನ್ನೂ ದುಷ್ಟೇಂದ್ರಿಯ ಜನ್ಯಜ್ಞಾನನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ "ಪ್ರಮಾ" ಎಂಬ ಪದವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದೆ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಪ್ರಮಾಣಕರಣತ್ವವು ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು. ಇಂಥ ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯ (ಪದಕೃತ್ಯ) ಗಳನ್ನು ಮುಂದೆಯೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

೯. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಗ್ರಹಣಪ್ರಕಾರವು.

ಜೀವಾತ್ಮನು ಮನಸ್ಸಿನೊಂದಿಗೆ ಸೇರುತ್ತಾನೆ; ಆ ಮನಸ್ಸು ಇಂದ್ರಿಯವೊಂದಿಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ; ಆ ಇಂದ್ರಿಯವು ಪದಾರ್ಥಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಆ ಇಂದ್ರಿಯಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೇರುವಿಕೆಯೇ ಇಂದ್ರಿಯಸನ್ನಿಕರ್ಷವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಸನ್ನಿಕರ್ಷವೆಂಬ ಸಂಬಂಧದಮೂಲಕವಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯವು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ್ದ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುತ್ತದೆ. ಆಗ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಆ ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಆತ್ಮ, ಮನಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯ, ಪದಾರ್ಥ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕುಣಿಕೆ ತಪ್ಪಿದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವುಂಟಾಗಲಾರದು.

ನಾವು ಇದಿಗಾಗಿ ಇರುವ ಹೆಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿ, ಮುಟ್ಟಿ, ಮೂಸಿ, ತಿನ್ನುತ್ತೇವೆಂದು ಭಾವಿಸೋಣ. ಆತ್ಮನು ಮನಸ್ಸಿನೊಂದಿಗೂ, ಆ ಮನಸ್ಸು ಕಣ್ಣು ಎಂಬ ಇಂದ್ರಿಯದೊಂದಿಗೂ, ಆ ಕಣ್ಣು ಮಾವಿನಹೆಣ್ಣಿನೊಂದಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿ, ಮೊದಲು 'ಇದು ಹಳದಿ, ಮಂಡಗಿದೆ' ಎಂದು ಕಣ್ಣು ಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಇದೇ ಚಾಕ್ಷುಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು. ಅದನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದಾಗ ಆತ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನೊಂದಿಗಾಗುವುದೇ ಮನಸ್ಸು ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವೊಡನೆಯೂ, ಆ ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವು ಹೆಣ್ಣಿನೊಡನೆಯೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿ, 'ಇದು ತಣ್ಣಗಿದೆ, ಮೆತ್ತಗಿದೆ' ಎಂದು ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವು ಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಇದೇ ತ್ವಚಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (ಸ್ಪರ್ಶನಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ). ಅದನ್ನು ತೆಗೆದು ಮೂಸಿನೊಡಿದಾಗ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯವು ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಇದೇ ಘ್ರಾಣಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು. ಆ ಹೆಣ್ಣನ್ನು ತಿಂದಾಗ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಸವಿಯನ್ನು (ರಸ) ನಾಲಿಗೆ (ರಸನ) ಗ್ರಹಿಸುವುದು; ಇದೇ ರಾಸನಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು. ಹೀಗೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ನಾಲಿಗೆ, ಮೂಗು, ತ್ವಕ್ಕು ಎಂಬ ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಜಾಹ್ಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆಂದೂ, ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಬರುವ (ನೋವು, ಇಂಪು ಮುಂತಾದ ಅನುಭವ) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆಂದೂ ಹೇಳುವ ವಾಡಿಕೆಯುಂಟು.

ಮನಸ್ಸು ಜ್ಞಾನಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣವಾಗಿದೆ; ಅದರೂ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮುಂತಾದ ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಆ ಆಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಮನಸ್ಸು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿದೆ; ತನ್ನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಆಗತಕ್ಕ ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ತನ್ನಿಂದ ಮಾತ್ರ ಆಗತಕ್ಕ ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಮತ್ತೆ ಯಾವುದಾದರೂ

ಒಂದು ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ತಾನು ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಯಾಗಲಿ, ಇನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಕಾರ್ಯವೂ ಬಂದೊದಗಿದರೆ, ಆ ಎರಡನೆಯ ಇಂದ್ರಿಯದಕಾರ್ಯ ನಡೆವುದರಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಬೇರೆ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಇಂದ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಕುಣಿಕೆ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವಕಾರಣ ಆ ಎರಡನೆಯ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವುಂಟಾಗಲಾರದು. ಹೀಗೆಯೇ ಗಾಢನಿದ್ರೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಮನಸ್ಸಂಯೋಗವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಆತ್ಮ, ಮನಸ್ಸು, ಇಂದ್ರಿಯ, ಪದಾರ್ಥ ಇವುಗಳ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತಿಳುಹುವ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು* ಅವಧಾನದಿಂದ ಮನದಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು.

೧೦. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಭಾಗ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವವು ಚಾಕ್ಷುಷ, ತ್ವಚ, ಘ್ರಾಣಜ, ರಾಸನ, ಶ್ರಾವಣ, ಮಾನಸ ಎಂದು ಆರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

(೧) ಚಾಕ್ಷುಷ—ಕಣ್ಣಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವ (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಿತಿ). ಕಣ್ಣು-ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಮುಂತಾದ ಬಣ್ಣಗಳನ್ನೂ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ದೊಡ್ಡದು, ಚಿಕ್ಕದು, ದುಂಡು, ಚೌಕ, ಡೊಂಕು, ಸರಳ ಮುಂತಾದ ಆಕಾರಗಳನ್ನೂ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ಆ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿ, ಕ್ರಿಯೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವುದು. ಇದೇ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿಂದಂಟಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವ. ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣವು. ಈ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮೇಯವು.

(೨) ತ್ವಚಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ—ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವವು ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವು ಶೀತ, ಉಷ್ಣ, ಮೃದು, ಕಠಿನ ಮುಂತಾದ ಉದ್ಭೂತ † ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನೂ, ಈ ಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ, ಬಣ್ಣವೊಂದು ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವ ಸಕಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವುದು. ವಾಯುವೂ ತ್ವಚಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯವೇ; ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲ.

(೩) ಘ್ರಾಣಜಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ — ಮೂಗಿನಿಂದಂಟಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವವು;

* ಆತ್ಮಮನಸಾ ಸಂಯುಜ್ಯತೇ, ಮನ ಇಂದ್ರಿಯೇಣ, ಇಂದ್ರಿಯಮರ್ಥೇನ, ತತಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ

† ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರವಾಗಬಲ್ಲ.

ಮೂಗು ಹೊ, ಚಂದನ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ಇದು ಸುಗಂಧ, ಇದು ದುರ್ಗಂಧ ಎಂಬ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವುಂಟಾಗುವುದು. ಮೂಗು ದ್ರವ್ಯಗ್ರಾಹಕವಲ್ಲ, ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಿತಗುಣಗ್ರಾಹಕವು.

(೪) ರಾಸನಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ—ರಸನೆಯಿಂದ (ನಾಲಗೆಯಿಂದ) ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವವು; ರಸನೇಂದ್ರಿಯವು ಸಿಹಿ, ಕಹಿ, ಉಪ್ಪು ಮುಂತಾದ ರಸಗಳನ್ನೂ ರಸದ ಜಾತಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವುದು ದ್ರವ್ಯಗ್ರಾಹಕವಲ್ಲ.

(೫) ಶ್ರಾವಣಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ—ಕಿವಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವವು. ಕಿವಿ ಸದ್ದು, ಸದ್ದಿನ ಜಾತಿಭೇದಗಳು, ಸ್ವರವರ್ಣಾದಿಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬಹಿರಂದ್ರಿಯ ಜನ್ಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳು.

(೬) ಮಾನಸಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ—ಮನಸ್ಸೆಂಬ ಅಂತರಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅನುಭವವು. ಮನಸ್ಸು ಇಂಪು, ನೋವು, ಇಚ್ಛೆ, ದ್ವೇಷ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗ್ರಾಹಕವೂ ಅಗಿದೆ ಸಕಲ ವಸ್ತುವನ್ನೂ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದು.

೧೧. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಭವವು - ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕ, ಸನಿಕಲ್ಪಕ ಎಂದೂ, ಅನರ್ವಾಚೀನ, ಅರ್ವಾಚೀನ ಎಂದೂ, ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧ ದಿವ್ಯ ಎಂದೂ ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಜತೆಜತೆಯಾದ ಅನೇಕ ಭೇದಗಳುಳ್ಳದು ಎಂದು ಬಹುವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು

ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕವೆಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಸನ್ನಿಕರ್ಷವಾದಬಳಿಕ ಮೊತ್ತಮೊದಲು ಉಂಟಾದ ವಸ್ತುಗ್ರಹಣವು; ಸನಿಕಲ್ಪಕವೆಂದರೆ ಆ ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣಾದಿ ವಿಮರ್ಶೆ ದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಎರಡನೆಯ ಸಲದ ವಸ್ತುಗ್ರಹಣವು. “ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಸನ್ನಿಕರ್ಷೋತ್ಪನ್ನಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳಿದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಲಕ್ಷಣವು ಸಾಧಾರಣ ಜನರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಇದು ಇಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಂಗತವಾದರೂ ಸಿದ್ಧಿಯೋಗಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಂಗತವಾಗಲಾರದು. ಸಿದ್ಧಿಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಂತೆಯೇ ಸರ್ವವೂ ವಿಶದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಆ ಇಂದ್ರಿಯಾಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧ, ದಿವ್ಯ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ವಯಂಸಿದ್ಧವೆಂಬುದು ಯೋಗಜನ್ಯವಾದ ಸನಕಾದಿಗಳ ಅನುಭವವು; ದಿವ್ಯವೆಂಬುದು ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ ಪರಾಂಕುಶಪರಕಾಲಾದಿದಿವ್ಯಸೂರಿಗಳ ಅನುಭವವು;

ಇವೆರಡೂ ಅರ್ವಾಚೀನಗಳು. ಇಂದ್ರಿಯಾಪೇಕ್ಷೆಯೇ ಇಲ್ಲದ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತೇಶ್ವರರ ಅನುಭವವು ಅನರ್ವಾಚೀನವೆನಿಸುವುದು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಅನುಭವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಗತವಾಗುವಂತೆ ಸರ್ವಾನುಗತವಾದ ಲಕ್ಷಣವು “ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಪ್ರಮಾಣರಣಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ” ಎಂಬ. ನಾವು ಮೇಲೆಹೇಳಿ ನಿರೂಪಿಸಿದುದೊಂದೇ. ಅದುದರಿಂದ ಈ ಲಕ್ಷಣವು ಸರ್ವಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಗತವಾಗಿಯೂ ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಸ್ವರಣವೂ ಸಾಮಾನ್ಯತೆ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಜ್ಞಾನವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಬಹುದು. ಆ ಸ್ವರಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಾವೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದರೂ, ಸ್ವರಣಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಕಾರಣವಾಗಿಯೂ ಆ ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಕಾರಣವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನ ಶಬ್ದಗಳೆಂಬ ಮೂರೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಇಂತು ನಿಶ್ಚಿನ್ನಾಪ್ತೈತದೀಪಿಕೆಯ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಂಜ್ಞೀವನ ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

೨ ಅನುಮಾನ ಪರಿಚ್ಛೇದ

೧೨. ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣ—ಅನುಮಿತಿ ಎಂಬ ಪ್ರಮೆಗೆ ಕಾರಣವು ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣ ಎನಿಸುವುದು. ಅನುಮಿತಿ ಎಂದರೆ—ಯಾವುದಾದರೂ ಎರಡುವಸ್ತುಗಳು ಒಂದನ್ನೊಂದು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಜಣೆಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದು, ಅವೆರಡರೊಳಗೆ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಕಂಡು, ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವೂ ಅಲ್ಲಿ ಇರಲೇಬೇಕು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು. ಆ ಅನುಮಿತಿಗೆ ಕಾರಣವೇ ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣವು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯಾಡುತ್ತದೆಯೋ ಅಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದನ್ನು, ಅಡುಗೆಮನೆ, ಬಿಸಿನೀರುಮನೆ ಮುಂತಾದ ನೂರಾರುಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಬೆಂಕಿಹೊಗೆಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿ (ಸಾಹಚರ್ಯನಿಯಮ—Concomitance) ಇರುವುದೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಿದ್ದ ಮನುಷ್ಯನು ಎಲ್ಲಿಯೋ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯಾಡುವುದನ್ನು ಕಂಡರೆ, ಒಡನೆಯೇ ಅವನಿಗೆ ಈ ವ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ಮರಣೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಬಳಿಕ, ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಆಗಲದೆ ಇರುವ ಹೊಗೆ ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬ ಪರಾಮರ್ಶಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಬಳಿಕ ‘ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದೆ’ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವನು.

ಇಲ್ಲಿ ಸಾಹಚರ್ಯ ನಿಯಮವೆಂಬ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನವೇ ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣವು, ಈ ಪರಾವರ್ತಜ್ಞಾನವೇ ವ್ಯಾಪಾರ (Medium=ವ್ಯಾಪಾರ) ವೆಂಬುದು. ಇಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಯಿದ್ದೇ ಇರುವುದು ಎಂಬ ನಿರ್ಣಯವೇ ಅನುಮಿತಿ ಎಂಬ ಫಲಜ್ಞಾನ ವಾಗಿದೆ. ಈ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣವು ಸ್ವಾರ್ಥಾನುಮಾನವೆಂದೂ ಪರಾರ್ಥಾನು ಮಾನವೆಂದೂ ಎರಡುಬಗೆಯಾಗಿರುವುದು. ವೇಲೆಹೇಳಿದುದೇ ಸ್ವಾರ್ಥಾನು ಮಾನವು. ಇದು ತನ್ನ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆಮಾತ್ರ ಸಾಧನವಾಯಿತು.

ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನವೆಂದರೆ—ಪರೋಪದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟುದು, ಎಂದರೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಮಾನವು. ಹೇಗೆಂ ದರೆ—ಹೀಗೆ ಹೋಗಿಯಾಡುವುದರಿಂದ 'ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದೆ' ಎಂದು ತನ್ನ ಮಟ್ಟಿಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಂಡ ಮನುಷ್ಯನು, ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಸಂಶಯಹೋಗಲಾಡಿಸು ವುದಕ್ಕಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ವಾದಮಾಡಿ ಸ್ವಾಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ, ತಾನು ಕಂಡುಹಿಡಿದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಪಂಚಾವಯವವಾಕ್ಯಗಳು ಎಂಬ ನ್ಯಾಯವಾಕ್ಯ ಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾನೆ; ಈ ಪಂಚಾವಯವವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಇನ್ನೊಬ್ಬನೂ 'ಈ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿದೆ' ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವನು; ಈ ಪಂಚಾವಯವವಾಕ್ಯಗಳೇ ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನ ವೆನಿ ಸುವುವು. ಈ ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಅವಯವವಾಕ್ಯ ಗಳು—ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣ, ಉಪನಯ, ನಿಗಮನ ಎಂಬ ಐದು ಅಂಗಗಳುಳ್ಳುವಾದುದರಿಂದ ಪಂಚಾವಯವವಾಕ್ಯಗಳು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಪಡೆ ದಿರುವುವು. ಇವುಗಳ ವಿಷಯವು—ಈ ವಿವರಣೆಯಿಂದಲೂ ಮುಂದಣಪಟ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ವಿಶದವಾಗುವುದು.

(೧) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯ—ತಾನುಸಾಧಿಸಬೇಕಾದ ವಿಷಯ (ಸಾಧ್ಯ) ವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ ವಾಕ್ಯ (ಉದಾಹರಣೆ—ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಯಿದೆ).

(೨) ಹೇತುವಾಕ್ಯ—ಇದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯ (ಉದಾ— ಇಲ್ಲಿ ಹೋಗಿಯಾಡುವುದರಿಂದ).

(೩) ಉದಾಹರಣವಾಕ್ಯ—ಈ ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳೆರಡೂ ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಅಗಲದೆ ನೂರಾರುಕಡೆ ಜತೆಜತೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತಮೂಲಕ ತಿಳಿಸುವ ವಾಕ್ಯ (ಉದಾ—ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಹೋಗಿಯಾಡುವುದೋ ಅಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿರುವುದು ; ಅಡುಗೆಯಮನೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ.)

(೪) ಉಪನಯವಾಕ್ಯ—ಈ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಅಗಲದೆ ಹೇತು ಇಲ್ಲಿದೆ-ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಹೇತುವನ್ನು ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವವಾಕ್ಯ (ಉದಾ-ಬೆಂಕಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹುಟ್ಟಲಾರದೆ ಹೊಗೆ ಇಲ್ಲಿದೆ.)

(೫) ನಿವೇನವಾಕ್ಯ—ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವು ಇರುವುದು ಎಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸುವವಾಕ್ಯ (ಉದಾ—ಅದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿರುವುದು) ಇದರ ವಿಶೇಷಸಂಗತಿಯನ್ನು ಮುಂದಣ ವಿವರಣ ದಿಂದ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಈ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಎರಡು ಬಗೆಯಾಗಿರುವುದು ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳಿಗೆ ಇರುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೇ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಉದಾ—ಎಲ್ಲಿ ಹೊಗೆಯಿದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿ ಇರುವುದು. ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಹೇತ್ವಭಾವಗಳಿಗಿರುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೇ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ. ಉದಾ—ಬೆಂಕಿಯಿಲ್ಲದಕಡೆ ಹೊಗೆ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಸರಿಯಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದ ಹೇತುವೇ ಸದ್ಹೇತುವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಸಾಧಿಸುವುದು. ದುಷ್ಟಹೇತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅನುವಿತಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು.

ಸಾಧ್ಯ is the thing to be proved, and corresponds with the Major term of the Western system of logic. ಸಾಧನ or ಲಿಂಗ or ಹೇತು is the middle term. ಅವಿನಾಭಾವ or ವ್ಯಾಪ್ತಿ is the state of being together of the major and middle terms by their nature (such as would occur between the cause and the effect).

Pervasion (Vyapti) is twofold: Positive (Anvaya) and Negative (Vyatireka). Where, by an Inferrant (Sadhana) the Inferred (Sadhya) is attempted, that Pervasion is called Positive, for example: 'Whatever is smoky is fiery' Where, by the denial of the Inferred (Sadhya), the denial of the Inferrant (Sadhana) is attempted, that Pervasion is Negative, for example: 'What is non-fiery is non-smoky'.

The five members of a syllogism are ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು,

ಉದಾಹರಣೆ, ಉಪನಯ and ನಿಗಮನ When interpreted in English they would be—an assertion; the ground (for it); the illustration (or the instance); the application; and the conclusion.

ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ:—It is a statement of the major term with the desire of asserting (something) of it [Proposition].

ಹೇತು:—This is the expression of the ground which leads us to the conclusion to be arrived at.

ಉದಾಹರಣೆ:—This gives the affirmative general proposition known as 'ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ'. This proposition affirms that wherever there is smoke there is fire. The same proposition in the negative form is known as 'ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ'. Wherever there is no fire there is no smoke.

ಉಪನಯ:— This refers to the application of the previous processes to arrive at the conclusion.

ನಿಗಮನ:—This is the conclusion so arrived at.

೧೩. ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣಸ್ಥಿತಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮನದಟ್ಟಾಗಲೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಸುಲಭವಾದ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಮಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲದ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲೇಬೇಕಾದ ನೂರಾರು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಮಾಣವು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. ಈ ಪ್ರಮಾಣದ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಆ ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಲೋಕೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವ ಕರವಾದ ಸಾವಿರಾರು ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿರುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕೆಲವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸುತ್ತೇವೆ:—

(೧) ವೈದ್ಯರು ನಾಡೀಸರೀಕ್ಷೆಯಿಂದಲೂ, ಯಂತ್ರ (Stethoscope etc.) ಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೂ ರೋಗ ನಿಧಾನಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯುತ್ತಾರೆ.

(೨) ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಗಂಧಕವಿದೆ ಎಂದು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ; ಎಲ್ಲಿ

ನೋಡಿ, ಮುಟ್ಟು ಹಡುಕಿದರೂ ಗಂಧಕವು ಸಿಕ್ಕುವುದಿಲ್ಲ ; ಬೆಳ್ಳಿಯ ಬಳೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದ ಕೈಕಾಲು ಜಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಕರಗಿ ಕರೆಗಳು ನಿಲ್ಲುವುದರಿಂದ ಗಂಧಕವಿದೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ

(೩) ರಸತಂತ್ರದ ಪರೀಕ್ಷಾಕಾರ್ಯಗಳೆಲ್ಲವೂ (Chemical deductions) ಈ ಪ್ರಮಾಣದ ಅಧಾರದಮೇಲೆ ನಿಂತಿವೆ.

(೪) ಜ್ಯೋತಿಷಸಿದ್ಧಾಂತಪಂಡಿತರು-ಸೂರ್ಯ ಭೂಮಿ ಚಂದ್ರರ ಗತಿಜ್ಞಾನ ದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಇಂಥ ದಿವಸದಲ್ಲಿಯೇ ಗ್ರಹಣವು ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ನೋದಲೇ ಕಂಡುಬಿಡುತ್ತಾರೆ.

(೫) ಸೂರ್ಯಬಿಂಬದಮೇಲೆ ಕೆಲಕೆಲವು ಕಳಂಕಗಳು (Sun-spots) ತೋರಿ ಬಂದು ಪೂರ್ವದಿಂದ ಪಶ್ಚಿಮಕ್ಕೆ ದಾಟಿಹೋಗುವುದನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ತನ್ನ ಅಕ್ಷದಮೇಲೆ ಪರಿಭ್ರಮಣವು (rotation) ಇದೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

(೬) ನೈಯಾಯಿಕರು ಈಶ್ವರ ಸಾಧನಮಾಡುವುದೂ ಇತರ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮ ಸಾಧನಮಾಡುವುದೂ ಈ ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ.

ಹೀಗೆ ಅನೇಕವಿಧವಾಗಿ ಈ ಪ್ರಮಾಣವು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿ ಉಪಕಾರಕ ವಾಗಿದೆ

ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದೀಶಿಕೆಯ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನಪರಿಚ್ಛೇದವು ಮುಗಿದುದು .

೩. ಶಬ್ದಪರಿಚ್ಛೇದ

೧೪. ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣ

ಆಪ್ತವಾಕ್ಯವು ಶಬ್ದ ಪ್ರಮಾಣವೆನಿಸುವುದು. ಆಪ್ತನೆಂದರೆ ಇದ್ದುದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆ ತಿಳಿದು, ಅದರಂತೆ ಹೇಳುವವನು. ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯದ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಾಕ್ಯವು ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಘಟಿತವಾಯಿತು.

* ಆಪ್ತವಾಕ್ಯಂ ಶಬ್ದಃ ; ಆಪ್ತತ್ವಂನಾಮ ಯಥಾರ್ಥದರ್ಶಿತೇ ಸತಿ ಯಥಾದೃಷ್ಟಾರ್ಥ ವಾದಿತ್ವಂ ; ಪ್ರಕೃತವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗೋಷದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನಜನ್ಯವಾಕ್ಯತ್ವಂ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಂ ಇತಿ ಘಟಿತಂ.

ಇಲ್ಲಿ ಪದಜ್ಞಾನವೇ ಕರಣವು, ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನವೇ ಹ್ವಾರ, ಶಾಬ್ದ ಜೋಧವು (ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಂದ ಒಟ್ಟು ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವು) ಫಲವು. “ಈ ದಿನ ಮಹಾರಾಜರವರು ಈ ಊರಿಗೆ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರುವರು” ಎಂದು ರಾಜ ಸಮ್ಮುಖದ ದೊಡ್ಡ ಅಧಿಕಾರಿ ಬಂದು ಹೇಳಿದರೆ, ಆ ಮಾತಿನಿಂದ ಮಹಾರಾಜ ರವರು ಬರುವವಿಷಯವು ಊರಿನವರಿಗೆ ತಿಳಿಯಬ: ಇದು ಲೌಕಿಕಶಬ್ದ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿದೆ. ಲೌಕಿಕಶಬ್ದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ—ಹೇಳುವ ಮನುಷ್ಯನು ಯಥಾರ್ಥಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಅಥವಾ ತತ್ತ್ವಾಂತವು ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಮೋಸಕ್ಕಾಗಿ ಮರೆಮಾಚಿ ಹೇಳಿದ್ದರೂ, ಅದು ಕಾರಣದೋಷವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು ; ಹೀಗಲ್ಲದೆ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ, ಮುಂದೆ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನ ವುಂಟಾದರೆ ಅಗಲೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು. ಲೌಕಿಕ ವೈದಿಕ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣ* ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ ಕಾರಣದೋಷವೂ ಮುಂದೆ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನವೂ ಇಲ್ಲದ ವಾಕ್ಯವು. ವೇದದಲ್ಲಿಯಾದರೋ ಇಂಥ ದೋಷಗಳೊಂದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ವೇದವನ್ನು ಒಬ್ಬ ಪುರಷನೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲವಾಗಿ ಪುರುಷದೋಷದಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ಭ್ರಮ ಪ್ರಮಾದಾದಿಗಳೂ ಮೋಸಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಪರತಂತ್ರರಾದ ರಾಜಾದಿಗಳ ವಚನಗಳಂತೆ ಮೇಲೆ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನವೂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಎಂದೂ ಎಂತೂ ಬರಲಾರದು ಎಂದು ಮನು ಪರಾಶರಾದಿಗಳು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವರು. ಸೃಷ್ಟಿಯ ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಾನುಪೂರ್ವೀಕೃತವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವೇದಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತಾನಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ನಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತವಾದ ಈ ವೇದದಲ್ಲಿ ಕಾರಣದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ, ಬಾಧಕ ಜ್ಞಾನವೂ ಇಲ್ಲ ; ಅದುದರಿಂದ ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯ ವಾಯಿತು. ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದೆಲ್ಲವೂ ಯಥಾರ್ಥವೂ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಆಗಿರುವುದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಹೀಗೆಯೇ ವೇದಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾಗಿಯೂ, ವೇದಕ್ಕೆ ಅವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಆಚಾರವ್ಯವಹಾರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಾದಿ ಬೋಧಕವಾಗಿ ಅಪ್ಪತಮರಾದ ಮನು ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಾದಿಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಪ್ರಮಾಣ ವಾಗಿವೆ.

೧೫ ಅಲ್ಲದೆ ಸಾಂಖ್ಯ, ಯೋಗ, ಪಾಶುಪತ, ಶ್ರೀಪಾಂಚರಾತ್ರ ಎಂಬ ಈ

* ಲೌಕಿಕವೈದಿಕ ಸಾಧಾರಣ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣಂ ತು ಕಾರಣದೋಷಬಾಧಕ ಪ್ರತ್ಯಯಾ ಭಾವನತ್ ವಾಕ್ಯಂ ಶಬ್ದಃ ಇತಿ.

ತಂತ್ರಗಳೂ ವೇದಾವಿರುದ್ಧಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುವು ಈ ತಂತ್ರಗಳಿಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೆಂದೂ ಆಗಮಗಳೆಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು.

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯತಂತ್ರ ಎಂಬುದು ಪಂಚಸಂಶತಿ (೨೫) ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲು ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಆ ತತ್ತ್ವನಿರೂಪಣಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಈ ತತ್ತ್ವನಿರೂಪಣವಲ್ಲ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸದೆ ಎಂದು ಈ ಪಂಚಸಂಶತಿತತ್ತ್ವಗಳ ಕೊಂಡಾಟವು ಮಿತಿಮೀರಿ, ಕೆಲವು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ “ಈತತ್ತ್ವಗಳೆಂದರೆ ಪ್ರಪಂಚವು ಹುಟ್ಟುವುದು ; ಇಷ್ಟತ್ತಾರನೆಯ ತತ್ತ್ವವಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಕಂಡವರು ಬಾರು” ಎಂದು ಇವು ಮುಂತಾಗಿ ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ವಚನಗಳಿರುವುವು ; ಈ ಅಂಶವು ಸ್ತುತಿರೂಪವೇ ಹೊರತು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ.

ಯೋಗಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬುದು ಮುನಿಯಮಾದಿ ಯೋಗಾಂಗಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಯೋಗನಿರೂಪಣ ಮಾಡುವ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಈ ಯೋಗಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸಬೇಕೆಂದು “ಜಗದೀಶ್ವರನಿಗೂಕೂಡ ಈ ಯೋಗಾಪ್ರಭಾವದಿಂದಲೇ ಜಗದೀಶ್ವರತ್ವವು ಉಂಟಾಯಿತು” ಎಂಬ ಇವು ಮುಂತಾದ ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ವಚನಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಇರುವುವು ; ಈ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವಲ್ಲದೆ ಅದೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ.

ಪಾಶುಪತವೆಂಬುದು ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮಗಳೆಂಬ ತ್ರಿವರ್ಗದ ಫಲಸಾಧನವಾದ ದೇವತಾಂತರೋಪಾಸನಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಲು ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ, ಆ ದೇವತೋಪಾಸನಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದು ; “ಆ ದೇವತೋಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರೀತಿಮಾಡಲಿ” ಎಂಬುದಕ್ಕಾಗಿ, “ಈದೇವತಾಂತರಗಳೇ ಪರತತ್ತ್ವ” ಎಂದು ಇವು ಮುಂತಾಗಿ ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ವಚನಗಳು ಅಲ್ಲಿ ಇರುವುವು. ಈ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಸ್ತುತಿರೂಪವೇ ಹೊರತು ಅದೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ.

ಶ್ರೀ ಸಾಂಚರಾತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತವೆಂಬುದು ವೇದಾಂತ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಉಪಾಸನಾರ್ಥನಗಳ ಕ್ರಮನಿರೂಪಣಕ್ಕಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಾಂತಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದು. ಈ ವಿಷಯವು ಮಹಾಭಾರತ ಶಾಂತಿಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮದ ನಿಷ್ಕಾರ್ಣಿಯಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನವಾರ್ತಕವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಮತ್ತು ವೇದಾಂತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟ ಶ್ರೀ ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತಗಳೆಂಬ ಇತಿಹಾಸಗಳು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಗಳಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವುಕಡೆ ಪೂರ್ವಾಪರ ವಿರೋಧಾಂಶಗಳು ಬಂದರೂ ಅವುಗಳನ್ನು ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಂತೆ ಅವಿರೋಧ ಸಾಮಂಜಸ್ಯದಿಂದ (ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವಂತೆ) ಸಮನ್ವಯಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪುರಾಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ರಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಅವನು ಆಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಗೆ ವಶ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಯಾವದಿನದಲ್ಲಿ ಯಾವಗುಣವು ತಲೆಯೆತ್ತಿದ್ದಿತೋ ಆ ದಿನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪುರಾಣವು ಆ ಆ ಗುಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಯಾಗುವುದು. ಆ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ರಾಜಸ ತಾಮಸಾದಿ ಪುರಾಣಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಬೇಕು.

೧೬. ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಪ್ರಮಾಣ್ಯ.

ಪರಮಕಾರುಣಿಕನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸಕಲಜನೋಜ್ಜೀವನಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಪಾರುಗಳನ್ನಾಗಿ ಅವತಾರಮಾಡಿಸಿ, ಅವರಿಗೆ ದಿವ್ಯ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ, ಅವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ತಾನೇ ನಿಂತು ಭಗವದನುಭವ ಪರೀವಾಹರೂಪವಾದ ಈ (ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರ) ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಅವರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಿರುವನು. ಇವು ವೇದಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಕಲ ವೈಷ್ಣವಜನರಿಗೂ ಉಪಮೇಯವಾಗಿರುವುವು. ಈ ಪ್ರಬಂಧಗಳು ದ್ರಾವಿಡವೇದಗಳೆಂದು ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿ, ಉಪನಿಷತ್ತಾರಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭಗವತ್ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಗಿ, ಭ್ರಾತೃಪ್ರಮಾದಾದಿ ದೋಷಗಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವತಃಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಸರ್ವಪರಿಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿರುವುವು.

ಹೀಗೆ ದ್ರಾವಿಡ ಸಂಸ್ಕೃತರೂಪಗಳಾದ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ತದನುಸಾರಿಯಾದ ಪೌರುಷೇಯಗ್ರಂಥಗಳೂ ಅವಿರುದ್ಧಾಂಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುವು.

೧೭. ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಆಪ್ತವಾಕ್ಯ ಎಂದು ಆಪ್ತಶಬ್ದವಿರುವುದರಿಂದ ಆಪ್ತರಲ್ಲದ ಶಾಕ್ಯಭಿಕ್ಷು, ನಿಗ್ರಂಥಕ, ಸಂಸಾರಮೋಚಕ, ಜೈನ, ಬೌದ್ಧ

ಮುಂತಾದವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಆ ಆ ಆಗಮಾಭಾಸಗಳು ಅಯುಕ್ತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಅಲ್ಲವೆಂದು ನಿರಾಕೃತವಾಗಿರುವುವು *

ಇವು ದೋಷದೂಷಿತವಾಗಿಯೂ ಘಿನ್ನಮೂಲವಾಗಿಯೂ (ಬುಡಭದ್ರವಿಲ್ಲದೆ) ಪ್ರಮಾಣವಿರುವದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವಾಗಿಯೂ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಕೆಲವರು ಕಾಪುರುಷರಿಂದಮಾತ್ರವೇ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಶಿಷ್ಟಪುರುಷರಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಯುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಈ ಮತಗಳೊಳಗೆ ಒಬ್ಬರ ಮತವನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಅವರವರೇ ಖಂಡಿಸಿ ದೂಷಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರು ನಿರೂಪಿಸಿದಪ್ರಕಾರ ಶ್ರೀ ನೇದಾಂತದೇಶಿಕರು ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿ, ಪರಮತರ್ಥಂ ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಖಂಡಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅವುಗಳ ದೋಷಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬರುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಲಂಛಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಬೌದ್ಧಾದ್ಯಾದ್ಯಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೂಲಪುರುಷರ ಅಜ್ಞಾನಾನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಕಾರಣ ದೋಷಗಳೂ ಅವುಗಳ ಖಂಡನಗಳಿಂದ ಮೇಲೆ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನವೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವು ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣದೋಷಗಳೂ ಇಲ್ಲ, ಬಾಧಕ ಜ್ಞಾನವೂ ಇಲ್ಲ; ಆದುದರಿಂದ ಅವು ಸರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಪರಿಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿರುವುವು.

ಇಂತು ಶಬ್ದಪರಿಚ್ಛೇದವು ಮುಗಿದುದು.

ಇಂತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದೀಶಿಕೆಯ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಕಾಶವು
ಸಂಪೂರ್ಣವಾದುದು.

ಯುಗಾದ್ಯಾ ಭಾರತಂ ಚೈವ ಶಾಂಚರಾತ್ರಮಥಾವಿಲಂ |
ಮೂಲರಾಮಾಯಣಂ ಚೈವ ಪುರಾಣಂ ಚೈತವಾತ್ಮಕಂ ||
ಯೇ ಚಾನುಯಾಯಿನಸ್ತೇಷಾಂ ಸರ್ವ ಏತೇ ಸದಾಗಮಾಃ |
ದುರಾಗಮಾಸ್ತದನ್ಯೇ ಯೇ ತೈರ್ನಜ್ಞೇಯೋ ಜನಾರ್ದನಃ ||
ತತ್ಕೈವ ವ್ಯಾಸಃ-ವಿಶೇಷ್ಯೋಽನಿ ಯದನ್ಯತ್ ಸ್ಯಾತ್ ಕಿಂಚಿದ್ವರ್ಮಾಭಿಧಾಯಕಂ |
ತತ್ ದೂರತರತೋ ವಿದ್ಧಿ ಮೋಹಸ್ತಸ್ಯಾಶ್ರಯೋ ಮತಃ || (ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣೇ)

II ಪ್ರಮೇಯ ಪ್ರಕಾಶ.

i ಚಿತ್ಪರಿಚ್ಛೇದ

೧೮. ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದಮೇಲೆ ಪ್ರಮೇಯಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

ಪ್ರಮೇಯವೆಂದರೆ ಇಂಥ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಯಥಾವತ್ತಾಗಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯವು ; ಇದೇ ತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದು. ಪ್ರಮೇಯ ಎಂಬ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಅರಿಯಬೇಕಾದುದು ಎಂದೂ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಬಂದ ವಿಷಯವು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಾಗುವುದು.

೧೯. ಪ್ರಮೇಯ ವಿಭಾಗ

ಈ ಪ್ರಮೇಯವು—ದ್ರವ್ಯ, ಅದ್ರವ್ಯ ಎಂದು ಮೊದಲು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯವು—ಪ್ರಕೃತಿ, ಕಾಲ, ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವ, ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ, ಜೀವ, ಈಶ್ವರ ಎಂದು ಆರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಅದ್ರವ್ಯವು—ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸಂಯೋಗ, ಶಕ್ತಿ, ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂದು ಹತ್ತು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಹೀಗೆ ದ್ರವ್ಯ ಆರು, ಅದ್ರವ್ಯ ಹತ್ತು ; ಒಟ್ಟು ಪ್ರಮೇಯವು ಹದಿನಾರು ವಿಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಹಾಗಾಯಿತು.

ಈ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು—ಚಿತ್, ಅಚಿತ್, ಈಶ್ವರ ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿವರಿಸುವುದೂ ಉಂಟು. ಅಗಚಿತ್=ಜೀವಾತ್ಮಾ, ಈಶ್ವರ=ಭಗವಂತನು ; ಅಚಿತ್ ಎಂಬುದು ಪ್ರಕೃತಿ, ಕಾಲ, ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವ, ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಇವುಗಳ ವಿಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಒಳಗೊಂಡಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಚಿದಚಿದೇಶ್ವರ ಎಂಬ ವಿಭಾಗವೇ ಪ್ರಾಯಶಃ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದೇಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಾವೂ ಮುಂದೆ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ.

೨೦. ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣ.

ಗುಣಾಶ್ರಯವಾದುದು ದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ, ಅವಸ್ಥಾಶ್ರಯವಾದುದು ದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ, ಉಪಾದಾನವಾದುದು ದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು.

(೧) ಗುಣಾಶ್ರಯವಾದುದು ದ್ರವ್ಯವು—ಬಣ್ಣ, ಪರಿಮಾಣ, ಸಂಯೋಗ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ವಸ್ತು ದ್ರವ್ಯವೆನಿಸುವುದು. ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು ಬಾಳೆಯ ಹಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣ, ರಸ, ವಾಸನೆ, ಪರಿಮಾಣಗಳು ಇವೆ; ಆ ಹಣ್ಣುಗಳು ಗುಣಾಶ್ರಯವಾದುದರಿಂದ ದ್ರವ್ಯವೆನಿಸಿದುವು ; ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು.

(೨) ಅವಸ್ಥಾಶ್ರಯವಾದುದು ದ್ರವ್ಯವು—ಅವಸ್ಥೆ ಎಂದರೆ ಅಗಂತುಕವಾಗಿ ಅಪ್ಪುಥಕ್ಕಿದ್ದವಾದ (ಆಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಹೊರಗಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲರಿಯದ) ಧರ್ಮವು ಇದಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದುದು ದ್ರವ್ಯವೆನಿಸುವುದು. ಅಕ್ಕಸಾಲೆ ಬೆಳ್ಳಿಯಗಟ್ಟಿಯಿಂದ ತಟ್ಟೆ, ಬಟ್ಟಲು, ಪಂಚಪಾತ್ರೆ, ಉದ್ಧರಣೆ, ಡಾಬು ಮುಂತಾದ ಆಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ, ಬೆಳ್ಳಿಯಗಟ್ಟೆ ಎಂಬ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳೆನಿಸುವುವು. ಡಾಬನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಗೊಲಸನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಡಾಬಿನ ಆಕಾರವು ಹೋಗಿ ಗೊಲಸಿನ ಆಕಾರವು ಬಂದಿತು. ಬೆಳ್ಳಿಯಗಟ್ಟೆಯಾದರೋ ಅದೇ ದ್ರವ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಬೆಳ್ಳಿಯಗಟ್ಟೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಈ ಆಕಾರವೆಲ್ಲಾ ಅವಸ್ಥೆ ; ಆ ಆಕಾರೋಪಯೋಗಿಯಾದ ಆಕಾರನಾತ್ರ ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುವುದು ಹೀಗೆ ಅವಸ್ಥೆ ಎಂಬುದು ಎಲ್ಲಾ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು.

(೩) ಉಪಾದಾನವಾದುದು ದ್ರವ್ಯವೆನಿಸುವುದು—ಮಣ್ಣಿಗೆ ಮಡಕೆ, ಕುಡಿಕೆ ಮುಂತಾದುವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮವೊಂದುವುದರಿಂದ ಮಣ್ಣು ಉಪಾದಾನವಾಗಿದೆ. ಆ ಮಣ್ಣು ದ್ರವ್ಯ. ಆ ಮಣ್ಣಿನಿಂದಮಾಡಿದ ಮಡಕೆ, ಕುಡಿಕೆ ಮುಂತಾದುವೆಲ್ಲಾ ಮಣ್ಣಿನಕಾಡ್ಯವಾಗಿವೆ.

ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಂದರಿಗೊಂದು ಸೃಷ್ಟಿವಿಕೊನೆಯಾದ ಇವುತ್ತುನಾಲ್ಕು ಅಚಿತ್ತತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ಕರಾಘಸ್ಥಿತವಾದ ಹಿಂದುಹಿಂದಣ ತತ್ತ್ವಗಳಿಂದ ಮುಂದುಮುಂದಣ ತತ್ತ್ವಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. ಅದುದರಿಂದ ಮುಂದುಮುಂದಣ ತತ್ತ್ವಗಳು ಹಿಂದುಹಿಂದಣ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೆ ಕಾರ್ಯಗಳು ; ಈ ಕಾರ್ಯರೂಪಾವಸ್ಥೆಗಳು ಹಿಂದುಹಿಂದಣ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು. ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸೇರುವೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರವೆಂಬ ಅಚಿತ್ತದ್ರವ್ಯವೂ ಬಾಲ್ಯ, ಯೌವನ, ವಾರ್ಧಕಾದಿ ವಿಕಾರಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಆ ಅಚಿತ್ತದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು.

ಶಬ್ದಾದಿ ಗುಣಗಳು ಅಚಿತ್ತತ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಜ್ಞಾನಸುಖದುಃಖೇಚ್ಛಾದಿಗಳ ಜೀವಾತ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಜ್ಞಾನಾನಂದಶಕ್ತಿಬ್ರಹ್ಮತ್ವರಾಜಿಗಳು ಸರ್ವೋತ್ಪರನಲ್ಲಿ

ಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಗಣಾಶ್ರಯತ್ವವೆಂಬ ದ್ರವ್ಯಲಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು.

ಹೀಗೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಈ ತತ್ತ್ವತ್ರಯದಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯದಾದ ಚಿತ್ ಎಂಬ

ಜೀವಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸುವೆವು.

೨೧. ಜೀವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವು—ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಃ, ಪ್ರಾಣ, ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳಿಗಿಂತ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಬೇರೆಯಾಗಿಯೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯವಾಗಿಯೂ ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗುವುದು.

ಇದರ ಎವರ ಹೇಗೆಂದರೆ:—‘ನಾನು, ನಾನು’ ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರಲ್ಲವೇ? ಅಲ್ಲಿ ನಾನು ಎಂದರೆ ಯಾರು? ಆ ನಾನು ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವನೇ ಜೀವಾತ್ಮನು. ಅವನು ಈಕಾಣುವ ದೇಹವೂ ಅಲ್ಲ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಅಲ್ಲ, ಪ್ರಾಣವೂ ಅಲ್ಲ, ಮನಸ್ಸೂ ಅಲ್ಲ, ಬುದ್ಧಿಯೂ ಅಲ್ಲ; ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವನು. ಅವನು ನಿತ್ಯ, ಅವನು ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯ, ಅವನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಸ್ವರೂಪ, ಅವನು ಒಂದೊಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಿದ್ದುಕೊಂಡು ಅಸಂಖ್ಯಾತನಾಗಿರುವನು; ಸ್ವತಃ ಸುಖಿಯಾಗಿರುವನು.

೨೨. ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಚಾರಮಾಡುವುದು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿದೆ:

(೧) ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕರು (ನಾಸ್ತಿಕವಾದಿಗಳು) ಹೀಗೆ ಹೇಳುವರು—

ಇವೆಲ್ಲವೂ ಗೋಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬರುವ ಚಿತ್ರ ಹೇಗೆಂದರೆ, ಈ ದೇಹವೇ ಆತ್ಮನು, ಈ ದೇಹಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಆತ್ಮನು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ; ಬೇರೆ ಆತ್ಮನು ಇರುವವಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸ್ಪಂಧಕುಂಘಾದಿಗಳಂತೆ ಏಕೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ? ನಾನು ಹೋಗುತ್ತೇನೆ, ನಾನು ನಿಂತೆನು, ನಾನು ಸಣ್ಣಗಿದ್ದೇನೆ, ನಾನು ದಪ್ಪಗಿದ್ದೇನೆ, ನಾನು ಗಂಡಸು, ನಾನು ಹೆಂಗಸು, ನಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ನಾನು ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಈ ಮುಂತಾದ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಹೇಳುವ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನಾನು ಎಂಬುದು ಶರೀರವನ್ನು ಕುರಿತೇ ಬಂದಿರುವುದೆಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ನೀವು ಹೇಳುವಂತೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ—ಸಣ್ಣ, ದಪ್ಪ, ಗಂಡಸು, ಹೆಂಗಸು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದಗಳು ಒಂದೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇವೊಂದೂ ಆತ್ಮಧರ್ಮವಲ್ಲ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಶರೀರಧರ್ಮವಾಗಿವೆ. ಮತ್ತು—ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದನು, ಮುಡುಕನಾದನು, ಸತ್ತನು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಕಾರ

ಗಳೂ ದೇಹವನ್ನು ಕುರಿತುವಾಗಿವೆ; ಜಾತಕರ್ಮ, ನಾಮಕರಣಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಗಳೆಲ್ಲವೂ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿವೆ. ಚರಂ ಜೀವ, ಶತಂ ಜೀವ ಮುಂತಾದ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶರೀರವಿಷಯವಾಗಿವೆ.

(ಪ್ರಶ್ನೆ—cross question):—ದೇಹವೇ ಆತ್ಮನಾಗಿರುವಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸತ್ತ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಸುಖಾದಿಗಳು ಏಕೆ ತೋರಿಬರುವುವಿಲ್ಲ? ಮಣ್ಣು, ಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳಂತೆ ಪಾರ್ಥಿವವಾದ ಈ ದೇಹಕ್ಕೆ ಜೈತನ್ಯವುಂಟೆಂಬುದು ಸಂಗತ ವಲ್ಲವಲ್ಲಾ ಎಂದು ಶಂಕೆಪಡಬಾರದು. ವೀಳೆಯದೆಲೆ ಅಡಕೆ ಸುಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅಗಿದರೆ ಮೊದಲು ಅಷ್ಟ ಇಷ್ಟದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ ಬರುವಂತೆಯೂ, ಮದ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವಾಗ ಮೊದಲು ಸೇರುವ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲದ ಮದಶಕ್ತಿ ಸೇರಿಸಿದಮೇಲೆ ಬರುವಂತೆಯೂ, ಈ ಶರೀರವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಭೂತಗಳ ಸೇರುವೆಯ ಶಕ್ತಿ ಯಿಂದ ಮೊದಲು ಅಷ್ಟಿಷ್ಟದ ಜೈತನ್ಯವು ಹುಟ್ಟಿದ್ದಿತು; ಸತ್ತ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ ವಾಯು ಹೋದುದರಿಂದ ಆ ಜೈತನ್ಯವೂ ಹೋಯಿತು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣ ಗಳಿಂದ, ನಾನು ಎಂದೆನಿಸುವ ಜೀವಾತ್ಮನು ದೇಹವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಇಲ್ಲ—ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

(೨) ಮತ್ತೆಕೆಲವರು ಈ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಮರಣವನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದೇವೆಯಾದುದ ರಿಂದ ಈ ಶರೀರವೇ ಆತ್ಮನಲ್ಲ; ನಾನು ನೋಡುತ್ತೇನೆ, ನಾನು ಕೇಳಿದೆನು, ಹೀಗೆಂಬ ಹೇಳಿಕೆಯಿರುವುದರಿಂದ ನೋಡುವ, ಕೇಳುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಇಂದ್ರಿಯ ಗಳೇ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

(೩) ಮತ್ತೆಕೆಲವರು—ಪ್ರಾಣಹೋದಮೇಲೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ನಾಶವುಂಟಾಗು ವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಾಣವಿದ್ದಾಗ ಈ ಶರೀರವು ಜೀವಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಕಣ್ಣು ಕಿವಿ ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ನಾಶಬಂದರೂ ಪ್ರಾಣವಿದ್ದರೆ ಶರೀರವು ಜೀವಿಸಿ, ನನಗೆ ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಾಗುವುವು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕುರಿತೇ ಈ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವೇ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳುವರು.

(೪) ಇನ್ನುಕೆಲವರು—ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯುವೂ ಹೊರಗಣ ಗಾಳಿಯಂತೆ ಜಡವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳು ಸಂಗತವಾಗಲಾರವು; ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬಲ್ಲ ಮನಸ್ಸೇ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ವಾದಿಸುವರು.

(೫) ಮತ್ತೆಕೆಲವರು--ನಾನು ಅರಿತೆನು ನಾನು ಮರೆತೆನು ಇವು ಮುಂತಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯೇ ಆತ್ಮನು ಎಂದು ವಾದಿಸುವರು.

೨೩. ಇವರೆಲ್ಲರೂ ಶಾಸ್ತ್ರತತ್ತ್ವವನ್ನೂ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರವನ್ನೂ ತಿಳಿಯದವರು ; ಇವರ ಮತಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿಸ್ಸಾರವಾದುವು ಎಂಬುದನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ.

(೧) ದೇಹಾತ್ಮನಾದ ಖಂಡನ.

ಶರೀರಕ್ಕೆ ಜೈತನ್ಯವುಂಟು ಎಂಬುದನ್ನು ಎರಡುವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಅವೆರಡೂ ಅಸಂಗತವಾಗುವುವು.

ಈ ದೇಹವು ಕೈ ಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಅನೇಕಾವಯವಗಳ ಸಮುದಾಯರೂಪವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವು. ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖದುಃಖಾನುಭವವು ಇರುವುದು ಎಂಬುದೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಸರ್ವಸಮ್ಮತ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅವಯವಕ್ಕೂ ಜೈತನ್ಯವುಂಟು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ—ಒಂದೇ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜೇತನರು ಇದ್ದಂತೆ ಆಗುವುದು ; ಆಗ ಒಬ್ಬನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಕೇಳಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಬಂಧವು ಸಾಗಲಾರದು ಅವಯವಗಳಿಗೂ ಅನೇಕಜೈತನ್ಯವಾಗಿ ವಿವಾದವಿಲ್ಲದಂತೆ ಇರುವ ನಿಯಮವೂ ಬರಲಾರದು. ಅವಯವಗಳು ಒಬ್ಬನದೇ ಅಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ 'ಇದು ನನ್ನದು' ಎಂಬ ಮಮತಾ ಬುದ್ಧಿವ್ಯವಹಾರಗಳೂ ಬಾರದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. 'ಎಲ್ಲಾ ಅವಯವಕ್ಕೂ ಜೈತನ್ಯವಿಲ್ಲ, ಒಂದು ಅವಯವಕ್ಕೆ ಜೈತನ್ಯವಿರುವುದು' ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಕೆಲವು ಕಾಲಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಆ ಅವಯವವು ನಷ್ಟವಾದರೆ ಆಗ ಅದು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದುದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಅವಯವವು ಸ್ಮರಿಸಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗಿಬರುವುದು ; ಯಾವನು ಅನುಭವಿಸಿದನೋ ಅವನೇ ಅದನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಬೇಕಲ್ಲದೆ, ಒಬ್ಬನು ಅನುಭವಿಸಿದುದನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಸ್ಮರಿಸಲಾರನಷ್ಟೇ? ಹಾಗೆ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ ; ಮತ್ತು ಹಾಗೆ ಒಂದೇ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಜೈತನ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ—ಆಗ ಸರ್ವಶರೀರವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಸುಖದುಃಖಾದ್ಯನುಭವವೂ ಕೂಡಲಾರದು ; ಅದುದರಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಶರೀರಕ್ಕೂ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಅವಯವಗಳಿಗೂ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಸುಖದುಃಖಾನುಭವಮಾಡತಕ್ಕ ಜೀವನು ಒಬ್ಬನು ದೇಹಾತಿರಿಕ್ತನಾಗಿ ಇರಲೇಬೇಕು ; ಆಗ ಮೇಲಣ ದೋಷಗಳೊಂದೂ ಬರಲಾರವು. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೂ, ವೇದವ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಇದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು.

(೨) ಇಂದ್ರಿಯಾತ್ಮನಾದ ನಿರಾಸ—ಹೀಗೆಯೇ ಬಹಿರಿಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಆತ್ಮವಾಗಲಾರವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಕಣ್ಣು ಗ್ರಹಿಸುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಿವಿಯೂ ನಾಲಗೆಯೂ, ಅವು ಗ್ರಹಿಸುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಣ್ಣು ಗ್ರಹಿಸಲಾರನಷ್ಟೇ ?

ಇಲ್ಲಿ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲ ಒಬ್ಬನೇ ಗ್ರಹಿಸ ತಕ್ಕವನಿರಬೇಕು; ಅದುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡು ವನು ಬೇರೆ ಒಬ್ಬನು ಇರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸದಿದ್ದರೆ 'ಮೊನ್ನೆ ಅದನ್ನು ಕೇಳಿದ ನಾನೇ! ಅದಿನ ಅದನ್ನು ಕಂಡೆನು' ಎಂಬುದು ಮುಂತಾದ ಸಕಲೇಂದ್ರಿಯಕಾರ್ಯಪ್ರತಿಪಂಘಾನವು ಕೂಡಲಾಗದು. ಮತ್ತು ಚಕ್ಷುರಂದ್ರಿಯವು ಅತ್ಯನಾಗುವುದಾದರೆ ಕೆಲವುಕಾಲದಮೇಲೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು ಬಾಹ್ಯವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು; ಹಾಗೆ ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಕಿವಿಯೇ ಅತ್ಯನಾಗುವುದಾದರೆ ಕೆಲವುಕಾಲದಮೇಲೆ ಕಿವಿಡಾದವನು ಶಬ್ದವನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ಮಿಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ನಿವ್ರಾತೆಯಲ್ಲಿ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಡಗಿರು ನಾಗ ಸ್ವಪ್ನಕಾಣುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೊಂದೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲ.

(೩) ಮನಸ್ಸು ಅತ್ಯನಾಗಲಾರದು—ಕರ್ತೃವಿನ ಸ್ಮರಣಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿ ಮನಸ್ಸು ವರ್ಷಿಷ್ಠಿಯವುದರಿಂದ ಕರ್ತೃವೂ ಕರಣವೂ ಒಂದಾಗಿ ಲಾರವು.

(೪) ಸಂಘಾತರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲ; ದೇಹಾತ್ಮ ವಾದ ಖಂಡನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದೂಷಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಬಂದುಸೇರುವುವು.

(೫) ಬುದ್ಧಿಯೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲ; ನನಗೆ ಆಗ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿತ್ತು, ಈಗ ನಷ್ಟವಾಯಿತು, ಎಂದು ಕ್ಷಣಿಕನಾಗಿಯೂ ಆತ್ಮಭರ್ಮವಾಗಿಯೂ ತೋರುವುದ ರಿಂದ ಆತ್ಮನಲ್ಲ.

ಹೀಗೆ ದೇವೇಂದ್ರಿಯಮನಃಪ್ರಾಣಬುದ್ಧಿಗಳೊಂದೂ ಆತ್ಮನಲ್ಲ* ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬನಿಗಿ ಹೇಳಬಹುದಾದ ಸಮುದಾಯ ಖಂಡನವೂ ಬಹಳವಾಗಿರುವುದು. ಒಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಹೇಳುವೆವು— ನನ್ನ ಮನೆ, ನನ್ನ ಗದ್ದೆ, ನನ್ನ ಬಟ್ಟೆ ಎಂಬ ಈ ಹೇಳಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಮನೆ, ಗದ್ದೆ, ಬಟ್ಟೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾನೇ ಅಲ್ಲ, ನನಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾಗಿವೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಇದೆಯಷ್ಟೆ; ಇದರಂತೆಯೇ ನನ್ನ ದೇಹ, ನನ್ನ ಕಣ್ಣು, ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು, ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿ ಎಂಬ ಈ ಅನುಭವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾನು ಎಂಬುದೇ ಬೇರೆ, ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಸ್ಸು, ಪ್ರಾಣ ಎಂಬ ಇವೆಲ್ಲಾ ಬೇರೆ ಎಂಬುದೂ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮನ ಮಮತಾಬುದ್ಧಿಗೂ ಮಮತಾವ್ಯವ

* ದೇವೇಂದ್ರಿಯಮನಃಪ್ರಾಣ ಭಿನ್ನೋಽನೈವೇತನ್ಮಯಸಾಧನಃ |

ಒತ್ತೋ ವ್ಯಾಪೀ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇತ್ರನಾತ್ಮಾಭಿನ್ನಃ ಸ್ವತಸ್ಸುಖೀ |

(ಯಾಮುನಾಚಾರ್ಯರ ಆತ್ಮನಿಧಿ)

ಹಾಕಕ್ಕೂ ಗುರಿಯಾಗಿ ನಾನು—ಎನಿಸುವ ತತ್ವನಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಎಂಬುದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದು.

ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಜೀವಾತ್ಮನು ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಮನಃ, ಪ್ರಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ವಿಲಕ್ಷಣನಾಗಿ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವನು ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ಆಯಿತು.

೨೪. ಜೀವಾತ್ಮನು ನಿತ್ಯ, ಅಜಡ, ಅಸಂದರೂಪ, ಅಣುಸ್ವರೂಪ, ಅವ್ಯಕ್ತ, ನಿರವಯವ, ನಿರ್ವಿಕಾರ, ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯ, ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮಾಮ್ಯ ಮತ್ತು ಶೇಷ ಅಗಿರುವನು. ಇವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ.

ನಿತ್ಯನು—ತತ್ವನು, ಹುಟ್ಟು ಸಾವು ಮುಂತಾದುವುಗಳಿ೦ದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವನು ; ಅದುದರಿಂದಲೇ ನೊದಲು ಅನುಭವಿಸಿದುವುಗಳನ್ನು ಸೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳುವನು.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಜೀವಾತ್ಮನು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವನು ಎಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ “ಅವನು ಹುಟ್ಟಿದನು, ಅವನು ಸತ್ತನು” ಎಂಬ ಜನ್ಮಮರಣಗಳ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರವು ಹೇಗೆ ಸಂಗತ ?

ಉತ್ತರ—ಈ ಜನ್ಮಮರಣಗಳು ದೇಹಕ್ಕೆ ಹೊರತು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಲ್ಲ; ಜನ್ಮವೆಂದರೆ, ದೇಹಕ್ಕೂ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಸಂಬಂಧ; ಮರಣವೆಂದರೆ ದೇಹಕ್ಕೂ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ವಿಯೋಗ. ಮರಣದಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮನು ಈ ಶರೀರದಿಂದ ಅಗಲಿದ ಮೇಲೆ ಈ ಶರೀರವು ವ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ವಿಕಾರಹೊಂದುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳುದಾದುದರಿಂದ ಘೋರರೂಪವಾಗಿ ಕೊಳಿತು ನಾತವೆತ್ತಿ ಹೋಗುವುದು ; ಆತ್ಮನಾದರೋ ಪುಣ್ಯಪಾಪಾನುಗುಣವಾಗಿ ಯಾವ ಲೋಕಕ್ಕೋ ಹೋಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಪಡೆವನು. ಮನುಷ್ಯನು ಹಳೆಯಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಬಿಸುಟು ಹೊಸಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಧರಿಸಿಕೊಂಡರೂ ಅವೇಮನುಷ್ಯನೇ ಆಗಿರುವನೇ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಮನುಷ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಜೀವನು ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಶರೀರಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದರೂ ಶರೀರ ಭೇದಮಾತ್ರವೇ ಹೊರತು ಆ ಮೊದಲಿನ ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವನು. ಅವನು ನಿತ್ಯನು.

ಅಜಡ—ತತ್ವನು ಅಜಡ, ಎಂದರೆ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶನು, ಜ್ಞಾನದ ಸಹಾಯ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ತಾನೇ ತೋರುವನು ಎಂದರ್ಥ. ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾದರೆ ದೀಪದ ಸಹಾಯವು ಬೇಕಾಗಿದೆ. ದೀಪವನ್ನು ನೋಡಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಂದು ದೀಪದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ; ಆ ದೀಪವೇ ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಇರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ತೋರ್ಪಡಿಸ ಬಲ್ಲುದು. ಅದರಂತೆಯೇ ಆತ್ಮನೂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶನು. ಅದರಿಂದೀವು ಅಜೇತನ

ಎಂದುದರಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲಿರಿಯದು ; ಆತ್ಮನು ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲನು.

ಆನಂದರೂಪ—ಆತ್ಮನು ಸ್ವಯಂ ಸುಖರೂಪನಾಗಿರುವನು.

ಅಣುಸ್ವರೂಪ--ಆತ್ಮನು ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು, ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತಿಳುವುದು, ಲೋಕಾಂತರಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗುವುದು ಬರುವುದು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಅಣುವೆಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ ಅಣುರೂಪನು.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಆತ್ಮನು ಅಣುವಾಗಿ ಹೃದಯಪ್ರದೇಶದಷ್ಟೆರಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ ಸ್ವಕ್ಷೇಪ ಮುಳ್ಳ ತಗುಲಿ ನಮಗೆ ಕಾಣಿಸಲ್ಲಿ ನೋವು, ಚಂದನ ಹಚ್ಚಿ ನನ್ನ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖ ಎಂದು ರೋಮದಲ್ಲಿ ಅದಂತ ವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಸುಖದುಃಖಾದ್ಯನುಭವವು ಬರುವಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಅಣುವಾಗಿದ್ದರೆ ಶರೀರವೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಇವೆಲ್ಲಾ ಸಂಗತವಾಗುವುದು; ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ವಿಧುವಾಗಬೇಕಲ್ಲವೇ ?

ಉತ್ತರ--ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ವೀಶ, ರತ್ನ ಇವುಗಳು ಒಂದೇ ಜಾಗದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳ ಜೊಳು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆಯೇ, ಆತ್ಮನು ಹೃದಯಪ್ರದೇಶ ದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅವನ ಜ್ಞಾನವು ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದರಿಂದ ಆ ಧರ್ಮ ಭೂತಜ್ಞಾನದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸರ್ವ ಶರೀರವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಸುಖ ದುಃಖಾದ್ಯನುಭವವು ಬರಬಹುದು ಇವೇ ವಿಷಯವನ್ನು ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕೋಪ ನಿಷತ್ತು, ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಿರುವರು.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಒಂದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಉಪಪತ್ತಿಯಾಗಬಹುದಾದರೂ, ಸಾಧರಿ ಮುಂತಾದ ಬುದ್ಧಿಗಳು ಯೋಗಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಶರೀರ ಪರಿಗ್ರಹ ಮಾಡಿದಾಗ ಅಷ್ಟು ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸುಖದುಃಖಾದ್ಯನುಭವಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪವ್ಯಾಪ್ತಿ ಬೇಕಾಗಿರುತ್ತವೆಯಾಗಿ ಆಗಲಾದರೂ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ವಿಧು ವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ ?

ಉತ್ತರ—ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಾದಿ ಪ್ರಭಾಪ್ರಸರಣ ಕ್ರಮದಿಂದ ಬೇವಾತ್ಮನ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅನೇಕ ಶರೀರಪರಿಗ್ರಹವೇ ಕೊರತು ಆತ್ಮನು ವಿಧುವಲ್ಲ ಸಾಧರಿಯ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿ

* ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಬೇವಾತ್ಮನು ಅವನ ಗುಣವಾದ (ವಿಶೇಷಣವಾದ) ತಿಳಿವಳಿ ಕೆಗೂ ಜ್ಞಾನ ಎಂಬ ಪದವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ವಾಚಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಇಲ್ಲಿ “ವಿಶೇಷಣವಾದ (ಧರ್ಮವಾದ) ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಎಂಬುದು ಅರ್ಥ” ಎಂದು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾಚಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಧರ್ಮಜ್ಞಾನ—ಆತ್ಮಾ; ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ—ತಿಳಿವಳಿಕೆ.

ಜೀವಾತ್ಮನು ನೆಲೆಸಿದ್ದು, ಮಿಕ್ಕೆ ನೂರಾರು ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಜ್ಞಾನವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸುಖ ದುಃಖಾದ್ಯನುಭವವುಂಟಾಗುವುದೇ ಹೊರತು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವಾತ್ಮನು ನೆಲೆಸಿರಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಆತ್ಮನು ವಿಭುವಲ್ಲ.

ಅವ್ಯಕ್ತ—ಬಾಹ್ಯಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬಲ್ಲ ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಾನಸಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಗೋಚರ ನಾಗುವನು.

ನಿರವಯವ—ಅಚಿದ್ರಸ್ತಗಳಂತೆ ಅವಯವ ಸಮೂಹರೂಪನಲ್ಲ.

ನಿರ್ವಿಕಾರ—ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ವಿಕಾರವೊಂದುತ್ತಿರುವ ಅಚಿತ್ತಿನಂತೆ ಅಲ್ಲದೆ ಮೂಲ ವಿಕಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಏಕರೂಪನಾಗಿರುವನು. ಹೀಗೆ ಜೀವಾತ್ಮನನ್ನು ಶಸ್ತ್ರಗಳೂ ಕತ್ತರಿಸಲಾರವು, ಅಗ್ನಿಯೂ ಒಡಲಾರದು, ಗಾಳಿಯೂ ಅರಿಸಲಾರದು, ಬಿರುಬಿಸಿಲೂ ಒಣಗಿಸಲಾರದು ; ಇವು ಮಾವುವುಗಳಿಂದಲೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾವ ವಿಕಾರವೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ಸದಾ ಏಕರೂಪನಾಗಿರುವನು.

ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯ—ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವನು ; ಎಂದರೆ ದೀಪವು, ಅದರ ಬೆಳಕು ಇವೆಡೆಗೂ ತೇಜಃಪದಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೂ ದೀಪವು ಬೆಳಕಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾಗಿದೆ, ಬೆಳಕು ದೀಪವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದೆ, ದೀಪವನ್ನು ನೋಂದಿ ಸಿದಮೇಲೆ ಬೆಳಕು ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲರಿಯದು, ದೀಪವೊಂದಿಗೇ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅದರಂತೆ ಆತ್ಮನೂ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನಾಗಿಯೂ ಸ್ವವಿಶೇಷಣವಾದ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಆಧಾರನಾಗಿಯೂ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ತನ್ನ ಹೊರತು ಆ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ತೋರಿಕೆಯೂ ಇರಲಾಗದಂತೆ ಆಶ್ರಯನಾಗಿರುವನು.

ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾತಾ, ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೇ ಆತ್ಮನು ಕರ್ತಾ, ಭೋಕ್ತಾ ಎಂದೂ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಗಳು ಜ್ಞಾನಾವಸ್ಥಾಕಾರ್ಯವಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು.

ಕರ್ತಾ—ಆತ್ಮನ ಜ್ಞಾತೃತ್ವವು ತ್ಯಾಜ್ಯೋಪಾದೇಯ ವಿನೇಕಕ್ಕೆ ಹೇತು ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ತನಗೆ ತ್ಯಾಜ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಬೇಕಾದವನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವುದು ಈ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಹಿತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವನು

ಭೋಕ್ತಾ—ಭೋಗಾಶ್ರಯನು. ಸುಖದುಃಖಾನುಭವವು ಭೋಗವೆನಿಸುವುದು. ಇಂಥ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯನು.

ಇಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯರು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲ, ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಗೇ * ಕರ್ತೃತ್ವವಿರುವುದು, ಆತ್ಮನು ಭೋಕ್ತೃವಾತ್ರವೇ ಆಗಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಹಾಗೆ ಆತ್ಮನು ಕರ್ತೃವಲ್ಲ ಎಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಶ್ಯತೆಯೂ ಕೊನೆಗೆ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವೂ ಸಹ ಇಲ್ಲವೆಂತಲೇ ಹೇಳಬೇಕಾಗಿ ಬರುವುದು.

ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ—ಎಂದರೆ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆಯೇ ತನ್ನನ್ನು ತಾನೇ ಅರಿಯಬಲ್ಲವನಾಗಿರುವನು; ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶ ಎಂದರ್ಥ. ಅಲ್ಲದೆ ಜ್ಞಾನವು ಇವನಲ್ಲಿ ನಾರಭೂತಗುಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪನೆನ್ನು ಬಹುದು.

ಈಶ್ವರನಿಯಾಮ್ಯ—ಆತ್ಮನು ಈಶ್ವರ ಬುದ್ಧ್ಯಧೀನನಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಉಳ್ಳವನು. ಶರೀರದ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಶರೀರಿಯಾದ (ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಂತರಾತ್ಮನಾದ) ಜೀವಾತ್ಮನ ಬುದ್ಧ್ಯಧೀನವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವಂತೆಯೇ ಈಶ್ವರ ಶರೀರಭೂತನಾದ ಈ ಜೀವಾತ್ಮನ ಸಕಲ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಶರೀರಿಯಾದ ಸರಮಾತ್ಮನ ಬುದ್ಧ್ಯಧೀನವಾಗಿಯೇ ಉಂಟಾಗುವುವು—ಎಂದರ್ಥ. ಜೀವಾತ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶರೀರಿಯಾಗಿಯೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿಯೂ ಇರುವನು.

ಈಶ್ವರಶೇಷ—ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುವನು.

೨೫. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ವರೂಪವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವುಳ್ಳ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಅವಿದ್ಯಾದಿ ದೋಷಸಂಬಂಧವೂ ಸಂಸಾರವೂ ಬಂದ ಬಗೆ ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸ್ವತಃ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾ ಮುಲ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಗುಣತ್ರಯಾಶ್ರಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಡನೆ

* “ಸ್ವ”-ಕಾರಣ. ಮುಚ್ಚಿತ, ಮುಮುಕ್ಷು ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸಿತ” ಎಂದು ಸ್ವರ್ಗವೋಕ್ತಾದಿ ಫಲಭೋಕ್ತಾನಾಗಿಯವನನ್ನು ಕುರಿತಲ್ಲವೇ ಶಾಸ್ತ್ರವು—“ನೀನು ಇದನ್ನು ಮಾಡು, ಇದನ್ನು ಬಿಡು” ಎಂದು ಆಜ್ಞಾಪಿಸುತ್ತವೆ; ಆದುದರಿಂದ ಫಲಭೋಕ್ತಾವೇ ಕರ್ತಾ ಆಗಿರಬೇಕು. “ಆತ್ಮನಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ” ಎಂದು ಹಿಸ್ತುವಾದರೆ ಅಗ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಚೇತನನನ್ನು ಕುರಿತು ಯಾವುದನ್ನೂ ವಿಧಿಸಲೇ ಕೂಡದು ನಿದಾಸುವುದು. ಏತಕ್ಕಿಂದರೆ ಶಾಸನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರ ನಿರಸಿಕೊಂಡಿತು; ಶಾಸನ ಎಂದರೆ ಪ್ರವರ್ತನ; ಆ ಪ್ರವರ್ತನವು ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟು ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಆಗಬೇಕು; ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲ; ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಲು ಆಗುವುದೂ ಇಲ್ಲ; ಆದುದರಿಂದ ವಿಧಿನಿಷೇಧರೂಪವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು ಶಾರ್ಥಕ್ಕಿರುವುದು ಹೊಂದಿಸಿಕಾದರೆ ಭೋಕ್ತಾವಾದ ಚೇತನನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃತ್ವವಿರಬೇಕು; ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ ಎಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರವೆಲ್ಲವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.

ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಬಂದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ * ಅವಿದ್ಯಾ ಕರ್ಮ ವಾಸನಾ ರುಚಿಗಳು†
ಉಂಟಾಗುತ್ತ, ಅದರಿಂದ ಅನೇಕ ಒನ್ನತರಂಪರೆಗಳೂ ಬರುತ್ತ, ಅ ಜನ್ಮ
ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮವಾಸನೆಗಳು ಕೆಚ್ಚುತ್ತ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಶಿವ ಬಂದು ಬದಗುವುದು.

ಅವಿದ್ಯೆ—ಅನಿತ್ಯನಾದ ದೇವಲೋಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವಭ್ರಾಂತಿಯೂ,
ಅಶುಚಿಯಾದ ಶರೀರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶುಚಿತ್ವಭ್ರಾಂತಿಯೂ, ಸರಿಜಾಮದಲ್ಲಿ ದುಃಖ
ಗಳನ್ನೇ ಕೊಡುವ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖಭ್ರಾಂತಿಯೂ, ಆತ್ಮವಲ್ಲದೆ ಬುದ್ಧಿ,
ಮನಸ್ಸು ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಇವೇ ಆತ್ಮನೆಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಅವಿದ್ಯೆಯೆನಿಸು
ವುದು. ಈ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ಸರ್ವಾನರ್ಥಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾಗಿಯೂ ಮೋಹ
ಸ್ವರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು ಈ ಅವಿದ್ಯೆಯೇ ರಾಗಪ್ರೀತಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೂಲ

* ಆಡುಗೆ ಮಾಡುವಾಗ ತಪ್ಪಲೆಯಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಸುಂದರವು ತಲೆ ಕೆಳಗೆ ಬೆಂಕಿಹಾಕಿ ಉರಿ
ವರೆ, ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಾದಮೇಲೆ ಸುರು ಕಾಯ್ದು ಸದ್ದುಮಾಡುತ್ತ ಉಕ್ಕುತ್ತ ಕುದಿಯುತ್ತ ರಸ
ಬದಲಾಯಿಸುವುದನ್ನು ನಾವೆಲ್ಲರೂ ನೋಡಿದ್ದೇವೆ. ಮೊದಲು ನೀರು ತಣ್ಣಗೆ ಮಧುರವಾಗಿ
ಸದ್ದೇ ಇಲ್ಲದೆ ಉಕ್ಕುವ ಮುಂತಾದ ವಿಕಾರಗಳಿಂದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದದ್ದು, ಈ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ
ಕಾಯ್ದು ತಪ್ಪಲೆಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಷ್ಣ ಸ್ಪರ್ಶ, ಶಬ್ದ, ಉಕ್ಕು, ಕುದಿವಿಕೆಯೆಂಬ
ವಿಕಾರ, ರಸಭೇದ ಇವುಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಲ್ಲವೆ? ಅದರಂತೆಯೇ, ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳೂ
ಮೂಲಾತ್ಮಾನ ಮೂಲಾದಿಗಳೂ ಸ್ವಕೃತಿಯಲ್ಲದ್ದೇ ಇರುವುವು; ಅಂಥ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಸಂಬಂಧವು
ಆತ್ಮನಿಗೆ ಬಹುಕಾಲದಿಂದ ಅಂಟಿರುವುದು; ಅಂಥ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋ
ಗುಣಾತ್ಮಕಗಳೂ ಮೂಲಾತ್ಮಾನಮೂಲಾದಿಗಳೂ ಬಂದು ಅಂಟಿರುವುವು. ಇಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯ ಕಾವಿನಂತೆ
ಮೂಲಾತ್ಮಾನಮೂಲಗಳೂ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳೂ, ಕಾಯ್ದು ತಪ್ಪಲೆಯಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿ, ಶುದ್ಧ
ಜಲದಂತೆ ಶುದ್ಧ ಜೀವಾತ್ಮ ಸ್ವರೂಪ, ಕಾಯ್ದು ವಿಕಾರವೊಂದಿವ ಜಲದಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿಬದ್ಧ
ಜೀವಾತ್ಮ ರುಗಳು, ನೀರಿಗೆ ನಾನಾವಿಕಾರ ಬಂದಂತೆ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಅವಿದ್ಯಾ ಕರ್ಮವಾಸನಾರುಚಿಗಳು
ಬಂದು ಸೇರಿರುವುವು. ಈ ಅನಿತ್ಯರಂಪರನ್ನು ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರದಾನವಲ್ಲಿ ಪರಾಶರಮಹರ್ಷಿ—

ನಿರ್ವಾಣಮಯ ವಿಮಾಯಮಾತ್ಮಾ ಜ್ಞಾನಮಯೋಽನಂಲಃ |

ಮೂಲಾತ್ಮಾ ನಮಲಾ ಭರ್ತಾ. ಪ್ರಕೃತೇಂದ್ರೇ ನ ಚಾತ್ಮನಃ |

ಜಲಸ್ಯ ಚಾನ್ಯ ಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟ ಸ್ಥಲೇ ಸಂಗಾತ್ಪ್ರಾಪಿ ಹಿ |

ರಜೋದ್ರೇಕಾದಿಕಾರ್ಥ ಭರ್ತಾರ್ಥ ತತ್ಕರೋತಿ ಯಥಾ ಮಾರೇ |

ತಥಾತ್ಮಾ ಪ್ರಕೃತೌ ಸಂಗಾದಹಮ್ನಾ ನಾದಿದೂಷಿತಃ |

ಭಜತೇ ಪಾಕೃತಾರ್ಥ ಭರ್ತಾರಸನ್ಯಸ್ತೇ ಭೂಮಿ ನೋಜನ್ಯಯಃ | ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು.

† ಯೋಗಸೂತ್ರ—ಅವಿದ್ಯಾ ಒಬ್ಬ ತಾರಾಗದ್ದೇಪಾಭಿನವೇಶಾಃ ಪಂಚ ಕ್ಲೇಶಾಃ || ಅವಿದ್ಯಾ
ಶುಚಿ ದುಃಖಾನಾತ್ಮ ಸುನಿತ್ಯ ಶುಚಿಸುಖಾತ್ಮ ಪ್ರಾತಿವಿದ್ಯಾ | ಅಸ್ತಿ ತಾ ಅಹಮಭಿಮಾನಃ | ಸುಖಾನು
ಶಾಯಾ ರಾಗೇದುಃಖಾನುಶಾಯಾ ದ್ವೇಷಃ | ಸ್ವರಸನಾಹೀ ವಿದುಷೋಪಿ ತಥಾರೂಢೋಽಭಿನವೇಶ್ಯಃ ||

(II ಅಧ್ಯಾಯ—೫, ೬, ೭, ೮, ೯ ಸೂತ್ರಗಳು)

ವಾಗಿ ಅವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಜೀವಾತ್ಮರನ್ನು ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗು ಮಾಡುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸ್ವರ್ಗಲೋಕವನ್ನು ಸ್ಥಿರವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ಅದನ್ನು ಪಡೆವುದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲ ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನೂ ಉಪವಾಸಾದಿಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿ, ಸ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕೆಲವುಕಾಲ ಸುಖದಿಂದಿದ್ದು ಆ ಪುಣ್ಯವು ಸ್ವೀಣವಾದೊಡನೆಯೇ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟು ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದು ಪೂರ್ವಕರ್ಮ ವಶದಿಂದ ಯಾವುವೋ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಪಡೆವನು ಅಲ್ಲದೆ ಅರುಚಿಯಾದ ಈ ಶರೀರವನ್ನು ನಂಬಿ, ದೇಹಬಂಧುಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಕರೆಂದೂ ಉತ್ತಾರಕರೆಂದೂ ಭ್ರಮಿಸಿ, ಅವರೊಂದಿಗೆ ಓಲಾಡಿ, ಅವರು ಅಗಲಿದರೆ ಗೋಳಾಡಿ, ಅವರ ಅನುಕೂಲ ಪ್ರತಿಕೂಲರಲ್ಲಿ ರಾಗದ್ವೇಷಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿ, ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಆ ಆ ಕರ್ಮಫಲಗಳಿಗಾಗಿ ನಾನಾಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ಶರೀರವು ಅರುಚಿಮಯ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾದುವೇ ಇಲ್ಲ. ತಾಯಿಯು ಕೊಟ್ಟಿರುವಲ್ಲಿ ಮಲಮೂತ್ರಕೋಶದ ಮಗ್ಗುಲಲ್ಲಿ ಅರುಚಿಯಾದ ಮಾಸುಚೀಲದಲ್ಲಿ ವಾಸ, ಅನ್ನಪರಿಣಾಮವಾದ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಶರೀರವೃದ್ಧಿ, ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವವ್ಯಾಪ್ತರಗಿಂದಲೂ ಸರ್ವದಾ ಮಲಗಳ ಜಿನುಗಾಟ, ಬಾಲ್ಯ ವಾರ್ಧಕಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಕೇಸಿಕೆ, ಹೀಗಿದ್ದರೂ ತಾನು ಶುಚಿ, ಸುಂದರ ಎಂದು ಬೀಗಿ ಬೆರೆತು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಜನ್ಮಪರಂಪರೆಗಳಿಗೆ ಬರುವನು.

ಕರ್ಮ—ಎಂದರೆ ಮನೋವಾಕ್ಯಾಯಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಕರಣಗಳಿಂದಲೂ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯಪಾಪದೂಷವಾದ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯವು ಐಹಿಕಾ ಮುಖ್ಯಕವಾದ ನಾನಾಭೋಗಗಳಿಗೆ ಸಾಧಕವಾಗಿ ಬಹುವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಪಾಪವು ಅಕೃತ್ಯಕರಣ (ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು), ಕೃತ್ಯಾಕರಣ (ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಿರುವುದನ್ನು ಬಿಡುವುದು), ಭಗವದಪಚಾರ, ಭಾಗವತಾಪಚಾರ, ಅಸಹ್ಯಾಪಚಾರ (ನಿರ್ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಭಗವದ್ಭಾಗವತವನ್ನು ಪ್ರೇಷಿಸಿ ಹಿಂಸಿಸುವುದು) ಮುಂತಾದ ರೂಪದಿಂದ ಅನೇಕವಾಗಿರುವುದು.

ವಾಸನೆ—ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಟ್ಟ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಅಲ್ಲದೆ ಪುನಃ ಪ್ರವರ್ತನೆ ಮಾಡಿಸುವ ಮನೋಮೋಷವು. ಇದು ಕಾರಣಭೇದದಿಂದ ಬಹುವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ರುಚಿ—ಎಂದರೆ ಅಕೃತ್ಯಕರಣ ಕೃತ್ಯಾಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೇ ಪ್ರವರ್ತನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮನೋಮೋಷವು. ಈ ಮೋಷವಿದ್ದವನ ಕೆಟ್ಟ ಪ್ರವರ್ತನವನ್ನು ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸರಸವಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದರೂ ಬಿಡಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧ—ಈ ಅವಿದ್ಯಾ ಕರ್ಮ ವಾಸನಾ ರುಚಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರಾಕೃತ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ, ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಲಾರದೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿದ್ದು ಓಲಾಡುತ್ತ, ಅದರಿಂದ ಅನೇಕಕೋಟಿ ಪುಣ್ಯವಾಪರೂಪವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ, ಅವುಗಳ ಫಲಾನುಭವರೂಪವಾಗಿ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತ, ರೀಶ್ಮಿಯ ಹೇಳು ತನ್ನಿಂದಲೇ ಹೊರಟ ನೂಲಿಂದ ಗೋಜಲುಗಂಟಾಗಿ ಬಿಡಿಸಲಾಗದ ಬಲೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರೊಳಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಈಚೆಗೆ ಬರಲಾರದೆ ನರಳುವಂತೆ, ಸಂಸಾರಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಆ ಕರ್ಮಪಾಶವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಕಾಣದೆ ನರಳುತ್ತಿರುವನು.

ಆತ್ಮನಿಗೆ ಈ ಅತಿತ್ವಂಬಂಧವು ಕಳೆದರೆ ಆ ಅವಿದ್ಯಾದಿಗಳೂ ತೊಲಗಿ ಹೋಗುವುವು.

೨೩. ಈ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಇದ್ದುಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಪರಿಕರಗಳಿಂದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಅನಂತಾನಂತ ಸಂಸಾರಾಂಗಿರುವರು.

ಇಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು—ಆತ್ಮಭೇದವಿಲ್ಲ, ಸಕಲ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಆತ್ಮ ನಿರುವನು ಎಂದು ಹೇಳುವರು; ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಒಂದೇ ಆತ್ಮನು ಇರುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬನು ಸುಖಾನುಭವನಾದುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ದುಃಖಿಸದೆ ಇರಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ ಏಕಾತ್ಮನಾದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಜೀವಾತ್ಮನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ನರಳುತ್ತಿರುವುದೂ, ಆಗಲೇ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಮುಕ್ತನಾಗುವುದೂ ಸಂಗತವಾಗಲಾರವು. ಒಬ್ಬನು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿಕ್ಕಿ ನರಳಬೇಕು. ಯಾವನಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬುದು ಕೂಡದು; ಅಥವಾ ಒಬ್ಬ ಜೀವನು ಮುಕ್ತನಾದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಿರಬೇಕು, ಯಾವನೂ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರಲೇಕೂಡದು. ಆಗ ಈ ಪ್ರಪಂಚವೇ ಬರಿವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಂಧವೋಕ್ಷ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಿಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದು ಅಸಂಗತ. ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬನು ಶಿಷ್ಯನಾಗಿರುವುದೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿರುವುದೂ ಸಂಗತವಾಗಲಾರದು. ಒಬ್ಬನಿಗೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಎಲ್ಲರೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಬೇಕು; ಇದು ಲೋಕಾನುಭವ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿವೆ ಮತ್ತು ವಿಷಮಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಸಂಗತವಾಗಲಾರದು. ಎಂದರೆ, ಒಬ್ಬನು ದೇವತಾ ಜನ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸುಪೋತ್ತರನಾಗಿರುವುದೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿ ಜನ್ಮಹೊಂದಿ ಕೇವಲ ದುಃಖಫಲಯಿಷ್ಯನಾಗಿರುವುದೂ ಮಗುದೊಬ್ಬನು ಮನುಷ್ಯಜನ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ ದೇವಮಿತ್ರ ಸುಖಾನು

ಭವವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದೂ ಕೂಡದೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆತ್ಮಭೇದವುಂಟೆಂದೂ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತರೆಂದೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಹೇಳುವ ನೂರಾರು ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಈ ಏಕಾತ್ಮವಾದ ಪಕ್ಷವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಪರಾಹತವಾಗುವುದು.

ಆದುದರಿಂದ ಎಂದೆ ಹೇಳಿದೆ—

ಜೀಹೇಂದ್ರಿಯಮನಃಪ್ರಾಣಫಿಂಧ್ರೋಽನ್ಯೋಽನ್ಯ ನನ್ಯ ಸಾಧನಃ |

ಸರ್ವೋ ವ್ಯಾಪೀ ಪ್ರತಿಕ್ಷೇತ್ರಮಾತ್ಮಾ ಭಿನ್ನಃ ಸ್ವತಸ್ಸುಖೀ ||

ಎಂಬ ವಚನದಂತೆ ಜೀವಾತ್ಮರು ಜೀಹೇಂದ್ರಿಯ ಮನಃಪ್ರಾಣವಿಲಕ್ಷಣರಾಗಿ, ನಿತ್ಯರಾಗಿ ಪ್ರತಿರೋಧದಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಮ್ದು ಅನಂತರಾಗಿ ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಸ್ವರೂಪರಾಗಿರುವರು ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

೨೭. ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಲಕ್ಷಣ

ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬಹುವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಮೂರು ವಿಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಜೀವಾತ್ಮನು ಅಣುವಾಗಿ ಚೇತನನಾಗಿರುವನು; ಶೇಷನಾಗಿ ಚೇತನನಾಗಿರುವನು; ಶೇಷನಾಗಿ ಜ್ಞಾತಾವಾಗಿರುವನು. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ, ಚೇತನ, ಜ್ಞಾತಾ ಎಂದು ಇಪ್ಪುಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದರೆ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿಯೂ, ಶೇಷ, ಅಣು ಎಂದು ಇಪ್ಪುಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದರೆ ಅಜಿಹ್ಮಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಉರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡೆರಡು ಪದಗಳೂ ಮೂರು ಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ.* ಈಗ ಯಾವದೋಷವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಕಲ ಜೀವಾತ್ಮರೂ ಅಣುವಾಗಿ ಚೇತನರಾಗಿಯೂ ಶೇಷರಾಗಿ ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯರಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಸಮುತ್ಪತ್ತಿಯವಾಯಿತು.

೨೮. ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳ ಜ್ಞಾನವೂ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ಹಾಗೆಯೇ ನಿತ್ಯ ದ್ರವ್ಯವಾಗಿಯೂ ಅಜಡವಾಗಿಯೂ ಅನಂದರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ — ಹಾಗಾದರೆ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಭೇದವೇನು ?

* ಅಣುತ್ವೇ ಸತಿ ಚೇತನತ್ವಂ, ಸ್ವತಶ್ಚೇಷತ್ವೇ ಸತಿ ಚೇತನತ್ವಂ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವೇ ಸತಿ ಶೇಷತ್ವಂ ಇತಿ.

ಚೇತನತ್ವಂ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವಂ ಏವಾನನ್ಯಾ ಕ್ರೋಕೌ ಈಶ್ವರೇ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ತದರ್ಥಂ ಅಣುತ್ವಂ, ಶೇಷತ್ವಂ, ಇತಿ: ಅಣುತ್ವ, ಶೇಷತ್ವ ಮಾತ್ರೋಕ್ತೌ ಅಜಿಹ್ಮಸ್ತುನಿ ಪರಮಾಣುತ್ವಸಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿಃ, ತದರ್ಥಂ ಚೇತನತ್ವಂ, ಜ್ಞಾತೃತ್ವಮಿತಿ.

ಉತ್ತರ—ಅತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಧರ್ಮ[†], ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸರಹಿತ, ತನ್ನನ್ನು ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ತೋರ್ಪಡಿಸಲಿರುವುದು, ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶ, ಅಣುಸೂಕ್ಷ್ಮ. ಅತ್ಮನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನವೋ ಎಂದರೆ, ಧರ್ಮ, ಸಂಕೋಚವಿಕಾಸವಿರೋಧಿ. ತನ್ನನ್ನು ಅಲ್ಲದೆ ಮಿಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಬಲ್ಲದು. ತನಗೆ ತಾನು ತೋರಿಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಸ್ವಾಶ್ರಯವಾದ ಅತ್ಮನಿಗೆ ತನ್ನನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸಿಕೊಡಬಲ್ಲದು, ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞಾನರೂಪತೆಯಿಂದ ಚಿತ್ ಎನಿಸಿದರೂ, ತಾನು ಒಂದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಶ್ರಯವಲ್ಲ ವಾದುದರಿಂದ ಅಚಿತ್ ಎಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಸರ್ವವಾ ವಿಧಃ (ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿ) ವಾಗಿರುವುದು.

ಬದ್ಧಸಂಸಾರಿಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅಗಾಗ ಸಂಕೋಚ ವಿಕಾಸಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಮುಕ್ತರ ಜ್ಞಾನವು ಮೊದಲು ಸಂಸಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದಾಗ ಅವಿಧವಾಗಿದ್ದು ನೋಡ್ವಾನಂತರದಲ್ಲಿ ವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನವು ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ “ನನಗೆ ಈಗ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿತು, ಅಗ ನಷ್ಟವಾಗಿತ್ತು” ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗುವುವು ?

ಉತ್ತರ—ಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿ ವಿಷಯ ಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು ಹಿಂದಿರುಗುವುದು ಈ ಕೆಲಸಗಳಿಂದ ಆ ಆ ವ್ಯವಹಾರಗಳು ಬಂದಿರುವುವು; ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಸರಿಸಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿತೆಂದೂ, ಅದಾದಮೇಲೆ ಹಿಂದಿರುಗಲು ಆಗ ಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಯಿತೆಂದೂ ಈ ಕೆಲಸಗಳಿಂದಲೇ ಆ ವ್ಯವಹಾರವು ಬಂದಿರುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಧರ್ಮ ಭೂತಜ್ಞಾನವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ, ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕೇಂದ್ರಿಯ ಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರಸರಿಸಿ, ಬಣ್ಣ, ಶಬ್ದ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ದರ್ಶನ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಂಜ್ಞಾಭೇದವಾಗುವಂತೆ ತೋರುವುದೂ ಈ ಪ್ರಸರಣಭೇದದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಿರುವುದು.

† ಧರ್ಮ=ಧರ್ಮವುಳ್ಳುದು. ಧರ್ಮ-ಸಂಕೋಚವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು; ಅದುದರಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಧರ್ಮಯಾದ ಅತ್ಮಸ್ವರೂಪ=ಚಿತ್ತು, ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ=ಅಚಿತ್ತು (attributive consciousness).

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಸ್ವೈಯಾಯಿಕರು ಮುಂತಾದ ಮಿಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರೆಲ್ಲರೂ ಜ್ಞಾನವನ್ನು 'ಗುಣ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು 'ದ್ರವ್ಯ' ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗಬಹುದು ?

ಉತ್ತರ—ಗುಣಾತ್ರಯವಾದುದು 'ದ್ರವ್ಯ' ಎಂದೂ ಕ್ರಿಯಾತ್ರಯವಾದುದು 'ದ್ರವ್ಯ' ಎಂದೂ ಹೇಳುವುದು ವ್ಯವಲಕ್ಷಣವಿರುವುದು ? ಇಲ್ಲಿ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನವು ಸಂಕೋಚ ಏಕಾಸಮಾನವಾದ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ? ಗೂ ಸಂಯೋಗ ವಿಯೋಗಾದಿರೂಪವಾದ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಅಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಜಡವಸ್ತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನವು ದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವ ಭಾಧಕವೂ ಇಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಹೀಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಇದಕ್ಕೆ ಅತ್ಮಗುಣತ್ವವು ಸಂಗತವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ?

ಉತ್ತರ—ಯಾವಾಗಲೂ ಅತ್ಮನನ್ನೇ ಅಪ್ರಯುಕ್ತವಿರುವುದರಿಂದ ಅತ್ಮಗುಣ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವ ಅಸ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಹೀಗೆ ಒಂದೇನಸ್ತು ದ್ರವ್ಯವಾಗಿಯೂ ಗುಣವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದನ್ನು ಬೋಧದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲವಲ್ಲ ?

ಉತ್ತರ—ದೀಪ ಮುಂತಾದ ತೇಜಃಪದಾರ್ಥಗಳ ಬೆಳಕು ದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಸ್ವೈಯಾಯಿಕರೂ ಒಪ್ಪಿರುವರು. ಅದು ದೀಪಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯಾಶ್ರಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೀಪಗುಣವೆಂದು ಹೇಳಲು ಯಾವ ಅಡ್ಡಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವುದು ಯಾವ ವಸ್ತುವಿಗೆ ನಿತ್ಯಾಶ್ರಿತ ವ್ಯಭಾವವಾಗಿರುವುದೋ ಅದು ಆ ವಸ್ತುವಿಗೆ 'ಗುಣ' ಎಂದಲ್ಲವೇ ಗುಣಲಕ್ಷಣವಿರುವುದು ? ಈ ಪ್ರಭೆಯಲ್ಲಿ ಅದು ಇರುವುದರಿಂದ ದೀಪಗುಣ ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಜ್ಞಾನವು ಅಜಡವಾಗಿ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಾಗಿರುವುದಾದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸಬೇಕಲ್ಲವೇ ? ಗಾಢನಿದ್ರೆ, ಮೂರ್ಛ ಮುಂತಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಏಕೆ ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ?

ಉತ್ತರ—ಅಗಲೂ ಜ್ಞಾನವು ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು ; ಆಗ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಸರಣವಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಹೊರತು ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ; ಎಂದರೆ, ಜ್ಞಾನವು ಸ್ವಾಶ್ರಯಕ್ಕೆ ತಾನಾಗಿ ತೋರುವುದು ಏವಯಗ್ರಹಣ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿಯಲ್ಲವೇ ? ಗಾಢನಿದ್ರಾದಿಗಳಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನೋಗುಣದಿಂದ

ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟು ಸಂಕುಚಿತವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿ ನೆತ್ತಿದ ಮನೆಯ, ಪ್ರಕಾಶದಂತೆ ಮರೆಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಸರಣವಿಲ್ಲವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶವಾಗಲಿಲ್ಲ.

ಜ್ಞಾನವು ಅತ್ಯಸ್ವರೂಪವಾಗಿಯೇ ತಾನೂ ಅನಂದರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು: ಎಂದರೆ—ಜ್ಞಾನವು ಸ್ವಾತ್ಮಸುವಾದ ಅತ್ಯನಿಗೆ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಾಗ ಆ ಆ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೇ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಜ್ಞಾನವೂ ಅತ್ಯನಿಗೆ ಸುಖರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ಭಯವೂ ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯೂ ಸರ್ವರಿಗೂ ಉಂಟಾಗುವವು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆಯಲ್ಲವೇ? ಆ ವಿಷ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಆ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾತಿಕೂಲವಾಗಿ ತೋರಲು ಕಾರಣವೇನು ?

ಉತ್ತರ—ಆ ವಿಷ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿದ ಜ್ಞಾನವು ದುಃಖರೂಪವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಆ ವಿಷ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಧಕತ್ವಬುದ್ಧಿಗೆ ಮೂಲವಾದ ನಮ್ಮ ದೇಹಾತ್ಮಭ್ರಾಂತಿಯೂ, ಕರ್ಮವೂ ಆ ಆ ಪರಾಧಗಳಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರಾತ್ಮಕವೆಂಬ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದೂ ಕಾರಣವಾಗಿವೆ.

‘ಜಗತ್ಸರ್ವಂ ಶರೀರಂಕೇ’, ‘ತಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ತದ್ವಪುಃ’, ‘ತತ್ಸರ್ವಂ ಮೈ ಹರೇಸ್ತನುಃ’ ಎಂದರೆ ಸಕಲ ಪರಾಧಗಳೂ ಭಗವಂತನ ಶರೀರವಾಗಿವೆ ಎಂದು ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಲ್ಲವೇ ? ಆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅಚಾರ್ಯೋಪದೇಶಗಳಿಂದಲೂ ಮನನದಿಂದಲೂ ಈ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಭಗವದಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ ಹಾಗೆ ನೋಡುವವನಿಗೆ ಸಕಲವೂ ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೇ ತೋರುವುದು. ವಿಷ ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳು ಪ್ರಾತಿಕೂಲವಾಗಿಯೂ ಚಂದನ ಕುಸುಮಾದಿಗಳು ಅನುಕೂಲವಾಗಿಯೂ ತೋರುವುದು ದೇಹಾತ್ಮಭ್ರಮದಿಂದಂಟಾದುದು; ಭಗವದಾತ್ಮಕವಾಗಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡರೆ ಆ ಅಕಾರದಿಂದ ನೋಡುವಾಗ ಸರ್ವ ವಿಷಯಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನವು ಅನಂದರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು.

ಆತ್ಮಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ ಚೇತನ, ಜ್ಞಾತ್ಯ ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಜ್ಞಾನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೂ ವಿವರಿಸಿದುದಾಯಿತು. ಇದೇ ಧರ್ಮಭೂತ ಜ್ಞಾನದ ವಿವರಣೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅಣುವಾಗಿ ಚೇತನನಾಗಿರುವನು, ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣದಂತೆಯೇ ಅಥೇಯನಾಗಿ ಚೇತನನು, ವಿಥೇಯನಾಗಿ ಚೇತನನು, ಪರತಂತ್ರನಾಗಿ ಚೇತನನು ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ

ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಅನೇಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಲೂ ಬಹುದು. ಅಚಿತ್ತು, ಈಶ್ವರ ಇವರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಎಷ್ಟು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಸಂಗತವಾಗಿಯೇ ಆಗುವದು.

ಜೀವಾತ್ಮ ನಿಭಾಗ

ಜೀವಾತ್ಮರು—ಬದ್ಧ, ಕೇವಲ, ಮುಮುಕ್ಷು, ಮುಕ್ತ, ನಿತ್ಯ ಎಂದು ಐದು ವಿಧವಾಗಿ ಇರುವರು. ಇವರಲ್ಲಿ ಬದ್ಧರು—ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಸಂಸಾರಿಗಳು. ಕೇವಲರು—ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಜಿಹಾಸೆಪಟ್ಟು ಆತ್ಮಾನುಭವದಲ್ಲಿ ತೃಪ್ತರಾಗಿರುವವರು. ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು—ಮೋಕ್ಷಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರು. ಮುಕ್ತರು—ಈ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆದವರು. ನಿತ್ಯರು—ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದೆ ಪರಮಪದದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಭಗವದನುಭವ ಕೈಂಕರ್ಯದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವವರು.

ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೇಳಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಅರ್ಥವಂಚಕ ಪರಿಚ್ಛೇದದ ಸ್ವಸ್ವರೂಪ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಹೀಗೆ ಚಿದಚಿದೀಶ್ವರ ಎಂಬ ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳೊಳಗೆ ಚಿತ್ ಎಂಬ ಜೀವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದೆವು.

ನಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ದೀಪಿಕೆಯ ಪ್ರಮೇಯಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ಪರಿಚ್ಛೇದವು

ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

II ಪ್ರಮೇಯ ಪ್ರಕಾಶ

ii ಅಚಿತ್ಪರಿಚ್ಛೇದ

೨೯. ಅಚಿತ್—ಎಂದರೆ ಚೇತನವಲ್ಲದ ವಸ್ತು, ಜೈತಸ್ಯವಿಲ್ಲದ ವಸ್ತು. ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯವಾಗಿ ವಿಕಾರಾಸ್ಪದವಾಗಿರುವುದು ಎಂದು ಇದರ ಲಕ್ಷಣ.

ನಿಕಾರ ಎಂದರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪಡೆದುದು. ಚೇತನರಾದ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳೂ ಈಶ್ವರನೂ ಸರ್ವವಾ ವಿಕರೂಪರಾಗಿ ಜ್ಞಾಸ್ಯಕಾರಕಾರಾಗಿ ಇರುವರು. ಅಚಿತ್ತು ಹಾಗೆ ಇರದೆ ಹಿಂದೆ ತಾನು ಇದ್ದ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಈಗ ಬಿಟ್ಟು ಈಗ ಇರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಮುಂದೆ ಬಿಡುತ್ತಲೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಲೇ ಇರುವುದು ಸಮಸ್ತವಿಧವಾದ ಅಚಿತ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಕಾರವು ಇದ್ದೇ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣವು ಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು.

ಅಚಿತ್ತಿನ ವಿಭಾಗ

೩೦. ಅಚಿತ್ತು—ಮಿಶ್ರಸತ್ತ್ವ, ಸತ್ತ್ವಶೂನ್ಯ, ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವ ಎಂದು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿರುವುದು.

ಮಿಶ್ರಸತ್ತ್ವ—ಈ ಲೀಲಾವಿಧೂತಿ (ಪ್ರಪಂಚ) ಯಲ್ಲಿರುವ ಅಚೇತನ ದ್ರವ್ಯವೆಲ್ಲವೂ ಮಿಶ್ರಸತ್ತ್ವವೆನಿಸುವುದು. ಸತ್ತ್ವಶೂನ್ಯವು ಕಾಲ. ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವ—ಮೈಕುಂಡವೆಂಬ ಅಪ್ರಾಕೃತ ದ್ರವ್ಯಲೋಕ (ನಿತ್ಯವಿಧೂತಿ) ದಲ್ಲಿರುವ ಅಚೇತನ ವಸ್ತುಗಳು.

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಲೀಲಾವಿಧೂತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅಚೇತನ ದ್ರವ್ಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬುದು ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳುಳ್ಳದಾದುದರಿಂದ ತ್ರಿಗುಣವೆನಿಸಿರುವುದು ಇಂಥ ತ್ರಿಗುಣವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ, ಸ್ವರೂಪ, ಸ್ವಭಾವ, ಪರಿಣಾಮ ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ವಿಶದವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿ ತೋರಿಸುವೆವು.

೩೧. ಪ್ರಕೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣ

ಈ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ—ಕಾಲಭಿನ್ನವಾದ ಜಡದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ, ರಜೋಗುಣವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ, ತಮೋಗುಣವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಲಕ್ಷಣ

ಗಳನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಸತ್ತ್ವಗುಣವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಬಾರದು. ಏತಕ್ಕೇಂದರೆ, ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆಯಾಗಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ದೋಷವುಂಟಾಗುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಅದು ಲಕ್ಷಣವಾಗಲಾರದು.

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣ ಪ್ರಮಾಣಗಳೆರಡರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲವೇ ವಸ್ತುಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಈಗ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ "ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಯಿತು. ಪ್ರಮಾಣವೇನೆಂದರೆ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ಭೂಮಿ, ಸಮುದ್ರ, ಬೆಟ್ಟ, ನದಿ ಮುಂತಾದ ತ್ರಿಗುಣದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಆ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿರುವುವು. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ, ಅಹಂಕಾರ, ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳು ಮುಂತಾದ ತ್ರಿಗುಣದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳೇ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿರುವುವು.

ಈ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ಅಚಿತ್ತು ಸಕಲ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಸಕಲ ಸಮಾರ್ಥಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ, ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದಾಗ ಸಕಲ ಬದ್ಧಜೀತನರ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಮರೆಯಿಸಿ ಅಜ್ಞಾನಾನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಗಳನ್ನೂ ದೇಹಾತ್ಮ ಭ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಮಾನವಾದ ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಗುಣಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ತನ್ನೊಳಗೆ ಅಂಶ ಭೇದದಿಂದಲೂ ಕಾಲಭೇದದಿಂದಲೂ ಅನೇಕ ವಿಕಾರಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಧಗವಂತನಿಗೆ ಕ್ರೀಡಾಪರಿಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿ, ಅವಿವ್ಯೈ. ಮಾಯೆ, ತಮಸ್ಸು, ಅಸತ್ತ, ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ, ಅವ್ಯಾಕೃತ, ಮೃತ್ಯು ಎಂಬ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಹೆಸರುಗಳು ಇರುವುವು.

ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಬರಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ—

ಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ—ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿರುವ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯವಸ್ತು (ಹುಟ್ಟುವ ವಸ್ತು) ಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಾರಣ ಎಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಬಂದಿದೆ. ಈಶ್ವರನು ಸ್ವಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವನೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಅಸ್ಮಾನ್ನಾಸ್ಮಿ ಸೃಜತೇ ವಿಶ್ವಮೇತತ್' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೇ ವಿಶದೀಕರಿಸಿರುವುದು.

ಅವಿದ್ಯೆ—(ವಿದ್ಯಾವಿರೋಧಿ) ಜೇತನರಿಗೆ ಸಹಜವಾದ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಮರೆಯಿಸಿ ಜ್ಞಾನಸಂಕೋಚವನ್ನೂ ಅಜ್ಞಾನವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಅಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ; ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನವೆಂದರೆ (ಅತ್ಯಸ್ತಿ ತದ್ಬುದ್ಧಿಃ) ಅತ್ಯನಿಲ್ಲದ ಈ ದೇಹದಲ್ಲಿ 'ದೇಹವೇ ಆತ್ಮ' ಎಂಬ ಅತ್ಯಬುದ್ಧಿಯೂ, ಸ್ವತಂತ್ರವಲ್ಲದ ಅತ್ಮವಸ್ತುವಿ

ನಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬುದ್ಧಿಯೂ, ಭಗವದೇಕಶೇಷನಾದ ದೇವತಾಂತರಶೇಷನಲ್ಲದ ಅತ್ಮನಲ್ಲಿ ದೇವತಾಂತರ ಶೇಷತ್ವಬುದ್ಧಿಯೂ, ಸರ್ವೇಶ್ವರರಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮಶಿವೇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯೂ, ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಲ್ಲದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಬುದ್ಧಿಯೂ, ಪುರುಷಾರ್ಥಸಿದ್ಧಿಗೆ ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲದ ಪ್ರವರ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಾಯತ್ವಬುದ್ಧಿಯೂ - ಇವು ಮುಂತಾದುವುಗಳು. ಇಂಥ ಅಜ್ಞಾನ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮರೆಸಿ ವುದರಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು.

ಮಾಯೆ—ಈ ತ್ರಿಗುಣವೆಂಬ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಅಶ್ವತ್ಥಕರವಾದ ನಾನಾವಿಧ ವಿಚಿತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಾಯೆಯೆಂದೂ ಹೇಳಿಸಿಕೊಂಡಿದೆ.

ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವು ಅವಿದ್ಯಾಜನ್ಯ, ಮಾಯಾಜನ್ಯ ಎಂಬ ಮಾತುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ 'ವಿದ್ಯಾವಿರೋಧಿಯಾದ ವಿಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಕರವಾದ ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯೆಂಬ ತ್ರಿಗುಣದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು'* ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇ ಲೋಕ, ವೇದ, ಯುಕ್ತಿ, ನ್ಯಾಯ ಇವಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾಗಿರುವುದು.

ಈ ಪ್ರಕೃತಿ ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಅನಂತವಾಗಿರುವುದು ; ತನ್ನ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನಿತ್ಯವಿಧೂತಿಯ ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಎಲ್ಲೆಯುಳ್ಳದಾಗಿರುವುದು.

೩೨. ಈ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮ.

ಈ ರೀತಿಯಾದ ಪ್ರಕೃತಿ, ಕಾರ್ಯಕಾರಣರೂಪದಿಂದ ಉತ್ತರೋತ್ತರಾವಸ್ಥಾ ಭೇದಗಳಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು. ಅವು ಯಾವು

* ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರಾಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಈ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಹುಟ್ಟಿದುದು, ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತೊಡಗಿದ ಕೆಲವು ಉಪನಿಷದ್ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಅದರ ಪರ್ಯಾಯಗಳಾದ ಅವಿದ್ಯಾ, ಮಾಯಾ, ತಮಸ್ಸು, ಅಸತ್ತು ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಕೆಲವರು ವಾದಿಗಳು ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಅಪಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೋಸ ಹೋಗಿರುವರು. ಎಂತೆಂದರೆ—

ಅವಿದ್ಯಾ ಎಂಬುದು ಸತ್ತೂ ಅಲ್ಲದ ಅಸತ್ತೂ ಅಲ್ಲದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯವಾದ ಒಂದುವಿಧ ಅಜ್ಞಾನ ಎಂದೂ, ಅದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಭ್ರಮಿಸಿ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವನು ಎಂದೂ, ಅದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಪಂಚವು ಹುಟ್ಟಿತು ಎಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು.

ಮಾಯಾ ಎಂಬುದು ಮಿಥ್ಯಾವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದೆಂದೂ ಇದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಸುಳ್ಳು, ಎಂದೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಹೇಳುವರು. ಇನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೇದಶಾಸ್ತ್ರ ನ್ಯಾಯವಿರುದ್ಧ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಮನ್ವಯಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವೆವು.

ನೆಂದರೆ—ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ, ಮಹಾಕ, ಅಹಂಕಾರ, ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಮನಸ್ಸು, ಐದು ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು, ಐದು ಭೂತಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತಗಳು ಎನಿಸುವುವು.

೩೩. ಈ ಉದ್ದೇಶಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ—

(೧) ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ತತ್ತ್ವವೇ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. ಗುಣತ್ರಯ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಾಗದಂತೆ ಸಮಾನವಾದ ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರುಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯ ಎಂಬುದೇ ಅದರ ಲಕ್ಷಣ. ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳು ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸ್ವರೂಪದೊಳಗಡಗಿದ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಕೃತಿತ್ವಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅನುದ್ಭೂತ (ಅವ್ಯಕ್ತ) ವಾಗಿಯೂ, ವಿಕಾರದಕೆಯಲ್ಲಿ ಉದ್ಭೂತ (ವ್ಯಕ್ತ) ವಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು. ಈ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಅಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸ್ತಬ್ಧವಾದ ಸಮುದ್ರದಂತೆಯೂ, ಸೃಷ್ಟ್ಯನೃಪಿವಾದ ಭಗವತ್ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣವೈಷಮ್ಯ ಬಂದರೆ ಆ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಗಾಳಿಯ ಹೊಡೆತದಿಂದ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರವೇ ಚಲನೆಹೊಂದಿದ ಸಮುದ್ರದಂತೆಯೂ, ಆಗ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸಮುದ್ರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದೊಡ್ಡ ಅಲೆಯಂತೆಯೂ, ಆ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಿಂದ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಹಂಕಾರಾದಿ ಪೃಥಿವ್ಯಂತ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಆ ಅಲೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮುಂದುಮುಂದಣ ದೊಡ್ಡ ಚಿಕ್ಕ ಅಲೆಗಳಂತೆಯೂ, ಈ ಅಲೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಜಲಮಯ ವಾಗಿರುವಂತೆಯೇ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಹದಾದಿ ಪೃಥಿವ್ಯಂತ ತತ್ತ್ವಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಕೃತಿವಿಕಾರವೇ ಎಂದೂ ಭಾವಿಸಬೇಕು.

(೨) ಗುಣಗಳು ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಈ ಪ್ರಕೃತಿ ಗುಣ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲನೆಯ ವಿಕಾರವೇ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವು. ಇದು ಅವ್ಯಕ್ತದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಗುಣೋನ್ನೇಷಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದುದರಿಂದ ಗುಣವ್ಯಂಜನ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನೂ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಮನಸ್ಸು ಅದ್ವೈತಸಾಯ (ನಿಶ್ಚಯ) ಹೇತುವಾಗುವಾಗ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿತತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನೂ ಪಡೆದಿರುತ್ತದೆ.

ಈ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದ ಯಾವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವಗುಣೋದ್ದೇಶವಿರುವುದೋ ಆ ಭಾಗವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಎಂದೂ, ಯಾವಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಜೋಗುಣೋದ್ದೇಶವಿರುವುದೋ ಆ ಭಾಗವು ರಾಜಸ ಎಂದೂ, ಯಾವಭಾಗದಲ್ಲಿ ತನೋಗುಣೋದ್ದೇಶವಿರುವುದೋ ಆ ಭಾಗವು ತಾಮಸ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

(೩) ಈ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವದಿಂದ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವವು* ಹುಟ್ಟುವುದು; ಇದು ಅಭಿಮಾನಹೇತುವಾಗಿರುವುದು. ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವವೂ ಸಾತ್ವಿಕ, ರಾಜಸ, ತಾಮಸ ಎಂದು ಮೂರುವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ಇದರಲ್ಲಿ ಸಾತ್ವಿಕಾಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ವೈಕಾರಿಕವೆಂದೂ, ರಾಜಸಾಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ತ್ರೈಜಸ ಎಂದೂ ತಾಮಸಾಹಂಕಾರಕ್ಕೆ ಧೂತಾದಿ ಎಂದೂ ಬೇರೆ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು.

ಸಾತ್ವಿಕಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ಮನಸ್ಸು ಹೀಗೆ ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹುಟ್ಟುವುವು. ಧೂತಾದಿ ಎಂಬ ತಾಮಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಶಬ್ದಾದಿ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳೂ ಅಕಾಶಾದಿ ಪಂಚಧೂತಗಳೂ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಸಾತ್ವಿಕ ತಾಮಸಾಹಂಕಾರಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವಾಗ ರಾಜಸಾಹಂಕಾರವು ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದು.

೩೪. ಇಂದ್ರಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣ †

ಶಬ್ದಾಶ್ರಯವಾದ ಶರೀರಪ್ರಾಣಗಳಿಗಿಂತ ಅನ್ಯವಾಗಿ, ಆತ್ಮಪ್ರಯತ್ನ ಜನ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳದಾಗಿ, ಜೀವಾತ್ಮೋಪಕರಣವಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಇಂದ್ರಿಯವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪಾಣಿ ಮುಂತಾದ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಕೃಮುಕ್ತರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಶರೀರಪ್ರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ವೊದಲು ಪದವನ್ನೂ ಮಹದಹಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಪದವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿದೆ

* ಅಹಂಕಾರಂ ಬಲಂ ದರ್ಶನಂ ಕಾಮಂ ಕ್ರೋಧಂ ಪರಿಗ್ರಹಂ .

ವಿಮುಚ್ಛನಿರ್ಮಮಶ್ಯಾಂತೋ ಬ್ರಹ್ಮಭೂಯಾಯ ಕಲ್ಪತೇ ||

ಹೀಗೆ ಅಹಂಕಾರವು ತ್ಯಾಜ್ಯ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಹನಗಳಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ—ಜೀವಾತ್ಮಭ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನೂ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಜನಾನುಸಾನಹೇತುವಾದ ಗರ್ವವನ್ನೂ ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಷ್ಟೇ ಹೊರತು ಕ್ಷೇತ್ರವೆಂಬ ಈ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಕ್ಷೇತ್ರಾಂತರ್ಭೂತವಾದ ಅಹಂಕಾರವೆಂಬ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ; ಕ್ಷೇತ್ರಾಂತರ್ಗತವಾದ ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವವನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಪ್ರಸುಪ್ತಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೂ ಅಲ್ಲ ಅಲ್ಲದೆ “ಅಹಂಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಹಂಬುದ್ಧಿ ಮಾಡುವಿಕೆಯನ್ನು ಬಿಡು” ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಹಂಬುದ್ಧಿ ಮಾಡುವುದು ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಮುನುಷ್ಯಗಳಿಗೆ ಪರಿಗ್ರಾಹ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ಅದನ್ನು ಬಿಡು ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರವು ಎಂದಿಗೂ ಉಪದೇಶಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ.

† ಇಂದ್ರಿಯಲಕ್ಷಣಂ—ಶಬ್ದಾಶ್ರಯಾನ್ಯತ್ವೇ ಸತಿ ಆತ್ಮಪ್ರಯತ್ನ ಜನ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರವತ್ತ್ವ ರೂಪ ಜೀವಾತ್ಮೋಪಕರಣ ದ್ರವ್ಯತ್ವಂ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯಲಕ್ಷಣಂ. ಶರೀರ ಪ್ರಾಣಯೋರಿತಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿವಾರಣಾಯ ಪೂರ್ವಪದಂ, ಮಹದಹಂಕಾರಯೋರಿತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ವಾರಣಾಯ ವಿಶೇಷ್ಯಂ. ತದೇತತ್ ಪ್ರಾಕೃತಾಪ್ರಾಕೃತೇಂದ್ರಿಯ ಸಾಧಾರಣಲಕ್ಷಣಂ.

ಇಂದ್ರಿಯವಿಭಾಗ

ಇಂದ್ರಿಯವು ಪ್ರಾಕೃತವೆಂದೂ ಅಪ್ರಾಕೃತವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಅಪ್ರಾಕೃತವೆಂದ್ರಿಯವು, ಕೇವಲ ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವಮಯವಾದುದು, ರಜಸ್ತಮಸ್ಸುಂಭವವಿಲ್ಲದುದು. ನಮ್ಮಗಳ ಇಂದ್ರಿಯವೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಕೃತವೆಂದ್ರಿಯಗಳು. ತ್ರಿಗುಣದ್ರವ್ಯ ಪರಿಣಾಮವಾದುದರಿಂದ ರಜಸ್ತಮಸ್ಸುಗಳಿಂದಲೂ ಅಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವದಿಂದಲೂ ಕೂಡಿರುವುವು. ಪ್ರಾಕೃತವೆಂದ್ರಿಯಗಳ ಲಕ್ಷಣವು ಶರೀರವಲ್ಲದೆ ಪ್ರಾಣಧಾರ್ಯವಾಗಿಯೇ ಇರುವ ಅತ್ಮೋಪಕರಣದ್ರವ್ಯ* ಎಂದೂ ಸಾಕ್ಷಿಕಾಹಂಕಾರೋಪಾದಾನಕವಾಗಿರುವ ದ್ರವ್ಯ* ಎಂದೂ ಹೇಳಬಹುದು.

ಪುನಃ ಇಂದ್ರಿಯವು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯವೆಂದೂ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಜ್ಞಾನಪ್ರಸರಣಶಕ್ತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಮನಸ್ಸು, ಶ್ರೋತ್ರ, ತ್ವಕ್ಕು, ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ರಸನ, ಘ್ರಾಣ ಎಂದು ಆರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ಇನ್ನು ಮುಂದೆಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಕೃತವೆಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೇ ಲಕ್ಷಣಸ್ವರೂಪಾದಿಗಳು ನಿವರಿಸಲ್ಪಡುವುವು.

ಮನ ಇಂದ್ರಿಯಲಕ್ಷಣಂ :- ಸ್ಥೂತಿಕರಣವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು* ಎಂದೂ, ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ ಎಂಬ ಐದು ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲು ಸಾಧನವಾಗಿ ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದರ ಸಂಪರ್ಕವುಳ್ಳ ಇಂದ್ರಿಯವು ಎಂದೂ, ಸುಖಾದಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಸಾಧನೇಂದ್ರಿಯವೆಂದೂ ಮೂರು ತೆರನಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೇಳಬಹುದು.

ಸ್ಥೂತಿಕರಣೇಂದ್ರಿಯವು ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶ್ರೋತ್ರತ್ವಗಾದಿ ನಿರಾಸಕ್ಯಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯಪದವನ್ನೂ ಜೀವಾತ್ಮವ್ಯಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಪದವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಮನಸ್ಸು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವುದು.

* ಪ್ರಾಕೃತವೆಂದ್ರಿಯ ಲಕ್ಷಣಂ—ಆಶರೀರಂ ಪ್ರಾಣಧಾರ್ಯಮೇವ ಯದಾದ್ರವ್ಯಂ ಪುರುಷೋಪಕಾರಕಂ ತತ್ ಇಂದ್ರಿಯಂ ಇತಿ ನರದವಿಷ್ಣು ಮಿಶ್ರೈರುಕ್ತಂ.

† ಸಾಕ್ಷಿಕಾಹಂಕಾರೋಪಾದಾನಕತ್ವೇ ಸತಿ ದ್ರವ್ಯತ್ವಂ ವಾ ಪ್ರಾಕೃತವೆಂದ್ರಿಯ ಲಕ್ಷಣಂ. ಘಟಾದಿನಾರಣಾಯ ಪೂರ್ವದಳಂ, ಸಾಕ್ಷಿಕಾಹಂಕಾರಗತಶಕ್ತ್ಯಾದ್ಯದ್ರವ್ಯವಾರಣಾಯ ವಿಶೇಷ್ಯಂ.

‡ ಮನಸೋ ಲಕ್ಷಣಂ—ಸ್ಥೂತಿಕರಣೇಂದ್ರಿಯತ್ವಂ, ಅಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವೇ ಸತಿ ಪಂಚವಿಷಯ ಸಾಧಾರಣೇಂದ್ರಿಯತ್ವಂ, ಸುಖಾದಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಸಾಧನಮಿಂದ್ರಿಯಮಿತಿ ವಾ.

§ ಸ್ಥೂತಿಕರಣೇಂದ್ರಿಯ ಮಿತ್ಯತ್ರ ಶ್ರೋತ್ರತ್ವಗಾದಿ ನಿರಾಸಾಯ ಪ್ರಥಮದಳಂ, ಅತ್ವನಿರಾಸಾಯ ಇಂದ್ರಿಯಮಿತಿ ಚ ನಿಹಿತಂ.

ಈ ಮನಸ್ಸು ಒಂದೇ—ಸಂಕಲ್ಪ, ಅಧ್ಯವಸಾಯ, ಚಿಂತೆ, ಅಭಿಮಾನ ಎಂಬ ವೃತ್ತಿಭೇದದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ, ಚಿತ್ತ, ಅಹಂಕಾರ ಎಂಬ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಪಡೆದಿರುವುದೇ ಹೊರತು ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕವಾದುದಲ್ಲ. ಅಧ್ಯವಸಾಯ, ಅಭಿಮಾನ ಮುಂತಾದುವು ಬೇರೆ ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಅಲ್ಲ.

ಈ ಮನಸ್ಸೇ ದುರ್ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತನದಿಂದ ಬಂಧಹೇತುವಾಗಿಯೂ ಸದ್ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಹೇತುವಾಗಿಯೂ ಆಗುವುದು.

(೫) ಪ್ರಾಕೃತ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಲಕ್ಷಣ — ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶಾದಿಗಳಾದ ಐದು ವಿಷಯಗಳೊಳಗೆ ಶಬ್ದಮಾತ್ರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಎನಿಸುವುದು. ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸದೆ ಶಬ್ದಮಾತ್ರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವ ಇಂದ್ರಿಯವು ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಎಂದು ಫಲಿತವಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಮನೋನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ಪದವನ್ನೂ ಶ್ರೋತ್ರಸನ್ನಿ ಕರ್ಷ ನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಪದವನ್ನೂ ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯವು ಮನುಷ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶ್ರವಣ ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಇರುವುದು.

(೬) ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯ ಲಕ್ಷಣ—ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳೆದರೊಳಗೆ ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾತ್ರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವು ರಸಾಗ್ರಾಹಕ ವಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಮಾತ್ರಾಗ್ರಾಹಕನಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವೆಂದು ಫಲಿತ ವಾಯಿತು. (ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳೊಳಗೆಲ್ಲಾ ಮನೋನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಒಂದನೆಯಪದವೂ ಆ ಆ ಇಂದ್ರಿಯ ಸನ್ನಿ ಕರ್ಷನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯಪದವೂ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಆ ವಿಷಯಾಗ್ರಾಹಕ ಎಂಬ ಪದವೂ ಹೇಳಿದೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸ ಬೇಕು.) * ಈ ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯವು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದು. ಆದರೂ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಶರೀರದ ಆ ಆ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಶೀತೋಷ್ಣಾದಿ ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನವು ತೀವ್ರ, ಮಂದ, ಮಂದತರವಾಗಿ ತೋರುವುದು.

(೭) ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ ಲಕ್ಷಣ—ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳೆದರೊಳಗೆ ರೂಪ ಮಾತ್ರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಲು ಶಕ್ತನಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವು. ರಸಾಗ್ರಾ

* ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಲಕ್ಷಣೇಷು—ಸರ್ವ ವಿಷಯಾಗ್ರಾಹಕಸ್ಯ ಮನಸೋ ನಿರಾಸಾಯ ತದ್ವಿನ್ಯಾಗ್ರಾಹಕತ್ವಂ, ತತ್ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯ ಸನ್ನಿ ಕರ್ಷನಿರಾಸಾಯ ಇಂದ್ರಿಯತ್ವಂ, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ನಿರಾಸಾಯ ತತ್ತ್ವದ್ವಿಷಯಾಗ್ರಾಹಕತ್ವಂ ಇತಿ ದಳಾನಾಂ ನಿವೇಶಃ.

ಕಿಂಚ, ಸರ್ವತ್ರಲಕ್ಷಣೇ “ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಪಂಚಕೇ” ಇತ್ಯೇತತ್—ತತ್ತ್ವದ್ವಿಷಯಗತ ಶಬ್ದತ್ವ ವರ್ಣತ್ವಾದಿ, ರೂಪತ್ವ, ನೀಲತ್ವಾದಿ, ಸ್ಪರ್ಶತ್ವ, ಶೀತತ್ವಾದ್ಯವಾಂತರ ಧರ್ಮಾಗ್ರಾಹಕತ್ವೇಷಿ ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗವಾರಣಾಯೇತಿ ಬೋಧ್ಯಂ.

ಹಕವಾಗಿ ರೂಪಮಾತ್ರಗ್ರಾಹಕೇಂದ್ರಿಯವು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯವು ಎಂದು ಫಲಿತವಾಯಿತು. ಇದು ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳ ನೇತ್ರಗೋಳದಲ್ಲಿರುವುದು.

(೮) ರಸನೇಂದ್ರಿಯ ಲಕ್ಷಣ—ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳೆದರೊಳಗೆ ರಸ ಮಾತ್ರಗ್ರಾಹಣ ಶಕ್ತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ರಸನೇಂದ್ರಿಯವು. ಶಬ್ದಗ್ರಾಹಕವಾಗಿ ರಸಮಾತ್ರಗ್ರಾಹಕವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ರಸನೇಂದ್ರಿಯ ಎಂದು ಫಲಿತವಾಯಿತು. ಇದು ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವುದು.

(೯) ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ಲಕ್ಷಣ—ಶಬ್ದಾದಿಗಳೆದರಲ್ಲಿ ಗಂಧ ಮಾತ್ರಗ್ರಾಹಣಶಕ್ತವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯವು. ಇದು ಮೂಗಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವುದು. ಆನೆಗೆ ಮಾತ್ರ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯವೂ ಪಾಣಿ ಎಂಬ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯವೂ ಅದರ ಸೊಂಡಲಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿರುವವು.

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು, ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯಗಳು ಆ ಆ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಗುಣಾಶ್ರಯ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವವು. ಮಿಕ್ಕೆ ಶ್ರೋತ್ರ, ರಸನ, ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಶಬ್ದ, ರಸ, ಗಂಧ ಎಂಬ ಆ ಆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸುವವು. ಹೀಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಗ್ರಾಹಕೇಂದ್ರಿಯ ಮೂರು, ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಿತಗ್ರಾಹಕ ಮೂರು ಎಂದು ಫಲಿತವಾಯಿತು.

ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ಸಂಯೋಗಸಂಬಂಧದಿಂದಲೂ, ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಿತಗಳಾದ ಗುಣಜಾತಿಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ಸಂಯುಕ್ತಾಪ್ಯುಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ ಎಂಬ ಸನ್ನಿಹಿತದಿಂದಲೂ ಗ್ರಹಿಸುವವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಯಾವ ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವವೋ ಆ ಆ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಜಾತಿಗಳೂ ಅವುಗಳ ಪ್ರಭೇದಗಳೂ ತದಭಾವವೂ ಆ ಆ ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೇ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವವು: ಎಂದರೆ ಕಣ್ಣು ಘಟಿ ಮುಂತಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ಘಟಿ, ಅದರ ಜಾತಿಯಾದ ಘಟಿತ್ವ, * ಘಟಿರೂಪವಾದ ಬಿಳುಪು, ಕಪ್ಪು ಮುಂತಾದ ಬಣ್ಣ, ಬಣ್ಣದ ಪ್ರಭೇದಗಳು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಘಟಿವಿಲ್ಲ ಇದರಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಗ್ರಹಿಸುವುದು.

೩೫. ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ವಿಚಾರ

ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯ ಲಕ್ಷಣ—ಉಚ್ಚಾರಣ, ಶಿಲ್ಪ, ಸಂಚಾರ, ಮಲತ್ಯಾಗ, ಆನಂದನ ಇವೈದರೊಳಗೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯವು. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ವಿಶೇಷಣ

* ಯೇನೇಂದ್ರಿಯೇನು ಯಾವ ವ್ಯಕ್ತಿ? ತನ್ನಿಷ್ಟಾಜಾತಿ ತದಭಾವೋಽಪಿ ತೇನೈವೇಂದ್ರಿಯೇನು ಗೃಹ್ಯತೇ!

ವನ್ನೂ ಶರೀರ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯವೆಂಬ ವಿಶೇಷ್ಯವನ್ನೂ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದೆ.

ಈ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯವು ವಾಕ್, ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಪಾಯು, ಉಪಸ್ಥ ಎಂದು ಐದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು

(೧೦) ನಾಗಿಂದ್ರಿಯ—ವರ್ಣೋಚ್ಚಾರಣಕರಣವಾದ ಇಂದ್ರಿಯ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯ. ಇದು ಹೃದಯ, ಕಂಠ, ನಾಲಗೆಯುಬುಡ, ಅಂಗಕ, ದಂತ, ತುಟಿ, ಮೂಗು, ತಲೆ ಎಂಬ ಎಂಟು ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವುದು.

ಮೂಗರಿಗೆ ಈ ಅವಯವಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದ್ದರೂ ಅದೃಷ್ಟವಿಲ್ಲದುದರಿಂದಲೂ, ಮನುಷ್ಯಹೊರತು ಮಿಕ್ಕ ವಶು, ಪಕ್ಷಿ, ಮೃಗ, ಜಲಚರ, ಕ್ರಿಮಿ, ಕೀಟ ಮುಂತಾದ ತಿರ್ಯಗ್ವಾತಿಗಳಿಗೆ ಅದೃಷ್ಟಸಹಾಯವೂ ಉಚ್ಚಾರಣೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ಅವಯವ ಸನ್ನಿವೇಶದ ಸಹಾಯವೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದಲೂ ಉಚ್ಚಾರಣಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲ. ಗಿಳಿ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಅದೃಷ್ಟವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ಉಚ್ಚಾರಣ ವೈಷಮ್ಯವೂ ಆಗಿರುವುದು.

(೧೧) ಪಾಣೇಂದ್ರಿಯ—ಶಿಲ್ಪಕರಣವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಪಾಣೇಂದ್ರಿಯವು. ಮಿಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ವಿಶೇಷಣಪದವೂ ಕೈ ಎಂಬ ಶರೀರಾವಯವ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯವೆಂಬ ವಿಶೇಷ್ಯವೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಶಿಲ್ಪವೆಂದರೆ ತೆಗೆವುದು, ಕೊಡುವುದು, ನೀಡುವುದು, ಮಡಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದಾದ ವಿಚಿತ್ರಕಾರ್ಯಗಳು. ಈ ಪಾಣೇಂದ್ರಿಯವು ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಬೆರಳಿನ ತುದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆನೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಸೊಂಡಿಲ ತುದಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು.

(೧೨) ಪಾದೇಂದ್ರಿಯ—ಸಂಚರಣಕರಣವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಪಾದೇಂದ್ರಿಯವೆನಿಸುವುದು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವದಂತೆಯೇ ಮಿಕ್ಕ ಇಂದ್ರಿಯ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಮೊದಲು ಪದವನ್ನೂ ಕಾಲು ಎಂಬ ಶರೀರಾವಯವ ನಿರಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಪದವನ್ನೂ ಲಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದೆ. (ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂಮೆಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.) ಪಾದೇಂದ್ರಿಯವು ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಕಾಲು, ರೆಕ್ಕೆ ಇವೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಹಾವು, ಹಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಗೆ ಎದೆಮಲ್ಲಿಯೂ ನೆಲೆಸಿರುವುದು.

(೧೩) ಪಾಯ್ವಿಂದ್ರಿಯ—ಶರೀರ ಮಲವಿಸರ್ಜನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು ಪಾಯ್ವಿಂದ್ರಿಯವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಆಪಾನ ಸ್ಥಾನವೆಂಬ ಆ ಆ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿರುವುದು. ಮಾಂಧಾಳವೆಂಬ ಕಪಟಹಕ್ಕಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮುಖದ್ವಾರದ ಒಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಈ ಪಾಯ್ವಿಂದ್ರಿಯವೂ ಇರುವುದು.

(೧೪) ಉಪಸ್ಥೇಂದ್ರಿಯ - ಅನಂದವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಕರಣವಾದ. ಇಂದ್ರಿಯವು ಉಪಸ್ಥವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷ ಚಿಕ್ಷವಾದ. ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದು.

೩೩. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ, ಬಾಯಿ, ಕೈ, ಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಅಶ್ರಯಸ್ಥಲ (ಅಧಿಷ್ಠಾನ)ಗಳೇ ಹೊರತು ಇವುಗಳೇ ಆ ಆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಲ್ಲನೆಂದು ತಿಳಿದಿರಬೇಕು. ವಿಶಾಲವಾದ ಕಿವಿ, ಕಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವು ಇದ್ದರೂ ಅನೇಕರು ಕಿವುಡರೂ ಕುರುಡರೂ ಆಗಿರುವರು. ಆಗಲವಾದ ಬಾಯಿದ್ದರೂ ಅನೇಕರು ಮೂಗರಾಗಿ ಉಚ್ಚಾರಣಶಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವರು. ಇವುಗಳನ್ನು ಅನೇಕರು ನೋಡಿರುವರು. ಆದರೆ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ಕೈ, ಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಅವಯವಗಳಿಗೂ ಆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ಒಂದೇವಿಧವಾದ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದೇತಕ್ಕೇಂದರೆ ಈ ಸ್ಥಲಗಳೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಾದುದರಿಂದಲ್ಲ; ಆ ಆ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಆ ಆ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ತಪ್ಪದೆ ನೆಲೆಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಸ್ಥಲಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ರೂಢಿಯಾಗಿ ಹಾಗೆ ಹೆಸರುಬಂದಿದೆ.*

ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ತಮ್ಮ ಅಧಿಷ್ಠಾನಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳಿಂದ ಕೆಟ್ಟು ದೋಷಯುಕ್ತವಾಗುವವೇ ಹೊರತು ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ದುಷ್ಟವಲ್ಲ.

ಗಾಢನಿದ್ರೆ, ಮೂರ್ಛೆ ಮುಂತಾದ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಆ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳ ಅದೃಷ್ಟವಿಶೇಷದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ನಿರೋಧ ತಾರತಮ್ಯವುಂಟಾಗಿರುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಸ್ವಾವರಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದಾಗಲೂ ಅದೃಷ್ಟವಿಶೇಷ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಆ ಆ ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಅಡಗಿಹೋಗಿರುವುವು. ಆ ಆ ಶಿಕ್ಷಾರೂಪ ಜನ್ಮಗಳು ಕಳೆದು ತಿರುಗಿ ಮಾನುಷಾದಿ ಜನ್ಮವನ್ನು ಪಡೆದಾಗ ಯಥಾ ಪ್ರಕಾರ ಅದೃಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಆಗುವುವು.

ಶರೀರ ವಿನಾಶಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಆಪ್ತಾಯಕವಾದ † ಪಂಚಭೂತ ಭಾಗಗಳು ಆ ಆ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟುಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯ ಶಕ್ತಿಗಳು ತಗ್ಗಿರುವುವು. ಬೇರೆ ಶರೀರವನ್ನು ಜೀವಾತ್ಮನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಆಪ್ತಾಯಕಭೂತಶಕ್ತಿ ಸಹಾಯದಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಶಕ್ತಿಗಳು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುವು. ಈ ಜೀವನು ಒಂದು ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಂದು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹೋದಾಗ

* ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಸ್ಥಾನತಃ ತೇಷು ಚಾವಯವೇಷ್ವಪಿ |

ತವೇಕಸಂಜ್ಞಾ ಭವತಿ ಕೋಶಾದಿವಶತಃ ಪರಂ ||

† ಆಪ್ತಾಯಕ = ಬೆಳೆವಣಿಗೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತು.

ಲೆಲ್ಲಾ ಆ ಜೀವನಿಗೆ ಉಪಕರಣವಾದ ಈ ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಅವನೊಂದಿಗೇ ಹೋಗಿ ಆ ಆ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ, ಅಲ್ಲಿ ಅವನ ಅದೃಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಗಳಾಗಿರುವವು ಹೀಗೆಯೇ ಪರಕಾಯಪ್ರವೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಲೋಕಾಂತರ ಗಮನದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವಾತ್ಮನ ಜತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತ ಇರುವವು. ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಅಣು (ಸ್ವಲ್ಪ) ಪರಿಮಾಣವಾಗಿ ವಿಚಿತ್ರ ಶಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿರುವವು.

೩೭. ಇಲ್ಲಿ ನೈಶೇಷಿಕರು-ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂಬುವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ; ಕೈಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಶರೀರಾವಯವಗಳಿಂದಲೇ ಆ ಆ ಕಾರ್ಯಗಳಾಗುವವು ಎನ್ನುವರು. ಯಾದವಪ್ರಕಾರಾದಿಗಳು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಶರೀರದೊಡನೆ ಹುಟ್ಟಿ ಅದು ನಾಶವಾದರೆ ನಾಶಹೊಂದುವವು ಎನ್ನುವರು. ಸೈಯಾಯಿಕರು ಈ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಶರೀರಗಳು ಆಕಾಶಾದಿ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವವು, ಅದುದರಿಂದ ಭೌತಿಕಗಳು ಎಂದು ಅನುಮಾನಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಮಹಾಭಾರತ ವೇದಾಂತದಲ್ಲಿ 'ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಭೌತಿಕಗಳು' ಎಂಬ ವಚನವೂ ಇರುವುದು ಇದನ್ನು ನೋಡಿ ಭ್ರಾಂತಿಗೊಳ್ಳಬಾರದು. "ಈ ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಹಂಕಾರ ಜನ್ಮಗಳು" ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದೆಂದೂ ಅದರಿಂದ ಮಹಾಭಾರತವಚನವು "ಭೂತಗಳು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಆಪ್ತಾಯಿಕವಾಗಿರುವವು ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಹೊರಟುದೇ ಹೊರತು ಕಾರಣತ್ವಪೋಷಕವಲ್ಲ" ಎಂದೂ ವೇದಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಭಾಷ್ಯಕಾರರೇ ಸುವಿಶದವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು * ಅಲ್ಲದೆ ಸೈಯಾಯಿಕರು ಹೇಳಿದ ಭೌತಿಕತ್ವಾನುಮಾನಗಳನ್ನು ವೇದಾಂತದೇರಿಕರು ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧಾಂತಜನದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿಸಿಯೂ, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಹಂಕಾರದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವವು, ಶರೀರವೊಂದಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿ ನಾಶಹೊಂದತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲ ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯವಿಚಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳನ್ನೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಲಕ್ಷಣ ನಿರೂಪಣ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾವೂ ವಿಶದಪಡಿಸಿರುವೆವು.

೩೮. ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು

(೧೫-೧೯) ತನ್ಮಾತ್ರ-ಎಂದರೆ ಭೂತಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಸ್ತುಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ ಭೂತ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರುಂಟು. ಇವುಗಳೇ ಪಂಚಭೂತಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾಗುವವು.

* ಭೌತಿಕತ್ವಂ ತ್ವಿಂದ್ರಿಯಾಣಾಂ ಭಾರತೋಕ್ತಂ ಶ್ರುತೇರ್ಬಲಾತ್

ಅಪ್ಪಾಯಿಕಾಂಶತತ್ಪ್ರಾಪ್ತೀತಂ ವೇದಾರ್ಥಸಂಗ್ರಹೇ,

ಅನುಮಾನಂ ತ್ವಾಗಮೇನ ಬಾಹ್ಯಮಿತ್ಯೇನ ಸಮ್ಪತ್ತಂ |

ಹಾಲಿಗೆ ಹೆಪ್ಪುಹಾಕಿ ಇಟ್ಟರೆ ಕೊಂಚಹೊತ್ತು ಕಳೆದಮೇಲೆ ಆ ಹಾಲಿಗೆ, ಹಾಲಿನ ಅವಸ್ಥೆ ಕಳೆದು ಮೊಸರಿನ ಅವಸ್ಥೆ ಬಾರದ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಿತಿಯೊಂದಿರುವುದು; ಅದರಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಂದಣ ಛೂತತ್ವಸ್ಥಿತಿ ಕಳೆದು ಮುಂದುಮುಂದಣ ಛೂತತ್ವಸ್ಥಿತಿ ಬರುವದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಇರುವ ಆ ಮಧ್ಯಮಸ್ಥಿತಿಗೆ ಆ ಆ ತನ್ಮಾತ್ರ ವೆಂದು ಹೆಸರು. ತಾಮಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಛೂತಗಳು ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಅಹಂಕಾರ ತ್ಯಾವನೆ ಕಳೆದು ಛೂತತ್ವವನೆ ಇನ್ನೂ ಬಾರದ ಮಧ್ಯಮಾನಸ್ಥಿ ತನ್ಮಾತ್ರ ವೆನಿಸುವುದು ಎಂದು ಫಲಿತನಾಯ್ತು.

ತನ್ಮಾತ್ರಗಳಿಗೂ ಛೂತಗಳಿಗೂ ಭೇದವೇನೆಂದರೆ-ಛೂತಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಆ ಗುಣಗಳು ಉದಾ ತಗಳಾಗಿರುವುವು. ತನ್ಮಾತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಆ ಗುಣಗಳು ಉತ್ಪಟಾವಸ್ಥೆಯನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ತನ್ಮಾತ್ರಗಳಿಗೂ ಛೂತಗಳಿಗೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ- ಶಬ್ದವತ್ತ್ವವು, ತನ್ಮಾತ್ರವು ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರ, ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರ, ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರ, ರಸತನ್ಮಾತ್ರ, ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರ ಎಂದು ಐದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ ಛೂತವು ಆಕಾಶ, ವಾಯು, ಅಗ್ನಿ, ಜಲ, ಪೃಥಿವಿ ಎಂದು ಐದು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ತಾಮಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳೂ ಅವುಗಳ
ವಿಶೇಷಗಳಾದ ಭೂತಗಳೂ ಹುಟ್ಟುವಕ್ರಮ

ತಾಮಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗುಣವುಳ್ಳ ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಈ ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗುಣವುಳ್ಳ ಆಕಾಶವೂ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಈ ಆಕಾಶದೊಡಗೂಡಿದ ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅಸ್ಪರ್ಶ ಗುಣವುಳ್ಳ ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರವೂ ಅದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಸ್ಪರ್ಶಗುಣವುಳ್ಳ ವಾಯುವೂ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಈ ವಾಯುವೊಡಗೂಡಿದ ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತರೂಪ ಗುಣವುಳ್ಳ ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರವೂ ಅದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತರೂಪಗುಣವುಳ್ಳ ತೇಜಸ್ಸೂ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಈ ತೇಜಸ್ಸಿನೊಡಗೂಡಿದ ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತರಸ ಗುಣವುಳ್ಳ ರಸತನ್ಮಾತ್ರವೂ ಅದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತರಸಗುಣವುಳ್ಳ ಜಲವೂ ಹುಟ್ಟು ವುವು. ಈ ಜಲದೊಡಗೂಡಿದ ರಸತನ್ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅವ್ಯಕ್ತಗಂಧಗುಣವುಳ್ಳ ಗಂಧ ತನ್ಮಾತ್ರವೂ ಅದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಗಂಧಗುಣವುಳ್ಳ ಪೃಥಿವಿಯೂ ಹುಟ್ಟುವುವು †

ಉದಾಹರಣೆ-ಉತ್ಪತ್ತಿ = ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗಬಲ್ಲುದು. ಅನುದ್ಭೂತ = ಅನುತ್ಪತ್ತಿ = ಅತಿಮೂಕ್ಷವಾಗಿ ಯಾರ ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಗೋಚರವಾಗಲಾರದು.

† ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರರುಪಾ, ಪ್ರಕೃತೀರ್ಮರ್ದಾ, ಮಹತೋಽಹಂಕಾರಾ, ಅಹಂಕಾರಾ ಚ್ಚಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರಂ, ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರಾದಾಕಾಶಂ ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರಂ ಚ, ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರಾದ್ವಾಯುಃ ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರಂ ಚ, ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರಾತ್ ತೇಜಃ ರಸತನ್ಮಾತ್ರಂ ಚ, ರಸತನ್ಮಾತ್ರಾದಾಜಲಃ ಗಂಧ ತನ್ಮಾತ್ರಂ ಚ, ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರಾತ್ ಪೃಥಿವೀ|| ಇತಿ ಯಾದವಪ್ರಕಾಶವಿರಚಿತ ತತ್ತ್ವವಿಚಾರಜಾಯಾಂ.

ಕೆಲವು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಭೂತಗಳಿಂದ ತನ್ಮಾತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯಾದಂತೆ ವಚನಗಳು ಇರುವುವು. ಆದರೂ ತನ್ಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ತನ್ಮಾತ್ರೋತ್ಪತ್ತಿಯೇ ಬಹು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾಗಿಯೂ ನಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ವಿಶೇಷಾದರಣೀಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಈ ತನ್ಮಾತ್ರಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪನಿರೂಪಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುವು. ಆದರೂ ಈ ಲಘುಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಬಹುದು—

ಆಕಾಶೋಪಾದಾನತ್ವವು ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ, ವಾಯುಪಾದಾನತ್ವವು ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ, ತೇಜ ಉಪಾದಾನತ್ವವು ರೂಪತನ್ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ, ಜಲೋಪಾದಾನತ್ವವು ರಸತನ್ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ, ಪೃಥ್ವಿವ್ಯುಪಾದಾನತ್ವವು ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರಕ್ಕೂ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

೨೮. ಭೂತಗಳು

(೨೦) ಆಕಾಶಲಕ್ಷಣ—ಸ್ವರೂಪತವಾಗಿ ಉದ್ಭೂತಶಬ್ದಗುಣವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯವು* ಆಕಾಶವೆನಿಸುವುದು

ಕ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಆಸ್ಥಾಯಿಕವಾದ ಭೂತ ಎಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸಲು ಲಕ್ಷಣವನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವೊಂದೇ ಗುಣವಿರುವುದು. ಅವಕಾಶಹೇತುವಾಗಿದೆ—ಎಂದರೆ ಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳ ಸದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅಡ್ಡಿಮಾಡದೆ ಇದೆ. ಕಣ್ಣು ತೆರೆದ ಒಡನೆಯೇ ಇದು ಆಕಾಶವೆಂದು ತೋರುವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಿ ಹಾರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅನುಭವಿಸಿದ್ದರಿಂದಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆಕಾಶವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

ಈ ಆಕಾಶವು ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯ, ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಎಂದು ಹೇಳುವ ತಾರ್ಕಿಕಪಕ್ಷವು ಶ್ರುತವಿರುದ್ಧವು.

(೨೧) ವಾಯುಲಕ್ಷಣ—ರೂಪರಹಿತವಾಗಿ ಉದ್ಭೂತಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳುದು ಎಂದೂ, ನಮ್ಮ ಸ್ಪರ್ಶಸೇಂದ್ರಿಯವೊಂದರಿಂದಲೇ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದು ಲಕ್ಷಣಗಳು.† ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲ, ಸ್ಪರ್ಶವಿದೆ ಎಂದು ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯ. ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣ, ರುಚಿ, ಆಕಾರ, ವಾಸನೆ ಇವು ಯಾವುವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಕಿರಿ, ನದಿ, ಸಮುದ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಬಿಮ್ಮಬರುವ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಶೀತ

* ಸ್ವರೂಪತತ್ವೇ ಸತಿ ಉದ್ಭೂತಶಬ್ದವತ್ತ್ವಂ ಆಕಾಶಲಕ್ಷಣಂ: ವಾಯ್ವಾದಿ ವಾರಣಾಯ ವಿಶೇಷಣಂ, ಪ್ರಕೃತಿಸುಹದಾದಿ ವಾರಣಾಯ ವಿಶೇಷ್ಯಂ, ಶಬ್ದತನ್ಮಾತ್ರವಾರಣಾಯ ಉದ್ಭೂತತಿ.

† ರೂಪರಹಿತತ್ವೇ ಸತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಪರ್ಶವತ್ತ್ವಂ, ಅಸ್ತದಾದಿಸ್ಪರ್ಶಸ್ಯಕೇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಹ್ಯದ್ರವ್ಯತ್ವಂ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ವಾರಣಾಯ ಸತ್ಯಂತಂ, ಆಕಾಶವಾರಣಾಯ ವಿಶೇಷ್ಯಂ, ಸ್ಪರ್ಶತನ್ಮಾತ್ರವಾರಣಾಯ ವಿಶಿಷ್ಟೇತಿ.

ಸ್ವರ್ಣ, ಕಾಡುಗಿಚ್ಚು, ಬಿರುಬಿಸಿಲು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನುಗ್ಗಿಬರುವ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣ ಸ್ವರ್ಣ, ಹೊತೋಟ, ತಿಪ್ಪೆಗುಂಡಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಬರುವ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಸುಗಂಧ ದುರ್ಗಂಧಗಳೂ ತೋರಿಬಂದರೂ, ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗಾಳಿಯಿಂದ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ ಆ ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮಕಣಗಳಿಗೆ ಸೇರಿದ ಗುಣಗಳೇ ಹೊರತು ಗಾಳಿಗೆ ಇವು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಉಷ್ಣವೂ ಶೀತವೂ ಅಲ್ಲದ ಮತ್ತೆ ಯಾವ ಸ್ವರ್ಣ ಎಂದರೆ ಅನುಷ್ಠಾನ ಶೀತಸ್ವರ್ಣ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿದೆ.

ವಾಯುವಿನ ವಿಭಾಗ—ಈ ವಾಯು ಇಂದ್ರಿಯಾಪ್ಯಾಯಕ*, ಪ್ರಾಣ, ಶರೀರ, ವಿಷಯ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಅಪ್ಯಾಯಕವಾಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ತ್ವಗಿಂವ್ರಿಯವನ್ನು ಅಪ್ಯಾಯನಮಾಡುವುದು.

ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರಧಾರಣ ಬೇವಿತಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಒಟುಮಾಡುವ ವಾಯುವೇ ಪ್ರಾಣವು. ಈ ಪ್ರಾಣವು ಒಂದೇ ಆಗಿದ್ದರೂ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಪ್ರಾಣ, ಅಪಾನ, ವ್ಯಾನ, ಉಪಾನ, ಸಮಾನ ಎಂದು ಐದು ಹೆಸರುಳ್ಳದಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯು ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತು ಎದೆ ಕಂಠಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಮನುಷ್ಯರ ಬುದ್ಧಿ, ಇಂದ್ರಿಯ, ಹೃದಯ, ಚಿತ್ತ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪಸ್ಥಿತಿಗಳನ್ನು ಕಾಪಾಡುತ್ತಿರುವುದು. ಅಪಾನವಾಯು ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಅಪಾನಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತು ನಿಶಂಬ, ಕಿರುಹೊಟ್ಟೆ, ಲಿಂಗ, ತೊಡೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಶುಕ್ರಶೋಣಿತಗಳು, ಮಲಮೂತ್ರಗಳು, ಗರ್ಭ ಇವುಗಳನ್ನು ಹೊರಗೆ ಹೊರಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದು. ಉಪಾನವಾಯು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತು, ಮೂಗು, ನಾಭಿ, ಕತ್ತು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಕೇಕರಿಸುವುದು, ಕೆಮ್ಮುವುದು, ಕಕ್ಕುವುದು, ಅಹಾರವನ್ನು ಸುಂುವುದು ಈ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತ, ಬಲ, ವರ್ಣ, ಶಕ್ತಿ, ಪ್ರಯತ್ನ, ಸ್ಮರಣ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. ವ್ಯಾನವಾಯು ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕೊಂಡು, ಶರೀರದ ಅಂಗವೃತ್ತಾಂಗಗಳೊಳಗೆಲ್ಲಾ ಬಹುವೇಗದಿಂದ ನಡೆಯಾಡುತ್ತ ಕೈಕಾಲು ಮುಂತಾದ ಅಂಗಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದು, ಮಡಿಸುವುದು, ಎತ್ತುವುದು, ಇಳುಕುವುದು, ನಡೆವುದು ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ನಿಯಾಮಕವಾಗಿ ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಯೇಣ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಸಮಾನವಾಯು ಜಾತರಾಗ್ನಿಯ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕೊಂಡು, ಕೋಷ್ಠಗಳೊಳಗೆಲ್ಲಾ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಅಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪಚನಮಾಡುವುದು, ವಿಂಗಡಿ

* ಅಪ್ಯಾಯನಂ=ವಿಕಸಂಘಾತಾಪನ್ನತ್ವಂ, ಒಂದು ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಒಟು ಮಾಡುವಿಕೆ.

ಸುವುದು, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹುವುದು ಮುಂತಾದ ಕಾವ್ಯಗಳಿಗೆ ನಿಯಮಕವಾಗಿ ಇರುವುದು.

ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ನಾಗ, ಕೂರ್ಮ, ಕೃಕರ, ದೇವದತ್ತ, ಧನಂಜಯ ಎಂಬ ಐದು ನಾಯುಗಳು ಇವಕ್ಕೆ ಸಹಾಯಕಗಳಾಗಿ ಆ ಆ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುವು. ನಾಗವಾಯು ವಾಗಿಂದ್ರಿಯದ್ವಾರದಲ್ಲಿಯೂ, ಕೂರ್ಮವಾಯು ಕಣ್ಣು ರೆಪ್ಪೆ ಮುಚ್ಚಿ ತೆಗೆವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ಕೃಕರವಾಯು ಸೀನುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವದತ್ತವಾಯು ಆಕಳಿಕೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಧನಂಜಯವಾಯು ಅವಕಾಶಪೂರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತಿರುವುವು.

ಉಗುರು, ಹೆಲ್ಲು ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿ ಅಕ್ಕಲ್ಲವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ಪರ್ಶವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿವುದಿಲ್ಲ. ಮರ ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಸ್ವಾವರಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯು ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು.

ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಗಳಲ್ಲಿ ರೇಚಕ, ಪೂರಕ, ಕುಂಭಕ ಮುಂತಾದ ಕ್ರಮಗಳಿಂದ ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯುವನ್ನು ನಿಯಮಿಸಿ ನಶಪಡಿಸಿದರೆ 'ನಾಡೀಶುದ್ಧಿಯೂ ಜ್ಞಾನೋದಯವೂ ಆಗುವುದು' ಎಂದು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅನೇಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಹೋಗುವುವೆಂದು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವುದನ್ನು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಾಯುವೇ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿ ಶರೀರವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿರುವುದು.

ಹೊರಗೆ ಬೀಸುವ, ಮರಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವ, ಬೀಸಣಿಗೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಚಲನದಿಂದ ಬರುವ ಗಾಳಿಯೇ ವಿಷಯವಾಯು ಎನಿಸುವುದು. ಇದು ಬೆಂಕಿ ಉರಿವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಚಲನಾದಿಗಳಿಗೂ ಸಹಾಯಕವಾಗಿ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಉಪಕಾರಮಾಡುವುದು.

೩೯. ತೇಜಸ್ಸು

(೨೨) ತೇಜೋಲಕ್ಷಣ—ಉದ್ಭೂತವಾದ ಉಷ್ಣಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ, ಭಾಸ್ವರರೂಪ (ರವಳಿಬಣ್ಣ)ವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಇವು ಎಲ್ಲಾ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆಯಾಗಿ ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯವಾಯಿತು.

ತೇಜಸ್ಸು ಪಚನಾದಿ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದ ರೂಪದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಪಚನಾದಿ ಹೇತುವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ

ವೈಶ್ವಾನರ ಎಂಬ ಜಾತರಾಗ್ನಿ ರೂಪದಿಂದ ಒಳಗೆ ಪಚನಾದಿ ಹೇತುವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಪಚನವೆಂದರೆ—ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಬಣ್ಣ, ರುಚಿ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶಗಳು ಮಾರ್ಪಟ್ಟು, ಹೊಸದಾದ ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶಗಳು ಉಂಟಾಗುವ ತೇಜಸ್ಸಂಯೋಗವು ಗಿಡಗಳ ಹೂ ಹೀಚಾಗುವುದೂ, ಹೀಚು ಕಾಯಾಗುವುದೂ, ಕಾಯಿ ಹಣ್ಣಾಗುವುದೂ, ಹಣ್ಣು ಕಳವುದೂ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೂರ್ಯ ತೇಜಸ್ಸಂಭವದಿಂದಲೇ ಆಗಿವೆ. ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ ಅನ್ನ ಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಅಕ್ಕಿಯು ಮೊದಲು ಇದ್ದ ಬಣ್ಣ, ರುಚಿ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶಗಳು ಹೋಗಿ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಣ್ಣ ಮುಂತಾದುದು ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ನೋಡಿರುವರು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಆಗ್ನಿ ಸಂಭವದಿಂದಲೇ ಆಗಿದೆ.

ನೆಲ್ಲುಹುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಅಡೆಯಿಟ್ಟು ಮಾವಿನಕಾಯಿ ತನ್ನಲ್ಲಿದ್ದ ಹಸುರುಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹಳದಿಬಣ್ಣವನ್ನೂ, ಹುಳಿಗೆ ಬದಲು ಸಿಹಿಯನ್ನೂ, ಕನರುವಾಸನೆಗೆ ಬದಲು ಇಂಪಾದ ವಾಸನೆಯನ್ನೂ, ಕಂನಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ಬದಲು ಮೃದುಸ್ಪರ್ಶವನ್ನೂ ಪಡೆವುದೂ ಆ ನೆಲ್ಲುಹುಟ್ಟಿನಿಂದ ಬಂದ ರಾಕದಿಂದಲೇ ಆಗಿರುವುದು. ಪ್ರಾಣಿಗಳು ತಿಂದ ಆಹಾರಗಳು ವೈಶ್ವಾನರವೆಂಬ ಅವುಗಳ ಜಾತರಾಗ್ನಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪಚನವೊಂದಿ ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಆ ಆಹಾರಗಳ ನಿಸ್ಸಾರಭಾಗಗಳು ಮಲರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಸಾರಸಾರತರವಾದ ಭಾಗಗಳು ಆ ಆ ಶರೀರೋಪಯೋಗಿಯಾದ ರಕ್ತರಸಮಾಂಸಾದಿರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. ಆ ಆಹಾರಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧ ಸ್ಪರ್ಶಾದಿಗಳು ಮಾರ್ಪಟ್ಟು ಅವುಗಳ ಪರಿಣಾಮವಾದ ರಕ್ತರಸಮಾಂಸಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದೇ ಇದೆ.

ಅಲ್ಲದೆ ಕಣ್ಣಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವಾಗ ತೇಜಸ್ಸು ಬೆಳಕಿನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದು. ಚಾಪ್ಪೆನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣವೂ ಬೆಳಕಿನ ಸಂಯೋಗವೂ ಇರಲೇಬೇಕು. ಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಗಾಳಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವು ಬೆಳಕಿನ ಸಂಯೋಗವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಬೆಳಕಿನ ಸಹಾಯ ಬೇಕಾಗಿರುವುದು.

ತೇಜೋವಿಭಾಗ

ತೇಜಸ್ಸು ಇಂದ್ರಿಯಾಪ್ಯಾಯಕ, ವೈಶ್ವಾನರ, ಶರೀರ, ವಿಷಯ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿದ್ದು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು.

ಇಂದ್ರಿಯಾಪ್ಯಾಯಕ—ಇದು ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ವಾಗ್‌ಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ * ಆಪ್ಯಾಯಕವಾಗಿರುವುದು.

ವೈಶ್ವಾನರ ತೇಜಸ್ಸು—ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದೊಳಗಿದ್ದು, ಆಹಾರ ಪಾನೀಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಾಣಾದಿ ವಾಯುಸಹಾಯದಿಂದ ಪಚನಮಾಡುವುದು.

ಶರೀರ ತೇಜಸ್ಸು—ತೇಜಃ ಪ್ರಚುರವಾದ ಅಗ್ನಿ ಸೂರ್ಯಲೋಕದ ಶರೀರವಾಗಿಯೂ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರೋಪಾದಾನವಾದ ಸಂಚರಣತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ವಿಷಯ ತೇಜಸ್ಸು—ಬಿಸಿಲು, ಬೆಳದಿಂಗಳು, ಬೆಂಕಿ, ಮಿಂಚು ಮುಂತಾದುವು.

ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕೆಲವರು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಭೌಮ, ದಿವ್ಯ, ಔದ್ರಕ, ಆಕರಜ ಎಂದು ಬೇರೆ ನಾಲ್ಕುತೆರನಾಗಿಯೂ ವಿಂಗಡಿಸುವರು

ಭೌಮತೇಜಸ್ಸು—ವೃಥಿವೇ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸೌದೆ, ಇವ್ವಿಲು, ಎಣ್ಣೆ, ತುಪ್ಪ, ಅರಗು, ಮೇಣ ಮುಂತಾದ ಇಂಧನಗಳಿಂದ ಬದುಕಿ ಬೆಳಗುವ ತೇಜಸ್ಸು ಭೌಮವೆನಿಸುವುದು. ದಿವ್ಯತೇಜಸ್ಸು—ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ಮಿಂಚು, ಬಡಬಾಗಿ ಮುಂತಾದುವು. ಔದ್ರಕ ತೇಜಸ್ಸು—ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಚಾತರಾನ್ನಿ. ಆಕರಜ (ಗಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ) ತೇಜಸ್ಸು-ಜಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ, ತಾಮ್ರ ಮುಂತಾದ ಇಂಧನವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವ ತೇಜಸ್ಸು.

ತೇಜಸ್ಸು ಪ್ರಭೆ† ಎಂದೂ, ಪ್ರಭಾಶ್ರಯ ‡ ಎಂದೂ ಪುನಃ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ಪ್ರಭಾ—ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಣವಿದ್ದರೆ ಅಷ್ಟರೊಳಗೆ ಅಡಗಿಯೂ ಆವರಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ತನ್ನ ವೇಗಶಕ್ತಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವ್ಯಸರಿಸಿಯೂ ವರ್ತಿಸುವ ತೇಜಸ್ಸು. ಈ ಪ್ರಭೆ ತನ್ನ ಆಶ್ರಯವು ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಹುಟ್ಟುತ್ತಲೂ ಲಯಿಸುವಾಗ ಲಯಿಸುತ್ತಲೂ ಇರುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಆಶ್ರಯವಾದ ಪ್ರಭಾ ವಿಶಿಷ್ಟಪದಾರ್ಥದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕದಾಗಿದ್ದು ದೂರಕ್ಕೆ ಹೋದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ವಿಶಾಲವಾಗುವುದು. ಇದು ಬಿಸಿಲು, ಬೆಳದಿಂಗಳು ಮುಂತಾದ ಬೆಳಕು.

* ತೇಜೋಮಯಾ ವಾಕ್, ಅದಿತ್ಯಶ್ಚಕ್ಷುರ್ಭೂತ್ವಾಽಪ್ತೀಃ ಪ್ರಾವಿಶತ್. ರಶ್ಮಿ ಭರೇಷೋಽಸ್ತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ.

† ಪ್ರಭಾ—ಆವರಣ ಸದಸದ್ವ್ಯವಾಧಿನ ಸಂಕೋಚವಿಕಾಸಃ ಪ್ರಸಾರೀ ತೇಜೋವಿಶೇಷಃ. ಸಾ ಚ ಪ್ರಭಾವದ್ಭಿಸ್ಸಹೋತ್ಪದ್ಯತೇ ಸಹ್ಯ ವಿನಶ್ಯತಿ

‡ ಪ್ರಭಾವಿಶಿಷ್ಟಂ ತೇಜಃ ಪ್ರಭಾವತ್.

ಇಂಥ ಪ್ರಭೆಯುಳ್ಳ ಶೇಷಸ್ಥೇ ಪ್ರಭಾಶ್ರಯವು. ಸೂರ್ಯ, ಚಂದ್ರ, ನಕ್ಷತ್ರ, ದೀಪ ಮುಂತಾದುವು.

(೨೩) ೪೦. ಜಲ

ಜಲಲಕ್ಷಣಂ—ಶೀತಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ, ಗಂಧಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಉದ್ಭೂತರಸವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಜಲದಲ್ಲಿ ಬಿಳಿವು, ತಣ್ಣು, ಸಿಹಿ ಇವು ಇರುವವು; ಆದರೂ ನೀರು ತಂಗಿ ನಿಂತ ಅಶ್ರಯವಸ್ತುವಿನ ಗುಣಭೇದದಿಂದ ಆ ಆ ಭೇದವನ್ನು ವಡೆವುದು. ಇದು ಸಮುದ್ರ, ಹೊಳೆ, ಮಳೆ, ಮಂಜು, ಮಂಜುಗಡ್ಡೆ, ಅಲಿಕಲ್ಲು ಮುಂತಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ, ಉಪ್ಪು, ಕ್ಷಾರ, ಒಗರು ಮುಂತಾದ ರಸ ಭೇದಗಳನ್ನೂ, ಹೆಪ್ಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಂಜುಗಡ್ಡೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಚೌಕ, ದುಂಡು, ಡೊಂಕು ಮುಂತಾದ ಆಕಾರಭೇದಗಳನ್ನೂ ಪಡೆವುದು. ನೀರು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನನೆಸುವುದಕ್ಕೂ ಹುಡುಗಿಯಾದವನು ಉಂಡೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಯಾಗಿರುವುದು. ಇದು ರಸನೇಂದ್ರಿಯಾಪ್ಯಾಯಕ, ಪ್ರಾಣಾಪ್ಯಾಯಕ,* ಶರೀರ, ವಿಷಯ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ತೆರನಾಗಿರುವುದು

ಜಲವು ರಸನೇಂದ್ರಿಯಾಪ್ಯಾಯಕವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾಣಾಪ್ಯಾಯಕವಾಗಿಯೂ ಇದೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವುದು. ವರುಣಲೋಕದಲ್ಲಿರುವವರ ಜಲರೂಪ ಶರೀರಾರಂಭಕವಾಗಿದೆ. ವಿಷಯಜಲವು—ಕೊಳೆ, ಕೆರೆ, ಕಾಲುವೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಜಲ.

(೨೪) ೪೧. ಪೃಥಿವಿ

ಪೃಥಿವೀಲಕ್ಷಣಂ—ವಿಶಿಷ್ಟಗಂಧ[†] ವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ, ರಸವುಳ್ಳದಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾ ಶೀತಸ್ಪರ್ಶವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯ[‡] ಎಂದೂ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಪೃಥಿವಿ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಸುರಭಿಗಂಧ, ಮಧುರರಸ, ಕರಿಯುಬಣ್ಣ, ಅನುಷ್ಠಾ ಶೀತಸ್ಪರ್ಶ ಇವುಗಳುಳ್ಳದು; ಆದರೂ ಸಾಕಭೇದದಿಂದ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ವಿವಿಧವರ್ಣ ರಸಗಂಧವುಳ್ಳದಾಗುವುದು.

ಪೃಥಿವಿ—ಮನ ಆಪ್ಯಾಯಕ, ಇಂದ್ರಿಯಾಪ್ಯಾಯಕ, ಶರೀರ, ವಿಷಯ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ಪೃಥಿವಿಗೆ — ಮನ ಆಪ್ಯಾಯಕತ್ವವೂ ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯಾಪ್ಯಾಯಕತ್ವವೂ ಶ್ರುತಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇವೆ.

* ಅಪೋಮಯಃ ಪ್ರಾಣಃ.

† ವಿಶಿಷ್ಟ ಗಂಧವತ್ತ್ವಂ. ಗಂಧತನ್ಮಾತ್ರನಿರಾಸಾಯ ವಿಶಿಷ್ಟೇತಿ.

‡ ವಾಯುನಿರಾಸಾಯ ರಸವತ್ತ್ವೇ ಸತೀತಿ, ಜಲನಿರಾಸಾಯ ವಿಶೇಷ್ಯಂ.

ಮನುಷ್ಯ, ತಿರ್ಮಕ, ಸ್ಥಾವರ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರೋಪಾದಾನತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಮಣ್ಣು, ಕಲ್ಲು, ಮುಂತಾದುವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿಷಯ ಪೃಥಿವಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಈ ಭೂತಗಳೊಳಗೆ ನೊದಲನೆಯದಾದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಶಬ್ದನೆಂಬ ಒಂದೇ ಗುಣವೂ, ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನಾಯುವಿಗೆ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶಗಳೂ, ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪಗಳೂ ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಜಲಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪ ರಸಗಳೂ ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪೃಥಿವಿಗೆ ಶಬ್ದಸ್ಪರ್ಶರೂಪರಸಗಂಧಗಳೂ ಉಂಟಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದುಹಿಂದಣ ಭೂತದ ಗುಣಗಳು ಮುಂದು ಮುಂದಣ ಭೂತದಲ್ಲಿ ಅನುಸರಿಸಿ ಉಂಟಾಗಿರುವುವು.

೪೨. ಪಂಚೀಕರಣಪ್ರಕಾರ (ಅಂಡಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ)

ಪರಮಕಾರುಣಿಕನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿಹೋಗಿದ್ದ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಲ್ಲಿ ದಯೆಗೂಡಿದವನಾಗಿ ಅವರು ಬಾಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅವರಿಗೆ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂದು ಎಣಿಸಿ, ಅವುಗಳಿಂದ ಅವರು ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಸ್ಥಾನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ತಾನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು ಒಂದರೊಳಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬೆರೆಸದೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಒದಗದೆ ಇರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಂಚೀಕರಣಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಒಂದುಗೂಡಿಸಿದನು. ಪಂಚೀಕರಣವೆಂದರೆ—ಮಹಾಭೂತಗಳೆದನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಎರಡು ಭಾಗಮಾಡಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರ ಅರ್ಧಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಪುನಃ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಮಾಡಿ, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಭೂತದ ಅಷ್ಟಮಾಂಶಗಳು ನಾಲ್ಕುಸೇರಿದ ಅರ್ಧಾಂಶವನ್ನು ಆ ಆ ಭೂತದ ಅರ್ಧಾಂಶದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಲು ಒಂದು ವಸ್ತು ವೆನಿಸುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದ ಅರ್ಧಾಂಶವೂ ವಾಯು ತೇಜೋ ಜಲ ಪೃಥಿವಿಗಳ ಅಷ್ಟಮಾಂಶಗಳು ನಾಲ್ಕು ಸೇರಿದ ಅರ್ಧಾಂಶವೂ ಒಂದಾಗಿ ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಪಂಚೀಕೃತಾಕಾಶವೆನಿಸಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ವಾಯ್ವಂಶದ ಅರ್ಧವೂ ಮಿಕ್ಕ ನಾಲ್ಕು ಭೂತಗಳ ಅಷ್ಟಮಾಂಶ ನಾಲ್ಕುಕೂಡಿ ಪಂಚೀಕೃತವಾಯುವೆನಿಸಿತು. ಹಾಗೆಯೇ ತೇಜೋಂಶದರ್ಧವೂ ಮಿಕ್ಕ ನಾಲ್ಕು ಭೂತಗಳ ಅಷ್ಟಮಾಂಶಗಳು ನಾಲ್ಕುಕೂಡಿ ಪಂಚೀಕೃತ ತೇಜಸ್ಸು ಎನಿಸಿತು. ಜಲಾಂಶವರ್ಧವೂ ಮಿಕ್ಕ ನಾಲ್ಕು ಭೂತಗಳ ಅಷ್ಟಮಾಂಶಗಳು ನಾಲ್ಕುಕೂಡಿ ಪಂಚೀಕೃತ ಜಲವೆನಿಸಿತು. ಪೃಥಿವ್ಯಂಶವರ್ಧವೂ

ಮಿಕ್ಕ ಭೂತಗಳ ಅಪ್ಪಮಾಂಶಗಳು ನಾಲ್ಕು ಕೂಡಿ ಪಂಚೀಕೃತ ಪೃಥಿವಿಯೆನಿಸಿತು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪಂಚೀಕೃತ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಾಂಶಗಳು ಸೇರಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಾಗಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭೂತಾಂಶವು ಅಧಿಕವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ರಾಶಿಗೆ ಆ ಭೂತದ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವುದು.

ಹೀಗೆ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳು, ಮಹದಹಂಕಾರ ತತ್ತ್ವಗಳು ಈ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಭಗವಂತನು ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಟುಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಕುಂಭಕಾರಾದಿಗಳಂತೆ ಶರೀರಾಯಾಸವೇಂದೂ ಇಲ್ಲದೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆಗಳನ್ನು ಟುಮಾಡುವಂತೆ ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಬಳಿಕ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ದೇವತೃಷ್ಯನುಮೃತ್ತಾವರಗಳ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತನ್ನ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ ಮಾಡಿಸುವನೆಂದು ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ತಾನಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿದ ತತ್ತ್ವಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಅಂಡಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸೃಷ್ಟಿಯೂ ಸಮಷ್ಟಿಸೃಷ್ಟಿಯೆನಿಸುವುದು. ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಮಾಡಿಸಿದ ದೇವಾಧಿಸೃಷ್ಟಿ ವ್ಯಷ್ಟಿಸೃಷ್ಟಿಯೆನಿಸುವುದು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳನ್ನು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆನಾಯಾಸವಾಗಿಯೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವನು. ಬಳಿಕ ಚತುರ್ಮುಖನು ಭಗವದಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಹಾಗೆ ಪೂರ್ವಕಲ್ಪ ಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವನು.

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ತಾನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಕಲ ವೇದಗಳನ್ನೂ ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಪ್ರಪಂಚದ ವಿಚಿತ್ರಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತಿಯಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು, ತಾನೇ ಅವನೊಳಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಅವನಮೂಲಕ ಪ್ರಪಂಚಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಿರುವನು. ಇದೇ ಸದ್ಭಾರಕಸೃಷ್ಟಿ, ವ್ಯಷ್ಟಿಸೃಷ್ಟಿ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಇಂಥ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಗಳು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿ ಏಕದಾ ಹುಟ್ಟಿ ಅಡುವ ಜಿಂಡಿನಂತೆ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಶೀಲೋಪಕರಣವಾಗಿ ಇರುವವು. ಇವುಗಳ ಆಕಾರ, ವಿಸ್ತಾರ ಮುಂತಾದ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣವನ್ನು ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣದ ಧ್ರುವನೋಶ ವಿಸ್ತಾರ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಈ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳೂ ಪ್ರಕೃತಿ ಮಹದ ಹಂಕಾರಗಳೂ ಸಹ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರಾರಂಭಕಗಳಾಗಿಯೂ ಮಿಕ್ಕುವು ಆಧರಣದಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತಿದ ರತ್ನಗಳಂತೆ ಶರೀರಾಶ್ರಿತಗಳಾಗಿಯೂ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಜೀವನಿಗೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದು ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗಿ ಇರುವವು.

೪೩. ಶರೀರಲಕ್ಷಣ ಸ್ವರೂಪ ವಿಭಾಗಾದಿ ವಿಚಾರ

ಶರೀರಲಕ್ಷಣ—ಅಂತ್ಯಾವಯವಿಯಾಗಿ ಚೇಷ್ಟಾಶ್ರಯವಾದುದು ಶರೀರ; ಇಂದ್ರಿಯಾಶ್ರಯವಾದುದು ಶರೀರ; ಭೋಗಾಯತನವಾದುದು ಶರೀರ; ಕರ ಪಾದಾದಿಗಳುಳ್ಳದು ಶರೀರ ಎಂದು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನೈಯಾಯಿಕಾದಿಗಳು ಬಹುವಿಧ ವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಅವ್ಯಾಪ್ತಾದಿ ದೋಷದುಷ್ಟವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ ಅವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿ, ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಒಪ್ಪಿ ಹೇಳಿರುವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ಯಾವ ಚೇತನನಿಗೆ ನಿಯಮದಿಂದ ಅಧೀನವಾಗಿಯೂ ವಿಧೇಯವಾಗಿಯೂ ಶೇಷವಾಗಿಯೂ ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ*ವಾಗಿಯೂ ಇದೆಯೋ ಆ ದ್ರವ್ಯವು ಆ ಚೇತನನಿಗೆ ಶರೀರವು ಎಂದೂ, ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ ಚೇತನನಿಂದ ಅಳಲ್ಪಡುವ ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ ದ್ರವ್ಯ (ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟವು ರೂಪನಿಯಾಮೃತ್ಯು) ಎಂದೂ ಫಲಿತವಾಯಿತು. ಈ ಲಕ್ಷಣ ಗಳು ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮನ್ವಯವಾಗುವುವು. ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿದೆ ಎಂಬ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸುಸಂಗತವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಒಂದು ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಒಬ್ಬ ಚೇತನ ನೊಂದಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಅಧಾರಾಧೇಯಭಾವವೂ, ನಿಯಂತ್ರನಿಯಮ್ಯಭಾವವೂ, ಶೇಷಶೇಷಿಭಾವವೂ ಒಂದೊಂದೇ ಅಲ್ಲವೇ ಶರೀರ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದು? ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರಾಕೃತ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಕಾಲವೂ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯೂ ಜೀವರಾಶಿಗಳೂ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೊಂದಿಗೆ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಪಡೆದು ಅಧೀನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಶರೀರವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಮೇಲಣ ಲಕ್ಷಣವು ಸಮನ್ವಯಿಸಿ ಸುಸಂಗತ ವಾಗಿರುವುದು.

* ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ—ನ ಪೃಥಕ್ ಸಿದ್ಧ್ಯಂತಿ=ಅಶ್ರಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸತ್ತೆಯನ್ನು ಪಡೆಯದೆ ಇರುವಿಕೆ=ಅಶ್ರಯಕ್ಕೆ ಹೊರಗಾಗಿ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಎಂಬ ಸಂಬಂಧವು.

ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ—ತಾನು ಇರುವವರೆಗೂ ಅಶ್ರಯವೊಂದಿಗೇ ಕೂಡಿರುವ ವಿಶೇಷವಾದಿಗಳು. ಘಟಾದಿ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಮುಂತಾದುವೂ, ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರವೂ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಜಗತ್ತೂ ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿರುವುವು. ಇವು ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬಹಿರ್ಭಾವವನ್ನು ಪಡೆಯದೆ (ಹೊರಗಾಗಿಲ್ಲದೆ) ವಿಶೇಷ್ಯದೊಳಗೇ ಇರುವಂತೆ ಎಣಿಸಲ್ಪಡುವುವು.

ಯಸ್ಯ ಚೇತನಸ್ಯ ಯತ್ ದ್ರವ್ಯಂ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಸ್ವಾರ್ಥೇ ನಿಯಂತುಂ ಧಾರಯಿತುಂ ಚ ಶಕ್ಯಂ, ತಜ್ಞೇಷ ತೈಕಸ್ವರೂಪಂ ಚ, ತತ್ ತಸ್ಯ ಶರೀರಂ—ಎಂದೂ, ಯಸ್ಯ ಚೇತನಸ್ಯ ಯದವಸ್ಥಂ ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ ವಿಶೇಷಣಂ ದ್ರವ್ಯಂ ತತ್ ತಸ್ಯ ಶರೀರಂ—ಎಂದೂ ಶ್ರೀಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಂಕಾ ಸಮಾ ಧಾನಗಳೊಡನೆ ವಿಶದವಾಗಿ ನಿರ್ಣಯಿತವಾಗಿದೆ.

(ಇದರ ವಿಷಯವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯಪ್ರಕಾಶದ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಮೇಯವಿವರಣದ ಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ ನೋಡಿರಿ.)

ಭಗವಂತನ ಶರೀರವೂ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರ ಶರೀರಗಳೂ ಭಗವಂತನ ನಿತ್ಯವಾದ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದುವುಗಳು. ಮುಕ್ತರ ಶರೀರಗಳೂ ಅವರು ಕೈಂಕರ್ಯಾಶೆಯಿಂದ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವ ಅನೇಕ ಶರೀರಗಳೂ ಆ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಆಗುವುವು. ಮುಕ್ತರ ಅನೇಕ ಶರೀರ ಪರಿಗ್ರಹವು ವಸಂತೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಭೃತ್ಯರು ವೇಷಪರಿಗ್ರಹ ಮಾಡುವಂತೆ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಮುಖೋಲ್ಲಾಸ ಹೇತುವಾಗುವುದರಿಂದ ಕೈಂಕರ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರುವುವು.

ಭಗವಂತನ ಆಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯಮಂಗಳವಿಗ್ರಹವು ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣದ ಆಸ್ತ್ರ ಭೂಷಣಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಸಕಲ ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೂ ಅಧಾರವಾಗಿಯೂ ಆಶ್ರಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಸಕಲ ಜೀವವರ್ಗವೂ ಭಗವಂತನ ವಕ್ಷಸ್ಪರ್ಶದಲ್ಲರುವ ಕೌಸ್ತುಭರತ್ನದ ರೂಪದಿಂದಲೂ, ಪ್ರಕೃತಿ ಶ್ರೀವತ್ಸವೆಂಬ ಎದೆಯ ಮಚ್ಚೆಯರೂಪದಿಂದಲೂ, ಮಹತ್ತ್ವತ್ವವು ಗದಾರೂಪದಿಂದಲೂ, ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಹಂಕಾರವು ಶಂಖವಾಗಿಯೂ, ತಾಮಸಾಹಂಕಾರವು ಶಾರ್ಙ್ಗವೆಂಬ ಬಿಲ್ಲಿನ ಆಕಾರವಾಗಿಯೂ, ಜ್ಞಾನವು ಖಡ್ಗವಾಗಿಯೂ, ಅಜ್ಞಾನವು ಆ ಕತ್ತಿಯ ಒರೆಯೆಂಬ ಚೀಲವಾಗಿಯೂ, ಮನಸ್ಸು ಚಕ್ರರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಬಾಣಗಳಾಗಿಯೂ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಸ್ಥೂಲಭೂತಗಳು ಸಾನಾಬಣ್ಣದ ವನಮಾಲಾರೂಪವಾಗಿಯೂ, ಭಗವಂತನ ಆಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭಾವಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಈಶ್ವರ ಶರೀರವು ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತಿ ಬಲೈಶ್ವರ್ಯ ವೀರ್ಯ ತೇಜಸ್ಸುಗಳೆಂಬ ಷಡ್ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯರೂಪವೆಂದೂ ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಇದು ಪರಮಪದದಲ್ಲರುವ ಪರವಾಸುದೇವನ ಅಸಾಧಾರಣವಾದ ದಿವ್ಯಮಂಗಳವಿಗ್ರಹವು.

ಶರೀರವಿಭಾಗ—ಶರೀರವು ನಿತ್ಯಶರೀರವೆಂದೂ ಅನಿತ್ಯಶರೀರವೆಂದೂ ಎರಡುವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ನಿತ್ಯಶರೀರ—ಭಗವಂತನ ದಿವ್ಯಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹವೂ, ತ್ರಿಗುಣದ್ರವ್ಯ, ಕಾಲ, ಜೀವರೂಪವಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಶರೀರಗಳೂ, ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳ ಶರೀರಗಳೂ ನಿತ್ಯಶರೀರವೆನಿಸುವುವು. ಅನಿತ್ಯಶರೀರವು ಅಕರ್ಮಕೃತವೆಂದೂ ಕರ್ಮಕೃತವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ಅಕರ್ಮಕೃತಶರೀರ—ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಮತ್ಸ್ಯ ಕೂರ್ಮ ವರಾಹಾದ್ಯವ
ತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದ ಶರೀರಗಳೂ, ಮಹದಹಂಕಾರಾದಿ
ತತ್ತ್ವರೂಪವಾದ ಶರೀರಗಳೂ, ಅನಂತ ಗರುಡಾದಿ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳೂ ಮುಕ್ತರೂ
ಸಹ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯಿಂದಲಾಗಲಿ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲಾಗಲಿ ಆಗಾಗ ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿದ
ಶರೀರಗಳೂ ಕರ್ಮಕೃತವಲ್ಲದ ಅನಿತ್ಯಶರೀರಗಳೆನಿಸುವವು.

ಕರ್ಮಕೃತಶರೀರವು ಸ್ವಸಂಕಲ್ಪದೊಡಗೂಡಿದ ಕರ್ಮಕೃತವೆಂದೂ ಕೇವಲ
ಕರ್ಮಕೃತವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನೊದಲನೆಯದು
ಸಾಧರಿ ಮುಂತಾದ ಮಹನೀಯರ ನಾನಾ ಶರೀರಗಳು. ಕೇವಲ ಕರ್ಮಕೃತ
ಶರೀರವು ಇತರ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರಗಳು.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶರೀರವು ಸ್ಥಾವರ, ಜಂಗಮ ಎಂದು ಇನ್ನೂ ಎರಡು
ವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ಸ್ಥಾವರ ಎಂದರೆ ಮರ, ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ, ಪೊದೆ, ತೃಣ ಮುಂತಾದ ನಡೆಯಾಡದೆ
ಇರುವ ಶರೀರಗಳು. ಈ ಮರ, ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವಾ
ತ್ಮನು ನೆಲೆಸಿಮೇ ಇರುವನು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವೂ ಇರುವುದು—ತನಗೆ ಎರೆದ
ನೀರನ್ನು ಕುಡಿದು ಬೆಳೆವುದರಿಂದಲೂ, ಕೊಂಬೆಯನ್ನು ಕಡಿದರೆ ತಿರುಗಿ ಮಗ್ಗು
ಲಲ್ಲಿಯೇ ಚಿಗುರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವಾಯು ನೆಲೆಸಿರುವುದೆಂದೂ,
ಆ ಪ್ರಾಣವಾಯು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳುದಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಅವುಗಳಿಗೂ
ರೋಗ, ರುಜಿ, ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳು ಉಂಟು ಎಂದೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ನಿರ್ಣ
ಯಿಸಿರುವರು.

ಜಂಗಮಶರೀರವು ದೇವ, ಮನುಷ್ಯ, ತಿರ್ಯಕ್, ನಾರಕಿ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು
ತೆರನಾಗಿರುವುದು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಶರೀರವು ದೇವಲೋಕದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ
ಶರೀರ, ಮನುಷ್ಯ ಶರೀರವು ನಮ್ಮೊಂದಿಗರ ಶರೀರ, ತಿರ್ಯಕ್ಕರೀರವು ಪಶು ಪಕ್ಷಿ
ಮೃಗಾದಿಗಳ ಶರೀರ, ನಾರಕಿ ಶರೀರವು ನರಕಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಗಳ
ಯಾತನಾಶರೀರ. ಶರೀರವು ಜರಾಯುಜ, ಅಂಡಜ, ಸ್ಪೇದಜ, ಉದ್ಭಿಜ್ಜ ಎಂದು
ಪುನಃ ನಾಲ್ಕು ತೆರನಾಗಿರುವುದು.

ಜರಾಯುಜ—ಜರಾಯು ಎಂದರೆ ಗರ್ಭಕೋಶದ ಚೀಲ, ಜ-ಆದರಲ್ಲಿ
ಹುಟ್ಟಿದುವು ಎಂದರ್ಥ. ನಾಲ್ಕು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಜಂತುಗಳು, ಮನುಷ್ಯ ಇವುಗಳ
ಶರೀರಗಳು ಜರಾಯುಜಗಳು.

ಅಂಡಜ—ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಾಗ ಮೊಟ್ಟೆಯ ಆಕಾರ ದಿಂದ ಜನಿಸಿ, ಅನೇಕ ಕೈಕಾಲು, ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು ಮುಂತಾದುವು ತಿದ್ದಿ ಅಗುವ ಶರೀರಗಳು. ಪಕ್ಷಿಗಳು, ಹಾವು ಹಲ್ಲಿ ಮುಂತಾದ ಶರೀರಗಳು, ಮೀನು ಕಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದ ಜಲಚರಗಳು ಇವುಗಳ ಶರೀರಗಳು ಅಂಡಜಗಳು.

ಸ್ತೋದಜ—ಬೆವರು, ಕಾಕ, ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ತಿಗಣೆ, ಸೊಳ್ಳೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಶರೀರಗಳು.

ಉದ್ಭಿಜ್ಜ—(ಉತ್, ಭಿತ್, ಜ) ನೆಲವನ್ನು ಒಡೆದುಕೊಂಡು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ ಮರ, ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸ್ಥಾನರಜಾತಿಯ ಶರೀರಗಳು.

ಇದೂ ಅಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮ ರುದ್ರರು, ಸನಕಾದಿ ಮುನಿಗಳು, ಸೀತೆ, ದ್ರೌಪದಿ, ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ಮ ಮುಂತಾದವರು ಇವರುಗಳ ಶರೀರಗಳು ಅಯೋನಿಜಗಳಾಗಿ ಇರುವವು.

ಹೀಗೆ ಪ್ರಕೃತಿ, ಮಹತ್, ಅಹಂಕಾರ, ಹೆನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಐದು ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು, ಐದು ಭೂತಗಳು ಸಹ ಸೇರಿ ಆದ ಇವುತ್ಪನ್ನಾಲ್ಪ ತತ್ತ್ವಗಳ ಲಕ್ಷಣಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿಯಾಯಿತು. ಅಚಿತ್ತತ್ತ್ವದ ಮೊದಲನೆಯ ಪ್ರಭೇದವಾದ ಮಿಶ್ರಸತ್ತ್ವವೆಂಬುದನ್ನು ಇಲ್ಲಿಗೆ ವಿವರಿಸಿಯಾಯಿತು.

ಇನ್ನು ಎರಡನೆಯ ವಿಭಾಗವಾದ ಕಾಲತತ್ತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುವೆವು.

೪೪. ಸತ್ತ್ವರೂಪವೆಂಬ ಅಚಿತ್ತೇ ಕಾಲವು.

ಕಾಲ ಎಂಬುದು ಗುಣತ್ರಯವಿಲ್ಲದ ಜಡದ್ರವ್ಯವು. ಅದು ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ ವಿಭುವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಈ ಕಾಲವು ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರಾಕೃತಗಳ ನಾನಾವಿಧ ಪರಿಣಾಮಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವಾಗಿಯೂ, ಕಲಾ, ಕಾಷ್ಠಾ, ಮುಹೂರ್ತ, ದಿನ, ವಕ್ಷ, ಮಾಸ, ಅಯನ, ವರ್ಷ ಮುಂತಾದ ತನ್ನ ಪರಿಣಾಮಗಳಿಗೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣವಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರೇಷಾಪರಿಕರವಾಗಿಯೂ ಶರೀರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಕಾಲವು ಇಂದ್ರಿಯವೇದ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದೆ.

ಈ ಕಾಲವೆಂಬುದು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ತತ್ತ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಗಣಿಸಲ್ಪಡ ಲಿಲ್ಲ. ನಿತ್ಯ, ಸೈಮಿತ್ತಿಕ, ಪ್ರಾಕೃತ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಕಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಾಲಾಧೀನ ವಾಗಿಯೇ ಇರುವವು. ಈಶ್ವರನೂ ಕೂಡ ಈ ಲೀಲಾವಿಧೂತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಾಧೀನ

ನಾಗಿಯೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವನು ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಲವಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಕಾಲಾಧೀನವಾಗಿ ಯಾವ ಪರಿಣಾಮಗಳೂ ನಡೆವುದಿಲ್ಲವಾಗಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಅಖಂಡಕಾಲವು ನಿತ್ಯವು, ಖಂಡಕಾಲವು ಅನಿತ್ಯವು. ವಿಶೇಷ ವಿವರಣವನ್ನು ಜ್ಯೋತಿಷಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

೪೫. ಅಚಿತ್ತತ್ವದ ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಭೇದವಾದ ಶುದ್ಧಸತ್ತ (ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿ)

ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿ ಲಕ್ಷಣ—ತ್ರಿಗುಣದ್ರವ್ಯ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸತ್ತವುಳ್ಳ ಅಚಿತ್ತು ಎಂದೂ, ರಜಸ್ಸುಮಸ್ಸುಗಳು ಸೇರದೆ ಶುದ್ಧ ಸತ್ತಮಯವಾದ ಅಚಿತ್ತು ಎಂದೂ ಇದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಇದು ಜೀವರಾಶಿಗಿಂತಲೂ ಸರ್ವೋತ್ಪರನಿಗಿಂತಲೂ ಜೇರೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಚೇತನವಾಗಿರುವುದು. ಅಗ್ನಿ, ಸೂರ್ಯ ಮುಂತಾದ ತೇಜಸ್ಸುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳವಾಗಿ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಕೃತಿಯಂತೆ ಜ್ಞಾನಾನಂದಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚದೆ ಶುದ್ಧಸತ್ತಮಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾನಂದ ಜನಕವಾಗಿಯೂ, ಅತ್ಯಂತಾನುಕೂಲವಾದ ರೂಪ ರಸ ಗಂಧಾದಿಗಳುಳ್ಳದಾದುದರಿಂದ ಆನಂದಮಯ, ಸುಖಮಯ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳುಳ್ಳದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಪಂಚೋಪನಿಷತ್ತುಗಳೆಂಬ ಆಪ್ರಾಕೃತ ಪಂಚಭೂತಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಪಂಚೋಪನಿಷನ್ಮಯ, ಪಂಚಕತ್ತಿಮಯ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಮತ್ತು ನಿತ್ಯರಿಗೂ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಸಹ ಇಚ್ಛಾಸುಸಾರವಾಗಿ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿಯೂ, ಕೇವಲ ಭಗವದಿಚ್ಛೆಯಿಂದ ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಮಾನ ಗೋಪುರ ಮಂಟಪ ಪ್ರಾಸಾದಾದಿರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿಯೂ, ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಕೆಳಗಡೆ ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿಯೂ ಮೇಲ್ಗಡೆಯೂ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಅನಂತವಾಗಿ ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿಯೂ, ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರಿಂದಲೂ ಕೊನೆಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೂ ಇಷ್ಟೇ ಎಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯಕರವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಇದೇ ಪರಮಪದವೆಂಬ ವೈಕುಂಠ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಅಚಿದ್ಭಸ್ತು.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಹಾಗಾದರೆ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಣಾಮವುಂಟೆಂದು ಒಪ್ಪಿ ಕೊಂಡರೆ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಗೂ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೇ ?

ಉತ್ತರ—ಕರ್ಮಾಧೀನವಾಗಿ ಕಾಲವಶದಿಂದಂಟಾಗುವ ಹೇಯವಾದ ಪರಿಣಾಮವು ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವೇ ಹೊರತು 'ಅಲ್ಲಿ

ಪರಿಣಾಮವೇ ಇಲ್ಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ, ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದಿವ್ಯ ಶರೀರಗಳೂ ಪಾಣಿ ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಇರುವವು ಎಂದು ಶ್ರುತಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ನಿತ್ಯರಿಗೂ ಭಗವದನುಭವ ಕೈಂಕರ್ಯೋಪಯೋಗಿಯಾದ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳುಂಟು ಎಂದು ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ನಿತ್ಯರಾದ ಅನಂತ ಗುಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಶರೀರಪರಿಗ್ರಹವುಂಟೆಂದು ಶ್ರುತಿಸ್ವತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಜೀವಾತ್ಮನು ಮುಕ್ತನಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ಭಗವದನುಭವ ಕೈಂಕರ್ಯಾದಿಗಳಾಗಿ ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳು ಎಲ್ಲಿಂದಬರಬೇಕು? ಅವು ಎಂಥವು? ಹೇಯವಲ್ಲ, ಪ್ರಾಕೃತವಲ್ಲ, ನಶ್ವರವಲ್ಲ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ದಿವ್ಯಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಈ ಪಂಚೋಪನಿಷದ್ವಚನ ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವದಿಂದಲೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಣಾಮಗಳುಂಟು; ಆದರೆ ಅವು ಭಗವತ್ಸಂಕಲ್ಪಕೃತ; ಕಾಲಕೃತವೂ ಅಲ್ಲ, ಕರ್ಮಕೃತವೂ ಅಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಶರೀರವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬ 'ಅಶರೀರಂ ವಾ ವ ಸಂತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನು?

ಉತ್ತರ—ಆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಕೃತವಾದ, ನಶ್ವರವಾದ, ಹೇಯವಾದ, ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಶರೀರಗಳು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯವೇ ಹೊರತು ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಲ್ಲ. ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳುಂಟೆಂದು ಶ್ರುತಿಯೇ ಹೇಳಿದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಹಾಗಾದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪರಿಣಾಮವುಂಟಾಗುವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯ ವಿಭೂತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಸಂಗತವೇ?

ಉತ್ತರ—ಅಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯವಸ್ತು ಪ್ರಾಚುರ್ಯದಿಂದ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ. ಇದು ಸಂಗತವಾಗಿಯೇ ಇದೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯನ್ನು ನಿತ್ಯರೂ ಮುಕ್ತರೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೂ ಇಷ್ಟೆಂದು ಅರಿಯಲಾರದು; ಆಪ್ತು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ ಎಂದರೆ—ಅವರ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಗೆ ಕುಂದಕ ಬರಲಿಲ್ಲವೋ?

ಉತ್ತರ—ಸರ್ವಜ್ಞತೆ ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಇದ್ದುದನ್ನು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ತಿಳಿವುದಷ್ಟೆ? ಇಷ್ಟು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಾರ್ಹವಾಗಿದ್ದರೆ ಪರಿಚ್ಛೇದಿಸಿ ತಿಳಿವುದೂ, ಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿವುದೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಗೆ

ಅನುಗುಣವೇ ಆಯಿತು; ಪರಿಚ್ಛೇದಾರ್ಹವಲ್ಲದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯ ಎಂದು ತಿಳಿವುದೇ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಗೆ ಕುಂದಕವಾಗುವುದು. ಅದುವರಿಂದ ಪರಿಚ್ಛೇದಾರ್ಹವಲ್ಲದ ಈ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯನ್ನು ಅಪರಿಚ್ಛೇದ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿದ ಹಿಂದಿನ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರ ಸರ್ವಜ್ಞತೆಗೆ ಯಾವ ಕುಂದಕವೂ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವ, ಮಿಶ್ರಸತ್ತ್ವಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಅಪತ್ತಿಗಳೂ ಸರ್ವೋತ್ಕರನಿಗೂ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೂ ಭೋಗ್ಯ, ಭೋಗೋಪಕರಣ, ಭೋಗಸ್ಥಾನಗಳಾಗಿರುವವು. ಈ ಲೀಲಾವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿ—ಭೋಗ ಎಂದರೆ ಸುಖಮುಖಾರ್ಥವು; ಭೋಗ್ಯಗಳು ಎಂದರೆ ವಿಷಯಗಳು (ಆ ಭೋಗಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದುದರಿಂದ ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಗಳು ಭೋಗ್ಯಗಳು); ಭೋಗೋಪಕರಣಗಳು ಎಂದರೆ ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು ಮುಂತಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು; ಭೋಗಸ್ಥಾನ ಎಂದರೆ ಮಾನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಿತನಾಗಿ ಸುಖಾದ್ಯನುಭವವೆಂಬ ಭೋಗವುಂಟಾಗುವುದೋ ಅದು ಎಂದರೆ ದೇವತೀರ್ಮದ್ಯನುಷ್ಠ ಸ್ಥಾನರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಕಲ ಶರೀರಗಳೂ ಈ ಪದವಿನಾಲ್ಕು ಲೋಕಗಳೂ ಭೋಗಸ್ಥಾನಗಳು ಎನಿಸುವವು.

ಈ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ನಿತ್ಯರಿಗೂ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಭೋಗ್ಯ, ಭೋಗೋಪಕರಣ, ಭೋಗಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಈಶ್ವರ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದ ಉಂಟಾದವು. ಇಲ್ಲಿ ಭೋಗ್ಯಗಳು ಎಂದರೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ವಿಷಯಂಗಳವಿಗ್ರಹ, ವಿಷ್ಣುಸ್ಥಾನ ಮಂಟಪ ಮುಂತಾದವು. ಭೋಗೋಪಕರಣಗಳು—ಭೂಮಿ, ವಾಯು, ಅಗ್ನಿ, ಜಲ, ವಿದ್ಯುತ್, ಮುಂತಾದವು. ಭೋಗಸ್ಥಾನಗಳು—ನಿವಾಸಿಂಧ್ಯಾನ ಕ್ರೀಡಾಸರ್ವತಾದಿಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಷಯಗಳು.

೪೩. ತತ್ತ್ವಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿವೇಚನೆ

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಪ್ರಕೃತಿ, ಮಹತ್, ಅಹಂಕಾರ, ಮನಸ್ಸು, ಐದು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಐದು ತನ್ಮಾತ್ರಗಳು, ಐದು ಭೂತಗಳು ಹೀಗೆ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಕೃತ ತತ್ತ್ವಗಳು ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಯಲ್ಲದವು. ಅಪ್ರಾಕೃತ ತತ್ತ್ವಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚಿದಚಿದೇಶ್ವರರೆಂಬ ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳೊಳಗೆ ಅಚಿತ್ತತ್ತ್ವದ ಪರಿಣಾಮಗಳು. ಇವುಗಳಿಗಿಂತ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಜೀವಿಯಾಗಿರುವ ಜೀವಾತ್ಮನೇ ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ತತ್ತ್ವವು. ಸರ್ವೋತ್ಕರನೇ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ತತ್ತ್ವವು. ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾಲವು ಪ್ರಕೃತಿ ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವೆಂದು ಆಶಯವು.

ಕಾಲವು ಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಎಂದುಭಾವಿಸುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಇಪ್ಪತ್ತುನಾಲ್ಕುವಿಧ. ಇಪ್ಪತ್ತೈದನೆಯ ತತ್ತ್ವವೇ ಕಾಲ, ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯದು ದೇವಾತ್ಮವರ್ಗ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ತತ್ತ್ವವು ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಎಂದೂ ಹೇಳುವರು: “ತಂ ಪದ್ವಿಂಶಕಮಿತ್ಯಾಹುಃ ಸಪ್ತವಿಂಶಮಥಾವರೇ” ಎಂಬುದು ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಮಾಣ. ಇವೆರಡು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಲವು ಅಚಿತ್ತತ್ತ್ವದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಚಿದಚಿದೀಶ್ವರರೆಂಬ ತತ್ತ್ವತ್ರಯ ವಿಭಾಗವು ಸಂಗತವಾಯಿತು.

ಇಂತು ಉದ್ದೇಶಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿ, ಕಾಲ, ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ, ಶುದ್ಧಸತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪಸ್ವಭಾವಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿದುದರಿಂದ ಅಚಿತ್ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಸಾಂಗೋಪಾಂಗವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿಯಾಯಿತು.

ಇಂತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದೀಪಿಕೆಯ ಪ್ರಮೇಯಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಚಿತ್ಪರಿಚ್ಛೇದ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

iii ಈಶ್ವರ ಪರಿಚ್ಛೇದ

೪೭. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು—ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕನು (ವಿಭು)*, ಸಕಲ ಜಗಜ್ಜನ್ಮ ಸ್ಥಿತಿ ಲಯಕಾರಣನು, ಅಪಿಲಹೇಯ ಪ್ರತ್ಯನೀಕನು, ಸರ್ವಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಾಕರನು, ಸರ್ವರಕ್ಷಕನು, ಸರ್ವಕರ್ಮಫಲಪ್ರದನು, ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವಶಕ್ತನು. ಇವು ಗಳೆಲ್ಲಾ ಧಗವಂತನ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮುಂದೆ ಕ್ರಮ ವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ವಿಭು (ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕ). ಆ ವಿಭುತ್ವವು ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಎರಡುವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಅದುದರಿಂದಲೇ “ನಿತ್ಯಂ ವಿಭುಂ ಸರ್ವಗತಂ ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಂ” ಎಂದು ತ್ರಿವಿಧಪರಿಚ್ಛೇದ ರಹಿತನಾಗಿ ಅನಂತ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವನು. ತ್ರಿವಿಧಪರಿಚ್ಛೇದವೆಂದರೆ—ದೇಶಪರಿಚ್ಛೇದ, ಕಾಲಪರಿಚ್ಛೇದ, ವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದ ಎಂಬ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅಳತೆಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಪಡಿಸುವುದು. ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವೂ ದೇಶ, ಕಾಲ, ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪ ಎಂಬ ಈ ಮೂರುತೆರನಾದ ಅಳತೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ನಿರ್ಣಿತವಾಗುವುದು.

(೧) ದೇಶಪರಿಚ್ಛೇದ—“ಈ ವಸ್ತು ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದೆ, ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಲ್ಲ” ಎಂಬ ಸ್ಥಳದ ಅಳತೆಯಿಂದ ನಿರ್ಣಯ: ವಿಂಧ್ಯಪರ್ವತವು—ಹಿಮಾಲಯ,

* ಚೇತನತ್ವೇ ಸತಿ ವಿಭುತ್ವಂ.

ಕಣ್ಣುಕುಮಾರಿ, ಪೂರ್ವಸಮುದ್ರ, ಪಶ್ಚಿಮಸಮುದ್ರ ಇವುಗಳಿಂದ ಈಕಡೆಗೆ ಇಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದು.

(೨) ಕಾಲಪರಿಚ್ಛೇದ—ಈ ವಸ್ತು ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಿತು, ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿರಲಿಲ್ಲ' ಎಂಬ ಅಳತೆಯಿಂದ ನಿರ್ಣಯ: ನಳರಾಜನು ತ್ರೇತಾಯುಗದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಅಳಿದನು ಎಂಬುದು.

(೩) ವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದ—ವಸ್ತುಗಳ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ನಿರ್ಣಯ: ಮನುಷ್ಯ, ಪಶು, ಎಮ್ಮೆ, ಆಡು, ಸರ್ಪ, ಹುಳು, ದಪ್ಪ, ಸಣ್ಣ, ಬೆಳೆಮ, ಕರಿದು, ಗಂಡಸು, ಹೆಂಗಸು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು 'ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದಲ್ಲ, ಒಂದರಂತೆ ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ' ಎಂಬುದು. ಈ ಮೂರು ಅಳತೆಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವೂ ಸಿಕ್ಕುವುದು. ಆದರೆ—

(೧) ಈಶ್ವರನು—ಎಲ್ಲಾ ಜಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುಕೊಂಡು, ಅವನು ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಜಾಗವೇ ಇಲ್ಲ, ಎಂಬಂತೆ ವ್ಯಾಪಕನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೇಶಪರಿಚ್ಛೇದಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (೨) ನಿತ್ಯನಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಇಂಥ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದನು, ಇಂಥ ಕಾಲದಲ್ಲಿಲ್ಲ' ಎಂಬ ಕಾಲಪರಿಚ್ಛೇದಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (೩) ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು: ಸರ್ವಕ್ಕೂ ತಾನು ಶರೀರಿಯಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ 'ಇವನು ಅವನಲ್ಲ, ಇದು ಅದಲ್ಲ' ಎಂಬ ವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದಕ್ಕೂ ಗುರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಅವನಿಲ್ಲದ ಜಾಗವೂ ಇಲ್ಲ, ಅವನಿಲ್ಲದ ಕಾಲವೂ ಇಲ್ಲ, ಅವನಿಲ್ಲದ, ಅವನಲ್ಲದ ವಸ್ತುವೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವೂ ಅವನ ಶರೀರವೇ, ಅವನ ರೂಪವೇ ಎಂದು ಫಲಿತವಾಗುವುದು. ಇದೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ.

ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಕಳೆದ, ಮುಂದೆ ಆಗುವ, ಈಗಿರುವ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮಾಡಬಲ್ಲ, ಸರ್ವತೋಮುಖವಾದ ಅವನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲವೂ ಗೋಚರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಅವನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗದೆ ವಸ್ತುವೂ ಇಲ್ಲ, ರೀತಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಇದೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿ.

೪೮. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸಕಲ ಜಗದೇಕ ಕಾರಣನಾಗಿರುವನು; ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ತ್ರಿವಿಧಕಾರಣನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು.

ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತುಕಾರಣವೆನಿಸುವುದು. ಅದು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂದೂ, ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೆಂದೂ, ಸಹಕಾರಿಕಾರಣವೆಂದೂ ಮೂರೂ ತೆರನಾಗಿರುವುದು. ಹೊಸದಾದ ಒಂದು ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ತಾನೇ ಕಾರ್ಯವು ಎನಿಸುವ ವಸ್ತು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವು (Material cause). ಈ ಉಪಾದಾನ

ಪ್ರಮೇಯ ಪ್ರಕಾಶ

ಕಾರಣದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ತೆರನನ್ನು ಅರಿತು ಉಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ತೃವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣ (Instrumental cause). ಈ ಕರ್ತೃ ಆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಉಪಕರಣಗಳು ಸಹಕಾರಿಕಾರಣವು (Auxiliary cause).

ಇದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸುವರ್ಣವು ಮಾದ ಕಡಗ, ಬಳಿ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ (ಅಧರಣಕ್ಕೆ) ಸುವರ್ಣವೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವು (ಈ ಚಿನ್ನದಗಟ್ಟಿಯೇ ಆ ಅಧರಣವಾಗಿ ಸಹಾಯಿಸುತ್ತದೆ). ಸುವರ್ಣಕಾರಣವಾದ ಅಕ್ಕಸಾಲೆಯೇ ನಿಮಿತ್ತ ಕಾರಣ; ಸುತ್ತಿಗೆ, ತಡಿಕೆ, ಕಕ್ಕುಳ, ಕಂಬಚ್ಚು, ಬೆಂಕಿ ಮುಂತಾದುವು ಸಹಕಾರಿಕಾರಣವು. ಹೀಗೆಯೇ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡಿದ ಮಡಕೆ, ಕುಡಿಕೆ, ಹೆಂಚು, ಮರಿಯೋವ. ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಜೇಡಿಮಣ್ಣು ಮುದ್ದೆ (ಮೃತ್ತಿಂಡನೇ) ಉಪಾದಾನಕಾರಣವು. ಮುದ್ದೆಯ ಆ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಕುಂಬಾರನೇ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು; ಹಕ್ಕಿ ಮುಂತಾದುವು ಸಹಕಾರಿಕಾರಣವು. ಹೀಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಕಾರ್ಯವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಕಾರಣಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬರುವುವು.

ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಈ ಪ್ರಪಂಚವೆಂಬ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಭಗವಂತ ನೊಬ್ಬನೇ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಕಾರಣವಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಮದಾಸ್ತನವುಳ್ಳ ಈ ಪ್ರಪಂಚಸುಹಾಭೂತಗಳೂ, ಪಂಚತನ್ಮಾತ್ರಗಳೂ, ಏಕಾದಶೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ, ಅಹಂಕಾರತತ್ತ್ವವೂ, ಮಹತ್ತತ್ತ್ವವೂ ಕೂಡಿ ಇಷ್ಟತ್ವಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ, ಆ ಉಳಿದ ಪ್ರಕೃತಿ, ಜೀವ ಎಂಬ ಎರಡು ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಅವುಗಳ ಹೆಸರೂ ಆಕಾರವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎನಿಸಿ ತೋರಿ ತಿಳಿದುಬಂದರೆ, ಸರಮಾತ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿ ಅವನ ಶರೀರ ವಾಗಿದ್ದವರಿಂದ ಆವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಸರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಉಳಿದಿದ್ದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಕಾರಣವೂ ಆಗಿ ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಆ ಕಾರಣವು ಈ ಜಗದೇಕಕಾರಣ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ನಾರಾಯಣನು ಸಾವ್ಯದೆ ಬೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನಾಗಿರುವನು. ಬ್ರಹ್ಮ 'ಸತ್ಯಂ' ಎಂಬ ಕಂಕಲ್ಪವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿ ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ನಾಗಿರುವನು ಇರುವನು. ಕಾಲಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿ

* ಬ್ರಹ್ಮವಿದು ಪ್ರಲೀನನು ಸರ್ವೇ ಲೋಕೇ ಜರಾಚರೇ |

ಅಭೂತಸಂಸ್ಥನೇ ಪ್ರಾರ್ಥೇ ಪ್ರಲೀನೇ ಪ್ರಕೃತೌ ಮರ್ಹಾ |

ಏಕಸ್ತಿತ್ವತಿ ವಿಶ್ವತ್ವಾ ಸ ತು ನಾರಾಯಣಾ ಪ್ರಭುಃ ||

ಕಾರಣನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಪ್ರಕೃತಿಯವರೊಳಗಿನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಉಪವಾಸಕಾರಣವಾದರೂ ಆ ಹೊಸದಾದ ಒಂದು ಆಕಾರವನ್ನು ಪಡೆವುದೆಂಬ ಪರಿಣಾಮದೋಷವು ಪ್ರಕೃತಿಮಾತ್ರಕ್ಕೇ ಹೊರತು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ದಿವ್ಯಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಸಕಲವೇದಾನ್ತಗಳೂ ಉದ್ಘೋಷಿಸುವುವು. (ಮುಂದಣ ಸಮನ್ವಯಪ್ರಕಾಶದ ಶೋಧಕಶ್ರುತಿಯೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಿರಿ). ಹೀಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಉಪವಾಸವು ನಿಮಿತ್ತತ್ವಗಳಿಗೂ ವಂತೆಯೇ ಕಾರ್ಯವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಪ್ರೇರಕತ್ವ, ನಿಯಂತ್ರಕತ್ವ, ಅನುಮಂತ್ರಕತ್ವ, ಸಹಕಾರಿತ್ವ, ಉದಾಸೀನತ್ವ ಮುಂತಾದವೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುವು. ಅದುದರಿಂದ ಸಮಷ್ಟಿವ್ಯವ್ಯಯವಾದ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಕಾರಣಭೂತನಾಗಿರುವನು.

ಪಾದ್ಧರೂ ಧೈನರೂ ನೈಮಾಯಿಕರೂ ಸಹ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಪರಮಾಣು, ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ತ್ವರಿತವಿರೋಧವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಆ ಪಕ್ಷಗಳು ಸಂಗತವಲ್ಲ.

ಸಾಂಖ್ಯರು ಪ್ರಧಾನವೇ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಜಗತ್ಕಾರಣ ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಪ್ರಕೃತಿ ಅಜೇತನಾದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಾಸ್ವಾಧಿಪಾನವಾದ ಹೊರತು ಪರಿಣಾಮಿಸಲಾರದಾದುದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತಿಗೇ ಸ್ವತಂತ್ರಕಾರಣತ್ವ ಹೇಳಿದರೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರವ್ಯವಸ್ಥೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ಆ ಪಕ್ಷವೂ ಸಂಗತವಲ್ಲ.

ವಾಶುಕತಾದಿಗಳು ಜೇತುವಂತೆ ಜೇತನಾಂತರ್ಗತರಾದ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳೂ ಜಗತ್ಕಾರಣರೆಲ್ಲ ಈ ಜೇತನರು ಕರ್ಮಪರತಂತ್ರರಾಗಿಯೂ ದುಃಖಿಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವರಿಗೆ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವವು ಸಂಗತವಾಗಲಾರದು. ಅದುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನೂ ಸರ್ವಶಕ್ತನೂ ಆದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣವೆಂದು ಸ್ಥಿರವಾಯ್ತು.

೪೯. ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ನಾರಾಯಣನು ಹೀಗೆ ಸಕಲ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಸ್ಥಿತಿಲಯ ಕಾರಣನಾಗಿರುವನು, ಅದಿಷ್ಟೆ, ಕರ್ಮವಶ್ಯಕೆ, ಇತರರ ಅಪ್ಪೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳೊಂದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ; ಕೇವಲ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯಗಳು ಆಯಾಸರಹಿತವಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವು ಕೇವಲ ಲೀಲೆಯೇ.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಅದರೆ ಜಗತ್ತನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಲೀಲಾರಸವು ತಪ್ಪಲಿಲ್ಲವೋ?

ಉತ್ತರ—ಆ ಸಂಹಾರವೂ (ಅಟಿಗಳಲ್ಲಿ ಪಗಡೆಕಾಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವಂತೆ) ಲೀಲೆಯಾದುದರಿಂದ ಆಗಲೂ ಆ ಲೀಲಾರಸವು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಆದರೆ 'ಅಜಾಮೇಕಾಂ', 'ಅಜೋ ನಿತ್ಯಶ್ಚಾಶ್ವತೋಯಂ ಪುರಾಣಾ' ಎಂಬಂತೆ ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೇ ಇರುವ ಅಚಿತ್ತನ್ನೂ ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೇ ಇರುವ ಚಿತ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ? ಇವುಗಳ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರಗಳೆಂದರೇನು ?

ಉತ್ತರ—ಈಶ್ವರನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವುದು ಎಂದರೆ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಅವಿಭಕ್ತವಾಗಿಹೋಗಿದ್ದ ತಮಶ್ಚಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದ ಅಚಿತ್ತನ್ನು ಸ್ವಪ್ರೇರಣದಿಂದ ವಿಭಾಗಪಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಪರಿಣಾಮಗೊಳಿಸುವುದೂ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಚಿತ್ತಿ ನೊಂದಿಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯರಹಿತರಾಗಿ ಭೋಗವೋಕ್ಷ್ಯ ಶೂನ್ಯರಾಗಿ ಬಿದ್ದಿದ್ದ ಜೀತನರುಗಳಿಗೆ ಭೋಗಸ್ಥಾನವಾದ ಶರೀರವನ್ನೂ ಭೋಗೋಪಕರಣವಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಜ್ಞಾನವಿಕಾಸವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದೂ ಎಂದೇ ಅರ್ಥ. ಅಚಿತ್ತನ್ನೂ ಜೀವಾತ್ಮರನ್ನೂ ಹೊಸದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೆಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ರಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ ಎಂದರೆ—ಪೈಂಗೆ ನೀರುಹಾಯಿಸುವಂತೆ ತಾನೇ ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಅನುಕೂಲನಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ನಿಂತು ಸರ್ವರಕ್ಷೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುವುದು. ಸಂಹರಿಸುವುದು ಎಂದರೆ—ಅವಿನೀತರಾದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತಂದೆ ಸಂಕೋಲೆಯಿಟ್ಟು ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಇಡುವಂತೆ ಜೀತನರಿಗೆ ಪ್ರಾಕೃತವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಓಡಿ ಹೋಗುವ ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತೊಲಗಿಸಿ ಅಡಗಿಸಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ.

ಈ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರಗಳು ಮೂರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ತೆರನಾಗಿರುವುವು. ಈಶ್ವರನು ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ—ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ, ದಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಜಾವತಿಗಳಿಗೂ, ಕಾಲಕ್ಕೂ, ಆ ಆ ಜಂತುಗಳಿಗೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ರಜೋಗುಣದೊಡಗೂಡಿ ಸೃಷ್ಟಿಸುವನು. ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ—ವಿಷ್ಣು ಮುಂತಾದ ರೂಪದಿಂದ ಅವತಾರಮಾಡಿ ಮನ್ವಾದಿ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಚಾರಗೊಳಿಸಿ ಸನ್ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಕಲ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ಸತ್ತ್ವಗುಣದೊಡಗೂಡಿ ರಕ್ಷಿಸುವನು. ಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ—ರುದ್ರನಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯಮಾದಿಗಳಿಗೂ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ತಮೋಗುಣದೊಡನೆ ಕೂಡಿ ಸಂಹರಿಸುವನು.

೫೦. ಪರಮಾತ್ಮನು ಅವಿಲಹೇಯ ಪ್ರತ್ಯನೀಕನಾಗಿರುವನು

ಹೇಯ ಎಂದರೆ ದೋಷ, ಪ್ರತ್ಯನೀಕ ಎಂದರೆ ವಿರೋಧಿ; ತಾನೂ ಹೇಯವಿಲ್ಲದವನಾಗಿ ತನ್ನ ಆಸ್ತಿತರ ಹೇಯಗಳನ್ನೂ ನೀಗಿಸುವವನು, ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳ ಯಾವ ದೋಷವೂ ತನ್ನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಸುಳಿಯದಂತೆ ಸಮಸ್ತ ದೋಷರಹಿತನಾಗಿರುವನು—ಎಂದರ್ಥ.

ಇಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಸ್ತುಗಳು ಎಂಬುವು ಮೂರುವಿಧವಾದ ಅಚಿತ್ತುಗಳು

ಮೂರುವಿಧವಾದ ಚಿತ್ತುಗಳು. ಅಚಿತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಮಿಶ್ರಸತ್ತ್ವಕ್ಕೆ ಪರಿಣಾಮವೆಂಬ ದೋಷವು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಂಟು. ಕಾಲಕ್ಕೂ ಅಹೋರಾತ್ರಾದಿ ಪರಿಣಾಮವೆಂಬ ದೋಷವುಂಟು. ನಿತ್ಯವಿಭೂತಿಗೂ ವಿಮಾನ ಗೋಪುರ ಪ್ರಾಸಾದೋದ್ಯಾನಾದಿ ರೂಪಪರಿಣಾಮವು ತಪ್ಪದು. ತ್ರಿವಿಧಜೀತನರಲ್ಲಿ ಬದ್ಧರಿಗೆ ಅವಿದ್ಯಾಸ್ಥಿತರಾಗೆ ದ್ವೇಷಾಭಿನಿವೇಶರೂಪವಾದ ಪಂಚಕ್ಲೇಶಗಳೆಂಬ ಹೇಯವಿಕಾರಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಹೇಯವೆಂಬುದು ಮುಕ್ತಿದಶೆಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ, ಸಂಸಾರದಶೆಯಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಾದಿ ಕ್ಲೇಶಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಯೇ ಆಮೇಲೆ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ದೋಷಸಂಬಂಧವಿದ್ದಿತು. ನಿತ್ಯರಿಗೆ ಅಣುತ್ವ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗಳು ಇರುವುವು. ಈರಿತಿ ಇರುವ ಹೇಯಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಪ್ರತಿಭಟಿಸಾಗಿರುವನು: ಎಂದರೆ ಹೇಯಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಯಾವರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಬಂಧಿಸಲಾರವು. ಸರ್ವವ್ಯಾಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರಾತ್ಮನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿದ್ದರೂ, ತಾವರೆಯೆಲೆಯ ಮೇಲಣ ನೀರಿನಂತೆ ಅವಸ್ತುಗಳ ದೋಷಗಳಿಂದ ನಿರ್ಲಿಪ್ತನಾಗಿ ಶುದ್ಧನಾಗಿಯೇ ಇರುವನು. ನಮ್ಮ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಉಂಟಾದ ಬಾಲ್ಯ, ಯಾವನ, ಮುತ್ತು ಮುಂತಾದ ದೋಷಗಳು ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಅಂಟುವು ದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಶುಚಿ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳು ಅವುಗಳೊಳಗೆ ಇರುವ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅಖಿಲರ ಹೇಯಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯನೀಕನು, ಎಂದು ಷಷ್ಠೀಸಮಾಸಮಾಡಿ, ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದೋಷಗಳಿದ್ದರೂ ಅವುಗಳೆಲ್ಲಾ ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲೆಯೇ ನಾಶಹೊಂದುವಂತೆ ಮಾಡಬಲ್ಲವನು ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದರ್ಥವೂ ಉಂಟು.

ಈ ಅಖಿಲಹೇಯ ಪ್ರತ್ಯನೀಕತ್ವದ ಮಹತ್ತ್ವದಿಂದಲೇ ಜೀತನರು ಜನ್ಮ, ಕುಲ, ಆಚಾರ ಮುಂತಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ನಿಹೀನರಾಗಿದ್ದರೂ ನಿಶ್ಯಂಕವಾಗಿ ಧರಾಳವಾಗಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಹುದು. ಅವರು ಅವಿಚಲಿತವಾದ ಭಕ್ತಿಯೊಡನೆ ಭಗವಂತನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದರೆ ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಪಾಪರಹಿತರಾಗಿ* ಕ್ರಮ ಕ್ರಮದಿಂದ ಭಾಗವತರಾಗಿ ಪೂಜ್ಯರಾಗುವರು; ಹುಟ್ಟುವ ಕಾಲದಲ್ಲ

* ಅಸಿಚೇತ್ ಸ ದುರಾಚಾರೋ ಭಜತೇ ಮಾಮನಸ್ಯ ಭಾಕ್ |

ಸಾಧುರೇವ ಸ ಮನ್ತವ್ಯಃ ಸಮ್ಯಕ್ ವ್ಯವಸಿತೋ ಹಿ ಸಃ ||

ಕ್ಷಿಪ್ರಂ ಭವತಿ ಧರ್ಮಾತ್ಮಾ ಶಶ್ವತ್ ಶಾಂತಿಂ ಸ ಗಚ್ಛತಿ |

ದುರಾಚಾರೋಪಿ ಸರ್ವಾಶೀ ಕೃತಘ್ನೋ ನಾಸ್ತಿಕಃ ಪುರಾ ||

ಸಮಾಶ್ರಯೇದಾದಿದೇವಂ ಶ್ರದ್ಧಯಾ ಶರಣಂ ಯದಿ |

ನಿದೋಷಂ ವಿದ್ವಿತಂ ಜನ್ತುಂ ಪ್ರಭಾವಾತ್ಪರಮಾತ್ಮನಃ ||

ಮಾಂ ಹಿ ಪಾರ್ಥ ವ್ಯಪಾಶ್ರಿತ್ಯ ಯೇಹಿ ಸ್ಯುಃ ಪಾಪಯೋನಯಃ |

ಸ್ತ್ರಿಯೋ ನೈಶ್ಯಾಸ್ತಥಾ ಶೂದ್ರಾಃ ಕೇಹಿ ಯಾನ್ತಿ ಪರಾಂ ಗತಿಂ || (ಭಗವದ್ಗೀತಾ)

ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಕಟಾಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿದವರು ಸ್ತಾಪ್ತಿಕರಾಗಿ*ಪ್ರಾಕೃತ ಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸಮಾಚಾರಶೀಲರಾಗಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪಡೆಯಬಲ್ಲರು ಎಂದು ವಾಸ್ತವಗಳ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ

ಈ ಅಖಿಲಹೇಯ ಪ್ರಕೃತಿನೀಕೃತವೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಲ್ಯಾಣೈಕತಾನತ್ವವೂ ಸಹ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಉಭಯಲಿಂಗಗಳೆಂದೂ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿ, ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಭಕ್ತ ಚಾಮರಗಳಂತೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರತ್ವಕ್ಕೆ ಅಸಾಧಾರಣ ಬೆದ್ದೆಗಳಾಗಿರುವುವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸ್ವೀತರ ವಸ್ತು ಮತ್ತು ನಸ್ತವಿಲಕ್ಷಣವೆನಿಸುವನು

೫೦. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸಕಲಕಲ್ಯಾಣಗುಣಾಕರನು

ಇವನ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳು ನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಇಷ್ಟೆಂದೂ ಅಳಿಮಲು ಎಣಿಸಲು ಅಶಕ್ತವಾಗಿಯೂ, ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ “ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಎಂಬಂತ ಸ್ವಾತ್ಮ ಜ್ಞಾನತ್ವ ಅನಂತತ್ವ ಮುಂತಾದ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವುವು. ಜ್ಞಾನ, ಶಕ್ತಿ, ಬಲ, ಐಶ್ವರ್ಯ, ವೀರ್ಯ, ತೇಜಸ್ಸು ಎಂಬ ಈ ಪದ್ಧತಿಗಳು ಅವನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಾತಿಶಯವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. ಈ ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಧತಿಗಳ ವಿತ್ತಾರರೂಪವಾಗಿಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟ, ಧೈರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಸೌಖ್ಯೀಲ್ಯ, ಮಾದರ್ಯ, ಸೌಹಾರ್ದ, ಕಾರುಣ್ಯ, ಮಾಹತ್ಯ, ಗಾಂಧೀರ್ಯ ಮುಂತಾದ ಅನಂತಗುಣಗಳು ಸರ್ವೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವುವು.

ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವಾಗಲೂ ಸಕಲವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಗುಣ; ಶಕ್ತಿ ಸಕಲ ಜಗದೇಕಕಾರಣನಾಗಿರುವಿಕೆ; ಬಲವು ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ನೆಲೆಯಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ; ಐಶ್ವರ್ಯವು ಸಕಲವಸ್ತು ನಿಯಮನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ; ವೀರ್ಯಗುಣವು (ಅವಿಕಾರಿತ್ವ) ಜಗದುಪಾದಾಸಕಾರಣನಾದರೂ ಸ್ವರೂಪವಿಕಾರವಿಲ್ಲವೆಂಬವಿಕೆ; ತೇಜಸ್ಸು ಅನ್ಯರನ್ನು ಅಡಗಿಸಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಅಥವಾ ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಸಹಕಾರಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆಯೇ ಸಕಲ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ನಡೆಸುವಿಕೆ.

ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಸೌಖ್ಯೀಲ್ಯ, ಸೌಲಭ್ಯ ಎಂಬ ಗುಣಗಳು ಹೇತನರು ಬಂದು ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದುವು. ಇವು ಲಕ್ಷ್ಮೀಯ ಪುರುಷಕರಬಲದಿಂದ ತಲೆಮೆತ್ತಿ ಅವರ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಸಕಲ ಹೇತನರಿಗೂ ಆಶ್ರಯಣ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. ಜ್ಞಾನ,

* ಜಾಯಮಾನಂ ಹಿ ಪ್ರಮುಖಂ ಯಂ ಪಶ್ಯೇನ್ಮಧುಸೂದನಃ |

ಸಾತ್ವಿಕಸ್ಸ ತು ವಿದ್ಧೀಯಸ್ಸ ವೈ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಚಿಂತಕಃ ||

ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಗುಣಗಳು ಅಶ್ರಿತರ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುವು. ವಾತ್ಸಲ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿಷಯರು ಅನುಕೂಲರಾದ ಅಶ್ರಿತಜೀತನರು; ಶೌರಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷಯರು ಅಶ್ರಿತವಿರೋಧಿಗಳಾದ ಪ್ರತಿಕೂಲ ಜೀತನರು; ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲರೂ ವಿಷಯರಾಗಿರುವರು.

ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಕಾರ್ಯಕರತ್ವದಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡಿದರೆ—ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಜ್ಞಾನವು ಅಜ್ಞಜೀತನಿಗೆ, ಶಕ್ತಿ ಅಶಕ್ತರಿಗೆ, ಕ್ಷಮೆ ಅಸಹಾಯಜೀತನಿಗೆ, ಕೃಪೆ ದುಃಖಿಗಳಿಗೆ, ವಾತ್ಸಲ್ಯವು ದೋಷಿಗಳಿಗೆ, ಸೌಶೀಲ್ಯವು ಮಂದರಿಗೆ, ಅರ್ಜವವು ಕುಟಿಲರಿಗೆ, ಸೌಹಾರ್ದವು ದುಷ್ಟಹೃದಯರಿಗೆ, ಮಾರ್ಧವವು ಇವನನ್ನು ಅಗಲಿದರೆ ಜೀವಿಸಲಾರದವರಿಗೆ, ಸೌಲಭ್ಯವು ಕಷ್ಟಾದಿ ಸೋಡಬೇಕೆಂದು ಅಶಕ್ತರಿಗೆ, ವಿಶೇಷತಃ ಕಾರ್ಯಕರವಾಗಿರುವವು ಹೀಗೆಯೇ ಎಲ್ಲ ಗುಣಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅರಿಯಬೇಕು.

ವಾತ್ಸಲ್ಯವೆಂದರೆ—ಅಗತಾನೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಎಳಗರುವಿನಲ್ಲಿ ತಾಯಿಯಾದ ಹೆಸುವಿಗೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಸ್ನೇಹದಂತೆ, ಅಶ್ರಿತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಇರುವ ಸ್ನೇಹವು (ಮರುಕ) ಈ ವಾತ್ಸಲ್ಯಾನುಸಂಧಾನವಿಂದ ಜೀತನನು ಅಶ್ರಯ ಸಲು ಹೊರಟಾಗ ಅವನಿಗೆ ಪೂರ್ವದ ಸ್ವಾಪರಾಧವಿಂದಂಟಾದ ಭಯವು ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದು.

ಸ್ವಾಮಿತ್ವವೆಂದರೆ—ಸ್ವವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ತನ್ನವೆಂದೂ ಅಭಿಮಾನವಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ; ಇದು ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ನಿರುಪಾಧಿಕವಾಗಿ ಸ್ವತಸ್ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದ ಸ್ವತ್ತಿನ ಬಾಧವು ಸ್ವಾಮಿಗೇ ಹೊರತು ಮತ್ತೆಬೇರೆ ಅಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಶೇಷನಾದ ಜೀತನನನ್ನು ಪಡೆದುದಕ್ಕಾಗಿ ಈಶ್ವರನು ತಾನೇ ಮತ್ಸರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವನು. ಸ್ವತ್ತು ತಾನಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಫಲಿತವಾಯಿತು. ಈ ಸ್ವಾಮಿತ್ವಾನುಸಂಧಾನವಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಾತ್ಸಲ್ಯವಿಟ್ಟು ಕಾಪಾಡುವನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಭಯವು ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದು.

ಶೀಲವೆಂದರೆ—ದೊಡ್ಡವನು ಚಿಕ್ಕವರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿ ಕಲೆತುಬಾಡುವ ಸ್ವಭಾವ; ಸೌಶೀಲ್ಯವೆಂದರೆ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತಮ —ಹಾಗೆಂದರೆ, ತಾನು ಎಷ್ಟು ಮಹತ್ತ್ವವುಳ್ಳವನಾದರೂ ಚಿಕ್ಕವರೊಂದಿಗೆ ತಾನೂ ಚಿಕ್ಕವನೆನ್ನಿ. ಕೂಡಿ ಕಲೆದಾಗ ತನ್ನ ಮಹತ್ತ್ವವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನೊಳಗೆ ಕೊಂಡವಾದರೂ ತಂದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಸೌಶೀಲ್ಯಾನುಸಂಧಾನಮಾಡಿದರೆ ಮಹೋನ್ನತನಾದ ಈಶ್ವರನು ನನ್ನನ್ನು ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಕೂಡುವನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಜೀತನನ ಭಯವು ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದು.

ಸೌಲಭ್ಯವೆಂದರೆ—ಪಡೆವುದಕ್ಕೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕುವಿಕೆ; ಅರ್ಚಾರೂಪಿಯಾಗಿ ದಿವ್ಯದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿ ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ಗೋಚರನಾಗಿರುವಿಕೆ. ಈ ಸೌಲಭ್ಯಾನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ವಾಚ್ಛನಸ್ಸುಗಳಿಗೂ ಅಗೋಚರನಾಗಿರುವ ಪರಾತ್ಪರ ವಸ್ತುವನ್ನು ನಾನು ಹೇಗೆ ಕಾಣುವುದು ಎಂಬ ಚೇತನನ ಭಯವು ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದು.

ಇದರ ಭಾವವೇನೆಂದರೆ—ಭಗವಂತನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಲೇಬೇಕು; ಆದರೆ ಪರವ್ಯಾಹಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸೋಣವೆಂದರೆ ಅವು ದೂರದೇಶಸ್ಥವಾದುದರಿಂದ ಸಾಗಲಾರದು; ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿ ವಿಭವಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸೋಣವೆಂದರೆ ಅವು ಅತೀತಕಾಲವರ್ತಿಯಾದುದರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯ; ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸೋಣವೆಂದರೆ ಅದು ಸಿದ್ಧಯೋಗಿಗಳ ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆಮಾತ್ರ ಗೋಚರಿಸುವುದೇ ಹೊರತು ನಮ್ಮೊದಿಗರ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾದುದರಿಂದ ಸಾಗಲಾರದು. ಅದುದರಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಲು ದಾರಿಯನ್ನೇ ಕಾಣವಲ್ಲ, ಎಂದು ಚೇತನರಿಗೆ ಭಯವುಂಟಾಗದಂತೆ ಶ್ರೀರಂಗ, ವೆಂಕಟಾಚಲ, ಹಸ್ತಿಶೈಲ, ಯದುತ್ತಲ ಮುಂತಾದ ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತಾದಿದಿವ್ಯದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಂತು ಸಕಲಜನರಿಗೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಮಾಶ್ರಯಣೀಯನಾಗಿರುವನು.

ವಾತ್ಸಲ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಪುರುಷಕಾರಬಲದಿಂದ ಉದ್ಭವಿಸಿತವಾಗಿ ತಲೆಯೆತ್ತುವ ಕ್ರಮ, ಆಶ್ರಯಣ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕ್ರಮ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ ಸಂವಾದದಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಶರಣಾಗತರಿಗೆ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ಮಾಡತಕ್ಕವನು ಎಂದೂ, ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವಶಕ್ತನು ಎಂದೂ ಸದಾಚಾರ್ಯನ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಚೇತನನು ಕೇಳಿ, ತಾನು ಈ ಸಂಸಾರದ ಕೋಟಿಲೆಗಳನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ನಿತ್ಯಸುಖವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಆಶೆಪಟ್ಟು, ಸರ್ವೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಾಗಬೇಕೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಆದರೆ ತಾನು ಇಷ್ಟುಕಾಲ ಪರೈತವೂ ಮಾಡಿದ ಅನನ್ತಾನನ್ತ ಪಾಪರಾಶಿಗಳನ್ನು ನೆನೆದು ಭಯಪಟ್ಟು, 'ನೇರವಾಗಿ ತಾನು ಭಗವಂತನ ಇದಿರಲ್ಲಿ ನಿಂತು, ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು' ಎಂದು ಕೇಳಿದರೆ, ಸರ್ವಜ್ಞನಾದುದರಿಂದ ನನ್ನ ತಪ್ಪುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿತು ಗುಣಿಸುತ್ತ, ಶಾಸ್ತ್ರಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಹೊರಟರೆ ನನ್ನ ಗತಿ ಏನಾಗುವುದೋ ಎಂಬ ಭಯದಿಂದ ಹಿಂಜರಿದು ತಪಿಸುತ್ತ ಇದ್ದು, ಸದಾಚಾರ್ಯೋಪದೇಶದಿಂದ, ಚೇತನೇಶ್ವರರಿಬ್ಬರೊಡನೆಯೂ ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಸರ್ವಲೋಕ ಮಾತೆಯಾದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಹೀಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು—
“ಓ ತಾಯೀ! ಅನಂತಾನಂತಾಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಭಯಪಟ್ಟಿರುವ ನನಗೆ

ನಿರುಪಾಧಿಕವಾತೆಯಾದ ನಿನ್ನ ಪಾದಾರವಿಂದವನ್ನು ಹೊಮ್ಮುವುದು ಹೊರತು ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲ; ನನಗೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಕರುಣೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವುದಾಗಲಿ, ಅವನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮೂಲಕವಾದ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ನಾಶಹೊಂದುವುದಾಗಲಿ ಇವೆರಡೇ ಹೊರತು ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲ. 'ನನಗೆ ಇದು ಹಿತ' ಎಂಬುದನ್ನು ಅರಿತು ರಕ್ಷಿಸುವ ಭಾರವು ನಿನ್ನನ್ನೇ ಸೇರಿದೆ" ಎಂದು ಶರಣಾಗತನಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವನು. ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಮನಮರುಗಿ* ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ—ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನನ್ನು ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯಸಾಕುವಾರ್ಯಾದಿ ಭೋಗ್ಯತಾತಿಶಯಗಳಿಂದ ವಶಗೊಳಿಸಿ, ಸುಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿರುವಾಗ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವಳು: ಸ್ವಾಮಿ! ತಾವು ದಯವಿಟ್ಟು ಮನ್ನಿಸಿ ಈ ಚೇತನನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ನಾರಾಯಣ—ಇವನನ್ನೇ ಮನ್ನಿಸುವುದು! ಇವನನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು! ಆಗದಾಗದ್ದು ಇವನು ಎಷ್ಟೋ ಕೋಟಿ ಮಹಾಪರಾಧಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹುಣ್ಣಿನಂತೆ ನೋವು ಮಾಡಿದ್ದಾನೆ; ಇವನನ್ನು ಮನ್ನಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಸುತರಾಂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ—ಹಾಗಾದರೆ ಇವನ ಗತಿಯೇನು? ನಾರಾಯಣ—ಇಂಥಿಂಥ ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಇಂಥಿಂಥ ದುಃಖಪರಂಪರೆ, ಇಂಥಿಂಥ ನರಕಯಾತನೆ ಎಂದು ಮೊದಲೇ ನಾನು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಯೇ ಇದ್ದೇನೆ, ಅದೇಗತಿ. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ—ಮಕ್ಕಳು ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದರೆ ಅದನ್ನು ಮನ್ನಿಸದೆ ಸರ್ವದಾ ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರೆ ಆ ಮಕ್ಕಳು ಬದುಕುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಮಕ್ಕಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡ ತಂದೆಗೆ ಅವರನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದೇ ಕರ್ತವ್ಯವಲ್ಲವೇ? ನಾರಾಯಣ—ಹೌದು, ವಿಧೇಯರಾದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದೂ ದುರಳರನ್ನು ದಂಡಿಸಿ ಬುದ್ಧಿಗಲಿಸುವುದೂ ತಂದೆಗೆ ಕರ್ತವ್ಯವು; ದುರಳರನ್ನೂ ರಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅವರು ಒಳ್ಳೆಯವರಾಗುವ ಬಗೆ ಹೇಗೆ? ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ—ತಪ್ಪುಮಾಡಿದೆಯೇ ಇರುವವರು ಈ ಪ್ರಕೃತಿಮಂಡಲವೊಳಗಾಗಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ; ಹಾಗಿರುವಾಗ ನೀವು ರಕ್ಷಿಸುವುದು ಯಾರನ್ನು? ನಾರಾಯಣ—ಇದನ್ನು ವೇದಾಂತರಹಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ನಿನಗೇ ಮೊದಲು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಿಲ್ಲವೇ? ಮೂಲಮಂತ್ರದ ಪದತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದಂತೆ

* ಅನುಗ್ರಹಮಯಿಂ ವಂದೇ ನಿತ್ಯಮಜ್ಞಾತ ನಿಗ್ರಹಾಂ ||

ವಿತೇವ ತೃತ್ತೇರ್ಯಾ ಜನನಿ ಪರಿಪೂರ್ಣಾಗಸಿ ಜನೇ

ಹಿತಸೋತೋವೃತ್ತಾಭವತಿ ಚ ಕದಾಚಿತ್ ಕಲುಷಧಿಃ ||

ಕಿಮೇತನ್ನಿ ದೋಷಃ ಕ ಇಹ ಜಗತೀತಿ ತ್ವಮುಚಿತ್ಯೈ

ರುಪಾಯೈರ್ವಿಸ್ಮಾರ್ಕ ಸ್ವಜನಯಸಿ ಮಾತಾ ತದಸಿನಃ ||

ಅನನ್ಯಾರ್ಥಶೇಷನೂ^೧ ಅನನ್ಯತರಣನೂ^೨ ಅನನ್ಯಭೋಗ್ಯನೂ^೩ ಆಗಿ ಬಂದು
 ತರಣಾಗತನಾದವನನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸುವೆನು, ಕೈಬಿಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ.
 ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ—‘ಸಮಹಾತ್ಮಾ ಸುದುರ್ಲಭಃ’ ಅಂಥ ಸುಹಾತ್ಮನು ನನಗೆ
 ಸಿಕ್ಕುವುದೇ ಅಪೂರ್ವ ಎಂದು ನೀವೇ ಕೊರಗುತ್ತಿರುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಹೀಗೆ ಬಂದವ
 ರನ್ನೆಲ್ಲಾ ‘ಪ್ರಪಾದಿ’, ‘ನಕ್ಷಮಾದಿ’ ತಳ್ಳಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ, ಮನ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ
 ಸಾರಾಂಶವೇ ಸಿಕ್ಕಿದಾರಾ ? ಆದುದರಿಂದ ಈ ಜೀತನನನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಅಂಗೀ
 ಕರಿಸಬೇಕು. ನಾರಾಯಣ—ಇಂಥ ಅವರಾಧಿಗಳನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸಿದರೆ, ಸರ್ವ
 ರೋಗ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಮಾಡಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ನಾನಾಗಿ ಮೀರಿ ಕಿತ್ತು
 ಹಾಕಿ ಹಾಳುಮಾಡಿದಂತಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ ? ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಾರೆನು.
 ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ—ಹಾಗಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಬಂದ
 ವರನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಳ್ಳಿ, ನಿಮಗೆ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಕ್ಷಮಾಗುಣವನ್ನೂ ಸರ್ವರಕ್ಷಕ
 ಎಂಬ ಬಿರುದನ್ನೂ ಹಾಳುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿರೋ ? ಮಕ್ಕಳು ಕೋಟಿಲೆಗಳನ್ನು
 ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಇದ್ದರೆ ನೋಡುತ್ತ ಸುಮ್ಮನೆಯೇ ಇರುವುದು ನ್ಯಾಯವೋ ?
 ನಿಮ್ಮ ಕರುಣೆ ಎಂಬುದು ಏನಾಯಿತು ? ನಾರಾಯಣ—ಕ್ಷಮಾಗುಣವನ್ನೂ
 ಸರ್ವರಕ್ಷಕತ್ವವನ್ನೂ ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಪದ್ಧತಿ ಕೈತಪ್ಪಿಹೋಗು
 ವುದು ; ಶಾಸ್ತ್ರವುರಾದಿಯನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಕ್ಷಮಾ ಕಾರುಣ್ಯಾದಿ
 ಗುಣಗಳು ಕೈತಪ್ಪಿಹೋಗುವುವು ; ಇವೆರಡೂ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಕೂಡದು ; ನಾವು
 ಈಗ ಏನನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು ? ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ—ಹಾಗೋ ? ಇವೆರಡೂ ಕೆಟ್ಟು
 ಹೋಗದಂತೆ ನಾನು ಪಾರಿಯನ್ನು ತೋರುವೆನು, ಹಾಗೆ ಮಾಡಬಹುದಲ್ಲ ?
 ನಾರಾಯಣ—ಇವೆರಡೂ ಕೆಡದಂತೆ ಈ ಜೀತನನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ
 ನಾರಿಯಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ಒಪ್ಪಿತವಲ್ಲವೇ ? ಹೇಳು. ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ—ಶಾಸ್ತ್ರಪದ್ಧತಿ
 ಇನ್ನು ಅನೇಕಾವರಾಧಮಾಡಿ ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ವಿಮುಖರಾಗಿಯೇ ಇರುವವರ
 ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಲ್ಲಿಸಿ ನಡೆಸಿರಿ. ನಿಮ್ಮ ಕ್ಷಮಾಗುಣವನ್ನು ಅವರಾಧಿಗಳಾಗಿದ್ದರೂ

^೧ ಅನನ್ಯಾರ್ಥಶೇಷತ್ವ—ಭಗವಂತನನ್ನು ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕ ಯಾರಿಗೂ ಅಡಿಯಾಳಾಗುವ
 ಭೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ (ಭಗವಂತನಿಗೊಬ್ಬನಿಗೇ ಅಡಿಯಾಳಾಗಿರುವಿಕೆ).

^೨ ಅನನ್ಯತರಣತ್ವ—ಕರ್ಮ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಾದ ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಿಕೆ (ಸಿದ್ಧೋ
 ಪಾಯನನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವಿಕೆ).

^೩ ಅನನ್ಯಭೋಗ್ಯತ್ವ—ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಕ್ರವಾದ ಚಂದನಾದಿ ಸಾಂಸಾರಿಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು
 ತನಗೆ ಭೋಗ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವಿಕೆ. (ಭಗವಂತನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ತನಗೆ ಸರ್ವವಿಧ
 ಭೋಗ್ಯವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವಿಕೆ).

ಈಶ್ವರ ಪರಿಚ್ಛೇದ

ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿ ಬಂದವರ ನಿಜ ಮನಸ್ಸು ತೋರಿಸಿ ಕರುಣಿಸಿರಿ. ಹೀಗಾದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರಸದ್ಭಕ್ತಿಯೂ ಕ್ಷಮಾಕಾರಿಭಕ್ತಾವಿಗುಣಗಳೂ ಎರಡೂ ಬೀವಿಸುವುವು. ನಾರಾಯಣ—ಇದನ್ನು ಕೇಳಿ “ಒಳ್ಳೆಯದಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ” ಎಂಬ ಒಪ್ಪಿ ಆ ಜೀತನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಸಮ್ಮತಿಸುವನು.

ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸರ್ವಲೋಕಮಾತೃಸೂತ್ರ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಬಂದು ಶರಣಾಗತರಾಗಿ ಮೊರೆಯಿಟ್ಟು ಜೀತನರ ಮಾತನ್ನು ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಕೇಳಿಯೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಹೀಗೆ ಸಾಪರಾಧಜೀತನನ್ನು ಮನ್ನಿಸಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ರಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ತಕ್ಕ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಮಧುರವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಯೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೂ ಜೀತನಿಗೂ ಭಟನಮಾಡಿ ಪುರುಷಕಾರಕ್ಕೆ ಕ್ಷಮನ್ನು ವಹಿಸಿ ಸರ್ವಜೀತನರನ್ನೂ ಸಂರಕ್ಷಣಮಾಡುವಳು. ತಾನು ಅವನ ಹತ್ತಿರ ಇಟ್ಟದವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಜೀತನರು ಬಂದು ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗುವರೋ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿಯೂ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಭೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಗಲಲಾರದೆಯೂ ಸರ್ವದಾ ಅವನ ವಕ್ಷಸ್ಥಲದಲ್ಲಿಯೇ ನಿತ್ಯನಿಶಾಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುವಳು. ಹೀಗೆ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ನಿತ್ಯಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದ ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಸೌತೀಲ್ಯ, ಸೌಲಭ್ಯಾದಿಗುಣಗಳು ಸರ್ವದಾ ಉದ್ದೀಪಿತವಾಗಿ ತಲೆಯೆತ್ತಿ ಜೀತನು ಬಂದು ಆಶ್ರಯಿಸಲು ತಕ್ಕ ಸೌಕರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಕೊಡುವವಳು.

೫೨. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸರ್ವರಕ್ಷಕನು

ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಸರ್ವರಕ್ಷಕನು, ಮತ್ತೆ ಯಾರೂ ಅಲ್ಲ. ಅದೇನು? ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರೂ, ಮಕ್ಕಳೂ, ತಾಯಿತಂದೆಗಳೂ, ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿ ಪ್ರಸೂತರಾಗಲಿ ಸುಖವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಾಪಾಡಬಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪರಾಗಲಿ ರಕ್ಷಕರಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೇ ಅವರೂ ರಕ್ಷಕರು ಎನ್ನಲು ಏನಡ್ಡಿ? ಎಂದು ಕೇಳಬಹುದು. ಅವರೂ ರಕ್ಷಕರಲ್ಲ; ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರು ರಕ್ಷಕರಲ್ಲ—ಎಂಬುದನ್ನು, ತನ್ನ ಸ್ವಂತತಮ್ಮನಾದ ಸುಗ್ರೀವನನ್ನು ಅಟ್ಟಿ ಓಡಿಸಿದ, ಕೊಲ್ಲಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ ವಾಲಿಯ ವೃತ್ತಾಂತದಿಂದಲೂ, ತನಗೆ ಹಿತೋಪದೇಶಮಾಡಿದ ವಿಘ್ನೇಶನನ್ನು ಹೊರಗೆ ಅಟ್ಟಿದ ರಾವಣನ ವೃತ್ತಾಂತದಿಂದಲೂ ತಿಳಿದು ಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಮಕ್ಕಳು ರಕ್ಷಕರಲ್ಲ—ಎಂಬುದನ್ನು, ತನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ತಲೆಯನ್ನು ಕಡಿದ ರುದ್ರನ ವೃತ್ತಾಂತದಿಂದಲೂ, ತಂದೆಯಾದ ಉಗ್ರಸೇನನನ್ನು ಸೆರೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ರಾಜ್ಯವಹಾರಮಾಡಿದ ಕಂಸನ ವೃತ್ತಾಂತದಿಂದಲೂ ಅರಿಯಬಹುದು.

ತಾಯಿತಂದೆಗಳೂ ರಕ್ಷಕರಲ್ಲ—ಎಂಬುದನ್ನು, ಕೈಕೇಯಿ, ಹಿರಣ್ಯ ಕಶಿಪು ಇವರ ಕಥೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ತಾಯಿತಂದೆಗಳು—ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕ್ಷಾಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಕಲಾರದೆ ಬಿಟ್ಟಿದ ಕಮರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡುವುದೂ, ಶುನಶ್ಶೇಫಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾರಿಬಿಟ್ಟಂತೆ ಕೆಲವುನೇಳೆ ಕ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಮಾರಿ ತಮ್ಮ ಹೊಟ್ಟೆ ಹೊರೆದುಕೊಳ್ಳುವುದೂ, ಅಪತ್ತು ಬಂದಕಾಲದಲ್ಲಿ ತ್ಯಜಿಸಲೂ ಯೋಚಿಸುವುದೂ, ಇವೇ ಮುಂತಾದ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವುದೂ ಉಂಟು.

ಪ್ರಿಯರುಗಳಿಗೆ ಗಂಡವಿರು ನಿಯತವಾಗಿ ರಕ್ಷಕರಲ್ಲ— ಎಂಬುದು, ಧರ್ಮ ರಾಜಾದಿಗಳ ವೃತ್ತಾಂತದಿಂದಲೂ ನಳಮಹಾರಾಜನ ಕಥೆಯಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಬರುವುದು.

ಇವರು ಮಾರೂ ರಕ್ಷಕರಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಾದಿಗಳು ಲೋಕದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತ, ಎಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಿಗೂ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತ ಉಪಕಾರಕರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಕ್ಷಕರೆಂದು ಹೇಳಬಹುದಲ್ಲಾ ಎಂದರೆ—ಅವರೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಅಂಜಿ, ತಮಗೆ ಬೇಕಾದಹಾಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಂಚಾರ ಮಾಡಲೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದೆಯೂ, ಘಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿಕೊಂಡು ತಪ್ಪದೆ ಉದಯಿಸುವ ಅಸ್ತಮಿಸುವ ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿಯೂ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು, ರಾವಣ ಮುಂತಾದವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಅವರಿಗಾಗಿ ನೀಚನಾದ ದಾಸ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಲೆದಾಡುವುದರಿಂದ ಅವರೂ ರಕ್ಷಕರಲ್ಲ.

ತ್ರಿಲೋಕಕ್ಕೂ ಪಾಲಕನಾದ ಇಂದ್ರನು ರಕ್ಷಕನೋ ಎಂದರೆ—ಅ ಇಂದ್ರನೂ ತನ್ನ ಪದವಿ ಯಾವಾಗ ಕೈತಪ್ಪಿ ಹೋಗುವುದೋ ಎಂದು ಸರ್ವದಾ ಧಯವ್ಯಳವನಾಗಿಯೂ, ದೂರ್ವಾಸ, ಗೌತಮ ಮುಂತಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳ ಶಾಪದಿಂದ ಪೆಟ್ಟುತಂದು ಅವಾಚ್ಯವಸ್ಥೆಗೆ ಗುರಿಯಾಗಿಯೂ ವೃತ್ತಾಸುರ ಸಂಹಾರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ ಪಾತಕಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗಿ ಅಲೆದಾಡಿಯೂ, ಇಂದ್ರಜಿತ್ತಿನ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ಸಾವಿರಾರುವರ್ಷ ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ನರಳಿಯೂ, ಮಹಾ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ ಮುಂತಾದವರಿಗೆ ತನ್ನ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೂರೆಗೊಟ್ಟು, ಕಣ್ಣೀರು ಬಿಡುತ್ತ, ತಿರುಕರಂತೆ ತಿರುವಾಡಿಯೂ ಅಲೆದುದರಿಂದ ಅವನೂ ರಕ್ಷಕನಲ್ಲ.

ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ರಕ್ಷಕನೋ ಎಂದರೆ, ಅವನೂ ಮಥುಕೈಟಿ ಭಾದಿಗಳ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು, ವೇದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೂರೆಗೊಟ್ಟು, ತಾನು ಮಾಡುವ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರವಾದ ಆ ವೇದಗಳು ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ,

‘ಅಯ್ಯೋ! ಕಣ್ಣಲ್ಲದ ಕುರುಡನಾದೆನಲ್ಲಾ! ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಸೂರೆಗೊಟ್ಟೆನಲ್ಲಾ!’ ಎಂದು ಗೋಳಾಡಿಯೂ ರುದ್ರನಕ್ಕೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ ತಿರಸ್ಕೇದನವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡೂ ಬಳಲಿದುದರಿಂದ ರಕ್ಷಕನಲ್ಲ.

ರುದ್ರನೂ ರಕ್ಷಕನಲ್ಲ—ಅವನೂ, ಸಕಲ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸಂಹರಿಸುವ ನಾಗಿಯೂ, ಕಿಡಿಗಣ್ಣಿನಾಗಿ ಯಾರೂ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೊದ್ದಲಾಗದಂತೆ ಇರುವ ನಾಗಿಯೂ, ಕ್ರೂರಕೃತ್ಯಮಾಡುವ ಅಸುರ ರಾಕ್ಷಸಾದಿಗಳಿಂದ ಸೇವ್ಯನಾಗಿಯೂ ಇರುವನು ಅಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಪರಮಭಕ್ತನಾದ ಬಾಣಾಸುರನನ್ನು ಕಾಪಾಡುವೆನು ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಿ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಾಣಾಸುರನ ಕೈಗಳನ್ನು ಕಡಿದು ಉರುಳಿಸುತ್ತಿರುವಾಗ ಕಣ್ಣಾರೆ ಕಂಡು ಕಂಡೂ ರಕ್ಷಿಸಲಾರದೆ ಓಡಿ ಹೋದನು. ಮತ್ತು ಲೋಕಗುರುವಾಗಿ ತನಗೆ ಪಿತೃವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ, ಆ ಬ್ರಹ್ಮಕಪಾಲವು ಕೈಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಬಿಡದಿರಲು, ಆ ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಕಪಾಲವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಭಿಕ್ಷುಕನಾಗಿ ತಿರುದು ತನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕೋರುತ್ತ ಇರುವನು. ಅದುದರಿಂದ ಆ ರುದ್ರನೂ ರಕ್ಷಕನಲ್ಲ.

ನಮ್ಮ ದೇಹವನ್ನೂ ಪ್ರಾಣವನ್ನೂ ಒತ್ತೆಯಿಟ್ಟು ಸಂಪಾದಿಸಿಟ್ಟು ಹಣವು ರಕ್ಷಕವಾಗುವುದೋ ಎಂದು ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ—ಕಳ್ಳದು ಕಳುವುದು, ರಾಜರು ಮುಟ್ಟುಗೋಳಿನಿಂದ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹಾಯಾದಿಗಳು ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದಲೂ ದುರ್ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದಲೂ ದುರ್ವ್ಯಯವಾಗುವುದು ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಕೋಟಲೆಗಳನ್ನು ತಂದಿಕ್ಕುವುದರಿಂದ ಹಣವೂ ರಕ್ಷಕವಲ್ಲ.

ಅದುದರಿಂದ ಇವರು ಯಾರೂ ರಕ್ಷಕರಲ್ಲ, ಸರ್ವೋತ್ತರನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೇ ರಕ್ಷಕನು ಎಂಬುದು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿ ದೃಢವಡುವುದು. ಇದನ್ನು ಪ್ರಹ್ಲಾದ, ವಿಭೀಷಣ, ನವೀಂದ್ರ, ದ್ರೌಪದಿ, ಅಹಶೈ, ಧ್ರುವ * ಇವರು ಸಾಕ್ಷಿಗಳಾಗಿ ನ್ನಾಪಿಸಿಕೊಡುವರು.

ತನ್ನ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಂದ ಕೈಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧ್ರುವನು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗುವಾಗ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಅಪ್ರಾರ್ಥಿತನಾದರೂ ತಾನಾಗಿಯೇ ಬೇರೆ ರೂಪದಿಂದ ಬಂದು ಹಿತೋಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊನೆಗೆ ಸಪ್ತೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಶಾಶ್ವತ ಪದವಿಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಅಪತ್ಯಾಲದಲ್ಲಿ ಗಂಡವಿರು ಮುಂತಾದ ಎಲ್ಲಾ

* ವಾತ್ಸಲ್ಯವಧಯಪ್ರವಾಸಸಮಯಾದಾರ್ಥಿ ನಿರ್ವಾಸಕಾ ದೌದಾರ್ಯದಘಶೋಷಣಾದಗದತ ಶ್ರೇಯುಷದ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾರ್ತ |
ಸೇವ್ಯ ಶ್ರೀಪತಿರೇಕ ಏವ ಜಗತಾನುಕೇಶಭವಾ ಸಾಕ್ಷಿಣಃ
ಪ್ರಹ್ಲಾದಶ್ಚ ವಿಭೀಷಣಶ್ಚ ಕರಿರಾಹಿ ಪಾಂಚಾಲಕಲ್ಯಾಣ್ರನಃ ||

ಬಂಧುಗಳೂ ಕೈಬಿಟ್ಟುರಲು, ಶರಣಾಗತಳಾದ ದ್ರಾವಿದಿಯ ಅವತ್ತನ್ನು ನೀಗಿಸಿ ದುಡು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ, ಮುಂದೆಲ್ಲಾ ಸಕಲ ಬಂಧು ಕೃತ್ಯವನ್ನೂ ತಾನೇ ವಹಿಸಿಕೊಂಡು ಅವಳಿಗಾಗಿ ಅವಳ ಗಂಡಂದಿರು ಹೇಳಿದ ಕಡೆಗೆಲ್ಲಾ (ಸಂಧಿವೇಳೆ) ದೂತನಾಗಿ ಹೋಗಿಯೂ, ಸಾರಪ್ಪವನ್ನು ನಡೆಸಿಯೂ, ಗಂಡಂದಿರನ್ನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಸಾಯದಂತೆ ಕಾಪಾಡಿಯೂ, ಕೊನೆಗೆ ಸತ್ತವರನ್ನು (ಪರೀಕ್ಷಿತ) ಬದುಕಿಸಿಯೂ ಆ ಕುಲವನ್ನೇ ಸರ್ವವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸಿದನು. ಹೀಗೆಯೇ ಅವಿಚಲಿತವಾದ ಶುದ್ಧ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಭವಿಷ್ಯ ಶರಣಾಗತರಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದ ವಿಭೀಷಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೂ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವನು.

ವಿಶ್ವಾತ್ಮ್ಯತದೀಪಿಕೆಯ ಪ್ರಮೇಯಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ

ಈಶ್ವರಪರಿಚ್ಛೇದಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ.

೫೩. ದ್ರವ್ಯವಿಭಾಗ ಸಾಮಂಜಸ್ಯವು

ಪ್ರಮೇಯಪ್ರಕಾಶದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ವಿಂಗಡಿಸುವಾಗ ಪ್ರಮೇಯವು ದ್ರವ್ಯ, ಅದ್ರವ್ಯ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧವೆಂದೂ ಅದರಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯವು ಅರುವಿಧವೆಂದೂ ವಿಭಾಗಿಸಿದ್ದೆವು. ಅವುಗಳ ಉದ್ದೇಶಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಚಿತ್ತರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅಚಿತ್ತರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ, ಕಾಲ, ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವಗಳನ್ನೂ ಈಶ್ವರಪರಿಚ್ಛೇದದಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ವಿಶದವಾಗಿಯೇ ವಿವರಿಸಿಯಾಯಿತು. ಉಳಿದ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಜೀವೇಶ್ವರರ ಜ್ಞಾನನಿರೂಪಣ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿಯೇ ವಿವರಿಸಿಯಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅರುವಿಧವಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿಯಾಯಿತು

ಈ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೇ ಬೇರೆವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಯೂ ಕೆಲವರು ಆಚಾರ್ಯರು ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರೆ ವಿಭಾಗಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇಹೊರತು ವಸ್ತುಗಳೇನೋ ಇವುಗಳೇ ಆಗಿವೆ ಅದರ ಸಾಮಂಜಸ್ಯವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುವೆವು:

ಅವರು ಹೇಳಿರುವ ವಿಭಾಗಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ಪ್ರಮೇಯವು ದ್ರವ್ಯ, ಅದ್ರವ್ಯ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ; ದ್ರವ್ಯವು ಜಡ, ಅಜಡ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ; ಅದರಲ್ಲಿ ಜಡದ್ರವ್ಯವೆಂಬುದು ಪ್ರಕೃತಿಯೂ ಕಾಲವೂ; ಅಜಡದ್ರವ್ಯವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ ಎಂದು, ಪರಾಕ್ ಎಂದು ಎಂದು ವಿಧ; ಜೀವನೂ ಈಶ್ವರನೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ ದ್ರವ್ಯಗಳು; ನಿತ್ಯವಿಧೂತಿಯೂ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನವೂ ಪರಾಕ್ ದ್ರವ್ಯಗಳು; ಅಂತೂ ಒಟ್ಟು

ಅರು ದ್ರವ್ಯಗಳು ಎಂದು ಎರಡು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ಪ್ರತ್ಯಕ್ ಪರಾಕ್ ಎಂಬುವುಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ:—

ಜಡದ್ರವ್ಯವೆಂದರೆ—ಯಾವುದರ ಪ್ರಕಾಶವು ಅನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದೋ ಅದು; ಪ್ರಕೃತಿ, ಕಾಲ ಇವೆರಡರ ಪ್ರಕಾಶವೂ ಜ್ಞಾನಾಧೀನವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಇವು ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಸ್ತುವಲ್ಲ. ಜಡದ್ರವ್ಯವೆಂದರೆ—ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ತಾನಾಗಿಯೇ ತೋರಬಲ್ಲದೋ, ಯಾವ ದ್ರವ್ಯದ ಪ್ರಕಾಶವು ಅನ್ಯಾಧೀನವಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು; ಜೀವ, ಈಶ್ವರ, ನಿತ್ಯವಿಧೂತಿ, ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ ಈ ನಾಲ್ಕು ದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವೆನಿಸಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ತೋರಬಲ್ಲವು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ದ್ರವ್ಯವೆಂದರೆ—ಯಾವುದು ತನಗೋಸ್ಕರ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದೋ, ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ನಾನು ಎಂದು ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಗ್ರಹಿಸುವುದೋ ಅದು; ಜೀವ, ಈಶ್ವರ ಇವೆರಡೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ ದ್ರವ್ಯಗಳು. ಪರಾಕ್ದ್ರವ್ಯವೆಂದರೆ—ಯಾವ ದ್ರವ್ಯವು ತನಗೆ ಅಲ್ಲದೆ ಇತರರಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಗೋಚರವಾಗಬಲ್ಲದೋ, ನಾನು ಎಂದು ತನ್ನನ್ನು ತಾನು ಅರಿಯಲಿರುವೆ ಇದು ಎಂದು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದೋ ಅದು; ಪ್ರಕೃತಿ, ಕಾಲ, ನಿತ್ಯವಿಧೂತಿ, ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ ಇವು ಪರಾಕ್ ದ್ರವ್ಯಗಳು. ತಮ್ಮಂತೆ ಇರುವವಿಗೋ ಈಶ್ವರನಿಗೋ ತೋರಿಸಬರುವವು.

ಹೀಗೆ ಈ ವಿಭಾಗವೂ ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅನುಸಂಧಾನದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಮೂರುನಿಧವೆಂದೂ ವಿಭಾಗಿಸಿ ಹೇಳುವವರ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ—ಅತ್ಯಂತವಾದ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಧ್ವನಿಯನ್ನೂ ಸ್ವತಂತ್ರವೆಂದೂ ಅತ್ಯಂತವೂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನೂ ಹೋಗಲಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೂ ಅತ್ಯಂತವೂ ಸರ್ವೋತ್ತಮವೆಂದೂ ಇರುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನೂ ಹಿನ್ನೆಗೆ ತೆರವುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ ಸೇವೆಯೆಂದರೆ ಅತ್ಯಂತವೆಂದೂ ಸ್ವತಂತ್ರವೆಂದೂ ಇರುವುದು ಉಪಯೋಗವಾಗುವಷ್ಟು ಕಾಲ, ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನ, ನಿತ್ಯವಿಧೂತಿ ಇವುಗಳ ಸರೂಪವು ಉಪಯೋಗಕರವಲ್ಲ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇ ಹೊರತು ಅವುಗಳನ್ನು ನಿರಾಸಮಾಪ್ತವಾದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ; ಅವರೂ

ಪ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ಪ್ರಘೇವಾತ್ ನಿತಮುಖಯನಿಧಂ ತದ್ವಿದಸ್ತತ್ತ್ವನಾಹು.

ಪ್ರವ್ಯಂ ವೈಧಾ ನಿಧಕ್ತಂ ಜಡಮುಷಡನುಂ ಪ್ರಾಚ್ಯಮನ್ಯಕ್ತಕಾಲೌ |

ಅಂತ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ ಪರಾಕ್, ಪ್ರಥಮನುಖಯನಾ ತತ್ರ ಜೀವೇಶಘೇವಾತ್ |

ನಿತ್ಯಾಭೂತಿರ್ಮುಕ್ತೀತ್ಯಪರಮಿತ ಜಡಾ ಮಾದಿನಾಂಕೇಷವಾಮು |

(ತತ್ತ್ವನುಕ್ತಕಲಾಪ)

ಅವುಗಳನ್ನು ಮುಂಗೈ ಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಇರುವರು. ಅದುದರಿಂದ ಈ ವಿಭಾಗವು ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಹಿಂದೆ ಅತ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವಾಗ ದೇಹ, ಅಚಿತ್ವ, ಲಕ್ಷಣ, ಅಜಡ, ಅನಂದರೂಪ, ಅನ್ಯತ್ವ, ಅಚಿತ್ತತ್ವ, ಸ್ವರೂಪವು, ಸರ್ವಕಾರ, ಚೈತನ್ಯಶ್ರಯಿ ಎಂಬ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬೇದಾರ್ಥವಾಗಿ ಈಶ್ವರರೂಪ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಮಾಮ್ಯ, ಧಾರ್ಮ್ಯ, ಶೇಷ ಎಂಬ ಇವು ಮೂರೂ ಚಿತ್, ಅಚಿತ್ ಇವೆರಡಕ್ಕೂ ಸಾಧಾರಣ ಅಕ್ಷಣವು. ಅತ್ಯತ್ವ ಎಂಬುದು ಮೂರು ತತ್ತ್ವಗಳಿಗೂ ಸಾಧಾರಣ ಅಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದು.

ಇಂತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದೀಶಿಕೆಯ ಪ್ರಮೋದಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ
ಈಶ್ವರ ಪರಿಚ್ಛೇದಂ ಸಂಪೂರ್ಣಂ

ಅರ್ಥಪಂಚಕ ಪರಿಚ್ಛೇದ

ಸೂತ್ರಂ ಸೂತ್ರಂ ಹಂತನಿಗೆ ಅತ್ಯತ್ವನಿತ್ಯ ಸೌಖ್ಯ ಉತ್ಪಾದನವೇಕಾದೇ ಅರ್ಥಪಂಚಕೇಚ್ಛಾನವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಬೇಕು. ಅರ್ಥಪಂಚಕವೆಂದರೆ— ಸ್ವಸ್ವರೂಪ, ಸ್ವರಸ್ವರೂಪ, ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ವರೂಪ, ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪ, ವಿಶೇಷ ಸ್ವರೂಪ ಎಂಬವು. ಈ ಐದನ್ನೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಅವುಗಳೇ ಅರ್ಥಪಂಚಕ ಚೈತನ್ಯವೆಂಬುದು ಈ ಐದರಲ್ಲಿ ಒಂದೆಂದೂ ನಿಶ್ಚಯವೂ ಐದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಇರುವುದು.

೨೪. ಸ್ವಸ್ವರೂಪವೆಂಬುದು ಅತ್ಯತ್ವರೂಪವು. ಅತ್ಮರು, ಬದ್ಧರು, ಕೆಂವಲರು, ಸಾಮಾನ್ಯರು, ಮುಕ್ತರು, ಸತ್ಯರು ಎಂದು ಐದುವಿಧವಾಗಿರುವರು.

ಬದ್ಧರು— ಈ ಸ್ವಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಬಳಗಾಗಿರುವರು. ಇವರು ಪಂಚಭೌತಿಕ ನಾಗಿರುವ ಅತಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಸುಖದುಃಖಾಪ್ಯನುಭವಗಳಿಗೆ ನೆಲೆಯಾಗಿರುವ ಅತ್ಮನು ಆಗಲಿದರೆ ಪರ್ವತಸ್ವರೂಪವಾಗಿ ಆಯೋಗ್ಯವಾಗಿಯೂ ಅಷ್ಟಾನಾನ್ಯಥಾ ಬಾಹ್ಯವಿಶೇಷತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಜೇಹವನ್ನೇ ಅತ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ, ಜೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನವನ್ನಟ್ಟಿ, ರಹಿತವಿರುವುದುಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಗ್ಯತಾಯಿವಿರುವುದನ್ನು ಮಾಡಿ, ಆ ವಿಷಯಾನುಭವವಿಂದ ಸ್ವಜೇಹಪೋಷಣವನ್ನೇ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ, ಆ ಜೇಹಪೋಷಣಕ್ಕಾಗಿ ವರ್ತಾರ್ತ್ರನುಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಜೇಹತಾಂತರ ಭವನದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸಿ, ಪರಮುತಿ ಪ್ರಾಣಹಿಂಸೆಗಳನ್ನೂ ಅಸೇವ್ಯಸೇವೆಯನ್ನೂ

ಮಾಡಿ, ಶಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧಾಹುತಗಳನ್ನು ಕೊಂದು, ಪರದಾರ ಪರಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿಶ್ಚಿಂತೆ
ವಾಗಿ ಅಪಹರಿಸಿ, ಆ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಸಾರವನ್ನೇ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಭಗವದ್ವಿ
ಮುಖರಾಗಿರುವವರು.

ಕೇವಲರು—ಆತ್ಮಾನುಭವಮಾತ್ರವನ್ನೇ ಸ್ವರೂಪಾರ್ಥವಾಗಿ ಭಾವಿಸಿ
ಅದನ್ನು ಸಜ್ಜೆಮಾಡಿ, ಇತರರು ಈ ಸಂಸಾರವೆಂಬ ಕಾಡುಗಿಡ್ಡಿನೊಳಗೆ ಸಿಕ್ಕಿ,
ಅಭ್ಯಾತ್ಮಿಕವಾದಿ ತಾವತ್ತರೈದುಗಳನ್ನು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿ, ಸಂಸಾರಮೋಳಗೆ
ಅಪ್ಪಳಿಸುವವರನ್ನು ಕಾಣದೆ ನೋಡುವ "ನಮಗೆ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಬೇಡ, ಸುಖ
ಬೇಡವೆಂದು ಮುಂದುವರಿಸುವವರನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡರೆ ಸಾಕು" ಎಂದು ಸ್ವರ್ಥವೆಂದು
ತೋಳಲಿ ಬೀಳಲಿ. "ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದವರು ಹ್ಯಾಗೆನೋವವರು, ಪ್ರಕೃತಿ ಹುಲಿಯುತ್ತವೆ.
ಆತ್ಮನು ಪ್ರಕೃತಿಗಿಂತ ಮಿಗಿಲಿನವನಾಗಿಯೂ ಸ್ವಭಾವಪ್ರಕಾರನಾಗಿಯೂ ಸ್ವತಸ್ಸುರು
ವಾಗಿಯೂ ನಿತ್ಯನಾಗಿರುವೆ" ಎಂದು ಮನಸ್ಸು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಕೀಳಿ ಅಕರ್ಮ
ಪ್ರಕಾರಾತ್ಮನಿವೇಶಿಸುವನು. ಸಂಸಾರವಿಲ್ಲ, ಪ್ರಾಪ್ತವಿಲ್ಲ, ಅಂತಲು, ಮೇಲಾದ
ವ್ಯಾಪ್ತಾಪ್ತಮಾದಾನುಭವವೇ. "ಎಲ್ಲಿ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಹುಳುನಿಟ್ಟು ಅದನ್ನು ಸಮಯವು
ಮರವೆತ್ತದವು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಬೆಳೆದು ಮೃಗವಾಗಿ, ಬೆಳಗ್ಗೆನಾಳಕ್ಕನವಿಂದ
ಅದಕ್ಕೆ ಮರವನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗ್ಗೆನಾಳಕ್ಕನವನ್ನು ನಾಳಕ್ಕೆ
ತರಲಿ, ಮರವಾಡ್ಡವನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗ್ಗೆನಾಳಕ್ಕನವನ್ನು ನಾಳಕ್ಕೆ
ಪ್ರಧಾನ (ಮೇಲಿನ) ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಭಾವಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗ್ಗೆನಾಳಕ್ಕನವನ್ನು
ಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದ ತರಲಿ, ಅದರ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗ್ಗೆನಾಳಕ್ಕನವನ್ನು ನಾಳಕ್ಕೆ
ತನ್ನ ಚಿಕ್ಕನೇನೋಗಿಟ್ಟು ಭಾವಿಸುವ ಅದರ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗ್ಗೆನಾಳಕ್ಕನವನ್ನು
ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಪರಮಾನಂದಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದವನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗ್ಗೆನಾಳಕ್ಕನವನ್ನು
ಅತ್ತರವೆ ಸಂಸಾರವೆಂಬಂಥವೂ ಅತ್ತರವೆ ಅದರ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗ್ಗೆನಾಳಕ್ಕನವನ್ನು
ಅದರ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆದು ಬೆಳಗ್ಗೆನಾಳಕ್ಕನವನ್ನು ನಾಳಕ್ಕೆ ತರಲಿ.

ಈ ಕ್ಲೆವಲ್ಯವೆಂಬ ಆತ್ಮಾನುಭವವನ್ನು ಪ್ರಕೃತಿಯೊಂದಿಗೂ ಎಲ್ಲಿ ಸುನ್ನು
ದಾಟಿ ವಿರುದ್ಧಾನವಿರು ಅಕರಗೂ ಮೈಕುಲಕ್ಕೂ ಇರುವೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಎಂದು
ಭಾಗವ್ಯವುವನು. ಅಕರಗಿನ್ನು ಪಾಟಿ ಈ ಕ್ಲೆವಲ್ಯವ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವವರಿಗೆ
ಪುನರಾಕೃತಿಯಿಲ್ಲ. ಈ ಕ್ಲೆವಲ್ಯವಿಹಾರವಲ್ಲ ಕಲವರು ಅಡ್ಡಾಡರು "ಇದು
ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡವೋ ಅಥವಾ ಭಾಗವೆಂಬುದು, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸೇರಿರುವುದು. ಇದನ್ನು
ಹೊಂದಿದವರು ಈ ನ್ಯಾಸವಲ್ಲವು. ಕೆಲವು ಕಾಲದವರೆಗೆ ಆತ್ಮಾನುಭವಮಾಡಿ
ಕೊಂಡಿದ್ದು ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಂದ ಅಡ್ಡಾರಾದಿನಾಗಾದಿಂದ ಹೋಗಿ ಸರಮ
ಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಿತ್ಯಮುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವರು" ಎಂದು ಕಥಿಸುವರು.
ಪಡುವರು.

ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು—ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರು. ಇವರು ಉಪಾಸಕರು ಎಂದೂ ಪ್ರಪನ್ನರು ಎಂದೂ ಎರಡುವಿಧವಾಗಿರುವರು. ಇವರೊಳಗೆ ಉಪಾಸಕರು ಎಂಬವರು ಇತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೋಪಾಸನಾದಿರೂಪವಾದ ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಬಯಸುವರು. ಪ್ರಪನ್ನರು ಸ್ವಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಪುರುಷಕಾರವಾಗಿ ಭಜಿಸಿ, ಶ್ರಿಯಃಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ನಿರ್ವೇತುಕ ಕೃಪೆಯನ್ನೇ ತಮಗೆ ಉಪಾಯವಾಗಿಯೂ ಅವನ ದಿವ್ಯಚರಣಾರವಿಂದ ಸೇನೆಯನ್ನೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ನಂಬಿ ಇತರೋಪಾಯರಹಿತರಾಗಿ ನಿರ್ಭರರಾಗಿರುವರು.

ಮುಕ್ತರು—ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು. ಇವರು ಈ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಹಿಂದೆ ಬಂದಿದ್ದ ಕ್ಲೇಶಾದಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ತೊಲಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಮೃಕುಂಠಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಶ್ರಿಯಃಪತಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ದಿವ್ಯವಂಗಳವಿಗ್ರಹವನ್ನೂ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳನ್ನೂ ವಿಭೂತಿಗಳನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತ ಪರಮಾನಂದದಿಂದ ಇರುವ ಯೋಗಿಗಳು.

ನಿತ್ಯರು—ಒಂದು ಕ್ಷಣವಾವರೂ ಈ ಸಂಸಾರಸಂಬಂಧವೆಂಬ ದೋಷಕ್ಕೊಳಗಾಗದೆ ನಿರವಧ್ಯರಾಗಿಯೂ ಸದಾ ಭಗವದನುಭವವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ಪರವ್ಯೂಹಾದಿ ಸರ್ವಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲೆಯೂ ಭಗವಂತನ ಮನವೊಪ್ಪುವಂತೆ ಸೇನೆಮಾಡುವವರಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅನಂತ ಗರುಡ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಾದಿಗಳು.

೫೫. ಪರಸ್ವರೂಪವೆಂದರೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ಸ್ವರೂಪವು. ಅದು ಪರತ್ವ, ಪೂಹ, ವಿಭವ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವ, ಅರ್ಚಾವತಾರ ಎಂದು ವಿಮವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ಪರತ್ವವೆಂದರೆ—ಅನಾದಿಯಾಗಿ ನಿರವಧಿಕ ತೇಜೋಮಯವಾದ ಪರಮಪದದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮೀತಿತ್ವಸ್ವರೂಪನಾದ ಪರವಾಸುದೇವನು. ಇವನೇ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ತನು.

ಪೂಹವೆಂದರೆ—ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರಗಳಿಗೆ ಕರ್ತರಾದ ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧ, ಸಂಕರ್ಷಣ ಇವರು.

ವಿಭವವೆಂದರೆ—ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದ್ಯವತಾರಗಳು.

ಅಂತರ್ಯಾಮಿತ್ವವೆಂಬುದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು — ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಹೃದಯಕಮಲದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾಗಿಯೂ ವಿಲಕ್ಷಣನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಸಕಲ ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿಯೂ ನೆಲೆಸಿರುವುದು ಒಂದು ಬಗೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನರಾದ ಗಾಮಾನ್ಯರ ಆತ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರದಿಂದ ನೆಲೆಸಿರುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆ.

[illegible][illegible]

ಪ್ರಕಾಶದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮ ಗ್ರಾಮಗಳ ಜೀವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳು.

೨೭. ಪ್ರವೇಶಪ್ರಕಾಶ

ಪ್ರವೇಶಪ್ರಕಾಶದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮ ಗ್ರಾಮಗಳ ಜೀವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳು.

ಪ್ರವೇಶಪ್ರಕಾಶದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮ ಗ್ರಾಮಗಳ ಜೀವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳು.

ಪ್ರವೇಶಪ್ರಕಾಶದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮ ಗ್ರಾಮಗಳ ಜೀವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳು.

ಪ್ರವೇಶಪ್ರಕಾಶದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮ ಗ್ರಾಮಗಳ ಜೀವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳು.

ಪ್ರವೇಶಪ್ರಕಾಶದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮ ಗ್ರಾಮಗಳ ಜೀವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳು.

ಪ್ರವೇಶಪ್ರಕಾಶದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಗ್ರಾಮ ಗ್ರಾಮಗಳ ಜೀವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಕೂಡಿಸುವ ಮಾರ್ಗಗಳು.

ಈ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಭಕ್ತಿ ಹುಟ್ಟಿ ಸ್ತೃತಿಭಾರಾರೂಪವಾಗಿ ನೆಲೆನಿಂತು, ಶರೀರಾವಸಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂತಿಮಸ್ತೃತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬಲ್ಲುದಾಗುವುದು. ಈ ಅಂತಿಮಸ್ತೃತಿ, ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಮುಗಿದಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದಣ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ನೇದನ, ಧ್ಯಾನ, ಉಪಾಸನೆ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿರುವವು. ಈ ಭಕ್ತಿಯೋಗವು ನಿರಂತರಧ್ಯಾನಬಲದಿಂದ ದರ್ಶನಸಮಾನಾಕಾರವಾಗಿ ಪರಭಕ್ತಿ, ಪರಚ್ಛಾನ, ಪರಮಭಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅವಸ್ಥೆಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಡೆವುದು. ಈ ಭಕ್ತಿ ಸಾಧನಭಕ್ತಿ ಎಂದೂ ಫಲಭಕ್ತಿ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಿವೇಕ ವಿಮೋಕ್ಷಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ಬಲಿತ ಭಕ್ತಿಯೋಗವೇ ಸಾಧನಭಕ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಇದು ವ್ಯಾಸಾದಿ ಮಹರ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಇರುವುದು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಈ ಜೀತನನನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಅವನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿ ಬಲಿತ ಭಕ್ತಿ ಫಲಭಕ್ತಿ ಎನಿಸುವುದು. ಇದು ಪರಾಂಕುಶ, ನಿಷ್ಕುಚಿತ್ತ ಮುಂತಾದ ಆಳ್ವಾರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾಥಮುನಿ ಮುಂತಾದ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನೆಲೆಸಿ ಅಶ್ವತ್ಥಕರವಾಗಿರುವುದು. (ಲೀಲಾಕದಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಭಗವಂತನ ನಾಮಸಂಕೀರ್ತನ, ನಮಸ್ಕಾರ, ಅರ್ಚನ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವರು. ಆ ಪ್ರಯೋಗವು ಔಪಚಾರಿಕ—ಎಂದರೆ ಭಕ್ತಿ ಜನ್ಯವಾದ, ಭಕ್ತತೋರಿಸುವ, ಭಕ್ತಿ ಕಲಿಸುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಚಾರದಿಂದ ಹೇಳಿದುದೇ ಹೊರತು ಆ ಕೆಲಸಗಳೇ ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಧ್ಯಾನ, ಉಪಾಸನ ಈ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಧನಭಕ್ತಿ ಆ ಉಪಾಸನ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳ ಭೇದದಿಂದ ಬಹುವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳ ಬಹಿಷ್ಕರಣೆಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತಿಫಲಗಳೆಂದೂ ಎರಡುವಿಧವಾಗಿರುವವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ಗೀಘವಿದ್ಯೆ ಮುಂತಾದುವು ಬಹಿಷ್ಕರಣೆಗಳ. ಸವಿದ್ಯೆ, ದಹರವಿದ್ಯೆ, ಉಪಕೋಸಲವಿದ್ಯೆ, ನ್ಯಾಸವಿದ್ಯೆ ಮುಂತಾದುವು ಮುಕ್ತಿಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವವು. ಫಲಭಕ್ತಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಕೊಡುವುದು.

ಪ್ರಪತ್ತಿಯೋಗ—ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆಗಳೊಳಗೆ ನ್ಯಾಸವಿದ್ಯೆ (ಶರಣಾಗತಿ ವಿದ್ಯೆ) ಎಂಬುದೇ ಪ್ರಪತ್ತಿಯೋಗವು. ಪರಮಕಾರುಣಿಕನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ “ಈ ಜೀವಾತ್ಮನು ನಿನ್ನದು” ಎಂದು ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣೆ ಮಾಡುವುದೇ ಪ್ರಪತ್ತಿಯೋಗವು. ಈ ಆತ್ಮಸಮರ್ಪಣೆ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಪತ್ತಿ ಸಕಲ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವುದು. “ತನಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಬೇರೆ ಯಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆಹೋದರೆ ಆಗ ‘ಇವನೇ ಸರ್ವರಕ್ಷಕನು, ಇವನಿಂದಲೇ ನನ್ನ ಮನೋರಥವೆಲ್ಲವೂ ಕೈಗೊಡುವುದು’

ಎಂಬ ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನನ್ನೇ ಉಪಾಯವೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಜ್ಞಾನವು ಶರಣಾಗತಿ * ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಸಾಂಚರಾತ್ರಾಪಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುವಾಗಿ ಇದರ ವೈಭವವು ವಿವರಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಸತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲ್ಯಸಂಕಲ್ಪ, ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯವರ್ಜನ, ರಕ್ಷಿಸುವನು ಎಂಬ ವಿಶ್ವಾಸ, ನೀನೇ ರಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದು ವರಿಸುವುದು, ಗರ್ವತ್ಯಾಗರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಪಣ್ಯ ಎಂಬ ಐದು ಅಂಗಗಳು † ಇರುವುವು. ಅವುಗಳ ವಿವರವೆಂತೆಂದರೆ—

ಅನುಕೂಲ್ಯಸಂಕಲ್ಪ ಎಂದರೆ—ಚರಾಚರವಾದ ಸಕಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾವು ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ಕೊಡಕೂಡದು; ಹಾಗೆ ಕೊಟ್ಟರೆ ತದಂತ ರಾಕ್ಷಸಿಯಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ತೊಂದರೆ ಕೊಟ್ಟಂತಾಗುವುದು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೂ ಅನುಕೂಲನಾಗಿರುವಿಕೆ. ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯನಿವೃತ್ತಿಯೆಂದರೆ— ಭಗವದ್ಭಾಗವತರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿಯೂ ಅವರಿಗೆ ಅನಭಿಮತ ವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶೇಷತ್ವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವಿಕೆ. ಇದರಿಂದ ಅಕೃತ್ಯಕರಣ, ಕೃತ್ಯಕರಣ, ಭಗವದಪಚಾರ, ಭಾಗವತಾಪ ಚಾರ, ಅಸಹ್ಯಾಪಚಾರ ಈ ರೂಪವಾದ ನಾನಾವಿಧಾಪಚಾರಗಳ ನಿವೃತ್ತಿ ಇರಬೇಕು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ರಕ್ಷಿಷ್ಯತೀತಿವಿಶ್ವಾಸ ಎಂದರೆ—ಇವನು ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಗುಣಗಳೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ಸಂಬಂಧ (ಹಕ್ಕು)ವೂ ಉಳ್ಳವನೆಂಬ ಪೂರ್ಣವಾದ ನಂಬುಗೆಯಿರುವುದು. ಗೋಪ್ತೃತ್ವವರಣ ಎಂದರೆ—ನೀನೇ ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಬೇಕು ಎಂದು ರಕ್ಷಣವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ಬುದ್ಧಿ ವಿಶೇಷವು. ಕಾರ್ಪಣ್ಯ ಎಂದರೆ—ತಾನು ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನೆಂದೂ, ಕರ್ಮ

* ಅನನ್ಯಸಾಧ್ಯೇ ಸ್ವಾಭೀಷ್ಟೇ ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸ ಪೂರ್ವಕಂ |

ತದೇಕೋಪಾಯತಾಯಾಚ್ಛಾ ಪ್ರಸತ್ತಿತ್ಯರಣಾಗತಿಃ ||

(ಸಾಂಚರಾತ್ರ-ವಿಷ್ಣುಕ್ಲೇಶ ಸಂಹಿತಾ)

ತ್ವಮೇವೋಪಾಯಭೂತೋ ಮೇ ಭವೇತಿ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ ಮತಿಃ |

ಶರಣಾಗತಿಸತ್ಯಕ್ತಾ ಸಾದೇವೇ ಸ್ಮಿತ್ ಪ್ರಯುಜ್ಯತಾಂ ||

(ಸಾಂಚರಾತ್ರ-ಅಹಿರ್ಬುದ್ಧ್ಯ ಸಂಹಿತಾ, ೩೬-೩೭)

† ಅನುಕೂಲ್ಯಸ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪಃ ಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯಸ್ಯ ವರ್ಜನಂ |

ರಕ್ಷಿಷ್ಯತೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸೋ ಗೋಪ್ತೃತ್ವವರಣಂ ತಥಾ ||

ಆತ್ಮನಿಷ್ಠೇಪಕಾರ್ಪಣ್ಯೇ ದೃಷ್ಟಿಧಾ ಶರಣಾಗತಿಃ |

ಇತಿ ಅಂಗವಚಕ ಮಿತಿಶ್ಚಾ, ವಿತರ್ದೇಹಾವಸಾನೇ ವೋಕ್ಷಪ್ರದಾ, ಅಂತಿಮಸ್ಮೃತಿ

ನಿರಪೇಕ್ಷಾ, ಸಕೃತ್ ಕರ್ತವ್ಯಾಚ ಪ್ರಸತ್ತಿಃ ಸರ್ವೋಪಾಯೇಷೂತ್ತಮಾ ||

ಅರ್ಥಪಂಚಕ ಪರಿಚ್ಛೇದ

ಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಾಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸಬಲ್ಲವನೆಂದೂ ತನ್ನನ್ನು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಮನವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತ್ಯಜಿಸುವುದು. ಹೀಗೆ ಐದು ಅಂಗಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಉಪಾಯತ್ತ್ವವರಣರೂಪವಾಗಿಯೂ ಆತ್ಮ ಸಮರ್ಪಣರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಪ್ರಪತ್ತಿ ಸರ್ವಫಲಪ್ರದವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಒಂದೇ ಆವರ್ತಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿಯೂ ಅಂತಿಮಸ್ಪೃತ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಈ ದೇಹಾವಸಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾಗಿಯೂ ಸುಕರವಾಗಿಯೂ ತೀಘ್ರಫಲಪ್ರದವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಈ ಪ್ರಪತ್ತಿಯೋಗವು—ಈ ರೀತಿ ಕರ್ಮಯೋಗ ಜ್ಞಾನಯೋಗ ಸಹಕ್ರತ ವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋಗವನ್ನು ಆಚರಿಸಲು ಅಶಕ್ತನಾಗಿರುವವನಿಗೂ, “ಸ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಭಕ್ತಿ ಸ್ವರೂಪವಿರುದ್ಧವು” ಎಂಬ ಪರಿಪಕ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ಅತ್ಯಂತ ಪರತಂತ್ರನಾದ ಜೇತನನಿಗೂ ಸುಕರವಾಗಿಯೂ, ತೀಘ್ರಫಲಪ್ರದವಾಗಿಯೂ, ಸಕ್ರತ್ ಕರ್ತವ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಭಗವದ್ವಿಷಯಾನುಭವಗಳೆಲ್ಲಾ ಇವನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಕೋಟಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿರುವುದ ರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾನುರೂಪವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಇದು ಅರ್ತಪ್ರಪತ್ತಿ ಎಂದೂ ದೃಢಪ್ರಪತ್ತಿ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಅರ್ತಪ್ರಪತ್ತಿಯೆಂದರೆ—ನಿರ್ಹೇತುಕ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದಿಂದಲೂ ಸಮಾಚಾರೋಪದೇಶದಿಂದಲೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದಾಗಲೇ, ಅಗ್ನಿಮಧ್ಯಗತ ಕ್ರಮಿಗೆ ಆ ಅಗ್ನಿ ಜ್ವಾಲೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಭಗವದನು ಭವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದ ದೇಹಸಂಬಂಧವೂ ದೇಶಸಂಬಂಧವೂ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧವೂ ದುಸ್ಸಹವಾಗಿತ್ತೋರಿ, ಭಗವದನುಭವಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಅಪ್ರಾ ಕೃತದೇಹವನ್ನೂ ನಿತ್ಯಾನಂದವಾದ ಪರಮಸದವನ್ನೂ ಅಲ್ಲವು ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಗಳನ್ನೂ ಈಗಲೇ ಹೊಂದಬೇಕೆಂದು ತವಕಿಸಿ, ಜನ್ಮಜರಾಮರಣಾದಿಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿ ಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಾಯಭೂತನು ಭಗವಂತನೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಯಾಂತರ ರಹಿತನಾಗಿ ಭಗವಂತನ ಚರಣಾರವಿಂದವನ್ನೇ ಸಾಧನವಾಗಿ ನಂಬಿ, “ನಿನ್ನ ಸಾಧಾರವೆಂದನೇಗತಿ” ಎಂದು ಶರಣಹೊಗುವುದು. ದೃಢಪ್ರಪತ್ತಿಯೆಂದರೆ—ನುತೊಂದು ಶರೀರದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರ್ಗನರಕಾದ್ಯನುಭವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿರಕ್ತಿಯೂ ಭೀತಿಯೂ ಹುಟ್ಟಿ ಅವುಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಗೂ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಕಾರಣ ವಾಗಿ, ಸಮಾಚಾರೋಪದೇಶ ಕ್ರಮದಿಂದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ಸಾಧಾರವೆಂದದಲ್ಲ ಉಪಾಯಸ್ವೀಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಈ ಶರೀರವಿರುವವಶ್ಯಂತವೂ ವಿರುದ್ಧ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡದೆ, ವೇದವಿಹಿತವಾದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರಗಳನ್ನೂ ಭಗವದ್ಭಾಗವತ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಮನೋವಾಕ್ಪಾಯಗಳಿಂದಲೂ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ನಡೆ

ಸುತ್ತ, ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಸ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅಡಿಗಡಿಗೆ ಅನುಸಂಧಿಸುತ್ತ, “ನೇನೇ ಗತಿ, ನನಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ಗತಿಯಿಲ್ಲ” ಎಂದು ಸಿದ್ಧೋಪಾಯನಾದ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಭಾರವನ್ನೂ ಇರಿಸಿ ಹೊರೆಯಿಳುಹಿದವನಂತೆ ನಿರ್ಭರ ನಾಗಿರುವುದು.

ಅಚಾರ್ಯಾಭಿಮಾನವೆಂದರೆ—ಕರ್ಮ ಯೋಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತನಾಗಿರುವ ಚೇತನನೂ ಸದಾಚಾರ್ಯನ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವ ವಿಧಾನವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕರ್ಮಯೋಗಾದಿಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಶಕ್ತನಾಗಿರುವ ಒಬ್ಬ ಚೇತನನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸದಾ ಚಾರ್ಯನು ಕೃಪೆಗೂಡಿ ತಾನಾಗಿಯೇ “ಇವನನ್ನು ಭಗವತ್ಕೃಪಾಂಕುರಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿ ಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಭಗವಂತನು ಒಲಗುವವನು” ಎಂದು ಭಾವಿಸಿಯೂ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು ಎಳೆಯವು ಕೃತಿಗೆ ರೋಗಬಂದರೆ ಅದು ತನ್ನ ಕೊರತೆಯೆಂದು ನೆನೆಸಿ ತಾನು ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಆ ಶಿಶುವಿನ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ತಾಯಿಯಂತೆ ಈ ಚೇತನನಿಗಾಗಿ ತಾನು ಉಪಾಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು ಮಾಡಿಯೂ ರಕ್ಷಿಸಬಲ್ಲ ಪರಮದಯಾಳುವಾದ ಅಚಾರ್ಯನ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು * ತನ್ನ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ತನ್ನ ಸಕಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಆ ಅಚಾರ್ಯನ ಅಧೀನವಾಗಿಸಿ, “ಇವನ ಒಲವೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೊಲವು” ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಇರುವಿಕೆಯೇ ಅಚಾರ್ಯಾಭಿಮಾನವೆನಿಸುವುದು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸಿಕ್ಕಿಸಿದ್ದನಾಗಿ ತಾನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಸಕಲ ದೇವತಾಂತರಾಧಿಯಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗುವ ಹಾಗೆಯೇ, ಈ ಅಚಾರ್ಯಾಭಿಮಾನವೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಉಪಾಯವಾಗಿದ್ದರೂ ಮಿಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಉಪಾಯಗಳಿಗೂ ಸಹಕಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ತನ್ನ ಅಭಿಮಾನದಿಂದಲೇ ಚೇತನನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ದೊರಕಿಸಬಲ್ಲ ಇಂಥ ಅಚಾರ್ಯತ್ವವೂ ಶ್ರೀ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು ಎಂದೂ ಅವರ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದವರೇ ಮುಕ್ತಿಪಾತ್ರರಾಗುವರು ಎಂದೂ ಅಂಥ ಕೃಪಾ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಸನ್ನಾಚಾರ್ಯರ ಸಂಬಂಧವೇ ಉತ್ತರಕ ಎಂದೂ ಸಂಪ್ರದಾಯಾಗತ ವಾದ ಚರಮೋಪಾಯನಿರ್ಣಯ ಮುಂತಾದ ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದ ನಾಗಿರುವುದು.

* ಪಾಸಿಪ್ಪ : ಕ್ಷತ್ರಬಂಧುಶ್ಚ ಪುಂಡರೀಕಶ್ಚ ಪುಣ್ಯಕೃತ್ |

ಅಚಾರ್ಯವತ್ತಯಾ ಮುಕ್ತಾ ತಸ್ಮಾದಾಚಾರ್ಯವಾ ಭವೇತ್ ||

ಯಂ ಯಂ ಸ್ವರೂಪಿ ಪಾಣಿಭ್ಯಾಂ ಯಂ ಯಂ ಪಶ್ಯತಿ ಚಕ್ಷುಷಾ |

ಸ್ಥಾನವಾಚ್ಯಸಿ ಮುಚ್ಯಂತೇ ಕಿಂ ಪುನರ್ಬಾಂಧವಾ ಜನಾಃ ||

ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ಆದಿಶೇಷಾನಂತರವಾಗಿ ಸಿಕ್ಕಮೂವಿಂಗಳಷ್ಟು ಒಬ್ಬ ರಾಗಿದ್ದು ಭಗವಂತನನ್ನು ಪಶೀಕರಿಸಿಯೂ ಅಭಗವಂತನ ನಿಯಮಾನನಿಯತೆಗಳೇ ಚೇತನೋಜ್ಜೀವನಾರ್ಥವಾಗಿ ಈ ಶೋಕದಲ್ಲಿ ಅನಂತರಿಸಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ಅಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾದವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡಿಸಲು ಅವರಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಅಧಿಕಾರವುಂಟು ಮಿಕ್ಕ ಅರ್ಹಾಚೀನರಾದ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳಿಗೆ ಅ ಅಧಿಕಾರವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವರು "ಶಿಷ್ಯಂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಕ್ತರೂಪಾಂ ಕೌಲಮಿದ ಮುಷಿಲಂ ತಸ್ಯ ನಾಥಸ್ಯ ಶೇಷಃ" ಎಂಬಂತೆ ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರ ಶ್ರೀಸಾಧಾ ಪ್ರಯುಗ ಪರಂಪರೆಗೆ ಶೇಷರಾಗಿರುವರು. ಆದರೂ ಇವರೈವರಲ್ಲಿಯೂ ಆಚಾರ್ಯತ್ವ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಭಕ್ತಿಭಾವಗಳು ಪೂರ್ತಿಮಾಗಿರಲೇಬೇಕು.

ಹೆಚ್. ನಿರೋಧಿಸ್ಕರೂಪ

ವಿರೋಧಸ್ವರೂಪವೆಂದರೆ - ಇವರು ಸಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಸ್ವಾಮ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು
ಸಹಿಸದಾಗೊಡನೆ ಅವರಿಗೆ ವಿರೋಧವಾಗಿ ಹೆಸರುಪಡೆದ ಸ್ವರೂಪವು. ಈ
ವಿರೋಧ ಎಂಬುದು ಸ್ವಾಮ್ಯವಿರೋಧ, ಜಾತಿವಿರೋಧ, ಸ್ವರಾಜ್ಯವಿರೋಧ
ಉಪಾಯವಿರೋಧ, ಇತ್ಯಾದಿವಿರೋಧ ಎಂದರೆ ಹೆಸರುಪಡೆದವು.

[illegible]

ಅಹಾರದೋಷವು ಜ್ವರವಿರೋಧಿಯಾಗುವುದು. ಸನಾಸದೋಷವು
ಜ್ವರವಿರೋಧಿಯಾಗುವುದು. ಹೆಣ್ಣುಕಾಡಾ ಮೂತ್ರನಗಲಿ ಸ್ವಾಸವಿರೋಧಿ
ಯಾಗುವುದು.

ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಪಂಚಕಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿ ಮುಮುಕ್ಷುವಾಗಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ವರ್ತಿಸುವ ಪುರುಷನು ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವವರೆಗೂ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಲಿಪ್ತನಾಗದಂತೆ ಸಾವಧಾನದಿಂದ ಕಾಲಕ್ಷೇಪಮಾಡುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಂತೆ ವೈಷ್ಣವಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಅನ್ನ ವಸ್ತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು, ಸಕಲಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಯಥಾರ್ಹತೆಯಾಗಿ ಭಾಗವತರಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡಿ, ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ಶರೀರ ಧಾರಣಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ದೇಹಯಾತ್ರೆಯೆನಿಸುತ್ತ, ತನಗೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದ ಆಚಾರ್ಯನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಅವನಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾಗುವಂತೆ ವರ್ತಿಸುತ್ತ, ಭಗವಂತನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ನೈಚ್ಯವನ್ನೂ ಆಚಾರ್ಯನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಜ್ಞತೆಯನ್ನೂ ಶ್ರೀವೈಷ್ಣವರ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಅನುಸಂಧಿಸುತ್ತ, ಪ್ರಾಪ್ಯದಲ್ಲಿ ತವಕವೂ, ಉಪಾಯ (ಪ್ರಾಪಕ) ದಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿಯೂ, ಇತರವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅರುಚಿಯೂ, ವಿರೋಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಯವೂ, ಸ್ವಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಅರಿವೂ, ಸ್ವರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತಿಯೂ, ಉದ್ದೇಶ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗೌರವವೂ, ಉಪಕಾರಕರಲ್ಲಿ ಕೃತಜ್ಞತೆಯೂ, ಉತ್ತಾರಕರಲ್ಲಿ ಅನುವರ್ತನವೂ ಉಳ್ಳವನಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾನುಷ್ಠಾನಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಪುರುಷನು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರಿಗಿಂತಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರೀತಿಸಾತ್ರನಾಗಿರುವನು.

ಇಂತು ಅರ್ಥಪಂಚಕ ಪರಿಚ್ಛೇದವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಇಂತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದೀಪಿಕೆಯ ಪ್ರಮೇಯಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯನಿರೂಪಣವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

೫೯. ಅದ್ರವ್ಯ ಪರಿಚ್ಛೇದ

ಅದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣ—ಸಂಯೋಗ ರಹಿತವಾದುದು ಅದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ, ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾದುದು ಅದ್ರವ್ಯ ಎಂದೂ ಲಕ್ಷಣ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೇ ಸಂಯೋಗವಿರುವುದರಿಂದ ಅದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಂಯೋಗವಿಲ್ಲವಾಗಿ ಮೊದಲನೆಯ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವೂ, ಹಿಂದೆ ದ್ರವ್ಯನಿರೂಪಣಘಟ್ಟದಲ್ಲಿ “ಅವಸ್ಥಾಶ್ರಯ ವಾದುದು ದ್ರವ್ಯ” (ಪುಟ ೨೨) ಎಂದು ಲಕ್ಷಣ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದುದು ಅದ್ರವ್ಯವು ಎಂದು ಎರಡನೆಯ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಸಮನ್ವಯವೂ ಆಯಿತು. ಅದ್ರವ್ಯವು ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸಂಯೋಗ, ಶಕ್ತಿ, ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂದು ಹತ್ತು ತೆರನಾಗಿರುವುದು.

ಶಬ್ದಲಕ್ಷಣ—ಶ್ರೋತ್ರೇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಅದ್ರವ್ಯವು ಶಬ್ದವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿ, ವರ್ಣ ಎಂದು ಎರಡುವಿಧ. ಧ್ವನಿ ಎಂಬುದು ಭೇರಿ, ನಗಾರಿ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಮೇಘ, ಮರ, ಗಾಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಶಬ್ದವು. ವರ್ಣ ಸ್ವರೂಪವಾದ ಶಬ್ದವು ದೇವತೆಗಳ, ಮನುಷ್ಯರ ಬಾಯಿ, ಕಂಠ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ತೋರಿಬರುವುದು. ಇದು ಅಕಾರಾದಿ ವರ್ಣರೂಪವಾಗಿರುವುದು. ಇದರಿಂದಲೇ ಸಕಲ ವಾಚ್ಯವು ಉಂಟಾಗಿರುವುದು.

ಶಬ್ದವು ದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಭಾಟ್ಟರೂ, ವರ್ಣಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಾಚಾರರೂ, ಶಬ್ದವೆಲ್ಲವೂ ಗುಣ, ಅನಿತ್ಯ ಎಂದು ನೈಯಾಯಿಕರೂ ಹೇಳುವರು.

ಸ್ಪರ್ಶಲಕ್ಷಣ—ತ್ವಗಿಂದ್ರಿಯದಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಅದ್ರವ್ಯವು ಸ್ಪರ್ಶವು. ಅದು, ಶೀತ, ಉಷ್ಣ, ಅನುಷ್ಣ ಶೀತ ಎಂದು ಮೂರು ತೆರನಾಗಿರುವುದು. ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಷ್ಣ ಸ್ಪರ್ಶವೂ, ಜಲದಲ್ಲಿ ಶೀತ ಸ್ಪರ್ಶವೂ, ವಾಯು ಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಣ ಶೀತ ಸ್ಪರ್ಶವೂ ಇರುವುವು. ಸ್ಪರ್ಶವು ಪಾಕಜ, ಅಪಾಕಜ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಪಾಕಜ ಸ್ಪರ್ಶವು ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅಪಾಕಜ ಸ್ಪರ್ಶವು ವಾಯು ತೇಜೋ ಜಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುವು. ಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಕಠಿಣ ಸ್ಪರ್ಶ, ಹತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಮೃದು ಸ್ಪರ್ಶ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಪಾಕಜ ಸ್ಪರ್ಶ ಭೇದಗಳೇ. ಹೀಗೆಯೇ ಅಮೃತ ಸ್ಪರ್ಶವು ಜೀವನಾರೋಗ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂ, ವಿಷ ಸ್ಪರ್ಶವು ರೋಗ ಮರಣಾದಿಗಳಿಗೂ, ಗೋಚ್ರಾಪ್ಯ ಸ್ಪರ್ಶವು ಶುದ್ಧಿಗೂ, ಚಂದಾಲಾದಿ ಸ್ಪರ್ಶವು ಅಶುದ್ಧಿಗೂ ಕಾರಣಗಳಾಗಿರುವುವು. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವುಗಳ ಆರಂಭಕಾಲದಿಂದ ಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸಂಯೋಗಭೇದ, ಶಕ್ತಿ ತಾರತಮ್ಯ, ಧರ್ಮಾಧರ್ಮ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಾದ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣತಾಂತಮ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಬಂದಿರುವುವು.

ರೂಪಲಕ್ಷಣ—ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯ | ಮಾತ್ರಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಅದ್ರವ್ಯವು ರೂಪವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಬಿಳುಪು, ಕಪ್ಪು, ಕೆಂಪು, ಹಳದಿ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ತೆರನಾಗಿರುವುದು. ಈ ಬಣ್ಣಗಳ ಸೇರುವೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅನೇಕವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳೂ ಚಿತ್ರವರ್ಣವೂ ಸಂಕರಜನ್ಯವಾದುವುಗಳೇ ಹೊರತು ಸ್ವತಂತ್ರವಾದುವುಗಳಲ್ಲ. ಬಣ್ಣವು ಭಾಸ್ವರ, ಅಭಾಸ್ವರ ಎಂದು ಇನ್ನೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ತೇಜಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಭಾಸ್ವರರೂಪವೂ (ರವಳಿಬಣ್ಣ) ಜಲಪೃಥಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಾಸ್ವರರೂಪವೂ ಇರುವುವು. ಜಲದಲ್ಲಿ ಅಭಾಸ್ವರ ಶುಕ್ಲ ರೂಪವೂ, ಪೃಥಿವಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅಭಾಸ್ವರವರ್ಣವೂ ಇರುವುವು.

ರಸಲಕ್ಷಣ—ರಸನೇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಅದ್ರವ್ಯವು ರಸವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ರುಚಿ, ಹುಣ್ಣಿ, ಕಹಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರು, ಒಗರು ಎಂದು ಆರು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ರಸಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮ, ಗುಣಭೇದ, ಕಾರ್ಯೋಪಯೋಗ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

ಗಂಧಲಕ್ಷಣ—ಘ್ರಾಣೇಂದ್ರಿಯ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಅದ್ರವ್ಯವು ಗಂಧವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಸುಗಂಧ, ದುರ್ಗಂಧ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಗಂಧವು ಪೃಥಿವೀ ಮಾತ್ರದ್ದಲ್ಲದ್ದು. ಪಾಕಘೋದದಿಂದ ನಾನಾವಿಧವಾಗುವುದು.

ಸಂಯೋಗಲಕ್ಷಣ—ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಕೂಡಿರುವುವು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾದ ಅದ್ರವ್ಯವು ಸಂಯೋಗವೆನಿಸುವುದು. ಇದು ಎಲ್ಲಾ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಇದು ಸ್ಪರ್ಶನ, ಚಾಕ್ಷುಷ ಎಂಬ ಎರಡು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಳಿಗೂ ಗೋಚರವಾಗುವುದು. (ಎಂದರೆ ಮುಟ್ಟಿಯೂ ನೋಡಿಯೂ ಆಗಬಹುದು). ಈ ಸಂಯೋಗವೂ ಸಂಯೋಗಾಭಾವವೂ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರದೇಶಭೇದವಿಂದ ಇರಬಹುದು. ಮರದಲ್ಲಿ ಕೊಂಬೆಯಮೇಲೆ ಕಹಿ ಸಂಯೋಗವೂ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕಸಸಂಯೋಗಾಭಾವವೂ ಇವೆ. ಇದು ಪ್ರದೇಶ ಭೇದದಿಂದ ಸಂಗತವಾಗುವುದು. ಈ ಸಂಯೋಗವು ಜನ್ಯವೆಂದೂ ನಿತ್ಯವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ಎರಡು ಸದಾಕಾಲಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯೆಯೆಂಬಂತಾದ ಸಂಯೋಗವು ಜನ್ಯ ಸಂಯೋಗವು. ಇದೂ ಸಹ ಮರದಮೇಲೆ ವಸ್ತ್ರ ಬಂದು ಕುಳಿತಂತೆ ಏಕ ಕ್ಷಣವಾಸ್ತವವೆಂದೂ, ಎರಡು ಟಿಗರುಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಮುಟ್ಟಿಯಾದಂತೆ ಏಕಕ್ಷಣದ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು.

ವಿಭುದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಂಯೋಗವುಂಟೆಂದೂ ಅದು ನಿತ್ಯವೆಂದೂ ಕಾಲ ಪರ ವಾತ್ಸರ್ಯಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಯೋಗವು ವಿಭುದ್ರವ್ಯಸಂಯೋಗವೆಂದೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವರು.

ಶಕ್ತಿಲಕ್ಷಣ—ಆ ಆ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳೆನಿಸಿಕೊಂಡ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಆ ಕಾರ್ಯೋತ್ಪಾದನಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಾಹಕವಾದ ಅದ್ರವ್ಯವು ಶಕ್ತಿ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದು ಸಕಲದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಚಿತ್ರವಾಗಿರುವುದು. ನೊಂದಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಹೀಗೆ ಅವಿಭಜ್ಯ ಇದ್ದರೂ ಆ ಆ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ತಕ್ಕದಿಂದಲೂ ತಗನುಗಳಿಂದಲೂ ಇದು ಇದೆ ಎಂದು ಸಾಧಿಸಬಹುದು.

* ರಕ್ತಮುಕ್ತ ಸ್ವಭಾವವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸ್ವರ್ಥಕೃತ್ಯತಾಃ |
ಸ್ಯುರೂಪಃ ಸ್ವೇನ ದೃಢತೇ ದೃಢತಂತೇ ಕಾರ್ಯತಸ್ತು ತಾಃ ||
ಸೂಕ್ಷ್ಮವಸ್ತು ಹಿ ಸಾ ತೇಷಾಂ ಸರ್ವಭಾವಾನುಗಾಮಿನೀ
ಇದಂತಯಾ ವಿಧಾತುಂ ಸಾ ನ ಸೇದ್ಧಂ ಚ ಶಕ್ಯತೇ ||

ಸೂಚಕಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಗೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನೇಕರು ಕಂಡಿರುವರು. ಇದರಂತೆಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ತಿಳಿಸಬಹುದು. ಈ ಶಕ್ತಿ ಅರು ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಸತ್ತ್ವಗುಣಲಕ್ಷಣ—ಪ್ರಕಾಶ, ಸುಖ, ಲಾಘವ ಇವುಗಳೊಳಗೆ ಒಂದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾಗಿ, ಶಕ್ತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅದ್ರವ್ಯವು ಸತ್ತ್ವಗುಣ ವೆನಿಸುವುದು. ರಜಸ್ತಮೋನಿರಾಸಕ್ತ್ಯಾಗಿ ನೊದಲಿಸೆಯ ಪದವೂ, ಸ್ಪರ್ಶಶಬ್ದ ರೂಪಾದಿ ನಿರಾಸಕ್ತ್ಯಾಗಿ ಎರಡನೆಯ ಪದವೂ, ಶಕ್ತಿವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಶಕ್ತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಎಂಬ ಮೂರನೆಯ ಪದವೂ ಜೀವೇಶ್ವರಾದಿವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಅದ್ರವ್ಯವೆಂಬ ಪದವೂ ಲಕ್ಷಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಇದು ಶುದ್ಧ, ಮಿಶ್ರ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುವುದು. ರಜಸ್ತಮಸ್ಸುಗಳಿಲ್ಲದ ದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ತ್ವವೇ ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವವು. ಇದು ನಿಕೃವಿಭೂತಿಯಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದು. ರಜಸ್ತಮಸ್ಸುಗಳೊಡಗೂಡಿದ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ತ್ವವು ಮಿಶ್ರಸತ್ತ್ವವು. ಇದು ತ್ರಿಗುಣದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಗಾಣ ವಾಗಿ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿ ಇದೆ.

ರಜೋಗುಣ ಲಕ್ಷಣ—ರಾಗ, ತೃಷ್ಣಾ, ಲೋಭ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾಗಿ ಶಕ್ತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಇರುವ ಅದ್ರವ್ಯವು ರಜೋಗುಣ ವೆನಿಸುವುದು.

ತಮೋಗುಣ ಲಕ್ಷಣ—ಮೋಹ, ಪ್ರಮಾದ, ಜಡತೆಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ, ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾಗಿ, ಶಕ್ತಿವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾಗಿ ಇರುವ ಅದ್ರವ್ಯವು ತಮೋಗುಣ ವೆನಿಸುವುದು.

ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಈ ಮೂರು :ಗಳೂ ಪ್ರಕೃತಿದ್ರವ್ಯದ ಪರಿಣಾಮವಾದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆ. ಇರುವವು; ಇವುಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಡದೆ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತವಶ್ಯವಾದ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿ, ಅನಿತ್ಯಗಳಾಗಿ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಅನುವರ್ತಿಸುತ್ತ ಇರುವವು. ವೃಳಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಮೂರು ಗುಣಗಳೂ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೂ, ಸೃಷ್ಟಿಸ್ಥಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿಯೂ, ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಸಂಹಾರ ರೂಪಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗಿ ಇರುವವು. ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಲ್ಲಿಯೋ ಎಂದರೆ ಈಶ್ವರಸಂಕಲ್ಪವೆಂಬ ಸಹಕಾರಿಕಾರಣ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಈ ಗುಣಗಳೊಳಗೆ ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಮೆಟ್ಟಿ ತಗ್ಗಿಸುತ್ತಲೂ, ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಲೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತಲೂ ಆ ಆ ಜೀವಾತ್ಮರ ಅದೃಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿ ಬುದ್ಧಿ, ನಡತೆ, ಕಾರ್ಯಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಕಾರ್ಯಫಲ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ

ನಾನಾವಿಧ ವಿಚಿತ್ರೀತಿ ಭೇದಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತ ಇರುವವು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡಿದ ಅನೇಕರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿ, ದ್ವೇಷ, ಅಸೂಯೆ, ಆಶೆ, ಔದಾಸೀನ್ಯ ಮುಂತಾದ ನಾನಾಭಾವಗಳು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ತೆರನಾಗಿ ತೋರಿಬರುವವು. ಅಲ್ಲದೆ ಒಬ್ಬನಿಗೇ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಅವಸ್ಥಾ ಭೇದ ಕಾಲಭೇದಗಳಿಂದ ಪ್ರೀತಿ ದ್ವೇಷಾಸೂಯಾದಿ ನಾನಾಭಾವಗಳುಂಟಾಗಬಹುದು. ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಗುಣಗಳ ತಾರತಮ್ಯವೇ ಕಾರಣವು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ತ್ವಗುಣವು ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾಗಿ, ಸುಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷ ಪ್ರದವಾಗುವುದು. ರಜೋಗುಣವು ಕರ್ಮಸಂಗವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ದುಃಖಾದಿ ಹೇತುವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಪ್ರದವಾಗುವುದು. ತಮೋಗುಣವು ನಿದ್ರಾ ಲಸ್ಯಾದಿ ಹೇತುವಾಗಿ ನರಕಪ್ರದವಾಗುವುದು. ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ರಾಜಸ ತಾಮಸಕಾರ್ಯಗಳು ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದಾಗ ಬುದ್ಧಿ, ಆಹಾರ, ದಾಸ, ಶ್ರದ್ಧೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಭೇದಗಳನ್ನು ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು *

೬೦. ಪ್ರಶ್ನೆ—ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಇವತ್ತುನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳು ಇರುವವು' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಾಗ ಇಲ್ಲಿ ಹತ್ತೇ ಗುಣಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗುವುದು? ಅವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೆ ನ್ಯೂನತೆಯಲ್ಲವೇ?

ಉತ್ತರ—ನಾವು ಇಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿ ಹೇಳಿರುವ ಹತ್ತು ಅದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಹೇಳಬೇಕಾದುದೇ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳ ಗುಣವಿಶೇಷ ಎಂದು ಅವರು ಹೇಳಿರುವ ಬುದ್ಧಿ, ಸುಖ, ದುಃಖ, ಇಚ್ಛೆ, ದ್ವೇಷ, ಪ್ರಯತ್ನ ಎಂಬ ಇವು ಆರೂ ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷ

* ಸತ್ತ್ವಂ ರಜಸ್ತಮ ಇತಿ ಗುಣಾಃ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಭವಾಃ |

ನಿಬಿಘ್ನಂತಿ ಮಹಾಬಾಹೋ ದೇಹೇ ದೇಹಿನಮನ್ಯಯಂ ||

ತತ್ರ ಸತ್ತ್ವಂ ನಿರ್ಮಲತ್ವಾತ್ ಪ್ರಕಾಶಕಮನಾಮಯಂ |

ಸುಖಸಂಗೇನ ಬಿಧ್ವಾತಿ ಜ್ಞಾನಸಂಗೇನ ಚಾನಘಃ ||

ರಜೋರಾಗಾತ್ಮಕಂ ವಿದ್ಧಿ ತೃಷ್ಣಾ ಸಂಗಸಮುಪ್ಪವಂ |

ತಸ್ಮೈ ಬಿಧ್ವಾತಿ ಕೌಂತೇಯ ಕರ್ಮಸಂಗೇನ ದೇಹಿನಂ ||

ತಮಸ್ತಜ್ಞಾನಜಂ ವಿದ್ಧಿ ಮೋಹನಂ ಸರ್ವದೇಹಿನಾಂ |

ಪ್ರಮಾದಾಲಸ್ಯನಿದ್ರಾಭಿ ಸ್ತಸ್ಮೈ ಬಿಧ್ವಾತಿ ಭಾರತ ||

ಸತ್ತ್ವಂ ಸುಖೇ ಸಂಜಯತಿ ರಜಃ ಕರ್ಮಜಿ ಭಾರತ |

ಜ್ಞಾನಮಾವೃತತು ತಮಃ ಪ್ರಮಾದೇ ಸಂಜಯತುತ ||

(ಭಗವದ್ಗೀತಾ, ೧೪ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ, ಶ್ಲೋಕ ೪-೯)

ಯಜಂತೇ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾ ದೇವಾ ಯಕ್ಷರಕ್ಷಾಂ ರಾಜಸಾಃ |

ಪ್ರೇತಾ ಭೂತಗಣಾಂಶ್ಚಾನ್ಯೇ ಯಜಂತೇ ತಾಮಸಾ ಜನಾಃ || (೧೭-೪)

ರೂಪವೇ ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಧೂತಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭವಿಸಿರುವುದು. ಧರ್ಮ, ಅಧರ್ಮ ಎಂಬ ಇವೆರಡೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಪ್ರೀತ್ಯಪ್ರೀತಿ ರೂಪಗಳಾದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭವಿಸಿರುವುದು ಸಂಸ್ಕಾರದ ಮೂರು ಪ್ರಭೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರಣಹೇತುವಾದ ಭಾವನೆ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷ ರೂಪವೇ ಆದುದರಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮರ ಧರ್ಮಧೂತಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭವಿಸುವುದು. ವೇಗ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವು ವೇಗೋತ್ಪಾದನ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೇ ನಿರ್ವಾಹವಾಗುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾದುದಾಗಿಲ್ಲ. ಸ್ಥಿತಸ್ಥಾವಕ ಎಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವು (elasticity) ಸಂಯೋಗವೆಂಬ ಅದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗುವುದು. ವಿಭಾಗ, ಪೃಥಕ್ತ್ವ ಎಂಬ ಈ ಎರಡೂ ಸಂಯೋಗಾಭಾವರೂಪಗಳೇ ಹೊರತು ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಪ್ಲವರತ್ವಗಳು ದೇಶ ಕಾಲ ಸಂಯೋಗವಿಶೇಷಗಳೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭವಿಸುವುದು. ಸಂಖ್ಯಾ, ಪರಿಮಾಣ, ದ್ರವತ್ವ, ಸ್ನೇಹ ಎಂಬ ಇವುಗಳು ಆ ಆ ಅದ್ವೈತಗಳ ಸ್ವರೂಪಗಳೇ ಆಗಿರುವುದು. ಗುರುತ್ವ ಎಂಬುದು ಶಕ್ತಿ ಎಂಬ ಅದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭವಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ನಾವು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೂ ಸರ್ವದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಾಗಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆಯೂ ಹೇಳದೆಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಿಗೇ ನ್ಯೂನತೆ ಇದೆಯೇ ಹೊರತು ನಮಗಿಲ್ಲ.

೬೧. ಪ್ರಶ್ನೆ—ಗೌತಮ ಕಣಾದ ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ನ್ಯಾಯವೈಶೇಷಿಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರೋಪಕಾರಕವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿರುವಾಗ ಅವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಬಹುದೋ?

ಉತ್ತರ—ನಾವು ಆ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವಜರಾಗಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಆದರದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ವೇದಾಂತಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಖಂಡಿಸಿ ತ್ಯಜಿಸುತ್ತೇವೆ. ಒಬ್ಬರು ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗವಾದಷ್ಟು ತಿಳಿನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬಹುದೇ ಹೊರತು ಕೆರೆಯಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಅದರ ಕೆಸರನ್ನೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೋ? ಆದುದರಿಂದ ಅವರು ಹೇಳಿದ—ಪರಮಾಣುಗಳೇ ಜಗತ್ಕಾರಣ; ವೇದಗಳು ಈಶ್ವರಕ್ಕೆ; ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಗೊತ್ತುಮಾಡಬಹುದು; ಜೀವಾತ್ಮರು ವಿಭು; ಉಪಮಾನವು ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣ; ದಿಕ್ಕು ಬೇರೆ ದ್ರವ್ಯ; ಸಂಖ್ಯಾ, ಪರಿಮಾಣ, ಪೃಥಕ್ತ್ವ, ವಿಭಾಗ, ಪರತ್ವಾಪರತ್ವ, ಗುರುತ್ವ, ದ್ರವತ್ವಗಳು ಬೇರೆ ಗುಣಗಳು; ಸಮಾನ್ಯ, ವಿಶೇಷ, ಸಮವಾಯುಗಳು ಬೇರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳು; ಪರಮಾಣು, ಪಾಕಾದಿಗಳು -

ಇವೆಲ್ಲವೂ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಸೂತ್ರಕಾರಾದಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ವೇದಾನ್ವಿತಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅವಿರುದ್ಧಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯೇ ಇದ್ದಾರೆ.

ಅಕ್ಷಪಾದ ಪ್ರಣೀತೇ ಚ ಕಾಣಾದೇ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಯೋಃ |

ತ್ಯಾಜ್ಯಃ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧಾಂಶಃ ಪ್ರಮಾಣಶರಣೈಸ್ಸೃಭಿಃ ||

ಎಂದು ಪೂರ್ವಿಕರಿಂದಲೇ ನಿರಾಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು.

ಪ್ರಮೇಯಪ್ರಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅದ್ರವ್ಯಪರಿಚ್ಛೇದವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಇಂತು ವಿದ್ವಾನ್ ಜಯರಾಮವೆಂಕಟಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟವೈದ್ಯಕ ದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮೇಯಪ್ರಕಾಶವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

iii ಸಮನ್ವಯಪ್ರಕಾಶ

೬೨. ವೇದಗಳ ಸಮುದಾಯಾರ್ಥ

ವೇದಶಬ್ದಕ್ಕೆ—‘ವೇದಯತಿ ಇತಿ ವೇದಃ’ ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ, ಅರಿಯಬೇಕಾದ ಸಕಲಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಡಿಸುವುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಈ ವೇದಗಳು ಪೂರ್ವಭಾಗವಾದ ಕರ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞಾದಿ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸಾಂಗವಾಗಿ ಆಚರಿಸುವ ಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಆ ಆಚರಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಐಹಿಕಾನುಷ್ಠಿಕಗಳಾದ ನಾಸಾವಿಧ ಫಲಗಳನ್ನೂ ಆ ಫಲಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಲೋಕಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯುವಡಿಸುವುವು; ಉತ್ತರ ಭಾಗವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಈ ಸಂಸಾರಸುಖವೆಂಬ ಫಲವು ದುಃಖಮಿಶ್ರ, ನಶ್ವರ, ಹೇಯ ಎಂದು ಜರೆದು, ಅನಂತವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾದ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಜೀವಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣ ನಿಭವಾದಿಗಳನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ, ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸಿ, ನಿರವಧಿಕಾತಿಶಯವಾದ ಮೋಕ್ಷಾನಂದವನ್ನು ಹೊಗಳಿ, ಅದನ್ನು ಪಡೆವ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುವುವು. ವೇದಗಳು ಅಂತರಾಳಕವಾಗಿ ಏನೇನನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ವಿವರಿಸಿ ಹೊಗಳುವುವು ಎಂದು ಪ್ರಾಜ್ಞರು ಹೇಳುವರು.

ಇದರ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಸೂತಕರು ರಾಜರನ್ನು ಹೊಗಳುವಾಗ ಆ ರಾಜರ ಗುಣಕೀರ್ತನೆ ಮಾಡುವುದು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ, ದೇಶದವರೂ ರಾಷ್ಟ್ರದವರೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಸಹ ಆ ರಾಜನ

ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ತಿರಸಾವಹಿಸಿ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ರೀತಿಗಳನ್ನೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ರಾಜನು ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಕೊಡುವ ಜೀವನವನ್ನೂ, ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ, ರಾಜನ ಸಂಪತ್ಸಮೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಜನರು ರಾಜನ ಸಮ್ಮುಖಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವ ಬಗೆಯನ್ನೂ, ಆ ರಾಜನ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿರುವವರು ಪಡೆದ ಸುಖ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ ವರ್ಣಿಸಿದರೂ ರಾಜನನ್ನೇ ಹೊಗಳಿದಂತಾಯಿತು ಎನ್ನುವರು. ಅದರಂತೆ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ, ಭಗವಂತನ ಗುಣಪ್ರಕಾಶ ಮಾಡುವುದು ಮಾತ್ರವೇ ಅಲ್ಲದೆ ಚತುರ್ವರ್ಣ ಚತುರಾಶ್ರಮದವರು ಎನಿಸುವ ರಾಷ್ಟ್ರದೇಶದವರು ಮಾಡುವ ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮ ಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳೆಂಬ ಭಗವದಾತ್ಮಾ ನುಪತನ ರೂಪ ವಾದ ಸೇವೆಗಳನ್ನೂ, ಅದಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಭಗವಂತನು ಅವರವರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ಫಲಗಳೆಂಬ ಸಂಬಳಗಳನ್ನೂ, ಅಧಿಕಾರಿಸ್ಥಾನೀಯರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಅಧಿಕಾರದ ನೆಲೆಮನ್ನೂ, ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳೆಂಬ ಸೇವಕರ ನೆಲೆಯನ್ನೂ, ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಗಳೆಂಬ ಭಗವಂತನ ಸಮ್ಮುಖಕ್ಕೆ ಸೇರುವ ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನೂ, ಮೋಕ್ಷಾನಂದವೆಂಬ ಭಗವಂತನ ಸಮ್ಮುಖದವರ ಸುಖಸಂಪತ್ತನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ವೇದವೆಲ್ಲಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೊಗಳಿದಂತಾಗುವುದು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಯ್ತು. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟೇ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನು “ನೇದೈಶ್ವ ಸರ್ವೈರಹಮೇವ ವೇದೈಃ” ಸಕಲ ವೇದಗಳೂ ನನ್ನನ್ನೇ ಹೊಗಳುವುವು ಎಂದೂ, ಹೀಗೆಯೇ ಸಕಲವೇದಗಳೂ “ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಪದಮಾಮನಂತಿ” “ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಕೇಕಂ ಭವಂತಿ” ನಾವೆಲ್ಲಾ ಈ ಪರ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳುವೆವು ಎಂದೂ, ಏಕಕಂಠವಾಗಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಾದಿಪ್ರತಿವಾದಿಗಳಿಬ್ಬರೂ ಒಪ್ಪಿ ಆ ಒಪ್ಪಿತಕ್ಕೆ ಕೈಬರಹಕೊಟ್ಟ ನಿರ್ಣಯವು ಸ್ಥಿರವಾಗುವಂತೆ ಈ ನಿರ್ಣಯವು ಅವಿಚಾರ್ಯವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು.

೭೩. ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳ ಸ್ವರೂಪ ವಿಭಾಗ

ತತ್ತ್ವಬೋಧನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊರಟ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳು ಭೇದಶ್ರುತಿ, ಅಭೇದಶ್ರುತಿ, ಘಟಿಕಶ್ರುತಿ, ಕಾರಣಶ್ರುತಿ, ಸಮುಚ್ಚಯಶ್ರುತಿ, ನಿರ್ವಿಕಾರಶ್ರುತಿ, ಶೋಧಕಶ್ರುತಿ, ಭೇದನಿಷೇಧಶ್ರುತಿ, ತತ್ತ್ವಪರಶ್ರುತಿ ಎಂದು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಹತ್ತು ರಾಶಿಯಾಗಿರುವುವು. ಅವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತೇವೆ:—

(೧) ಭೇದಶ್ರುತಿ —ಹಿಂದಣ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿದಂತೆ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ವರೂಪಭೇದ, ಅಚಿತ್ತುಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಅನೈಕೀಕೃತ ಸ್ವರೂಪಭೇದ, ಚಿತ್ತುಗಳಿಗೂ ಅಚಿತ್ತುಗಳಿಗೂ ಇರುವ ಅನೈಕೀಕೃತ ಸ್ವರೂಪಭೇದ, ಚಿತ್ತುಗಳಿಗೂ ನಾರಾಯಣನಿಗೂ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ವರೂಪಭೇದ, ಅಚಿತ್ತುಗಳಿಗೂ

ನಾರಾಯಣನಿಗೂ ಇರುವ ಅನ್ನೋನ್ಯ ಸ್ವರೂಪಭೇದ—ಹೀಗಿರುವ ಐದು ವಿಧವಾದ ಭೇದಗಳನ್ನು ಇದ್ದುದು ಇದ್ದಂತೆ ಯಃಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಬೋಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಟಿರುವುದು (೨) ಅಭೇದಶ್ರುತಿ—ಕಾರ್ಯಕಾರಣವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನೂ ಚೇತನಾಚೇತನಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೂ ಅಭೇದವನ್ನೂ ಚೇತನಾ ಚೇತನ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಸರ್ವಜ್ಞ ತ್ವಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಅಭೇದವನ್ನೂ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಹೊರಟಿರುವುದು. (೩) ಘಟಿಕಶ್ರುತಿ—ಹೀಗೆ ಭೇದಶ್ರುತಿಗೂ ಅಭೇದಶ್ರುತಿಗೂ ಆಪಾತತಃ ತೋರಿಬರುವ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಚಿದಚಿದ್ರೂಪವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ನಾರಾಯಣನಿಗೂ ಶರೀರ ಶರೀರಿಭಾವಾದಿ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದೆಂದು ಬೋಧಿಸುವುದರ ಮೂಲಕ ಆ ಭೇದಾಭೇದಶ್ರುತಿಗಳ ಸೌಹಾರ್ದವನ್ನು ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಲು ಹೊರಟಿರುವುದು. (೪) ಕಾರಣಶ್ರುತಿ—ಚಿದಚಿದಾತ್ಮಕವಾದ ಸ್ಥೂಲಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚಿದಚಿಚಿ ರೀರಕನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ತ್ರಿವಿಧಕಾರಣನಾಗಿರುವನು ಎಂದು ಅವನ ಸರ್ವಜಗತ್ತಾರಣತ್ವವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿ ಅವನ ಪರತ್ವಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. (೫) ಸಗುಣಶ್ರುತಿ—ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸರ್ವಶಕ್ತ, ಮುಮುಕ್ಷೂಪಾಸ್ಯ, ನೋಕ್ಷಪ್ರದ ಎಂಬ ಅವನ ಈ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ (ಪುಟ ೭೩) ಕಾರಣತೋಷಯೋಗಿಯಾದ ಗುಣ, ಸಮಾಶ್ರಯಣೀಯತ್ವೋಪಯೋಗಿಯಾದ ಗುಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುವುದು. (೬) ನಿರ್ಗುಣಶ್ರುತಿ—ಸರ್ವೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮಸ್ಸೆಂಬ ಹೇಯಗುಣಗಳು ಎಂತೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಕಾಶವನ್ನು ವಡೆಯಲಾರವು ಎಂದು ಬೋಧಿಸುವುದು ಇದರಿಂದ “ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಚಿದಚಿಚ್ಚರೀರಕನಾದರೆ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಸ್ಪೃಷ್ಠನಾದ ಬೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಸರ್ಗದಿಂದ ಸ್ವಭಾವಾನ್ಯಭಾವಾನರೂಪವಿಕಾರ ಬಂಸಂತೆ, ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಪ್ರಕೃತಿಶರೀರಕತ್ವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಅದೇ ಹೇಯಗುಣಸಂಬಂಧವು ಬಾರದೆ ಹೇಗೆ ತಪ್ಪುವುದು ಎಂಬ ಸಂಶಯವನ್ನೂ ಅಕ್ಷೇಪವನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಸರ್ವಶಕ್ತತ್ವಾದಿಗುಣಗಳಿಗೆ ಈ ಹೇಯಗುಣ ಸಂಬಂಧವಿಂದ ಯಾವ ಕೋರತೆಯೂ ಇಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಸಹ ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು (೭) ನಿರ್ವಿಕಾರಶ್ರುತಿ—ಸರ್ವೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಯಾವನಿಧವಾದ ವಿಕಾರಗಳೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಬೋಧಿಸುವುದು; ಎಂದರೆ ವಿಶೇಷಣವಾದ ಅಚಿತ್ತ್ವದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಮಾರುಪಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಎರಡುವಿಧವಾದ ವಿಕಾರಗಳೂ ಉಂಟು; ಚಿತ್ತ್ವದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವವಿಕಾರಮಾತ್ರವೇ ಹೊರತು ಸ್ವರೂಪವಿಕಾರವಿಲ್ಲ; ಸರ್ವೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡುವಿಧ ವಿಕಾರಗಳೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ—ಎಂದು ತೋರಿಸಿ, ಶೋಧಕಶ್ರುತಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುವುದು (೮) ಶೋಧಕಶ್ರುತಿ (ಸಮ

ನ್ವಯ ಶ್ರುತಿ)—ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಪಾತತಃ ತೋರಿಬರುವ ವಿರೋಧದ ಪರಿಹಾರಕ್ರಮವನ್ನು ನಿರೂಪಣವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು: ಎಂದರೆ ಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಈ ಸ್ಥೂಲಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ನಾರಾಯಣನೇ ಕಾರಣನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸಿತು; ಅಭೇದಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅಭೇದವಿದೆ ಎಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು; ಹೀಗಾದರೆ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾದ ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಸಕಲದೋಷಗಳೂ ಕಾರ್ಯಾಭಿನ್ನವಾಗಿ ಕಾರಣವಾದ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಇರಲೇಬೇಕು ಎಂಬ ಅಕ್ಷೇಪ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಜಗತ್ತಾರಣತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ವಿಕಾರಾದಿದೋಷವುಂಟೆಂದೂ ಒಪ್ಪಬೇಕು : ವಿಕಾರವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿದ್ದರೆ ಜಗತ್ತಾರಣತ್ವವನ್ನೂ ಬಿಡಬೇಕಾಗಿ ಬರುವುದು; ಇವೆರಡೂ ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗಬಹುದು? ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ಅಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನು ನಿೀಗಿಸುವುದು. ಎಂತೆಂದರೆ—ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರೂಪವು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾಗಿರುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವ, ಜ್ಞಾನತ್ವ, ಆನಂದತ್ವ, ಅಮಲತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಶುದ್ಧ ವಿಶೇಷ್ಯಸ್ವರೂಪವು ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಕಾರ್ಯಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ತೋರುವ ದೋಷವು ವಿಶೇಷ್ಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ; ವಿಶೇಷಣಾಂಕವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ಇರುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಶುದ್ಧವಿಶೇಷ್ಯಾಂಶವು ಯಾವಾಗಲೂ ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ನಿರ್ವಿಕಾರವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರೈಕದೇಶವಾದ ಪ್ರಕೃತಿ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜಗತ್ತಾರಣವೂ ಅಲ್ಲ; ಈಶ್ವರನು ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪರಿಣಾಮಗೊಳಿಸುವ ಪ್ರೇರಣಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅದು ಜಗತ್ತಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದರೂ ಈ ಪ್ರೇರಣಶಕ್ತ್ಯತ್ವದಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಜಗತ್ತಾರಣತ್ವದ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಡ್ಡಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಾರಣತ್ವ, ನಿರ್ವಿಕಾರತ್ವ ಇವೆರಡೂ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಸುಸಂಗತವಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು ಎಂದು ಸಮನ್ವಯಪಡಿಸುವುದು. (೯) ಭೇದ ನಿಷೇಧಶ್ರುತಿ—ಭೇದಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ವತಂತ್ರಭೇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಭೇದವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು: ಎಂದರೆ—ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗದೆ ಇರುವ ಸ್ವತಂತ್ರ ಚಿದಚಿದ್ವಿದಾರ್ಥಗಳು ಇಲ್ಲ; ಈ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶೇಷಣಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ವಿಶೇಷ್ಯವು ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೇ ಅಲ್ಲದೆ ಬೇರೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು. (೧೦) ತತ್ತ್ವಪರಶ್ರುತಿ—ಕಾರಣವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಸ್ತುವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸತ್, ಬ್ರಹ್ಮ, ಆತ್ಮ, ಶಂಭು, ಶಿವ, ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಇಂದ್ರ, ಅಗ್ನಿ ಮುಂತಾದ ಸಮಸ್ತ ಶಬ್ದಗಳೂ ಅವರೈವಸಾನವೃತ್ತಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ* ಅವಯವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ

* ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸರೈವಸಾನವೃತ್ತಿ, ಅಸರೈವಸಾನವೃತ್ತಿ ಎಂಬ ಎರಡು ಶಕ್ತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಇವೆರಡೂ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧಗಳು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸರೈವಸಾನವೃತ್ತಿ

ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನೇ ಜಗತ್ಕಾರಣನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುವೇ ಹೊರತು ಅಗ್ನೀಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನಲ್ಲ; ಅಗ್ನಿ, ಇಂದ್ರ, ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಶಂಭು ಮುಂತಾದವರು ಕರ್ಮವಶ್ಯರಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಗೂ ಸಂಹಾರಕ್ಕೂ ಒಳಪಟ್ಟೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವರು ಯಾರೂ ಸಕಲಜಗತ್ಕಾರಣರಲ್ಲ ಎಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಅಗ್ನೀಂದ್ರ, ಪ್ರಜಾಪತಿ ಶಿವಶಂಭಾದಿಶಬ್ದಗಳ ಚತೆಯಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಶಬ್ದವನ್ನೂ ಸಹ ಸೇರಿಸಿ ಅನೇಕಾವೃತ್ತಿ^೧ ಪಠನಮಾಡಿ, ಕಾರಣಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾರಾಯಣಪರಗಳೇ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿಯೂ, ಕಾರಣವಾಕ್ಯಗಳ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಯೂ, ಸರ್ವಕಾರಣವಾಕ್ಯಗಳಿಗೂ ಐಕಮತ್ಯವನ್ನು ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿಯೇ ಪರೈವಸಾನಗೊಳಿಸಿಯೂ^೨, ನಾರಾಯಣನೇ ಸರ್ವಕಾರಣ, ಪರತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವುದು.

ವೇದಗಳು ನಾರಾಯಣನ ಸ್ವರೂಪಗುಣವಿಭವಗಳನ್ನು ಹಲವುಕಡೆ ಹಲವು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿರುವುವು. ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸಗುಣನೆಂದೂ ನಿರ್ಗುಣನೆಂದೂ, ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮತ್ತಷ್ಟು ದೊಡ್ಡವನೆಂದೂ ಚಿಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮತ್ತಷ್ಟು ಚಿಕ್ಕವನೆಂದೂ, ಆಕಾರವುಳ್ಳವನೆಂದೂ ಆಕಾರವಿಲ್ಲದವ

ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಬೋಧಿಸದೆ ವಿಶೇಷಣಮಾತ್ರ ಬೋಧನೆಯಿಂದ ಕೃತಕೃತ್ಯವಾಗಿ ನಿಂತುಬಿಡುವ ಶಕ್ತಿ; ಇದು ಲೌಕಿಕವೈವಹಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಅಸರೈವಸಾನವೃತ್ತಿ, ಎಂಬುದು ಮುಖ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯಪರೈವಹಾರವಾಗಿ ಬೋಧಕವಾಗಿಯೇ ಕೃತಕೃತ್ಯವಾಗುವ ಶಕ್ತಿ. ಇದು ವೇದಾನ್ತವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಇದೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ. ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವೆಂಬುದು ಆ ಆ ಆಕಾರವಿಶೇಷವು, ಅಂತರ್ರೂಪವಾದ ದೇವ ಮನುಷ್ಯಾದಿ ಶರೀರವೃತ್ತಿಗಳು. ಆ ವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ್ಯವು ಅವುಗಳ ಸತ್ತಿಗೆ ಹೇಳುವಾದ ಜೀವಾತ್ಮನು. ಮುಖ್ಯವಿಶೇಷ್ಯ ಎಂಬುದು ಆ ಶರೀರಾದಿ ವಿಶೇಷ್ಯ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಅಂತರ್ರೂಪಿಯಾಗಿ ಅವರ ಸತ್ತಾಹೇತುವಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು. ಜೀವಾತ್ಮನು ಶರೀರಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿಯೂ ಇರುವನು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅನ್ತರ್ರೂಪ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ಅವನು ಮುಖ್ಯ ವಿಶೇಷ್ಯನಾಗಿರುವನು. ಅದುದರಿಂದ ಸನಸ್ತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮಪರೈವಹಾರವೇ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿ ಎನಿಸುವುದು. ಈ ಅವಶ್ಯವಸಾನವೃತ್ತಿಯೇ "ತತ್ತ್ವಮಸಿ" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತ್ವಂಪದಕ್ಕೆ ಶ್ವೇತಕೇತುಶರೀರ, ಅದಕ್ಕೆ ಅಂತರ್ರೂಪಿಯಾದ ಜೀವಾತ್ಮ, ಆ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಂತರ್ರೂಪಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಎಂದು ಈ ಪರಮಾತ್ಮಪರೈವಹಾರವನ್ನು ಹೇಳಿ, ತತ್ತ್ವಂಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ಸುಸಂಗತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು.

೧ ಬ್ರಹ್ಮಾ ನಾರಾಯಣಃ, ಶಿವಶ್ಚ ನಾರಾಯಣಃ, ಶಕ್ತಶ್ಚ ನಾರಾಯಣಃ, ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾಚ ನಾರಾಯಣಃ, ನಾರಾಯಣ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ (ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್)

೨ ವೇದವಿತ್ತಪರಶ್ವೋಕ್ತವಾಕ್ಯ ನ್ಯಾಯೋಪಬೃಂಹಿತಾಃ |

ವೇದಾನ್ಸಾಂಗಾ ಹರಿಂ ಪ್ರಾಚುಃ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣಂ ||

ನೆಂದೂ, ವಾಕ್ಯಗೂ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಗೋಚರನಲ್ಲವೆಂದೂ, ವೇದವೇದ್ಯನೆಂದೂ, ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವನೆಂದೂ, ಮತ್ಸ್ಯಕೂರ್ಮಾದಿರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನೆಂದೂ ವೇದಗಳು ಹೇಳಿದರೆ ಮಂದಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥನಿಶ್ಚಯವು ಹುಟ್ಟಲಾರದು ; ಸದಾಚಾರ್ಯೋಪದೇಶಗಳಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದವರಿಗೆ ಈ ವಿರೋಧವೊಂದೂ ತಲೆಮೋರದೆ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸಗುಣನೆಂದರೆ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಸೌಖ್ಯಲಾಭಿ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವನೆಂದರ್ಥವು. ನಿರ್ಗುಣ ಎಂದರೆ—ರಾಜಸ ತಾಮಸಾದಿ ಹೇಯ ಗುಣಗಳೊಂದೂ ಇಲ್ಲದವನೆಂದು ಅರ್ಥವು. ಇದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಸದ್ಗುಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ನೆಲೆಗೊಂಡಿರುವುವು, ದುರ್ಗುಣಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ವಿವಾಚಾನಾನ್ಯಾಯ ಸಹಾಯದಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದು. (ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದೆಯೂ ನ್ಯಾಯಸಹಾಯದಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ದೊಡ್ಡವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡವನು ಎಂದರೆ—ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕುಲೋಕಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ಉದರದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡವನು ಎಂದೂ ಚಿಕ್ಕವುಗಳಿಗಿಂತ ಚಿಕ್ಕವನೆಂದರೆ—ಅಣುಪರಿಮಾಣನಾದ ದೇವಾತ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿ ನೆಲೆಸಿರುವನೆಂದೂ ಅರ್ಥ ತೋರುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಒಳಗೂ ಹೊರಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವನೆಂದೂ ನಾರಾಯಣನ ಸರ್ವಾಂತರಾತ್ಮತ್ವ ಸರ್ವವ್ಯಾಪಕತ್ವಗಳು ಸುಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುವು ಸಾಕಾರನೆಂದರೆ—ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನೆಂದೂ, ನಿರಾಕಾರನೆಂದರೆ ಹೇಯಾಸ್ಪದವಾದ ಪ್ರಾಕೃತಶರೀರವಿಲ್ಲದವನೆಂದೂ ತಾತ್ಪರ್ಯ ತೋರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ದಿವ್ಯಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಗುಣವಾದ ದಿವ್ಯಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನೆಂದು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದು. ವಾಕ್ಯಗೂ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ಗೋಚರನಲ್ಲವೆಂದರೆ—ಸ್ವರೂಪವೂ ವಿಗ್ರಹವೂ ಇವೆರಡರ ಗುಣಗಳೂ ನಿತ್ಯವೂ ಇವೆಂದು ಮಿತಿಮಾಡಿ ಮಾರಿವಲೂ ಹೇಳಲೂ ತಿಳಿಯಲೂ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ ಎಂಬುದು. ವೇದವೇದ್ಯನೆಂದರೆ—ಇವನೇ ಶ್ರಿಯುಪತಿ, ಅವಿಲಂಬೀಯಪ್ರತ್ಯನೀಕ, ಜಗತ್ಪರಣ, ಸರ್ವಾಂತರಾಮಿ, ನೋಕ್ಷಪ್ರದ ಎಂಬಿವೇ ಮುಂತಾದ ಇವನ ಮಹಿಮೆಗಳನ್ನು ವೇದದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಇದರಿಂದ ಪ್ರಾಜ್ಞರೂಕೂಡ ತಾವು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ತಿಳಿದು, ಇನ್ನೂ ಅಸಾರವಾದ ಮಹಿಮೆಗಳು ಉಂಟೆಂದು ಕೊನೆಗಾಣದೆ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಗಿದೆ ಎಂದು ದೃಢಪಡುವುದು. ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶಾದಿಗಳಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದ ಜನ್ಮಾದಿಗಳಿಲ್ಲವೆಂದೂ, ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದನೆಂದರೆ—ದುಷ್ಟನಿಗ್ರಹ, ಶಿಷ್ಟಪರಿಪಾಲನ, ಧರ್ಮಸಂಸ್ಥಾಪನಾರ್ಥವಾಗಿ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯದ್ವಾರಕಾರವನ್ನು ಕೈಕೊಂಡು ಅವಿರ್ಭವಿಸಿದನೆಂದೂ ತೋರುವುದರಿಂದ ಅವನ ಅವತಾರವು ಕರ್ಮಾ

ಧೀನವಲ್ಲ, ಲೋಕಾನುಗ್ರಹಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಅದುದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದು. ಈರೀತಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಂತೆ ಸಕಲ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳನ್ನೂ ಸಮರಸವಾಗಿ ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು*.

೬೪. ವೈಷಮ್ಯ, ಪಾರತಂತ್ರ್ಯ, ನಿರ್ದಯತ್ವ ದೋಷಪರಿಹಾರ

ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿರೋಧಗಳು ತೋರುವಂತಿರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಅಧಿಕೃತ್ವ, ನಿತ್ಯಾರೋಗ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸುಖಗಳನ್ನೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬನಿಗೆ ಶಿರಶ್ಚೇದ, ನಿತ್ಯದಾರಿದ್ರ್ಯ, ರೋಗ ಮುಂತಾದ ದುಃಖಗಳನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ಇವನು ವಿಷಮ (ಪಕ್ಷಪಾತಿ) ಎಂದೂ, ಅವರವರ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪರತಂತ್ರನೆಂದೂ, ಪಾಪಿಗಳು ಪಡುವ ದುಃಖಗಳನ್ನು ತನಗೆ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಪರಿಹರಿಸದೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನಿರ್ದಯನು ಎಂದೂ ಮಂಪಬುದ್ಧಿಗಳಿಗೆ ತೋರುವುದು. ಇದರ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ಇದೊಂದೂ ಅವನಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಅವನು ಸರ್ವಸ್ವಾವಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವನ ಸೇವಕರು ಎನಿಸುವ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳೆಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಅವರವರ ಇಚ್ಛೆ ಬಂದಂತೆ ಊಳಿಗವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬದುಕಬಹುದು ಎಂದು ಎಣಿಸಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಈರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸುಖ, ಈರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆದವರಿಗೆ ಇಹಪರಸೌಖ್ಯಗಳು, ತಪ್ಪಾದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋದವರಿಗೆ ಇಂಥಿಂಥ ದುಃಖ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ತಿಳಿಸಿ, ಆ ಕಟ್ಟಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಯಾರು ಯಾರು ಯಾವ ಯಾವ ತೆರದಲ್ಲಿ ನಡೆದರೋ ಅವರವರಿಗೆ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿದ ಆ ಆ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು ತಪ್ಪದೆ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನು ಸರ್ವಸಮನು, ಪಕ್ಷಪಾತಿಯಲ್ಲ; ಅವನಿಗೆ ಒಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ವೈಷಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಈರೀತಿಯಾಗಿ ಅವರವರ ಕರ್ಮಾನುಗುಣವಾಗಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ಅವನು ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲದೆ ಪರತಂತ್ರನಲ್ಲ; ತಾನೇ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ ಕಟ್ಟಿಕೆಗಳೊಳಗೆ ಐಚ್ಛಿಕವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿದವರಿಗೆ ಆ ಆ ಕರ್ಮಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೆನಿಸಲಾರದು. ಹೀಗೆಯೇ ಪಾಪಿಗಳಿಗೆ ಪಾಪಾನುಗುಣವಾಗಿ ದುಃಖವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ, ಅಜಾವಿಳ

* ಯತ್ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಗುಣಶರೀರವಿಕಾರ ಜನ್ತು
ಕರ್ಮಾದಿಗೋಚರವಿಧಿಪ್ರತಿಪೇಧವಾಚಃ |
ಅನ್ಯೋನ್ಯಭಿನ್ನವಿಷಯಾ ನ ವಿರೋಧಗಂಧ
ಮರ್ಪಂತಿ ತನ್ನ ವಿಧಯಃ ಪ್ರತಿವೇಧಬಾಧಾಃ || (ತತ್ತ್ವಸಾರ)

ಮುಂತಾದ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಿತವಿಾರಿ ದಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದುದರಿಂದ ಅವನು ಪರಮದಯಾಳುವೇ ಹೊರತು ನಿರ್ವಯನೂ ಅಲ್ಲ. ಇವಕ್ಕೆ ಒಂದು ದೃಷ್ಟಾಂತ ವನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಧಾರ್ಮಿಕನಾಗಿರುವ ಅರಸನೊಬ್ಬನು ತನ್ನ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳೊಳಗೆ ಈರಿತಿ ನಡೆವನು ಎಂದು ಮನ್ನಿಸುವೆನು. ಈರಿತಿ ನಡೆವರನ್ನು ದಂಡಿಸುವೆನು ಎಂದು ನೋಡಲೇ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ತಿಳಿಸಿ, ಆ ಕಟ್ಟಳೆಯಂತೆ ಅವರು ಇವರು ಎಂಬ ಭೇದನೋಡದೆ ನಿಗ್ರಹಾನ್ವಿತರಾಗಿ ಸರ್ವಸುಖವಾಗಿ ರಾಜನು ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದವನು, ಸರ್ವಸಮನು ಎನ್ನುವರು. ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕಟ್ಟಳೆಯನ್ನು ಬಿಡದೆ ತಾನು ನಡೆಸುವುದರಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರನು ಎಂದೂ ಹೇಳುವರು. ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದವರನ್ನು ದಂಡಿಸುವಾಗ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಒಂದುಕಡೆಯಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು ಇದ್ದರೂ ಮನ್ನಿಸಿದರೆ ಅರಸನು ದಯಾಳು ಎಂದೂ ಹೇಳುವರು.

೬೫. ಅದ್ವೈತ ಮತ ಸಾರ

ದ್ವೈತ* ಎಂದರೆ ಭೇದ, ಅದ್ವೈತ ಎಂದರೆ ಅಭೇದ. ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತ ಎಂಬ ಶಾಂಕರಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಂಚಕ್ಕೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೂ, ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳಿಗೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ನಿಕಲ ನಿಶೇಷ† ಶಾಸ್ತ್ರವಾದ ಚೈತನ್ಯ ಮಾತ್ರವೇ ತ್ರಿಕಾಲಾಬಾಧ್ಯವಾದ ಸತ್ಯ. ಆ ಚೈತನ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಯೆ, ಅವಿದ್ಯೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಭಾವರೂಪಾಜ್ಞಾನವೆಂಬ ದೋಷದಿಂದ ಭ್ರಾಂತಿ ಪರಿಕಲ್ಪಿತವಾಗಿ ಪ್ರಸಂಚವು ತೋರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ತತ್ಪ್ರಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿ. ಮುಕ್ತಿನಿಚಿಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಇದು ಬೆಳ್ಳಿ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿ ಅನರೂಪಾಧ್ಯವೆಂಬ ದೋಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ದೋಷವರದಿಂದ ಆ ಹಿಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬುಲುವಾದ ಬೆಳ್ಳಿ ತೋರುವುದು. ಈ ಬುದ್ಧಿ ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ಯರೂಪ ನಿಷಯವಿಲ್ಲ. ಇದು ಬೆಳ್ಳಿಯಲ್ಲ ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ನಿವೃತ್ತಿ. ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ನಿರ್ವಿಶೇಷ‡ ಚೈತನ್ಯ ಮಾತ್ರ ಸ್ವರೂಪಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಾ

* ದ್ವಯೋಃ ಭಾವಃ ದ್ವಿತ್ವಾ, ದ್ವಿತ್ವೇನದ್ವೈತಂ, ಭೇದ ಇತಿ ಫಲಃ; ನದ್ವೈತಂ ಅದ್ವೈತಂ, ಅಭೇದ ಇತ್ ಫಲಃ.

† ನಿರ್ವಿಶೇಷ—ನಿಶೇಷ ಎಂದರೆ ಭೇದ; ಅದು ಮೂರುವಿಧ—ಸಜಾತೀಯ ಭೇದ, ವಿಜಾತೀಯಭೇದ, ಸ್ವಗತಭೇದ ಎಂದು. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಭೇದ ಸಜಾತೀಯ ಭೇದ, ಅಚಿದ್ಬ್ರಹ್ಮರುಗಳ ಭೇದ ವಿಜಾತೀಯಭೇದ, ಅನೃತತ್ವ ನಿತ್ಯತ್ವಾದಿ ಭೇದ ಸ್ವಗತಭೇದ; ಇವು ಮೂರೂ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಚೈತನ್ಯಮಾತ್ರ ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶಬ್ದದಿಂದ ಜ್ಞಾತೃತ್ವಜ್ಞೇಯತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥ.

ದೋಷ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಾಧಿಷ್ಠಾನ* ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂಬುದು. ಇಲ್ಲಿ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ ಅವರಿಗಿಂತ ಪೂರ್ವಿಕರಾದ ಭಕ್ತಮಿತ್ರ ಮುಂತಾದ ಜರಣ್ಯಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೂ ಜೀವೇಶ್ವರ ವಿಭಾಗವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟೋ ಒಳ ವಿವಾದಗಳು ಇರುವುವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—(೧) ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮಾಯೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ವತಿ ಬಿಂಬವೇ ಈಶ್ವರನು; ಆ ಮಾಯೆಯ ಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಅನಂತ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅವರಣ ವಿಕ್ಷೇಪಗಳಿಂದ* ಚಿತ್ವತಿಬಿಂಬವೇ ಜೀವನು—ಎಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. (೨) ತ್ರಿಗುಣಾತ್ಮಿಕೆಯಾದ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವ ಪ್ರಧಾನೆಯಾದ ಮಾಯೆ ಎಂದೂ, ಮಲಿನಸತ್ತ್ವ ಪ್ರಧಾನೆಯಾದ ಅವಿದ್ಯೆ ಎಂದೂ ಎರಡು ರೂಪಗಳುಂಟು. ಆದರಲ್ಲಿ ಮಾಯಾ-ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೇ ಈಶ್ವರನು, ಅವಿದ್ಯಾ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವೇ ಜೀವನು—ಎಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. (೩) ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯಿಂದೇ ವಿಕ್ಷೇಪಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಮಾಯೆ ಎನಿಸುವುದು. ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟನೇ ಈಶ್ವರನು. ಆ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಅವರಣಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಅವಿದ್ಯೆ ಎಂದೂ ಅಜ್ಞಾನ ಎಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ತದ್ವಿಶಿಷ್ಟನೇ ಜೀವನು—ಎಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. (೪) ಅವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ವತಿಬಿಂಬವೇ ಈಶ್ವರನು. ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ವತಿಬಿಂಬವೇ ಜೀವನು—ಎಂದು ಕೆಲವರ ಮತ. (೫) ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಪಂಚನಿವೃತ್ತಿ ಧ್ಯಾನ ಜನ್ಯ ಪೂರ್ವದಿಂದ† ಆಗುವುದೆಂದು ಪ್ರಾಚೀನ ಮಾಯಾನಾದಿ ಪಕ್ಷ. ವಾಕ್ಯ ಜನ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚನಿವೃತ್ತಿ ಎಂದು ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪಕ್ಷ. (೬-೯) ಹೀಗೆಯೇ ಏಕಾವಿದ್ಯೆ ಎಂದೂ, ನಾನಾವಿದ್ಯೆ ಎಂದೂ, ನಾನಾ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳು ಇರುವರು ಎಂದೂ, ಏಕಜೀವನೆಂದೂ ಪಕ್ಷಭೇದಗಳೂ ಇರುವುವು. (೧೦) ಹೀಗೆಯೇ “ಶುಕ್ಲೋ ಮುಕ್ತೋ ವಾಮದೇವೋ ಮುಕ್ತಃ” ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಶುಕ್ಲ ವಾಮದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದೆ, ಮೋಕ್ಷಮಾತ್ರ ಇನ್ನೂ ‡ ಉಂಟಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಶುಕ್ಲ ವಾಮದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಒಬ್ಬರಿಗೂ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವೇ ಇನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಪಕ್ಷಭೇದಗಳ್ಳಿ ಇರುವುವು. ಹೀಗೆ ಅಂತರಾಳಿಕ ಪಕ್ಷಭೇದಗಳು ಇದ್ದರೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಚೈತನ್ಯಮಾತ್ರವೇ ಸತ್ಯ, ಮಿಕ್ಕ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಆ ಚೈತನ್ಯದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯಾ ಕಲ್ಪಿತವಾದುದರಿಂದ ಮಿಥ್ಯೆಂಬುದೇ ಸರ್ವಮಾಯಾನಾದಿಗಳೂ ಒಪ್ಪಿದ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಾರವಾಗಿರುವುದು.

* ಅಧಿಷ್ಠಾನ=ಆಧಾರವಸ್ತು. ಅವರಣ=ವಸ್ತುಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವ ಅಜ್ಞಾನ. ವಿಕ್ಷೇಪ=ಆ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೇರೆ ವಸ್ತು ಎಂಬುದಾಗಿ ತೋರಿಸುವ ಅಜ್ಞಾನ.

† ಅಪೂರ್ವ ಎಂದರೆ—ಯಾಗಾದಿ ಜನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಜನಕವಾದ ಅತ್ಯಸಿಷ್ಕವಾದ ಅಪೃಷ್ಠ ಎಂಬ ಒಂದು ಧರ್ಮ.

ಈ ಮತದ ಖಂಡನಗಳನ್ನು ವಿಜ್ಞಾನಭಿಕ್ಷುಭಾಷ್ಯ, ಶ್ರೀಭಾಷ್ಯ, ಶತದೂಷಣಿ, ಪಂಚಮತಭಂಜನ, ದ್ವೈತಿಗಳೇ—ಮಧ್ವಭಾಷ್ಯಟೀಕಾ, ಸುಧಾ, ಮಾಯಾವಾದಖಂಡನಟೀಕಾ (ಮಂದಾರಮಂಜರಿ) ಮುಂತಾದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಅವುಗಳನ್ನು ಆ ಆ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

೬೬. ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿದ್ದರೂ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವೇ ಮುಖ್ಯಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು (ನಾರಾಯಣಃ ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ, ತತ್ತ್ವಂ ನಾರಾಯಣಃ ಪರಃ, ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿರೇವ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ) ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಂಬ್ರಹ್ಮ, ನಾರಾಯಣನೇ ಸರತ್ತತ್ತ್ವ, ಶ್ರಿಯಃಪತಿಯೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಇತ್ಯಾದಿಯಾದ ವೇದಾಂತ ಶಾಸ್ತ್ರವಚನಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ವೃದೇವ ಘಟಃ) ಘಟವು ವೃತ್ತಿಕೆಯೇ ಅಲ್ಲದೆ ಬೇರಾಗಿಲ್ಲ ಎಂಬುದೇ ಮುಂತಾದ ಲೌಕಿಕ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಸ್ಸಂಕಯವಾಗಿ ಅರಿಯಬಹುದಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಇಂಥ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವು ಕೆಲವುಕಡೆ ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿಯೂ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಸ್ವರೂಪಭೇದದಿಂದಲೂ ವ್ಯಕ್ತಿಭೇದದಿಂದಲೂ ಅಸಂಗತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದುಂಟು ಹಾಗಿದ್ದರೂ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರವು ರೂಢವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. (ಆಯುರ್ಘೃತಂ, ಧಯಃ ಜೋರಃ, ಆದಿತ್ಯೋ ಯೂವಃ) ತುಷ್ಪವೇ ಆಯುಸ್ಸು, ಧಯವೇ ಜೋರನು, ಯೂವನು ಆದಿತ್ಯನೇ ಇವು ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಲಗಳಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರವು ತೋರಿಬಂದರೂ, ಪ್ರಬಲ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಅಸಂಗತವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಇವೆಲ್ಲ ಒಪ್ಪತಕ್ಕಿರುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳು. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿದ್ದರೂ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರ ನಿರ್ವಾಹಕವಾಗಿ ಆ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರ ನಿಯಮಗಳಿಗಾದ ಕಾರಣಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿರುವರು. ಅವು ಮಾನ್ಯವೆಂದರೆ—

ಅವಿರೋಧಾಂತರಂಗತ್ವ ಜಾತಿ ಭೋಗಾವ್ಯಭೇದತಃ

ಐಕ್ಯೋಕ್ತಿರಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧೀ ದೇಶಕಾಲ ವಶಾದಿಭಿಃ

ಅವಿರೋಧ—(ರಾಜಾನಸ್ಸರ್ವೇ ಏಕೀಭೂತಾಃ) ರಾಜರೆಲ್ಲರೂ ಒಂದಾದರು ಎಂದರೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆ ಐಕಮತ್ಯದಿಂದ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದರು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಅವಿರೋಧವು ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರಹೇತುವಾಗಿರುವುದು. ಅಂತರಂಗತ್ವ—(ರಾಮ ಸುಗ್ರೀವಯೋರೈಕ್ಯಂ ದೇವೈವಂ ಸಮಜಾಯತ) ರಾಮಸುಗ್ರೀವರಿಗೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಐಕ್ಯವಾಯಿತು, ಎಂದರೆ ಗಾಢಸ್ನೇಹವು ಬೆಳೆಯಿತು. ಇಲ್ಲಿ ಅಂತರಂಗತ್ವವು ಐಕ್ಯಹೇತು. ಜಾತ್ಯಭೇದ—ಈ ರಾಶಿಯ ಭತ್ತವೂ ಆ ರಾಶಿಯ ಭತ್ತವೂ ಒಂದೇ ಇವೆರಡು ಭತ್ತದ ಜಾತಿಯೂ ಒಂದೇ ಎಂದರ್ಥ. ಭೋಗಸಾಮ್ಯ—(ಬ್ರಹ್ಮ ವೇದ

ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನವಧಿಸಿ) ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಆಗುವನು. ಇವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಭೋಗವುಂಟಾಗುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಭೋಗಸಾಮ್ಯವು ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರ ಹೇತುವಾಗಿರುವುದು. ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ—ಸರ್ವದೇಶ, ಸರ್ವಕಾಲ, ಸರ್ವಾವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ ಸಂಬಂಧವಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿದ್ದರೂ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರವುಂಟು. ಈ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮವೇ: ಎಂದರೆ—ಸರ್ವಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಶರೀರಗಳಾಗಿಯೇ ಇರುವುವು ಎಂದರ್ಥ.

ಈ ಅವಿವೇಕ, ಅಂತರಂಗತ್ವ, ಜಾತ್ಯಭೇದ, ಭೋಗಸಾಮ್ಯ, ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿದ್ದರೂ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾಗಿರುವುವು.

೬೭. ನಿತಿಷ್ಠಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಮೇಯವಿನರಣ

ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ತನ್ನ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲವಿಧವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರಾಧೀನವಾಗಿ ಅವನ ನಿಯಮನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟು ಶೇಷವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಈ ಪ್ರಪಂಚದ ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸ್ಥಿತಿ, ಲಯ, ವ್ಯಾಪನ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದಲೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿರುವನು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞನಾಗಿಯೂ ಸರ್ವಶಕ್ತನಾಗಿಯೂ, ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಅಚಿದಂಶದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನಾಗಿಯೂ, ಚಿದಂಶದಲ್ಲಿ ಅಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಚಿತ್, ಅಚಿತ್, ಈಶ್ವರ ಈ ಮೂವರೂ ಹೀಗೆ ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ವಿಲಕ್ಷಣರಾಗಿ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವರು ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದರೂ ಈ ಪ್ರಪಂಚಪರಮಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ (ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಅಯಮಾತ್ಮಾಬ್ರಹ್ಮ ಎಂಬ) ಅಭೇದಶ್ರುತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ, ಒಂದಾನೊಂದು ಆಕಾರದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿ ಹೇಳಲೇಬೇಕಾಗಿದೆ. ಆ ಆಕಾರವು ಯಾವುದು ಎಂದು ವಿಚಾರಮಾಡಿದರೆ—ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಭೇದಶ್ರುತಿನಾಶ್ಯಗಳಿಂದ ಕಂಠೋಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿದ್ದರೂ ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರಹೇತುಗಳು ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿ ವಿಶೇಷಣತ್ವರೂಪವಾದ ಶರೀರ ಶರೀರಿಭಾವದಿಂದಲೇ ಹೇಳಬೇಕೆಂಬುದು (ಯಸ್ಯಾತ್ಮಾ ಶರೀರಂ, ಯಸ್ಯ ವೃಥಿವೀ ಶರೀರಂ ಇತ್ಯಾದಿ) ಶ್ರುತಿನ್ಯಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿಯೂ ಭಾಷ್ಯಕಾರಾಭಿಮತವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು.

ಅಚಿತ್ತಕರಣದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ (ಪುಟ ೫೯) ಶರೀರಲಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿ, “ಕರ ಪಾದಾದಿಯುಕ್ತಂ ಶರೀರಂ, ಚೇಷ್ಟಾಶ್ರಯಶ್ಯರೀರಂ, ಭೋಗಾಯತನಂ ಶರೀರಂ” ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ನೈಯಾಯಿಕಾದಿಗಳು ಹೇಳಿರುವ ಶರೀರಲಕ್ಷಣಗಳು ಅವ್ಯಾಪ್ತಾದಿ ದೋಷದುಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಸ್ತೃತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಪ್ರಯೋಗಾನುಗುಣವಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಲಕ್ಷಣವನ್ನೇ ಶರೀರಲಕ್ಷಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಅದು ಅಂತಃಪ್ರನಿಷ್ಠ ಪುರುಷ ನಿಯಾನ್ಯತ್ವಂ ಎಂದು ಹಿಂದಿಯೇ ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಅದರಂತೆ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಶರೀರಲಕ್ಷಣವು ಸರ್ವಾಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಆಧೇಯ ವಿಧೇಯ ಶೇಷವಾಗಿರುವ ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಶರೀರವಾಗಿಯೂ, ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನಾರಾಯಣನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾಗಿಯೂ ಶರೀರಿಯಾಗಿಯೂ ಇದ್ದಾನೆಂದು ಸ್ಥಿರವಾಯಿತು.

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ, ವಶು, ಪಕ್ಷಿ ಮುಂತಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಲ್ಲಿ ಶರೀರ ವಾಚಕಶಬ್ದದಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ರೂಢವಾಗಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳು ಕೆಲವುಕಡೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿರೂಪಣ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ (ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಆಯಮಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ) ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಶರೀರಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಅಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದು. ಈ ವೇದಾಂತವಾಕ್ಯಗಳ ತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಭ್ರಮಿಸಿ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದೂ, ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವೇ ಇರುವುದು ಎಂದೂ ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುವರು. ಅಲ್ಲದೆ “ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ” ಎಂಬ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಕ್ಕಾಗಿ “ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಸತ್ಯ, ಮಿಕ್ಕುದೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯಾಕಲ್ಪಿತ, ಮಿಥ್ಯಾ” ಎಂದು ಸರ್ವಾಪಲಾಪಮಾಡುವರು. ಅವರು ಹೇಳುವ ಮಾತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶಾಸ್ತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುವು. ಹೀಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಇದನ್ನು ತಾವೂ ತಿಳಿದಿದ್ದರೂ ಅನೇಕರು ಈ ವಕ್ಷ್ಯವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ವೇದತತ್ತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದ ಮಹಾತ್ಮರು ಸಕಲ ವೇದಶಾಸ್ತ್ರಾನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸಮನ್ವಯವೂ ಆಗುವುದು.

“ಎಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ” ಎಂಬುದು ಹೇಗೆಂದರೆ-ಯಾವನಾದರೂ ಒಬ್ಬನ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೇ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳಾದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಅಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನೂ ಸೇರಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರು ತತ್ತ್ವಗಳು ನೆಲೆಸಿದ್ದರೂ

‘ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬ ನಿರುತ್ತಾನೆ’ ಎಂದು ವಿಶಿಷ್ಟೈಕ್ಯಬುದ್ಧಿ*ಯಿಂದ ಹೇಳುವಂತೆ, ಈ ಚೇತನಾಚೇತನಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದರೂ ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಶರೀರವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟೈಕ್ಯಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತವು ಯುಕ್ತತಮವಾಗಿರುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶರೀರಾತ್ಮಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೂ ಅಭೇದಬೋಧಕ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವು! ‘ನಾನು ದೇವನು, ನಾನು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು’ ಎಂಬಂತೆ ಲೋಕೇರೀತಿಯಿಂದಲೂ ವೇದಮುಕ್ತಾದೇವಿಯಿಂದಲೂ ಸಂಭವಿಸಿಯೂ ಸಂಗತವಾಗಿಯೂ ಇರುವಲ್ಲಿ ಬಾಧ, ಉಪಚಾರ $\frac{1}{2} \times \frac{1}{2} = \frac{1}{4}$ ಅಧಿಕರಣ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಪಕ್ಷಗಳೆಲ್ಲವೂ ತ್ಯಾಜ್ಯಗಳಾಗಿರುವುವು.

೬೮. ಈ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವೊಂದನ್ನು ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕ ಯಾವ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಸಾಮಂಜಸ್ಯವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ—

(೧) ಸಾಮ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನನ್ನೂ ಅವನ ಸ್ವರೂಪ ಗುಣ ವಿಭವಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಸರ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಿರರ್ಥಕವಾಗುವುವು. (೨) ಯೋಗಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನನ್ನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಮಾತ್ರವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ತ್ರಿವಿಧ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗುವುವು. (೩-೪) ನ್ಯಾಯವೈತೇಷಿಕಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆಯೇ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಗೆ ಉಪಾದಾನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧಾಧಿಗಳು ಇದ್ದೇ ಇರುವುವು. (೫) ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಅಭೇದಶ್ರುತಿಯೊಂದು ಮಾತ್ರ ಕಥಂಚಿತ್ ಸಂಗತವಾಗಬಹುದಾದರೂ ಮಿಕ್ಕ ಭೇದಶ್ರುತಿ ಮುಂತಾದ ಸರ್ವ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿ ನಿರರ್ಥಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಸಂಗತವಾಗಲಾರವು. ನಿರ್ವಿಶೇಷ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ತಿರೋಧಾನವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪಹಾನಿಯೇ ಬಂದಂತೆ ಆಗುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿಸ್ವರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಪಂಚಭ್ರಮವೆಂಬುದೂ, ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದವು ಇಲ್ಲವೆಂಬುದೂ, ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವೂ ಬಂಧನೋಕ್ಷವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಸಂಗತವಾಗಲಾರವು. (೬-೭) ಹೀಗೆಯೇ ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತಮತವನ್ನು ತಾವೂ ಖಂಡಿಸಿದ್ದರೂ, ಸಯೂಧ್ಯರಾದ (ಒಂದೇ ಗುಂಪಿಗೆ

* ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಒಂದು ಎಂಬ ತೋರಿಕೆ.

† ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯ = ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಶೇಷಣಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ವಿಶೇಷ್ಯವು ಒಂದೇ ಎಂದು ಸಮಾನವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ತೋರಿಸುವಿಕೆ.

ಸೇರಿದ) ಯಾದವಪ್ರಕಾಶ, ಭಾಸ್ಕರ ಇವರ ಮತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಶಂಕರಮತದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣ್ಯವೆಂಬುದು ಸರ್ವತ್ರ ಏಕರೂಪವಾಗಿ ಸಂಗತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (೮) ದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಭೇದಶ್ರುತಿಯೊಂದುಮಾತ್ರ. ಸಂಗತವಾಗಬಹುದಾದರೂ ಅಭೇದಶ್ರುತಿ, ಘಟಕಶ್ರುತಿ, ಭೇದನಿಷೇಧಶ್ರುತಿ ಇವು ಯಾವುವೂ ಸಂಗತವಲ್ಲದೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುವು. (೯) ವಿನಾಶಾಂಶಕಮತದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಪ್ರಳಯಗಳು, ಈಶ್ವರ, ಅವನ ಸ್ವರೂಪ ಗುಣವಿಧವಗಳು ಇವು ಬಂದನ್ನೂ, ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೇಳುವ ಶ್ರುತಿನಾಶ್ಯಮೂಹಗಳೇ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿರುವುವು.

ಅದುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿ, ಸ್ಮೃತಿ, ಇತಿಹಾಸ, ಪುರಾಣ ಮುಂತಾದ ಸಕಲ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಏಕಮತ್ಯ ಸಾರಸ್ಯ ಸಾಮರಸ್ಯಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರಿಗೆ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಅಶ್ರಯಸ್ಥವಾಗಿರುವುದು. ಮೇಲೆ ತೋರಿಸಿದ ದೋಷಗಳೊಂದೂ ಇಲ್ಲದೆ ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಸೂತ್ರಕಾರ ಹೃದಯಾನುಗುಣವಾಗಿಯೂ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಶಿಷ್ಯರಾಗಿ ಆ ಸೂತ್ರಕಾರಾಭಿಪ್ರಾಯವೇದಿಯಾದ ಭಗವದ್ಬೋಧಾಯನರು ಮಾಡಿದ ವೃತ್ತಿಗ್ರಂಥಾನುಸಾರಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಈ ಭಗವದ್ರಾಮಾನುಜಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಅನಾದ್ಯವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಗುರುಪರಂಪರಾ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಸರ್ವೋಚ್ಚೇವನಹೇತುವಾಗಿರುವುದು.

೬೯. ಅಶೇಷ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ನಾರಾಯಣನೇ ತತ್ತ್ವ.

“ನಾರಾಯಣಃ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ತತ್ತ್ವಂ ಸಾರಾಯಣಃ ಪರಃ”

‘ತತ್ತ್ವಂ ಚಿತ್ತ್ವ ಸಮಾನಾನಾಂ ಹೇತುರ್ವಿನ್ಯಯೋಗಮಬಿ’

ತತ್ತ್ವಮೇತೋ ಮಹಾರ್ಣವೋ ಪರಿವಾರಾಚಾರುಃ ಸಾ”

ಎಂಬಂತೆ ಅಶೇಷ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೇ ತತ್ತ್ವ—
ಎಂಬುದು ಸಕಲ ನೇದ ಶಾಸ್ತ್ರ ಸ್ಮೃತಿಇತಿಹಾಸ ಪುರಾಣಗಳ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾರವಾಗಿರುವುದು. ಇದೇ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ^೧ ಎಂಬುದು.

* ಚಿತ್ತ್ವ ಅಚಿತ್ತ್ವ ಚಿದಚಿತ್ತ್ವ; ಅಶೇಷಾಶ್ಚ ತೇ ಚಿದಚಿತ್ತ್ವ ಅಶೇಷಚಿದಚಿತ್ತ್ವ; ಅಶೇಷ ಚಿದಚಿದ್ವಿಃ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಅಶೇಷಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟಂ. ಪ್ರಯೋಗ ಭಾವಃ ದ್ವಿವಾ, ದ್ವಿವೈವ ದ್ವೈತಂ (ಭೇದಃ); ನದ್ವೈತಂ ಅದ್ವೈತಂ (ಅಭೇದಃ); ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ಯ ಅದ್ವೈತಂ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಂ ಸ್ವೈತಿಕತ್ವ ಸಮಸ್ತಚೇತನಾಚೇತನವಿಶಿಷ್ಟಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಏಕಮೇವ ತತ್ತ್ವಂ-ಇತ್ಯರ್ಥ.

† ದ್ವಯೋಃ ಭಾವಃ ದ್ವಿವಾ (ಭೇದಃ); ದ್ವಿತಾಯಾಃ ಇದಂ ದ್ವೈತಂ, ಏಕೈವ ಏತ್ಯರ್ಥಃ; ತಸ್ಯೈವ ಏಕೈತ್ಯರ್ಥಃ. ನ ವಿದ್ಯತೇ ದ್ವೈತಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ಅದ್ವೈತಂ, ಸ್ವಯಂ ಸ್ವಸಾರಾತ್ಮಕತಾನ್ಯ

ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಿವರಣೆ

ವಿಶಿಷ್ಟ ಎಂದರೆ ವಿಶೇಷಣಗಳೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ವಿಶೇಷ್ಯವು; ಅದ್ವೈತ ಎಂದರೆ ಅಭೇದ, ಏಕತ್ವ; ವಿಶಿಷ್ಟದ ಅದ್ವೈತ ಎಂದರೆ (ವಿಶೇಷ್ಯದ ಏಕತ್ವ) ವಿಶೇಷ್ಯವು ಒಂದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ ಎಂದು ಅರ್ಥ. ಇಲ್ಲಿ ಚಿತ್, ಅಚಿತ್ ಎಂಬ ಪದಾರ್ಥಗಳು ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿಯೂ, ಇವುಗಳೊಡನೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡೇ ಇರುವ ನಾರಾಯಣನು ವಿಶೇಷ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಅಂಥ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ವಿಶೇಷ್ಯವು ಮತ್ತೊಂದು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ವಿಶೇಷ್ಯವು ಏಕವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು.

ಇಲ್ಲಿ ಅಶೇಷಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟ ಎಂಬ ಪದದಲ್ಲಿ, ಚಿತ್ತುಗಳೂ ಅಚಿತ್ತುಗಳೂ ಚಿದಚಿತ್ ಎಂಬ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಿಂದ, ಚಿತ್ತುಗಳೂ ಅಚಿತ್ತುಗಳೂ ಸ್ವರೂಪತಃ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದೂ, ಚಿದಚಿತ್ ಪದದಲ್ಲಿ ಅಶೇಷ ಎಂಬ ಪದವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಚಿತ್ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಅಚಿತ್ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಇರುವುವು ಎಂದೂ, ವಿಶಿಷ್ಟಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಚಿದಚಿತ್ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಗೂ ನಾರಾಯಣ ಎಂಬ ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೂ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಭೇದವಿರುವುದೆಂದೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಐದುವಿಧವಾದ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯನಸ್ತುಗಳ ಭೇದಗಳನ್ನು ಒಳಕೊಂಡೇ ಆ ಭೇದಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕಿರುವ ಯಾವ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯೋ ಆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಅಶೇಷ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

೭೦. ಪ್ರಶ್ನೆ—ಹೀಗೆ ಐದುವಿಧವಾದ ಭೇದಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಮೇಲೆ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವುಂಟೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ ಸಂಗತ? ಅಭೇದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಚೇತನಾಜೇತನಪ್ರಸಂಜಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೂ ಅಭೇದವೆಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಂಗತ? ಅಭೇದ ಶ್ರುತ್ಯಾಶ್ರಯದಿಂದ ಅಭೇದ ಉಂಟೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಐದುವಿಧ ಭೇದಗಳು ಹೇಗೆ ಸಂಗತ? ಹೀಗೆ ಭೇದಗಳನ್ನು ಒಪ್ಪಿದಮೇಲೆ

ಮಿತ್ಯರ್ಥಃ; ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಚ ತತ್ ಅದ್ವೈತಂ ಚ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಂ; ತಥಾ ಚ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಸ್ವಭಿನ್ನತಾ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸಂ ತತ್ತ್ವಮಿತ್ಯರ್ಥಃ. ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಚ ವಿಶಿಷ್ಟಂ ಚ ವಿಶಿಷ್ಟೇ; ವಿಶಿಷ್ಟಯೋಃ ಅದ್ವೈತಂ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಂ, ಸ್ಥೂಲ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯ ಚ ಅದ್ವೈತಂ.

ಒಂದೇ ತತ್ತ್ವ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಂಗತ? ಆ ಭೇದಗಳಿಗೆ ವಿದ್ವತ್ಪಲ್ಲದ ವಿಶಿಷ್ಟೈಕ್ಯವೆಂತು? ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಾಭಿಪ್ರಾಯ. ಹೇಗೆ?

ಉತ್ತರ—ಈ ಸಂಶಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯಗಳನ್ನು ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿ ಮನನಮಾಡಿಕೊಂಡವರಿಗೆ ಬರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಆಪಾತತಃ ಇಂಥ ಸಂಶಯಗಳು ಬಂದರೂ ಆ ಶ್ರುತಿಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ತಾವೇ ಪರಿಹೃತವಾಗುವವು. ಇದರ ವಿವರ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆಯಾಗಿ ಇರಲೂ ತೋರಲೂ ಬಲ್ಲುವು ಕೆಲವುಂಟು; ಇವು ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ದಂಡ ಕೊಡಲಾದ ಪರಿ ಕರಗಳಂತೆ ಇರುವುವು ಇವು ಹೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಗಳು ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವು ಇವುಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಭೇದವು ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು. ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಶರೀರದೊಳಗೇ ಹುದುಗಿಕೊಂಡು, ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬೇರ್ಪಟ್ಟು ಇರದೆಯೂ ತೋರದೆಯೂ ಇರುವುವು ಕೆಲವುಂಟು; ಇವು ಆ ಮನುಷ್ಯನ ಜಾತಿ ಗುಣಾವಿಗುಣಗಳಂತೆ ಇರುವುವು. ಇವು ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಿಶೇಷಣಗಳು ಎನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುವು ಇವು ಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ್ಯಬಹಿರ್ಭಾವ (ಪೂರಗಾಗಿರುವಿಕೆ) ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಶೇಷ್ಯದೊಡನೆಯೇ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಐಕ್ಯವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು ಚಿದಚಿತ್ಕರೀಕನಾದ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಚಿದಚಿತ್ತಿಗಳು ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧ ವಿಶೇಷಣಗಳಾಗಿ ಶರೀರಾಂತರ್ಗತವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಾಭೇದವೆಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಆದರೆ ಈ ವಿಶೇಷಣಗಳ ವಿಶೇಷ್ಯಕ್ಕೂ ಸ್ವರೂಪಭೇದವು ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು. 'ಆ ಮನುಷ್ಯನು, ಒಬ್ಬನು, ಬರುತ್ತಾನೆ ನೋಡು' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶರೀರವಿಶಿಷ್ಟತ್ವವು ತೋರಿಬಂದರೂ, ಶರೀರವೇ ಆತ್ಮನಲ್ಲ. ಆತ್ಮನು ಶರೀರಮಾತ್ರವೂ ಅಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಮತ್ತೆ, ಆದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟೈಕ್ಯವು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಲ್ಲವೇ? ಹಾಗೆಯೇ 'ಆ ಮನುಷ್ಯನೊಬ್ಬನು ಬರುತ್ತಾನೆ ನೋಡು' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅವಮನಸಮೂಹರೂಪವಾದ ಶರೀರವೂ, ಆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಆತ್ಮನಾದ ಜೀವಾತ್ಮನೂ, ಜೀವಾಂತರ್ಯಾಮಿಯಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಸಹ (ಇವು ತ್ವಾರು ತತ್ತ್ವಗಳೂ ಸಹ) ಸೇರಿದ್ದರೂ ವಿಶಿಷ್ಟೈಕ್ಯವಾದಿಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನೆಂದು ತೋರುವನು. ಆದರೂ ಶರೀರ, ಜೀವಾತ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮರುಗಳು ಸ್ವರೂಪತಃ ಅತ್ಯಂತ ಭಿನ್ನರಾಗಿ ವಿಲಕ್ಷಣರಾಗಿಯೇ ಇರುವರು. ವಿಶಿಷ್ಟೈಕ್ಯದಿಂದ ಒಂದೆಂದು ತೋರಿದಮಾತ್ರಕ್ಕೇ ಸ್ವರೂಪಭೇದವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಲ್ಲ ಅದುದರಿಂದ ಈ ಸ್ವರೂಪಭೇದಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷೀಕರಿಸಿ ಐದುವಿಧ ಭೇದಗಳೂ ಸಂಗತವಾಗುವುವು. ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಗಳ ಅಭೇದವೂ,

ಜೀತನಾಜೀತನ ಪ್ರಸಂಚಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೂ ಶರೀರ ಶರೀರಿಭಾವಸಂಬಂಧವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭೇದವೂ ಸಂಗತವಾಗುವುವು.

ಹೀಗೆ ಒಪ್ಪಿದ ಐದುವಿಧ ಭೇದಗಳೂ ಸ್ವರೂಪವಿಷಯಕವಾಗಿರುವುವು, ಐಕ್ಯವ, ವಿಶಿಷ್ಟವಿಷಯಕವಾಗಿರುವುದು, ಅದುದರಿಂದ ಈ ಐದುಭೇದಗಳಿಗೂ ವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಂದ ಅಭೇದಕ್ಕೂ ವಿಷಯಭೇದವಿರುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವೇ ಇಲ್ಲವಾಗಿ ಸಂಗತವಾಯಿತು. ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಕಾರಣ ಎಂದೂ, ಸೂಚಿಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟಬ್ರಹ್ಮವೇ ಕಾರ್ಯ ಎಂದೂ, ಕಾರಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಾರ್ಯವು ಜೀರ್ಣೋತ್ಥವೆಂದೂ ಅದುದರಿಂದಲೇ ಸಮಸ್ತ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೇ ತತ್ತ್ವ ಎಂದೂ ಈ ವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸಿತು.

ಅಂತರ್ಯಾಮಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಘಟಕಶ್ರುತಿಗಳು 'ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕಾರಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಕಾರಿ ಒಂದು' ಎಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವ್ಯಕ್ತವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಕಾರಿಭಾವದಿಂದ ಸ್ವರೂಪತಃ ಭೇದವನ್ನೂ ವಿಶಿಷ್ಟವೇಷದಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುತ್ತ ಮೇಲೆಹೇಳಿದ ಆಕ್ಷೇಪಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹರಿಸಿಯೇ ಇರುವುವು.

೭೧. ಪ್ರಶ್ನೆ—ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ವೈತವೇ ತತ್ತ್ವವೆಂಬುದು ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಈ ಅದ್ವೈತವನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ತೊಡಕು ಹೆಚ್ಚು. ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವಂತೆ ಸ್ವರೂಪಾದ್ವೈತವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬಾಧಕವೇನು? ಅಂಥ ಅದ್ವೈತವನ್ನೂ ಸಂಗತವೆಂದೆ ಲಕ್ಷಾಧಿಕಜನರು ನಂಬಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿ ತಂದಿಲ್ಲವೇ ?

ಉತ್ತರ—ತಮ್ಮ ಪೂರ್ವಿಕರು ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆಂದು ಲಕ್ಷಾಧಿಕಜನರು ನಂಬಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಶಾಸ್ತ್ರವಾಕ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ವಿರೋಧವು ತಪ್ಪುವುದೇ? ಅವುಗಳಿಗೆ ಪೂರ್ವಪರವಿರೋಧಗಳೂ ಶಾಸ್ತ್ರಾಂತರವಿರೋಧಗಳೂ ಬಾರದಂತೆ ಸಮನ್ವಯಿಸಿ ಅಪಿಚಾಲ್ಕವಾಗಿ ಸ್ಥಿರೀಕರಿಸಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ನಂಬತಕ್ಕದ್ದಾಗಿದೆ. ಮಿಕ್ಕವು ಅಯಥಾರ್ಥ—ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. “ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ ಸದೇವ ಸೋಮ್ಯೋದಮಗ್ರ ಆಸೀತ್, ಏಕಮೇವಾದ್ವಿತೀಯಂ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಭೇದಶ್ರುತಿಗಳು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಅದ್ವೈತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು 'ಪರಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ಸತ್ಯ, ಈ ಪ್ರಸಂಚವೆಲ್ಲಾ ಮಿಥ್ಯೆ, ಇವು ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮರ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುವು' ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು 'ಆ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಸತ್ಯೋಪಾಧಿಮಿಶ್ರವಾಗಿ ಭ್ರಾಂತವಾಗಿರುವುದು'

ಎನ್ನುವರು. ಇನ್ನು ಕೆಲವರು 'ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮವೇ ಚಿದಚಿದೀಶ್ವರಾತ್ಮಕವಾದ ಪ್ರಪಂಚವಾಗಿ ಭ್ರಮಿಸುವುದು' ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಹೀಗೆ ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರ ಸ್ವರೂಪೈಕ್ಯವೇ ಅಭೇದಶ್ರುತಿಯ ಪರಮಾರ್ಥ ಎಂದು ಹೇಳುವರೆ, ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಬಂಧದಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮೋಕ್ಷದಶೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರೂಪಭೇದವು ಉಂಟು ಎಂದು ಹೇಳುವ (ದ್ವಾಸುಪರ್ಣಾ, ಭೋಕ್ತಾಭೋಗ್ಯಂ ಪ್ರೇರಿತಾರಂ ಚ ಮತ್ವಾ, ನಿತ್ಯೋ ನಿತ್ಯಾನಾಂ ಇತ್ಯಾದಿ) ನೂರಾರು ಭೇದಶ್ರುತಿಗಳೊಡನೆ ವಿರೋಧವಿರುವುದು. ಅಲ್ಲದೆ ಆ ಬ್ರಹ್ಮವು ತಾನೇ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಪಡೆದುದು, ಆ ಸಂಸಾರ ನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗಬೇಕು ಎಂಬ ಹೇಳಿಕೆ — (ಯಸ್ಸರ್ವಜ್ಞಸ್ಸರ್ವವಿತ್ ಅನಂಯೋಬ್ರಹ್ಮ, ಏಷಹೈವಾನಂದಯಾತಿ) ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸರ್ವಶಕ್ತ, ಅನಂತ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಾಕರ, ನಿರತಿಶಯಾನಂದಯುಕ್ತ, ತನ್ನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರನ್ನು ಆನಂದಗೊಳಿಸುವನು ಎಂಬ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳೊಡನೆ ವಿರೋಧಿಸುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಇವು ಯಥಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಇವುಗಳ ಯಥಾರ್ಥವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—'ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ಅಯಮಾತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅಭೇದ ಶ್ರುತಿಗಳು 'ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಶರೀರ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಶರೀರ, ಶರೀರವಾಚಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಶರೀರಿಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು' ಎಂದು ಶರೀರ ಶರೀರಿಭಾವದಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಶಿಷ್ಟೈಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುವು; ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಗೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೆ ಸರ್ವಶ್ರುತಿಸಮನ್ವಯವಾಗುವುದು ಎಂದು ಘಟಿಕಶ್ರುತಿ ಕಂಪೋಕ್ತವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು 'ನೇಹನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಶರೀರವಲ್ಲದ ಯಾವ ವಸ್ತುವೂ ಇಲ್ಲ, ಚಿದಚಿತ್ಕರೀಕವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವುಂಟೇ ಇರುವುದು— ಎಂದು ಯಥಾರ್ಥ. 'ಸದೇವ ಸೋಮೈದಮಗ್ರ ಅಸೀತ್, ಏಕಮೇವಾ ದ್ವಿತೀಯಂ' ಎಂಬುದರ ಅರ್ಥವು—ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾಪ್ತರೂಪವಾದ ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನೂ ಸತ್ತ್ವ ಎಂಬ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳಿ, ನಾಮರೂಪ ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸತ್ತಿಹೋದಿಗಿ ಸತ್ತಾಗಿ ಸೇರಿದ್ದಿತು ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿದಚಿತ್ಕರೀಕನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದನು, ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಆಗಲೂ ಸತ್ಯವಾಗಿ ಸತ್ತೇ ಆಗಿದ್ದಿತು ಎಂದು ಘಟಿಕವಾಯಿತು ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ನಿರ್ಹೇತುಕಕರುಣೆಯಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಲು ಸಂಕಲ್ಪಿಸಿ, ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ತನ್ನೊಳಗೆ ಹುದುಗಿದ್ದು ತನ್ನ ಶರೀರೈಕದೇಶವಾದ ಚಿದಚಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಪಂಚರೂಪವಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ನಾಮರೂಪ ವಿಭಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಪ್ರಳಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸತ್ಯವಾಗಿಯೇ ಇದ್ದಿತು. ಯಾವಾಗಲೂ

ಮಿಥ್ಯೆಯುಳ್ಳವೇ ಅಲ್ಲ. ಪ್ರಳಯದಲ್ಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪವಾಗಿ ಅಡಗಿದ್ದಿತು; ಸೃಷ್ಟಿಯಾದಾಗ ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ನಾಮರೂಪಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿತು. ತನ್ನ ಶರೀರೈಕದೇಶವಾದ ಸತ್ಯವಾದ ಚಿದಚಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಪಂಚರೂಪವಾಗಿ ತಾನೊಬ್ಬನೇ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೇ ತ್ರಿವಿಧಕಾರಣನೂ ಆಗಿರುವನು. ಕಾರಣಕ್ಕಿಂತ ಕಾರ್ಯವು ಬೇರ್ಪಟ್ಟದಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಸವಸ್ತುಚಿದಚಿತ್ಪರಿರಕನಾದ ನಾರಾಯಣನು ಒಬ್ಬನೇ ತತ್ತ್ವ ಎಂದು ಅದ್ವೈತವು ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪದಿಂದ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು. ವಿಶಿಷ್ಟೈಕೈಕಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ವಿಕಲ್ಪವ್ಯವಹಾರವೂ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಭೇದವಿಶೇಷಣವಲ್ಲದೆ ಇರುವ ಬೇರೆ ವಸ್ತುವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಭೇದನಿಷೇಧ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಸಂಗತವಾದುವು.

೭೦. ಪ್ರಶ್ನೆ—ಅಪೃಥಕ್ಸಿದ್ಧಿಸಂಬಂಧ, ಶರೀರ ಶರೀರಭಾವ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತೆ ಯಾವ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣದ ಕೇಳದ ಸರ್ವ ಶ್ರುತಿಸಾಮರಸ್ಯವು ಈ ಮತದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮರೈಕರವಾಗಿದೆ ಅದರೆ ಲೋಕದೊಳಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೂ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೇ ಇರುವುದು ರೂಢವಾಗಿದೆ. ಪರಿಣಾಮಿ ವಸ್ತುವೇ ಉಪಾದಾನವಾಗಿದೆ. ಕರ್ತೃವಸ್ತುವೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿದೆ; ಹೀಗಿರುವಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣತ್ವವು ಸಂಗತವೇನೋ ಆಗುವುದು; ಪರಿಣಾಮಿಯಲ್ಲದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶರೀರಪ್ರಾಯವಾದ ಪ್ರಕೃತಕಂತವು ಜಗತ್ತಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದಮಾತ್ರಕ್ಕೇ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲಾಗುವುದು? ಒಂದೇ ವಸ್ತುವು ಉಪಾದಾನ, ನಿಮಿತ್ತ ಈ ಎರಡು ಕಾರಣವೂ ಹೇಗೆ ಆಗಬಲ್ಲುದು? ಇದನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿಲ್ಲವಲ್ಲ.

ಉತ್ತರ—ಇದರ ಸಮಾಧಾನವು ಶೋಧಕಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯನಿರೂಪಣ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯೇ ಆಗಿದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಕ್ಕೂ ಭೇದವು ಮೃತ್ಪಿಂಡ ಕುಂಭಕಾರಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಂಟಿ ಹೋಗಿದೆ. ಅದರೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಇರಲೇಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ನಿಮಿತ್ತ, ಉಪಾದಾನ ಈ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಕಾರಣನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಶ್ರುತಿ ತಾನೇ ಜೇಡರಹುಳುವಿನ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಂಠೋಕ್ತವಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಜೇಡರಹುಳು ತನಗೆ ಸ್ವರೂಪವಿಹಾರಾದಿಗಳೊಂದೂ ಇಲ್ಲದಂತೆಯೇ ಸ್ವಶರೀರವೆಂಬ ವಿಶೇಷಣದ ಮೂಲಕವಾಗಿ ತನ್ನ ಹೊಕ್ಕುಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನೂಲಿಗೆ ತಾನು ಉಪಾದಾನವಾಗಿಯೂ, ನೂಲು ಹುಟ್ಟುವಂತೆ ಪ್ರೇರಿಸಿದುದರಿಂದ ತಾನೇ ನೂಲಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ, ತಾನೇ ಆ

ನೂಲನ್ನು ನುಂಗಿ ಸಂಹರಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು; ಅದರಂತೆಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ತನ್ನ ಶರೀರೈಕದೇಶವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನವಾಗಿಯೂ, ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪರಿಣಾಮಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೂ, ತಾನೇ ಅದನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಲಯಕಾರಣವಾಗಿಯೂ ಇರುವನು.* ಆದುದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ತ್ರಿವಿಧಕಾರಣನು ಎಂದು ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ನಿಮಿತ್ತೋಪಾದಾನತ್ವವನ್ನು ಶ್ರುತಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಿತು. ಮೃತ್ಪಿಂಡವು ತಾನು ಶರೀರಿಯಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಉಪಾದಾನಮಾತ್ರವಾಗಿದೆ ಕುಂಬಾರನು ಮೃತ್ಪಿಂಡ ಶರೀರಕನಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತಮಾತ್ರನಾಗಿರುವನು. ಜೇಡರಹುಳು ಪರಿಣಾಮಿ ಶರೀರವುಳ್ಳದಾಗಿಯೂ, ಶರೀರವನ್ನು ಪರಿಣಾಮಗೊಳಿಸಬಲ್ಲದಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ನಿಮಿತ್ತೋಪಾದಾನವೆರಡೂ ಆಯ್ತು. ಇದರಂತೆಯೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವಶರೀರವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಪರಿಣಾಮಗೊಳಿಸುವ ಪ್ರೇರಕಕತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಕೃತಿ ಜಗತ್ತಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದರೂ ಆ ಪ್ರೇರಕತ್ವದಿಂದ ಇವನು ಜಗದುಪಾದಾನ ಎಂಬಂಶದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಡ್ಡಿಯೂ ಇಲ್ಲ.

೭೩. ಪ್ರಶ್ನೆ—ಈ ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲಿದೆ ಮತ್ತೆ ಯಾವುದರೂ ಅದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಭೇದಗಳುಂಟೋ? ಜೀನಾದ್ವೈತ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ವೈತಗಳೆಂದರೇನು ?

ಉತ್ತರ—ಇವೆರಡೂ ಬೇರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಲ್ಲ; ಈ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಏಳುವಷ್ಟು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಕೊರಟಿರುವುದು. ಜೀನಾದ್ವೈತಶ್ರುತಿ ಪ್ರಕಾರಾದ್ವೈತವನ್ನೂ (ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರೂ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪರಾಗಿ ಏಕಾಕಾರರಾಗಿರುವರು) ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ವೈತಶ್ರುತಿ ಪ್ರಕಾರ ಭೇದವನ್ನೂ (ಬ್ರಹ್ಮಸದೃಶ, ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರಕಾರ ಇಲ್ಲ, ಎಂಬ ನಿರ್ವೇಧವನ್ನು) ತಿಳಿಸುವುದು.

ಜೀನಾದ್ವೈತಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರಾದ್ವೈತ

ಬೆಳ್ಳಿಯ ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದರ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗಟ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಮಾನವಾದ ತೂಕವುಳ್ಳ ನೂರಾರು ಬಟ್ಟೆಲುಗಳೂ ಇರುವುದು ಯಾವುದಾದರೂ

* ಸೃಷ್ಟಿಸೃಜತಿ ಚಾತ್ಮಾನಂ ಎಷ್ಟು ? ಪಾಲ್ಕಂ ಚ ಪಾತಿ ಚ |

ಉಪಸಂಹ್ರಿಯತೇ ಚಾಂತೇ ಸಂಹರ್ತಾ ಚ ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಭುಃ ||

ಮಾರ್ಜನಾಭಿರ್ಮಹಾ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ ಸ್ವಯಂ ತದ್ಗ್ರಹತೇ ಪ್ರಸುಃ |

ತಥಾ ಸೃಷ್ಟ್ವೇದಮುಪಾಲಂ ಸ್ವಯಂ ತತ್ಗ್ರಹತೇ ಹರಿಃ ||

ಒಂದು ಬಟ್ಟಲಿನ ತೂಕ, ಬೆಲೆಗಳನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಮಾಡಿದಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಾಗ 'ಎಲ್ಲಾ ಬಟ್ಟಲೂ ಒಂದೇ, ಯಾವುದನ್ನಾದರೂ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು' ಎಂದು ಕೊಡುವವನೂ ಕೊಳ್ಳುವವನೂ ಸಹ ಒಪ್ಪಿ ಹೇಳುವರು. ಇಲ್ಲಿ ನೂರಾರು ಬಟ್ಟಲು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಾಗ 'ಎಲ್ಲಾ ಬಟ್ಟಲೂ ಒಂದೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದನಾತಿಗೆ 'ಬಣ್ಣ' ಬೆಲೆ ಇವುಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಬಟ್ಟಲುಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಏನೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥವೇ ಹೊರತು, ಎಲ್ಲಾ ಬಟ್ಟಲೂ ಒಂದು ಬಟ್ಟಲು ಎಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಅದರಂತೆ 'ದೇವ ತಿರ್ಯಜ್ಯನುಷ್ಠ ಸ್ಥಾವರರೂಪವಾದ ವಿವಿಧಶರೀರಗಳಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವಗಳೂ ಒಂದೇ, ಎಂಬ ನಾತಿಗೆ 'ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳೂ ಜ್ಞಾನೈಕಾಕಾರರಾಗಿಯೇ ಇರುವರು; ಆವರಿಗೆ ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭೇದವೂ ಇಲ್ಲ' ಎಂದು ಅರ್ಥವೇ ಹೊರತು, ಎಲ್ಲಾ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಜೀವನು ಇರುವನು, ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. (ಪುಟ ೩೩) ಹೀಗೆ ಪ್ರಕಾರಾ ದ್ವೈತವೇ ಅರ್ಥ ಎಂಬುದನ್ನು ಶ್ರುತಿ, ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ, ಭಗವದ್ಗೀತಾದಿಗಳು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುವು.

ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ವೈತಶ್ರುತಿ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರ್ಯದ್ವೈತ—ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ವೈತಶ್ರುತಿ ಪ್ರಕಾರಭೇದವಿಶಿಷ್ಟಪ್ರಕಾರ್ಯೈಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು: ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾನವಾದ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತು ಇಲ್ಲ ಎಂದೂ ಸ್ಥೂಲಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂದತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಭೇದವಿಲ್ಲ ಎಂದೂ ಅರ್ಥ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ವೈತಶ್ರುತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತಕ್ಕೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು. (ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವನ್ನು ಶ್ರುತಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅದಿಭರತ ಚತುರ್ಶ್ಲೋಕೀವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು)

೭೪. ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ಈ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಕಲಶ್ರುತಿಗಳೂ ಸಮರಸವಾಗಿಯೇ ಅನ್ವಯಿಸಿ ಸಂಗತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇತರ ಮತಗಳಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ. ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ—(೧) ಭೇದಶ್ರುತಿಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಹಿಂದೆಹೇಳಿದಂತೆ (ಪುಟ ೧೦೧, ೩೩) ಚಿತ್, ಅಚಿತ್, ಈಶ್ವರರುಗಳಿರುವ ಐದುವಿಧ ಭೇದಗಳನ್ನೂ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಭೇದಶ್ರುತಿಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ ಬಂದಿತು; ಅಲ್ಲದೆ ಚೇತನಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಭೇದದಿಂದ ಬಂಧಮೋಕ್ಷ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಚೇತನಾಚೇತನಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣದೋಷ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಸಿದ್ಧವಾದುವು. (೨) ಘಟಕಶ್ರುತಿಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕೂ ಶರೀರ ಶರೀರಿಭಾವ ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಘಟಕಶ್ರುತಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ ಬಂದಿತು. (ಪು ೧೧೦)

(೩) ಅಭೇದಶ್ರುತಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಈ ಜೇತನಾಜೇತನಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮಶರೀರಗಳಾಗಿವೆ; ಶರೀರವಾಚಕಶಬ್ದಗಳು ಶರೀರಪರ್ಮಂತ ಜೋಧಕವಾಗುವುದು ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ; ಶರೀರಭೂತ ಜೇತನಾಜೇತನ ವಾಚಿಶಬ್ದಗಳು ಶರೀರಿಯಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಮಂತ ಜೋಧಕವಾಗುವುದರಿಂದ, ಜೇತನಾಜೇತನ ವಾಚಿಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದದೊಡನೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯವು ಸಂಗತವಾಯಿತು. ಈ ಶರೀರಶರೀರಿಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚಪರಮಾತ್ಮರುಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೆಂಬುದೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು; ಜೇತನಾಜೇತನ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಸರ್ದೃಷ್ಟತ್ವಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಜೋಧಕವಾದುದರಿಂದ, ಈ ಮೂರು ತೆರದಿಂದಲೂ ಅಭೇದಶ್ರುತಿ ಉಪಪನ್ನವಾಯಿತು (ಪುಟ ೧೦೨, ೫೯, ೧೧೦, ೧೧೨). (೪) ಕಾರಣಶ್ರುತಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಹಿಂದೆ (ಪುಟ ೬೮) ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನಾರಾಯಣನು ಉಪಾದಾನ, ನಿಮಿತ್ತ, ಸಹಕಾರಿ ಎಂಬ ತ್ರಿವಿಧಕಾರಣವೂ ಆಗಿರುವನು ಎಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಕಾರಣಶ್ರುತಿ ಸಂಗತವಾಯಿತು; ಮತ್ತು ಈಶ್ವರನ ಅಧಿನ್ನನಿಮಿತ್ತೋಪಾದಾನತ್ವವೂ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಯಿತು (ಪು. ೧೧೮-೧೧೯) (೫) ಸಗುಣಶ್ರುತಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಸಕಲ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳೂ ವಾಸ್ತವವಾಗಿಯೇ ಉಂಟು ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯೂ (ಪುಟ ೭೨-೭೩) ಸ್ಥಾಪಿಸಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಸಗುಣಶ್ರುತಿ ಸಂಗತವಾಯಿತು. (೬) ನಿರ್ಗುಣಶ್ರುತಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಸರ್ವೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಹೇಯ ಗುಣಾದಿಗಳೊಂದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು (೧೦೨) ನಿರೂಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಗತವಾಯಿತು. (೭) ನಿರ್ವಿಕಾರಶ್ರುತಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾನಂದತ್ವಾದಿ ವಿಶಿಷ್ಟಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಯಾವದೋಷವೂ ತಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ (ಪುಟ ೧೦೩) ಎಂಬುದರಿಂದ ಸಾಧಕವಾಯಿತು. (೮) ಶೋಧಕಶ್ರುತಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಸೂಕ್ಷ್ಮಶ್ರುತ್ಯಂತಿ ಮೇವಶರೀರಕನಾ ವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನಾದರೂ, ಶರೀರಾನುಷೋಗವು ಸ್ವಕೃತಿನಾತ್ಮಕವಲ್ಲದೆ ದಿವ್ಯಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆಲ್ಲ ಎಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಶೋಧಕಶ್ರುತಿ ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು (ಪು. ೧೦೨-೧೦೩). (೯) ಛೇದನವಿಧಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ: ಛೇದನಿಷೇಧವು ವಿಹಿತೈಕ್ಯವಿರೋಧಿಯಾದ ಸ್ವತಂತ್ರಭೇದವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸಿದುದರಿಂದ ಸಂಗತವಾಯಿತು (ಪು. ೧೦೩). (೧೦) ತತ್ತ್ವಪರಶ್ರುತಿ ಸ್ವಾರಸ್ಯ: “ಜಗತ್ಪರಣನಿರೂಪಣಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಸತ್, ಬ್ರಹ್ಮ, ಶಿವ, ಶಂಭು, ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಅವಯವ ಶಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವಾಂತರಾಮಿಯಾದ ನಾರಾಯಣನನ್ನೇ ಜಗತ್ಪರಣವಾಗಿ ಹೇಳುವುದೇ ಮೊರತು ಅಗ್ನೀಂದ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲ” ಎಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಸುಸಂಗತವಾಯಿತು (ಪು. ೧೦೩-೧೦೪). ಹೀಗೆಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿ ನಿಷೇಧಶ್ರುತಿ-“ಜೀವಾತ್ಮರಂತೆ ಕರ್ಮಕೃತವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಅವತಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೃಗುಶಾಪಾದಿಗಳು ವ್ಯಾಜಮಾತ್ರವೇ ಹೊರತು ಕಾರಣಗಳಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದು (ಪು. ೧೦೪).

ಇಂತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಸವಿಕೇಷ ವಿಷಯಕಗಳೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪ್ರಮೇಯಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ, ಸಕಲವಿಧ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಾಮಂಜಸ್ಯಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ, ವೇದದ ಪೂರ್ವಭಾಗವು ಆರಾಧನ ಪ್ರಕಾರವನ್ನೂ ಉತ್ತರಭಾಗವು ಆರಾಧ್ಯ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದೆಂದು ನಿರೂಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ (ಪು. ೧೦೧) ಈ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತವೊಂದರಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವಾಂಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಂಜಸವಾಗಿರುವುದು.

ಇಂತು ವಿದ್ವಾನ್ ಜಯರಾಮ ವೆಂಕಟಾಚಾರ್ಯ ರಚಿತವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ ದೀಪಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯ ಪ್ರಕಾಶವು ಮುಗಿದುದು.

IV ಫಲ ಪ್ರಕಾಶ

೨೫. ಧರ್ಮಾರ್ಥ ಕಾಮ ಮೋಕ್ಷಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕುವಿಧವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳೊಳಗೆ ಮೋಕ್ಷವೇ ಮುಖ್ಯ ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದು ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರೂ ಒಪ್ಪಿರುವರು; ಆದರೂ ಆ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಅದರ ಉಪಾಯವನ್ನೂ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸುವರು. ಹೇಗೆಂದರೆ—(೧) ಲೋಕಾಯತಿಕನೆಂಬ ಚಾರ್ವಾಕನು—‘ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳ ಸೇರುವೆಯಲ್ಲಿ ಜೈತನ್ಯವೆಂಬ ಒಂದಾನೊಂದು ವಿಶೇಷ ಧರ್ಮವು ಹುಟ್ಟುವುದು; ಅದಕ್ಕೆ ಉಂಟಾದ ಸುಖದುಃಖಗಳೇ ಸ್ವರ್ಗ ನರಕಗಳೆನಿಸುವುವು, ಸಾಯುವಾಗ ಭೂತಗಳು ವಿಂಗಡವಾಗಿ ಆ ಸೇರುವೆ ತಪ್ಪಿದರೆ ಆ ಜೈತನ್ಯವು ನಾಶವಾಗುವುದು; ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಲೋಕಾಂತರಗತಿ ಮುಂತಾದುದು ಏನೂ ಇಲ್ಲ; ಆ ಜೈತನ್ಯ ನಾಶವೇ ಮೋಕ್ಷ-ಎನ್ನುವನು. (೨) ಆರ್ಹತರು (ಜೈನರು)—ಈ ಪ್ರಪಂಚವು ಕಾರ್ಯಕಾರಣ ರೂಪದಿಂದ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಾಗಿಯೂ, ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನವಾಗಿಯೂ, ಸತ್ಯಾಸತ್ಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು; ಜೀವಾತ್ಮರುಗಳು ಕರ್ಮಾನುರೂಪವಾದ ಶರೀರಗಳ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ತಮಗೂ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳವರಾಗಿರುವರು; ಈ ಸಂಸಾರವು ಅನಾದಿ; ಮಲಧಾರಣಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿ ಉರ್ಧ್ವಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆವುದೇ ಮೋಕ್ಷವು; ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನ ದರ್ಶನ ಚಾರಿತ್ರಗಳೆಂಬ ರತ್ನತ್ರಯವೇ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯ—ಎನ್ನುವರು. (೩) ಬೌದ್ಧಮತದ ನಾಲ್ಕು ಪಂಗಡದೊಳಗೆ—ವೈಭಾಷಿಕನು ‘ಈ ಜಗತ್ತು ಪರಮಾಣು ಸಮೂಹರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು; ಪ್ರಪಂಚ ವಿಷಯಜ್ಞಾನವು ಕ್ಷಣಿಕ, ಅದೇ ಆತ್ಮನು, ಬೇರೊಂದು ಆತ್ಮನಿಲ್ಲ; ಇದರಲ್ಲಿ ಸ್ಥಿರತ್ವಬುದ್ಧಿಯೇ

ಸಂಸಾರವು, ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಬುದ್ಧಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು—ಎಂದು ಹೇಳುವನು. ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ನಿಗೂ ಇದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ; ಆದರೆ ಜಗತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲ, ಅನುಮಾನಸಿದ್ಧವು, ವಿಷಯಸಂಸರ್ಗನಾಶವೇ ಮೋಕ್ಷ—ಎನ್ನುವನು. ಯೋಗಾಚಾರನು—ವಿಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರವೇ ತತ್ತ್ವ; ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥವಿಲ್ಲ; ಜ್ಞಾತೃಜ್ಞೇಯಗಳು ಭ್ರಮಕಲ್ಪಿತ, ಅವೂ ಕ್ಷಣಿಕ, ಎಂದು ತಿಳಿವುದೇ ಮೋಕ್ಷ—ಎನ್ನುವನು. ಮಾಧ್ಯಮಿಕ (ಸರ್ವ ಶೂನ್ಯವಾದಿ)—ಪ್ರಮಾಣ, ಪ್ರಮೇಯ, ಪ್ರಮಾತಾ ಇವು ಮೂರೂ ಇಲ್ಲ, ಶೂನ್ಯವೇ ತತ್ತ್ವ, ಶೂನ್ಯದಿಂದ ಶೂನ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿವುದೇ ಮೋಕ್ಷ—ಎನ್ನುವನು.

(೪) ನೈಯಾಯಿಕ ವೈಶೇಷಿಕರುಗಳು—ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಪರಮಾಣುಗಳೇ ಉಪಾ ದಾನಕಾರಣವು, ಅನುಮಾನಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧನಾದ ಈಶ್ವರನೇ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣವು, ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯ, ಸಂಸಾರವು ಅನಾದಿ, ಈಶ್ವರೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿ, ಸಕಲ ವಿಶೇಷಗುಣೋಚ್ಛೇದವೇ ಮೋಕ್ಷ—ಎನ್ನುವರು. (೫) ಪಾಶುಪತರು—ಪರಮಾಣುಗಳು: ಈ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ, ಆಗಮಸಿದ್ಧನಾದ ಈಶ್ವರನು ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ, ಸಂಸಾರವು ಅನಾದಿ, ಆಗಮೋಕ್ತ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಪಶುಪತಿಸಾಮ್ಯ ಹೊಂದುವುದೇ ಮೋಕ್ಷ—ಎಂದು ಕೆಲವರೂ, ಶಿವಸಾಮ್ಯವೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಚಿಚ್ಚಕ್ತಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿವುದೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುವರು. (೬) ಸಾಂಖ್ಯರು—ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾ ದಾನ ಕಾರಣವು; ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯ; ಆತ್ಮರು ಅನೇಕರು, ನಿತ್ಯರು, ಜೈತನ್ಯರೂಪರು, ಪ್ರತಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಇರುವರು; ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯೊಂದಿಗೆ ಜೀವಾತ್ಮರಿಗೆ ಉಂಟಾದ ಅನಾದಿಸಂಬಂಧವೇ ಸಂಸಾರ; ಸಂಸಾರವು ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭೇದಭ್ರಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು; ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷ ವಿವೇಕದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವುಂಟಾಗುವುದು—ಎನ್ನುವರು. ಇವರೇ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯರು. (೭) ಯೋಗಿಗಳು (ಪಾತಂಜಲಯೋಗಮತದವರು)—ಇವರೂ ಸಾಂಖ್ಯರಂತೆಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಜಗತ್ತಾರಣ; ಜೀವಾತ್ಮರು ಜೀತನರು, ಅನೇಕರು, ಪ್ರತಿಶರೀರ ದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಇರುವರು, ಎಂದು ಹೇಳುವರು. ಆದರೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರ ನಿರುವನು; ಯೋಗಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಈಶ್ವರೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ವುಂಟಾಗುವುದು—ಎಂದು ಹೇಳುವರು. (೮) ಪೂರ್ವಮೀಮಾಂಸಕರು—ಇವರಲ್ಲಿ ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟ ಮತಾನುಸಾರಿಗಳಾದ ಭಾಟ್ಟರು ಎಂದೂ ಪ್ರಭಾಕರ ಮತಾನುಸಾರಿಗಳಾದ ಪ್ರಾಭಾಕರರು ಎಂದೂ ಎರಡು ಪಂಗಡ. ಇವರಿನಿಗೆ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟೋ ಒಳವಿವಾದಗಳಿದ್ದರೂ, ಆತ್ಮ, ಜಗತ್ತು, ಈಶ್ವರಾನಂಗೀಕಾರ ಈ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಏಕೀಭವಿಸಿರುವರು. ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಪ್ರವಾಹ ರೂಪವಾಗಿ ನಿತ್ಯ, ಸತ್ಯ; ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಳಯಗಳು ಇಲ್ಲ; ಜೀವಾತ್ಮರು ದೇಹೇಂದ್ರಿಯ ಮನಃ ಪ್ರಾಣವಿಲಕ್ಷಣರಾಗಿ ವಿಭುವಾಗಿ ಪ್ರತಿಶರೀರ ಭಿನ್ನರಾಗಿದ್ದು ಅನಾದಿ

ಕರ್ಮವಶದಿಂದ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು ; ಫಲಕಾಮನಾರಂಭವಾಗಿ, ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದುದರಿಂದಮುಂತಾನ ಅಪೂರ್ವವೇ ಮೋಕ್ಷವೇತು, ಆ ಮೋಕ್ಷವು ಕೇವಲಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಸ್ವರೂಪ—ಎಂದು ಹೇಳುವರು (೯) ಶುದ್ಧಾದ್ವೈತಿಗಳು (ಶಾಂಕರರು)—ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಬ್ರಹ್ಮವೇ ತತ್ತ್ವ, ಅದು ಒಂದೇ ಸತ್ಯ, ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಅಸತ್ಯ; ಆ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಬ್ರಹ್ಮವು ಮಾಯಾ ಶಬ್ದವಾಗಿ ಭ್ರಮಿಸುವುದೇ ಸಂಸಾರ, ವಾಕ್ಯಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆ ಭ್ರಮನಿವೃತ್ತಿಯೇ (ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಯೇ) ಮೋಕ್ಷ—ಎನ್ನುವರು. (೧೦) ಭಾಸ್ಕರನುತದವರು—ಆ ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಸತ್ಕೋಪಾಧಿ ವಿಶ್ವವಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಭ್ರಮಿಸುವುದೇ ಸಂಸಾರ. ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಯುಕ್ತವಾಗಿ ವಾಕ್ಯಜನ್ಯಜ್ಞಾನ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಉಪಾಸನಾತ್ಮಕ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಆ ಉಪಾಧಿನಾಶವೇ ಮೋಕ್ಷ—ಎನ್ನುವರು (೧೧) ಯಾದವಪ್ರಕಾಶ ನುತದವರು—ಚಿದಚಿದೀಶ್ವರರು ಎಂಬ ಈ ಮೂವರೂ ಸನ್ಮಾತ್ರಬ್ರಹ್ಮದ ಸರಿಣಾಮವು, ಆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಈ ಚಿದಚಿದೀಶ್ವರ ರೂಪವಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಭ್ರಮಿಸಿರುವುದು, ಅದಕ್ಕುಂಟಾದ ಈ ಭೇದಜ್ಞಾನವೇ ಸಂಸಾರ, ಜ್ಞಾನ ಕರ್ಮ ಸಮುಚ್ಚಯದಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನ ಹೋಗುವುದೇ ಮೋಕ್ಷ—ಎನ್ನುವರು. (೧೨) ದ್ವೈತಿಗಳು—ಇವರು ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯೇ ಉಪಾದಾನಕಾರಣವು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ ಮಾತ್ರವು, ಗುಣಗುಣಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವುಂಟು, ಜೀತನಾಜೀತನಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಶರೀರವಲ್ಲ, ಜೀವಸ್ವರೂಪಗಳಿಗೆ ಅನೋನ್ಯ ತಾರತಮ್ಯವುಂಟು, ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾ ವಿಭಾವವೇ ಮೋಕ್ಷವು—ಎನ್ನುವರು.

ಹೀಗೆ ಮೋಕ್ಷ, ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಭೇದ ವಿದ್ದರೂ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಸುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿರುವರು.

ಈ ನಿರೀಷ್ಟಾದ್ವೈತನುತದಲ್ಲಿ—ಚಿತ್, ಅಚಿತ್, ಈಶ್ವರ ಎಂದು ತತ್ತ್ವ ಗಳು ಮೂರು. ಅವು ಸ್ವರೂಪತಃ ಜೀರೆ ಬೇರೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಪೂರ್ವ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶದವಾಗಿ ವಿವರಿಸಿರುವೆವು.

ನಿರೀಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪ

೭೬. ಅವಿದ್ಯಾ ಕರ್ಮನಾಸನಾದಿ ಸಕಲ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ನಿವೃತ್ತಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಪ್ರಾಕೃತ ನೈಕುಂತಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಗುಣವಿಗ್ರಹ

ವಿಭೂತಿವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅನುಭವದಿಂದಲೂ ಕೈಂಕರ್ಯದಿಂದಲೂ ಪಡೆದ ನಿತ್ಯ ನಿರತಿಶಯಾನಂದವೇ ಮೋಕ್ಷವು.

ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿವರಿಸಲು ಹೊರಟ ಈ ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ— ಸಕಲ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ, ನಿವೃತ್ತಿ, ಅಪ್ರಾಕೃತ, ವೈಕುಂಠಲೋಕ, ಗುಣವಿಗ್ರಹ ವಿಭೂತಿವಿಶಿಷ್ಟ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಅನುಭವ, ಕೈಂಕರ್ಯ ಎಂಬ ಎಂಟು ಮುಖ್ಯವಾದ ಪದಗಳಿರುವುವು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಈ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಘಟ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುತ್ತೇವೆ:—

(೧) ಸಕಲಪ್ರತಿಬಂಧಕ—ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ಬಿಡುಗಡೆ; ಈ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿ ಮುಲುವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಎಂದರ್ಥ. ಪರಮಾನಂದರೂಪವಾದ ಈ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ—ಈ ಸಂಸಾರಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ನಾನಾವಿಧ ದುಃಖಪರಂಪರೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವ ಪಡಿಸುವ ಕರ್ಮಾದಿಸಂಬಂಧಗಳು (ಪುಟ ೩೧-೩೩). ಈ ಜೀವಾತ್ಮರು ಸರ್ವೇಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಮರೆತು, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅತ್ಮನೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ದೇಹಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ನನ್ನದು ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ, ಶಬ್ದಾದಿವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಗ್ಯತಾ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಮಾಡಿ, ಅವರಿಂದ ನಾನಾವಿಧ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಮರಣಾನಂತರ ರಾರಾವಾದಿ ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ನೆನೆದು ಕರ್ಮ ಶೇಷಫಲಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ತಿರುಗಿ ಈ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಬಂದು ಯಾವುವೋ ಶರೀರಗಳನ್ನು ಪರಿಗ್ರಹಿಸುವರು. ಇದೇ ಸಂಸಾರಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವೆಂಬುದು. ಈ ರೀತಿ ಜನ್ಮ ಜರಾ ಮರಣ ನರಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದುಃಖಪರಂಪರೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಪಡಿಸುವ ಅವಿದ್ಯಾಕರ್ಮವಾಸನಾಸಂಬಂಧವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿರುವುದು.

(೨) ಈ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳ ನಿವೃತ್ತಿ ಕ್ರಮ—ಭಗವತ್ಕೃಪಾಪ್ರಸಾದದ ಭಗವದ್ಭಾಗವತ ಷಷ್ಠಯದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮುಖ್ಯವುಂಟಾಗಿ, ಕಾಲ ತೀರಿ ಪಕ್ಷಿನಾಮಾಧಾನ ಸಂಪನ್ನನಾದ ಅಚಾರ್ಯನಲ್ಲಿ ಸಮಾಶ್ರಯಿಸಬೇಕು. ಅವನ ಉಪದೇಶಾನುಗ್ರಹಗಳಿಂದ ತ್ಯಾಜ್ಯೋಪಾದೇಯ ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಗಡೆದು, ಇತರ ಪ್ರಾರಾಧನಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನೂ, ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಾದರವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಪಂಚಸಂಸ್ಕಾರ ಸಂಪನ್ನ

ಪಂಚಸಂಸ್ಕಾರಗಳು—ತಾಪ ಸ್ವಂತ್ರ್ಯಭಾ ನಾನು ಮಂತ್ರೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಮುನಿಃ

ಅಸಿಾ ತು ಪಂಚಸಂಸ್ಕಾರಾ ಪಾರಮಿ ಕಾಂತ್ಯಹೇತವಃ.

ತಾಪ=ತಪ್ತಚಕ್ರಾದಿ ಮುಪ್ಪಣ; ಸ್ವಂತ್ರ್ಯ=ಕಷ್ಟದೋಷ್ಯಸ್ವಂತ್ರ್ಯಭಾರಣ (ತಿರುಮಂಗಳ ಕಾಪ್ಪು); ನಾಮ=ಬಾಸ್ಯನಾಮಧಾರಣ; ಮಂತ್ರ=ರಮ್ಯತೆಯ ಮುಕ್ತಿಯೇತ, ಅಪ್ಪಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾಪನ; ಯಾಗ=ಭಗವದಾರಾಧನ ಕ್ರಮೋಪದೇ..

ನಾಗಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧನಾದಮೇಲೆ ಸಿದ್ಧೋದ್ಧಾರಯಸ್ವೀಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪ್ರಪತ್ತಿಮಂತ್ರದಿಂದ ಅತ್ಮಸಮರ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಲು, ಆಗ ಭಗವಂತನು 'ಇವನು ನನ್ನವನು, ಇವನ ಸರ್ವರಕ್ಷಣಭರವೂ ನನ್ನದು' ಎಂದು ಈ ಜೀತನನ್ನಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವನ್ನಿಡುವನು. ಭಗವದಭಿಮಾನಪಾತ್ರನಾದಮೇಲೆ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ರಹಸ್ಯತ್ರಯಮಂತ್ರಗಳ ಅರ್ಥಾನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ, ಅದರಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜೀತನಿಗೆ ಸ್ವಸ್ವರೂಪ, ಪರಸ್ವರೂಪ, ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ವರೂಪಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪರಿಪಕ್ವವಾಗಿ (ಪುಟ ೭೭-೮೦) ಸರ್ವೇಶ್ವರನೇ ಸರ್ವರಕ್ಷಕನೆಂಬ ದೃಢನಿಶ್ಚಯವೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಆಕಿಂಚನ್ಯ^೧ ಅನನ್ಯಗತಿಕತ್ವಗಳ ಜ್ಞಾನವೂ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನೆಲೆನಿಲ್ಲುವುವು. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನ ಅಖಿಲಹೇಯ ಪ್ರತ್ಯನೀಕತ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ (ಪುಟ ೭೧) ಆಶ್ರಿತಜೀತನನ ಅವಿದ್ಯಾಕರ್ಮವಾಸನಾರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಷ್ಟವಾಗುವುವು. ಆಮೇಲೆ ಜೀತನನಿಗೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವರೆಯೂ, ಭಗವಂತನಿಗೆ 'ಅಹಂ ಸ್ಮರಾಮಿ ಮಧ್ಯಕ್ಷಂ ನಯಾಮಿ ಪರಮಾಂ ಗತಿಂ'^೨ ಎಂಬಂತೆ ಆ ಜೀತನನ್ನಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವೂರ್ವಕ ಸ್ಮರಣವೂ ಉಂಟಾಗುವುವು.

(೩) ಅಪ್ರಾಕೃತ— ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದ ದೊರೆವ—ಎಂದರ್ಥ. (ಇದು ವೈಕುಂಠಲೋಕಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಮೇಲಣ ಸೂತ್ರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.) ಅಂಥ ಪ್ರಪನ್ನನಾದ ಜೀತನನಿಗೆ ಅವನ ದೇಹಾಂಶಸಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಹೃದಯಾಂತಸ್ಥಿತನಾದ ಹಾರ್ದಪುರುಷನ (ಭಗವಂತನ) ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮಾರ್ಗವಿಶೇಷಪ್ರಕಾಶವೂ, ಹೃದಯಗುಹೆಯಿಂದ ಹೊರಟು ಬ್ರಹ್ಮರಂಭದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡಿಯ ಮೂಲಕವಾಗಿ ದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿರ್ಗಮನವೂ, ಬಳಿಕ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರದಿಂದ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಮುಂದೆ ಆರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗ

↑ ಮನೋರಥಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವಂತೆ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಉಪಾಯಾಂತರಶೂನ್ಯತೆ.

‡ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಂತ ಜೀರಾದ ಭಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಾಯವನ್ನಾಗಿ ಪಡೆಯದಿರುವಿಕೆ, ಸಿದ್ಧೋದ್ಧಾರಯ ನಿಷ್ಠೆ.

§ ಆ ಜೀತನನ ಅಂತಿಮವಶಿಯಲ್ಲಿ ನಾನೇ ಅವನನ್ನು ನೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳುವೆನು, ಅವನನ್ನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುವೆನು—ಎಂದು ವರಾದ ಚರಮಶ್ಲೋಕ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಗಮನವೂ, ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅತಿವಾಹಕ' ಸತ್ಕಾರವೂ, ಅವಶೇಷಾತಿಕ್ರಮಣವೂ, ಪ್ರಕೃತಿ ಸೀಮಾತಿಕ್ರಮಣವೂ, ವಿರಜಾನದೀಸ್ಮಾನವೂ, ಅದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸನಾರೇಣು ವನ್ನೂ[†] ಸೂಕ್ಷ್ಮತರೀರವನ್ನೂ ತೊಲಗಿಸಿಕೊಂಡು ಅವಗಮನ ಕರಸ್ವರೂಪವೂ, ಭಗವತ್ಸಂಕಲ್ಪಸಿದ್ಧವಾದ ಅಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯದೇಹಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ, ಅವಹತ ಸಾಪ್ತ ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಣಪ್ರಾದುರ್ಭಾವವೂ ಉಂಟಾಗುವವು.

(೪) ವೈಕುಂಠಲೋಕಸ್ಥಾಪ್ತ — ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಕಾಲಕೃತಪರಿಣಾಮವಿಲ್ಲದ ನಿತ್ಯಾನಂದಮಯವಾದ ವೈಕುಂಠಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಮಾಡಿ ದಿವ್ಯಾಲಂಕಾರ ಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತನಾಗಿ, ಗರುಡನು ತಂದ ದಿವ್ಯವಿಮಾನದಮೇಲೆ ಕುಳಿತು, ಅಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯಗೋಪರಮಾರ್ಗವಾಗಿ ವೈಕುಂಠ ದಿವ್ಯನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಅನಂದಮಯವಾದ ದಿವ್ಯಾಸ್ಥಾನಮಂಟಪವನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ಸೇರುವನು. (ಈ ವಿಷಯವು ಕೌಷೀತಕ್ಯುಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿದೆ.)

(೫) ಗುಣವಿಗ್ರಹವಿಭೂತಿವಿಶಿಷ್ಟ (ಪರಬ್ರಹ್ಮ) — ಆ ದಿವ್ಯಾಸ್ಥಾನ ಮಂಟಪದಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಾಶ್ಚರ್ಯಮಯವಾದ ದಿವ್ಯಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ, ನಾನಾಶಕ್ತಿಮಯ ವಾದ ದಿವ್ಯಕಮಲದ ಮೇಲಿರುಗದೆ ಸಕಲವಿಧ ಕೈಂಕರ್ಯನಿರತನಾದ ಆದಿಶೇಷನ ಮೇಲೆ ಬಿಜಯಮಾಡಿರುವ, ಜ್ಞಾನ ಶಕ್ತಿ ಬಲೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣ ಗಳಿಂದಲೂ ಕಾಂತಿ ಸೌಕುಮಾರ್ಯ ಲಾವಣ್ಯ ಯಾವನಾದಿ ಗುಣಾಲಂಕೃತವಾದ ದಿವ್ಯ ಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ಅನಂತಾನಂತ ಪರಿಜನ ಪರಿಚಾರಕ ಪರಿಚ್ಛೇದ ಗಳಿಂದಲೂ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತರಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ ನನ್ನು ಕಂಡು ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮವನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಆ ದಿವ್ಯಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹವು ‡ ಭಗವಂತನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಗುಣಗಳಾದ ಚ್ಚಾನಶರಕ್ಷ್ಮಾದಿ ಪದ್ಧುಣಗಳಿ ಗಿಂತ ಅತ್ಯಂತಾಭಿಮತವಾಗಿ, ಅನುರೂಪವಾಗಿ, ಪಂಚೋಪನಿಷತ್ಸಮವಾಗಿ, ನಿತ್ಯ ವಾಗಿ ಏಕರೂಪವಾಗಿ, ದಿವ್ಯಾತ್ಮಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶಕವಾಗಿ, ನಿರವಧಿಕತೆಯೋರೂಪ ವಾಗಿ, ಯೋಗಿಭೈರಯವಾಗಿ, ಸಕಲ ಪಾಪಹರವಾಗಿ, ಸರ್ವಭೂಷಣಾಲಂಕೃತವಾಗಿ, ಸಕಲಜನ ಮನೋನೇತ್ರಾಕರ್ಷಕವಾಗಿ, ಸರ್ವಾವತಾರಮೂಲವಾಗಿ, ಸರ್ವಾಶ್ಚರ್ಯ ಮಯವಾಗಿ ಇರುವುದು.

(೬) ಪರಬ್ರಹ್ಮ — ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮವು ನಾರಾಯಣನೇ; ಪರತ್ವ ಚಿಹ್ನೆಗಳಾದ ಜಗತ್ಕಾರಣತ್ವ, ಮುಮುಕ್ಷೂಪಾಸ್ಮತ್ವ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರದತ್ವ

* ವೈಕುಂಠಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ ದಾರಿತೋರಿಸಿ ಸತ್ಕಾರವನ್ನಾಡಿ ಸಹಾಯಮಾಡುವವರು.

† ಸಂಸಾರವಾಗನೆಯೆಂಬ ಕೊಳ್ಳೆ, ಇದನ್ನು ವಿರಜಾಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕಳೆವುದು.

‡ ದಿವ್ಯಮಂಗಳವಿಗ್ರಹದ ಯಥಾವಸ್ಥಿತವರ್ಣನವು — ಸ್ತೋತ್ರರತ್ನ, ವೈಕುಂಠದೃಶ್ಯ ಪಂಚಸ್ತನ, ಪಾಂಚರಾತ್ರ ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಹಿತೆಗಳು — ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿದೆ.

ಮುಂತಾದುವುಗಳು ನಾರಾಯಣನಿಗೊಬ್ಬನಿಗಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆ ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದೂ, ಆದುದರಿಂದ ನಾರಾಯಣನೇ ಪರತತ್ತ್ವ, ನಾರಾಯಣನೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದೂ, ಮಹೋಪನಿಷತ್ತು, ಸುಬಾಲೋಪನಿಷತ್ತು, ನಾರಾಯಣೋಪನಿಷತ್ತು ಇವುಗಳೂ, ಸಕಲ ವೇದಗಳೂ, ಶ್ರೀ ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತ ಎಂಬ ಇತಿಹಾಸಗಳೂ, ಪಾದ್ಮ ಮುಂತಾದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಪುರಾಣಗಳೂ* ಘಂಟಾಘೋಷವಾಗಿ ಹೇಳಿ ವಿಶದಪಡಿಸಿರುವುವು.

(೭) ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವ—ಆನಂದಮಯನಾದ ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನಿತ್ಯವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತ, ಮುಕ್ತರು ನಿರತಿಶಯಾನಂದವನ್ನು ಪಡೆವರು. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದಕ್ಕೆ ಪಾರವೇ ಇಲ್ಲ. ವಿಚ್ಛಿತ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ, ದುಃಖಗಂಧವೇ ಇಲ್ಲ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೇಲಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಆನಂದ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ, ಎಂದು ವೇದಾಂತಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶದವಾಗಿರುವುದು.

(೮) ಕೈಂಕರ್ಯ—ಈರಿತಿಯಾಗಿ ಕೊನೆಮೊದಲಿಲ್ಲದ ನಿತ್ಯವಾದ ಘನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಇರುವ ಮುಕ್ತರು, ಈ ಪರಮಾನಂದವನ್ನು ತಮಗೆ ದಯೆಪಾಲಿಸಿದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ “ಯೇನ ಯೇನ ಧಾತಾ ಗಚ್ಛತಿ” ಎಂಬಂತೆ ಸರ್ವವಿಧವಾದ ಕಿಂಕರವೃತ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಪ್ರೀತಿಪ್ರೀತಿರಾಗಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತ, ಆ ನಾರಾಯಣನ ಮುಖೋಲ್ಲಾಸದಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ಯಕ್ತರಾಗಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ನಿರತಿಶಯಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವರು.

ಪ್ರಶ್ನೆ - ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆನಂದಮಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವದಂತೆ ಕೈಂಕರ್ಯವೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಸಂಗತವೋ? ಕೈಂಕರ್ಯವೆಂದರೆ ಕಿಂಕರವೃತ್ತಿ (ಸೇವಾವೃತ್ತಿ, ದಾಸಭಾವ). ಆ ಕಿಂಕರವೃತ್ತಿ ದುಃಖರೂಪವಾಗಿಯೇ ಅಲ್ಲವೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಯೂ ಅನುಭವವಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗಿರುವುದು? ಅಲ್ಲದೆ ‘ಸರ್ವಂ ಪರವಶಂ ದುಃಖಂ’ ಎಂದು ನಿಂದಿತವಾಗಿಯೂ ಇರುವಲ್ಲಿ ಅದೇ ಪುರುಷಾರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದೇ ?

ಉತ್ತರ—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಿಂಕರಭಾವವೆಲ್ಲಾ ಅಪುರುಷಾರ್ಥವಲ್ಲ; ಪ್ರಿಯತಮ ಎಷಯದಲ್ಲಿ ಕೈಂಕರ್ಯವು ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು ಎಂಬುದು ಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಕಿಂಕರವೃತ್ತಿ ಎಂದು ನಿಷೇಧಿಸಿದುದು ಇತರಸೇವೆಯನ್ನು, ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಸೇವೆಯನ್ನಲ್ಲ; ಪರಮಾತ್ಮಕೈಂಕರ್ಯವು ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಧರ್ಮಗ್ರಾಹಕಪ್ರಮಾಣ

* ವೇದೇ ರಾಮಾಯಣೇ ಶ್ರುಣ್ವೇ ಭಾರತೇ ಭರತರ್ಷಭ |

ಆದೌ ಮಧ್ಯೇ ತಥಾಂತೇ ಚ ವಿಷ್ಣುಸ್ಸರ್ವತ್ರ ಗೀಯತೇ ||

ವಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸ್ವೇದನಾಹತಕ್ಕನಾಗಿ ಅ ಸ್ವೇದ ಅಸಮ್ಮತವಾಗಿಯೂ ಶಿಕ್ಷಾರೂಪವಾಗಿಯೂ ಪಾಪಫಲರೂಪವಾಗಿಯೂ ಬಂದರೆ ಅಗ ಅವರು ಪಾರ್ಥವಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯತಮನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಷಯಕವಾಸುಬಂದಲೂ, ಅದನ್ನು ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ರಾಸೀ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಮಾಮುಷ್ಯವೆಂದಲೂ ಅಸಮ್ಮತವಲ್ಲ, ಶಿಕ್ಷಾರೂಪವೂ ಅಲ್ಲ, 'ಪ್ರಾಣಿಪಾಪ' ವಿಧವಾಯಿ ಎಂದು ಪ್ರಾಣಿಪಾಪಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಪಾಪಾರಬ್ದವೂ ಅಲ್ಲ.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಮೋಕ್ಷದಕೆಯಿಲ್ಲ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಸರಬ್ರಹ್ಮನೊಂದಿ' ಏಕೈವಂಶಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರೋಧವ್ಯಯಿ ಎಂಬುದು ಹೇಗೆ ಸಂಗತ ?

ಉತ್ತರ—ಅಗಲೂ ಐಕ್ಯವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ, ಮೇವ್ಯವಿಭವವು ವಿಗೂ ಹೇಯವೋಗ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಜೀವಾತ್ಮನೂ ಅಕ್ಕನೊಂದು ಅತಕ್ಕವೇ ಇಲ್ಲ; ಹಾಗೆ ಏಕೈವಂಶವೆಂದ. ಮೇ'ದರೆ—'ಮಮ ಸಾಧಮ್ಯ'ವಾಗಲೂ. ಎಂಬಂಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನೊಂದಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ವ್ಯವಸ್ಥಾಗುವುದು ಎಂಬ ಮಹಿಮೆ. ಮೇವ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಗಳು ವಿರೋಧಿಸುವವು.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಕಂಕರೂದಪಕ್ಷಗಿ. 'ಸಃ ಸ್ವರೂಪವತಿ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಏಕೈವಂಶವ್ಯವಸ್ಥೆ ಹೇಗೆ ಸಂಗತವಾಗಬಹುದು ?

ಉತ್ತರ—'ಅಸ್ಮಿ ಸ್ವರೂಪ' ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಕರೂಪವ್ಯವಸ್ಥೆ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ; ಅದು ಕಂಕರೂಪವಾದ ಮೇವ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆ.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಹಾಗಾದರೆ ಮಾಮುಷ್ಯ ಹೇಗೆ ಬಂದಿತು ?

ಉತ್ತರ—ಭೋಗಮಾತ್ಮವೆಂದಂತೆ; ಮಾಮುಷ್ಯ. ಅದನ್ನೇ ಮಾಮುಷ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳುವುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ—'ಅರೀಶಂ ಸೂಪ ಸಂತಂ ನ ಪ್ರಜಾಪ್ರಯುಕ್ತ ರತಂ' ಎಂಬಂತೆ ಶರೀರವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಮುಕ್ತಜೀವನಗೇ ಶರೀರಸಾಧ್ಯವಾದ ಕ್ರೋಧವೆಂಬುದು ಅಗುವದೆಂದರೇನು ?

ಉತ್ತರ—ಶರೀರವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವರು ಮಾಮುಷ್ಯ. 'ಸ ಏಕಧಾ ಭವತಿ, ದ್ವಿಧಾ ಭವತಿ, ರತಧಾ ಭವತಿ, ಸಹಸ್ರಧಾ ಭವತಿ' (ಭಾಂಮೋಗ್ಯ ೨-೨೬-೨) ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಜೀವಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಪರಮಪ್ರಾರ್ಥನಾಧಾರವಾದ ಪರಮಾತ್ಮಕ್ರೋಧದಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಿದಹಾಗಿಲಾ. ನೂರಾರು ಶರೀರಗಳನ್ನು

ಪರಿಗ್ರಹಿಸಿ ಅಷ್ಟು ಶರೀರಗಳಿಂದಲೂ ಕೈಂಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು—ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಶರೀರವಿಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲ; 'ಅಶರೀರಂ' ಎಂಬ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಕರ್ಮಕೃತವಾದ ನಶ್ವರವಾದ ಶರೀರವಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವು; ಶುದ್ಧ ಸತ್ತ್ವಮಯ ವಾದ ಭಗವದನುಭವಕ್ಕೆಂಕರ್ಯಯೋಗ್ಯವಾದ ದಿವ್ಯಶರೀರವುಂಟು ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದು.

ಪ್ರಶ್ನೆ—ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿಯೂ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ, ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಜೀತನನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಂತೆಯೇ ಮೋಕ್ಷಹೊಂದಿದ ಜೀತನನನ್ನು ತಿರುಗಿ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಕಳುಹಿಸಲೂ ಬಹುದೋ?

ಉತ್ತರ—ಪರಮದಯಾಳುವಾದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಹಾಗೆ ಎಂದೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ, ಕಾರಣವೂ ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಂದಿಗೂ ಆಗಲಾರದು; ಹೇಗೆಂದರೆ—ಈ ಜೀತನನನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಸರ್ವೇಶ್ವರನು, ಜಾಯಮಾನ ಕಟಾಕ್ಷ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮೋಕ್ಷಲಾಭಪರೈತವಾಗಿ ಎಷ್ಟೋ ಕೃಷಿ ಮಾಡಿ 'ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನೋಽತ್ಯರ್ಥಮಹಂ ಸ ಚ ಮಮ ಪ್ರಿಯಃ,' 'ಸ ಮಹಾತ್ಮಾ ಸುಮರ್ಲಭಃ' ಎಂಬ ರೀತಿಯಾಗಿ ತನಗೆ ಅಲಭ್ಯಲಾಭವಾದಂತೆ ಪಡೆದಿರುವ ಇಷ್ಟು ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಈ ಜೀತನನನ್ನು ತಿರುಗಿ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಸಾರಮುಚಲಕ್ಕೆ ಕಳುಹಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಈ ಸಂಸಾರಹೇತುವಾದ ಕರ್ಮವು ಈ ಜೀತನನಿಗೆ ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ನಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲ; ಅಲ್ಲದೆ 'ಮಾಮುಪೇತ್ಯ ತು ಕೌಂತೇಯ ಪುನರ್ಜನ್ಮ ನ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ; ಆದುದರಿಂದ ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಪ್ರಸಂಗವೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಜೀವಾತ್ಮನು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.

ಆದುದರಿಂದ ಗುಣವಿಗ್ರಹ ವಿಭೂತಿವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಭವ ದಿಂದಂಟಾದ ಪ್ರೀತಿಕಾರಿತ ಕೈಂಕರ್ಯವೇ ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥವು ಎಂದು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಸಿದ್ಧಾಂತಸಾರವಾಗಿರುವುದು.

ಇದನ್ನೇ ಉಪನಿಷತ್ತಾರವಾದ ತಿರುವಾಯ್ಮೊಳಿಯ (೨೯-೧) (ಎಮ್ಮಾವೀಟ್ಟು) ಎಂಬ ಶ್ರೀ ಸೂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿ (ಒಳ್ಳೆ ವಿಲ್‌ಕಾಲಮೆಲ್ಲಾಂ) ಎಂಬ ಶ್ರೀ ಸೂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕೈಂಕರ್ಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನು

ಮಾಡಿ, ಶ್ರೀ ಪರಾಂಕುರಭಗವತ್ಪಾದಪದರು (ನಮ್ಮ ಪೂರ್ವಜರು) ನಿರವನಾಗಿ
ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ಪತ್ರಾನಿಹಿತವಿಭಾಗವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಪದಪ್ರಾಪ್ತರಾದವರನ್ನು
ದತ್ತಿ ಈ ವೋಕ್ಸಪ್ರಾಪ್ತರಾದವರನ್ನು ಪತ್ರಪ್ರಾಪ್ತರಾದವರನ್ನು ನಿರವನಾಗಿ
ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

[illegible]

ಅತ್ಯಂತ - ವೇದಾಂತವ್ಯಾಪಾರವಿತ್ಯನ್ಯಾ - ಸಂಸ್ಕೃತವಾಚಕವಿತ್ಯನ್ಯಾ
 ಇಲ್ಲದವರಿಗೆ ಅನುವಾದವೊಂದು ಗೊಳಿಸುವುದನ್ನು ಅನುವಾದವೆಂದು
 ಅನಾಥ್ಯ. ರಹಸ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ ತತ್ತ್ವವ್ಯಾಸನ್ನು ಅಪರೋಪದೇಶದಿಂದ ತಿಳಿಸುವುದು
 ಮಾತ್ರವೇ ಅನುವಾದವೊಂದು ಗೊಳಿಸುವುದು ಅನುವಾದವೆಂದು
 ವುದು. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಬಾಲಜೋಷಾಭಾವಾನುಸಾರ, ಮನುಗೆ ಮನಿಮಾನ್ಯ ಮನವಿ
 ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ತತ್ತ್ವವನ್ನು
 ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ಕೇಳಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತೇವೆ.

೭೭. ವಿನ್ಯಾಸಬಂಧಗಳ ಆವರ್ತ ಕ್ರಮ

ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನು—ಆತ್ಮರಾದ ಸಂಸಾರಜೀವಿಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಪ್ರಕಾಶವನ್ನು
ಪಡೆದು ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಲಗಿಡಿಕೊಂಡು ಸರ್ವಜ್ಞಸೋಕ್ತವನ್ನು ಪಡೆದ
ಕೃತಿಗೆ ಬೇದಗಳನ್ನೂ ಅನುಕ್ರಮವಿರುವವರೂ ಆತ್ಮರಾದವು ಪ್ರಕಾಶ
ಪಡಿಸಿದನು. ಆತ್ಮಜ್ಞಗಳನ್ನು ವಿಷಯವಾಗಿ ಬಿಡಬೇಡಿ, ಇನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಿ
ವಿವೇಕಧರವು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಮುರುವು ತಾತ್ಪರ್ಯವಾಗಿಯೂ ಸಂಬಂಧವಾಗಿಯೂ
ವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದು. ಆನಂದೋತ್ಕಾಂಕ್ಷೆಯಾದ ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ
ನರಳುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೋಲ್ವಟ್ಟು ಮುಖವು ಮುಕ್ತವಿಲ್ಲ, ನೆಕ್ಕವಿಧವಿಲ್ಲ
ಸೇರಿ ಸದಾ ಭಗವದನುಭವಕ್ಕೊಕ್ಕವು ಮುಖವು ಮುಕ್ತವಿಲ್ಲ ಮೋಲ್ವಟ್ಟು ಸುಖ
ವಿಲ್ಲ. ಈ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧವೆಂಬ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಹೇತು—ಅರ್ಥಸಂಚಕಜ್ಞಾನ
ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೇ; ಮೋಕ್ಷವೆಂಬ ಮಹಾನಂದಕ್ಕೆ ಹೇತು—ಅರ್ಥಸಂಚಕ
ಜ್ಞಾನವೇ. ಕೆಲವರಿಗೆ ಅರ್ಥಸಂಚಕಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಲು ಕಾರಣ—ಸತ್ತ್ವಗುಣ
ದಲ್ಲಿ ಹೊದಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. ಕೆಲವರಿಗೆ ಆ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗದಿರುವ ಕಾರಣ—

ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಹೊದಿ ಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. ರಜಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಗೆ ಮೂಲ ಕಾರಣವು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಜನನವು ; ಸತ್ತ್ವಗುಣದಲ್ಲಿ ಹೊದಿ ಕೊಂಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಜಾಯಮಾನಕರಣವು. ಅದರಿಂದ ಅತಿತ್ವಬಂಧ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅವಿದ್ಯೆ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಣ್ಯವಾಸಗಮಿ, ಅ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಜನನವು, ಅದರಿಂದ ರಜಸ್ತಮೋವೃದ್ಧಿ, ಅದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಅರ್ಥಪಂಚಕಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅದರಿಂದ ಸಂಸಾರದುಃಖವು ಉಂಟಾಗುವುವು—ಎಂದೂ; ನಾರಾಯಣ ಸಂಬಂಧ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಭಗವತ್ತನ್ನೆಹಾದುವು, ಅದು ಮೂಲಕವಾಗಿ ಕೃಪೆ, ಅದರ ಮೂಲಕ ವಾಗಿ ಜಾಯಮಾನಕರಣ, ಅದರಿಂದ ಸತ್ತ್ವವೃದ್ಧಿ, ಅದರಿಂದ ಅರ್ಥಪಂಚಕ ಜ್ಞಾನ, ಅದರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ವೋಕ್ಷ ಉಂಟಾಗುವುವು—ಎಂದೂ ಹೇಳಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಅನೇಕವಾಗಿಯೂ ಅತಿ ದುರವಗಾಹವಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಕ್ಲೇಶವಂತೆ ಅಧಿಕರಿಸುವುದು ದುರ್ಲಭವು. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಸಂಸಾರ ಜನೋದ್ಧೇವನಕ್ಕಾಗಿ ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ನರನಾರಾಯಣರೂಪದಿಂದ ತಾನೆ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿಯೂ ತಾನೇ ಆಚಾರ್ಯನಾಗಿಯೂ ಅವತರಿಸಿ ಶಿಷ್ಯನಾದ ನಮಗೆ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರ ತಾತ್ಪರ್ಯವಾರವಾದ ಮೂಲಮಂತ್ರ ವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದನು. ಮನು ವ್ಯಾಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಂತರಾತ್ಮಮಿ ಯಾಗಿ ನಿಂತು ಅವರುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಚೇತನರ ದೇಹವಿಶಿಷ್ಟರೂಪದಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಯವು; ತಾನಾಗಿ ನಿಂತು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದ ಮೂಲಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಚೇತನರ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟರೂಪದಮೇಲೆ ಲಕ್ಷ್ಯವು; ಎಂದರೆ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದು ದೇಹಸಾಧ್ಯನಾದ ವೇದವಿಹಿತ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಜ್ಞಾನಯೋಗಾದಿಗಳನ್ನೂ ಆಚರಿಸಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ; ಇದೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಮಾರ್ಗವು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ತಾನಾಗಿ ನಿಂತು ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದ ಮೂಲ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ಚೇತನರು ಭಗವದ್ಭೀಷತ್ವ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥ ವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕು ಎಂಬುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ; ಇದೇ ನಿವೃತ್ತಿ ಮಾರ್ಗವು. ಅಂತರನಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಾರದಲ್ಲಿ ಅಧಿನಿವೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಅಗಂತುಕವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಬಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಅಧಿಕರಿಸಬೇಕಾದರೆ ಉತ್ತಮವರ್ಣ ಜನ್ಮ, ವೇದಾಧಿಕಾರ, ಆಚಾರ ಮುಂತಾದ ಮೋಗ್ಯತೆಯುಂಟಾಗಿರಬೇಕು; ಚೇತನರ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟಸ್ವರೂಪವಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ಮೂಲಮಂತ್ರ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸರ್ವರೂ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು.

ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷ್ಠರಾದ ಉಪಾಸಕರು—ದೊಡ್ಡ ನದಿಯನ್ನು ಈಜಿ ದಾಟಬೇಕೆಂದಿರುವ ಜನರು ಬೆಂಟು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಇರುಕಿಕೊಂಡು

ಮತ್ತೊಂದು ಕೈಯಿಂದ ಭೀಕರ ಬಗೆಯ ಈಯಾತ್ಮ ಅಹಿ ಪದವನ್ನು ಕೊರಲಗೊಳ್ಳುವಂತೆ, ಕರ್ನಾಟಕಾನಾಥ ರೂಪವಾದ ಸ್ವಯಂತ್ಯಗಳನ್ನೂ ತತ್ಸಾಧ್ಯವಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರವೇಶವನ್ನೂ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಸಂಸಾರಮುಕ್ತವನ್ನು ಪಡೆಲ್ಪಟ್ಟವರು. ಮೂಲಮಂತ್ರನಿಷ್ಠರಾದ ಪ್ರವನ್ನರೂ ನಿಂದರೆ ಪರಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ನಿರ್ಭರರಾಗಿದುವವರೆಗೆ, ಸಿದ್ಧೋಪಾಯವೆಂಬ ಶಿಷ್ಯವನ್ನು ಪತ್ತಿ ಕಾಳತು ಕೇವಲ ಭಗವತ್ಪ್ರವೇಶ ಉತ್ತರಕೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಕಾಲವನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿರುವರು.

ನೇರಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಿಡುಮುಖ ಮಾಡಿ ಮುಕ್ತವಾಗಿ ಮಾರ್ಗಗಳ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದಂತೆಯೇ, ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ಈ ನಿವೃತ್ತಿಮಾರ್ಗ ಬೋಧಕನಾದ ನಿವಾಂತರದ್ವೈತಾತ್ಮಗಳನ್ನೂ ಆಶ್ವಾರ್ಯಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದನು. ಆ ಆಶ್ವಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಪಾಯಮಾನ ಕಮಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ಅಚ್ಚಿನವನ್ನು ಸಮಾಸನವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿ ಯಥಾರ್ಥವನ್ನವಲಂಬಿಸುವಂತೆ ಅನ್ಯಗ್ರಹಿಸಿ ಅವರುಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ತಾಣಿ ನಿಂತು. ಭೇದಕನು ನಿಗೇಡುಮೂಲಕ ಬಾಡು ಪಾಡಿಸುವಂತೆ, ಅವರುಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳೆಂಬ ರಹಸ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದನು. ಸರ್ವೇಶ್ವರನು ವೇದವನ್ನು ವೇದವು ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಅವನ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಪ್ತಕರ ಮೂಲಕವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಿದಂತೆಯೇ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಾನೇ ಆಶ್ವಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಚ್ಚಾರ್ಯನಾಗಿ ಅವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಸಂತೆಯನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು, ಅವರು ಅನಾಚ್ಛಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಲಿತು ತಮ್ಮ ಶಿಷ್ಯರ ಮೂಲಕ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದನು.

ವೇದಕ್ಕೆ ಅಥರ್ವಣ, ಕಾಣ್ಡ, ತೈತ್ತಿರೀಯ ಎಂದು ಮೂರೂ ಪ್ರಥಮಾ ಘ್ಯಯನಮಾಡಿದವರಿಂದ ಗುರುತಿನ ಹೆಸರು ಬಂದಿರುವಂತೆಯೇ ಈ ತಿರುವಾಯ್ಕಾ ವೊಡ್ಡಗೂ ಪ್ರಥಮಾಘ್ಯಯನಮಾಡಿದ ನಮ್ಮಾಶ್ವಾರವರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದಿವ ತಡೆಕೋರ್ತಲೊಲಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ.

ಹೀಗೆ ವೇದಕೋಪ್ಪಿನವನಾರ್ಥವಾಗಿ ಭಗವನ್ನು ಯಮನದಿಂದ ಅವತರಿಸಿಯೂ ಭಗವದನುಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ದಿವ್ಯಾಚ್ಛಾನವನ್ನು ಪಡೆದೂ ಬೆಳಗುತ್ತಿರುವ ಪತ್ತಮಂದಿ ಆಶ್ವಾರ್ಯಗಳೊಳಗೆ ನಮ್ಮಾಶ್ವಾರವರ ಅಂಗಿಯವಾಗಿಯೂ ಮಿಕ್ಕ ಆಶ್ವಾರ್ಯಗಳು ಅವರ ಅಂಗಪ್ರಾಯರಾಗಿಯೂ ಇರುವರು. ಈ ಆಶ್ವಾರ್ಯಗಳು ರಚಿಸಿದ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳೊಳಗೆ ನಮ್ಮಾಶ್ವಾರವರ ಸಾಲು ಸ್ತಬಂಧಗಳು ಸಾಲ್ಪು ವೇದಸ್ಮಾರ್ತನಿಯವಾಗಿಯೂ, ಚತುಷ್ಕವಿಶಯಮಣಿಯಾದ ತಿರುಮಂಗೈಮನ್ನೆ ಮಾಡಿದ

ತಿರುವೊಡ್ಡಿ ಮುಂತಾದ ಆರು ಪ್ರಬಂಧಗಳು ಆ ವೇದಗಳ ಅಂಗಸ್ಥಾನೀಯ ವಾಗಿಯೂ, ಮಿಕ್ಕ ಆಶ್ವಾರ್ಯಗಳ ಪ್ರಬಂಧಗಳು ಉಪಾಂಗಸ್ಥಾನೀಯವಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು.

ಇನ್ನೂ ಈ ಪ್ರಬಂಧಗಳಿಗೆ ವಕ್ತೃವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ ಪ್ರಮೇಯವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಗಳಿಂದಲೂ ಬಂದ ಅತಿಶಯವಿಶೇಷವುಂಟು. ಸಮುದ್ರಜಲವು ಮೊದಲು ಉಪ್ಪು ಪ್ಪಾಗಿ ವಿರಸವಾಗಿಯೂ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಗ್ರಹಣ ಮುಂತಾದ ಪರ್ವಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹೊರತು ಮಿಕ್ಕವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಿಕೊಡದೆಂಬ ಕಾಲನಿಯಮಾದಿಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇದ್ದರೂ, ಅದನ್ನೇ ಮೇಘವು ಗ್ರಹಿಸಿ ಮಳೆನೀರಾಗಿ ಸುರಿಸಿದಾಗ ಆ ಮೇಘಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅದೇ ಸಮುದ್ರಜಲವು ತನ್ನ ವಿರಸತ್ವವನ್ನು ನೀಗಿಕೊಂಡು ಮಧುರವಾಗಿ ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಸರ್ವರಿಗೂ ಭೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು. ಅದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನಕಾಲನಿಯಮ, ಅಧಿಕಾರನಿಯಮ ಮುಂತಾದ ನಿರ್ಬಂಧಗಳುಳ್ಳ ವೇದವಿದ್ಯಾಸಮುದ್ರವು ಆಶ್ವಾರ್ಯಗಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ತಂಗಿದ್ದು ವಾಕ್ಯಿನಿಂದ ಹೊರಟು ಕಾಲನಿಯಮ, ಅಧಿಕಾರನಿಯಮ ಮುಂತಾದ ನಿರ್ಬಂಧಗಳೊಂದೂ ಇಲ್ಲದೆ ಶೆನ್ದಮಿತ್ರ್ ವೇದಂ ಎಂಬ ಆಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸರ್ವದಾ ಸರ್ವ ಜನರಿಗೂ ಭೋಗ್ಯವಾಗಿ ಉಪಜೀವ್ಯವಾಗಿರುವುದು.

ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ ವೇದವೂ ತನ್ನ ಅವತಾರಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸುತ್ತ ಬಂದಿರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ವಾಚ್ಯನಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಗೋಚರಿಸದ ಪರಮಪದದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಚೇತನೋಜ್ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ದಯೆಯಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮಾವತಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸೌಲಭ್ಯದಿಂದ ಸಕಲಜನ ದೃಷ್ಟಿಗೋಚರನಾಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಕೋಸಲದೇಶದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಪದವಿಯನ್ನಿತ್ತು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಅವನ ಸೌಲಭ್ಯಾದಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ವೇದವೂ ತನ್ನ ಪರತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುಖದಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮಾಯಣರೂಪದಲ್ಲಿ * ಅವತರಿಸಿ ವೇದಾನ್ತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತ ಅರ್ಥಾನುಸಂಧಾನ ಪಾರಾಯಣಾದಿಗಳಮೂಲಕ ಜನರ ಮನೋರಥಗಳನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತಿರುವುದು. ಆ ಭಗವಂತನೇ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿ ವಿಭವಾವತಾರಗಳಿಗಿಂತ ಸುಲಭನಾಗಿ ಶ್ರೀರಂಗ, ವೇಂಕಟಾದಿ ಮುಂತಾದ ದಿವ್ಯದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಾರೂಪದಿಂದ ನೆಲೆಸಿರಲು, ವೇದವೂ ಆ ಭಗವದಭಿಪ್ರಾಯಾನುಸಾರವಾಗಿ

* ವೇದವೇದ್ಯೇ ಪರೇ ಪುನಿ ಜಾತೇ ದಶರಥಾತ್ಮಜೇ |

ವೇದಃ ಪ್ರಾಚೇತಸಾದಾಸೀತ್ಸಾಕ್ಷಾದ್ರಾಮಾಯಣಾತ್ಮನಾ |

ಅಶ್ವಾರುಗಳ ಮುಖಾರವಿಂದಗಳಿಂದ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧರೂಪದಲ್ಲಿ ಅವಿರ್ಭವಿಸಿ ಸಕಲ ವೇದಾಂತರಹಸ್ಯಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ವೇದಾಂತಭಿಕ್ಷುಗಳಾದ ಸ್ತ್ರೀ ಶೂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಸುಖೋಪವಾಸಗಮಂತೆ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿ ಸರ್ವೋಚ್ಚವನವೇತುವಾಯಿತು (ಪುಟ ೧೯).

ನಮ್ಮಾಶ್ವಾರವರು ಭಗವತ್ತೀರಿತರಾಗಿ ತಾವು ಮಾಡಿದ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳು ನಾಲ್ಕುರೋಗೆ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ತಿರುವಿದುತ್ತಂ ಎಂಬ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ಸಕಲ ಸಂಸಾರಸಂಬಂಧದ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರು. ತಿರುವಾಶರಿಯಂ ಎಂಬ ಎರಡನೆಯ ಪ್ರಬಂಧದಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪಡೆದವರು ಯಾವನ್ನೇವರೂ ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭಗವಂತನ ವಾತ್ಸಲ್ಯ ಸಾಲಭ್ಯಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರು. ಮೂರನೆಯ ಪ್ರಬಂಧವಾದ ಪೆರಿಯಿತ್ತಿರುವನಾ ದಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಭಗವದನುಭವದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಉಂಟಾದ ಅತ್ಯುಚಿತವಾದ ಆದರಾತಿರಮವನ್ನು ಬಿಡಗಡಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಲೇ ಇದ್ದರು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧವಾದ ತಿರುವಾಯ್ ಮೊತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಭಿನಿವೇಶವು ಈಡೇರುವಂತೆ ಭಗವಂತನನ್ನು ಪರಿವೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನುಭವಿಸಿ, ಅನಂದಿಸಿ, ಕೃತಾರ್ಥರಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿದರು. ಆದುದರಿಂದ ಫಲಪ್ರಕಾಶದ ಅರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ “ಸಕಲ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ನಿವೃತ್ತಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಅಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಗುಣವಿಗ್ರಹ ವಿಭೂತಿ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಅನುಭವದಿಂದಲೂ ಕೈಂಕರ್ಯದಿಂದಲೂ ಪಡೆದ ನಿತ್ಯನಿರತಿಶಯಾನನ್ನವೇ ಮೋಕ್ಷವು” — ಎಂಬ ಅಂಶವೇ ನಮ್ಮಾಶ್ವಾರವರ ನಾಲ್ಕು ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧಗಳಿಂದಲೂ ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆ.

೭೮. ತಿರುವಾಯ್ ಮೊತ್ತಿಯ ಒಂದೊಂದು ಶತಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಂಗ್ರಹ

ನಮ್ಮಾಶ್ವಾರವರು ತಿರುವಾಯ್ ಮೊತ್ತಿಯ ಮೊದಲನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಕೈಂಕರ್ಯವೇ ಸರಮುಪ್ಪುರುಷಾರ್ಥ ಎಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿದರು. ಎರಡನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ — ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದ ಆ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕೆ ಬಾಹ್ಯವಿರೋಧಿಯಾದ ಪ್ರಕೃತಿ

* ಈ ದ್ರಾವಿಡಪ್ರಬಂಧಗಳ ವೇದತ್ಯವೂ ಅತಿಶಯವೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ಯವೂ ಶ್ರೀ ಪಾಂಚರಾತ್ರದ ವಾಸುದೇವಸಂಹಿತೆ, ಅನಿರುದ್ಧಸಂಹಿತೆ, ಪಾರಮೇಶ್ವರಸಂಹಿತೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ (೨೯ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ), ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಪುರಾಣ (ಮಧ್ಯಮಭಾಗದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತನಿರೂಪಣದಲ್ಲಿ ನೇನೇಶ — ಸನತ್ಕುಮಾರ ಸಂವಾದ), ಗುರುಸಂಹರಾಶ್ರಯ (೧೫-೧೬೭೮ ಪುಟ) ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿರೂಪಾಕ್ಷತವಾಗಿದೆ.

ಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ಕೈಂಕರ್ಯವು ಸ್ವಪ್ರಯೋಜನಾರ್ಥ ಎಂಬ ಅನ್ತರವಿರೋಧಿಯನ್ನೂ ನೀಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು ಎಂದು ಕಳಕಿತ್ತು ಸಂಪದಿಸಿದರು. ಮೂರನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ—ಇಂಥ ವಿರೋಧಿಯನ್ನು ನೀಗಿದ ಕೈಂಕರ್ಯಸ್ವರೂಪವು ಭಾಗವತ ಶೇಷತ್ವಪರೈಶ್ವರವಾದ ಭಗವತ್ಕೈಂಕರ್ಯವೇ ಎಂದು ವಿವರಿಸಿದರು. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ—“ಇಂಥ ಕೈಂಕರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿ ಐಶ್ವರ್ಯ ಕೈವಲ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸನೆಯೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಐದನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ—ಅಂಥ ವಿರೋಧಿಗಳನ್ನು ಕೃಪಾವೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೀಗಿಸುವನೂ ಆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನೇ ಎಂದು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದರು. ಆರನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ—ಅಶ್ರಿತವಿರೋಧಿನಿರಸನೀಲನಾದ ಆ ಭಗವಂತನ ಚರಣಾರವಿಂದಗಳಲ್ಲಿ ಶರಣಾಗತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಏಳನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪುರುಷಕಾರವೂರ್ವಕವಾಗಿ ಶರಣಹೊಕ್ಕರೂ ದಗ್ಧಪಟೆನ್ಯಾಯವಿಂದ ಸಂಸಾರವು ತನ್ನನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಿರುವ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ವಿಷಾದಪಟ್ಟರು. ಎಂಟನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ—ಹೀಗೆ ಶರಣಾಗತರಾಗಿದ್ದರೂ ಸಂಸಾರವು ತನ್ನನ್ನು ಅನುವರ್ತಿಸುವುದು ತಾನು ಆತ್ಮಾತ್ಮೀಯಗಳಲ್ಲಿ ವಾಸನಾರುಚಿಗಳನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ತೊಲಗಿಸಿಕೊಳ್ಳದೇ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೋ ಎಂದು ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ, ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಂಥ ವಾಸನಾರುಚಿಗಳೊಂದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಿಕೊಂಡರು. ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ—ತಾನು ವಾಸನಾರುಚಿರಹಿತನಾಗಿದ್ದರೂ ಭಗವಂತನು ರಕ್ಷಿಸದೆ ಇರಲು ಕಾರಣವೇನೋ ಎಂದು ಅತಿಶಂಕೆ ಮಾಡಲು, ಭಗವಂತನು (ಇವರ ಮಾನಸಪ್ರಕೃತ್ಯಗೋಚರನಾಗಿ)—ನಾನು ನಾರಾಯಣನು, ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯುಕ್ತನು, ನಿಮ್ಮ ಸಕಲಾಪೇಕ್ಷಿತಗಳನ್ನೂ ಕೈಗೂಡಿಸುವೆನು, ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಲು, ಅವನ ಸೌಶೀಲ್ಯಗುಣದಲ್ಲ ಮಗ್ನರಾದರು. ಹತ್ತನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ—ಭಗವಲ್ಲಾಭದಲ್ಲಿ ಅಪ್ಪಾರವರ ತವಕವನ್ನು ಕಂಡು, ಭಗವಂತನು ಇವರಿಗೆ ಅರ್ಚರಾದಿ ಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಇವರ ಅಪೇಕ್ಷಿತ ಸಂವಿಧಾನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ಪೂರ್ಣ ದಿವ್ಯಾನುಭವಗಳನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು—ಎಂಬುದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿದರು.

ಅಲ್ಲದೆ ತಿರುವಿರುತ್ತಂ, ತಿರುವಾಶರಿಯಂ, ಪೆರಿಯ ತಿರುವನ್ನಾದಿ ಈ ಮೂರು ಪ್ರಬಂಧಗಳೂ ಮೂಲಮಂತ್ರ, ಚರಮಶ್ಲೋಕಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ತಿರುವಾಯ್ ಮೊಱ್ ದ್ವಯದ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ವಿಶದೀಕರಿಸುವವೆಂದು ಬೇರೆ ಒಂದು ಯೋಜನೆಯೂ ಉಂಟು.

೭೯. ಕೊನೆಯದಾದ ತಿರುವಾಯ್ ಮೊಱ್ ಎಂಬ ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧವು ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಸಾಧನವಾದ ಅರ್ಥಪಂಚಕವನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುವುದು ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹೇಳಿರುವರು—

ಶ್ರೀಪತಿಶ್ಲೋಕಸಾಕ್ಷ್ಯಸ್ಮಪೇತುತ್ಪ್ರಸಂಗಾತ್ ೩೧ |

ಅಸಂಖ್ಯಾಪ್ರಾಣಿಮಿಶ್ರಾಪ್ರಾಣಿಃ ತತಃಕರತಃ ಸ್ವಯಂ

ಇಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪತಿಃ ಎಂಬುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವೂ, ಜೇತನಸ್ಯ ಎಂದು ಜೇವಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವೂ, ಕೇತುತ್ಪ್ರೇಶ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಪ್ರಾಪ್ತ ಸ್ವರೂಪವೂ, ಅನಿಷ್ಟಕಾಶಿಂ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತಿಸಿದೋಷಸ್ವರೂಪವೂ ಅವರ ಹಾಣಿಯೂ, ಇಷ್ಟಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಂ ಎಂದು ಪ್ರಾಣ್ಯವಾದ ಫಲವೂ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಸೋಪ್ಪನಾಧನವಾದ ಅರ್ಧಪಂಚಕವೂ ಸೂಚಿತವಾಗಿರುವುದು. ಈ ಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ, ೧-೨ನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣ್ಯವಾದ ಪರಬ್ರಹ್ಮದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ೩-೪ನೆಯ ಶತಕಗಳು ಪ್ರಾಣ್ಯವಾದ ಪ್ರತ್ಯಗಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ, ೫-೬ನೆಯ ಶತಕಗಳು ಪ್ರಾಣ್ಯವಾದ ಸ್ವೀಕಾರವನ್ನೂ, ೭-೮ನೆಯ ಶತಕಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಿ ವಿರೋಧಿ ನಿವೃತ್ತಿಯ ಕ್ರಮವನ್ನೂ, ೯-೧೦ನೆಯ ಶತಕಗಳು ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿರುವುವು. ಅವರಲ್ಲೊಂದು ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರತತ್ವವು, ಸರ್ವರಕ್ಷಕನು ಎಂದು ವಿವರಿಸತೊಡಗಿದ ಮೊದಲನೆಯ ಶತಕದಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ದಶಕವು ರಕ್ಷಕತ್ವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಸರ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಎಂಬುದನ್ನೂ, ಎರಡನೆಯ ದಶಕವು, ಸರ್ವಸಮಾಕ್ರಿಯಣೀಯ ಎಂಬುದನ್ನೂ, ಮೂರನೆಯದು ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಸೌಲಭ್ಯಗುಣವುಳ್ಳವನೆಂಬುದನ್ನೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯದು ಅಶ್ರಿತಾಪರಾಧಗಳನ್ನು ಕ್ಷಮಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನು ಎಂಬುದನ್ನೂ, ಐದನೆಯ ದಶಕವು ಸೌಖ್ಯೀಲೃಗುಣವನ್ನೂ, ಆರನೆಯದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಆರಾಧನಲು ಸಾಧ್ಯನು ಎಂಬುದನ್ನೂ, ಏಳನೆಯದು ಅವನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು ಭೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು ಎಂಬುದನ್ನೂ, ಎಂಟನೆಯದು ಅಶ್ರಿತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಸರಸಸ್ವಭಾವನು ಎಂಬುದನ್ನೂ, ಒಂಬತ್ತನೆಯದು ಅನುಭವಯೋಗ್ಯವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಸಕಲ ಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವನು ಎಂಬುದನ್ನೂ, ಹತ್ತನೆಯ ದಶಕವು ವಿಷೇಷತಃ ವಾಗಿ ಮಹೋಪಕಾರಿ ಎಂಬುದನ್ನೂ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಪರಮಶೇಷಿಯಾದ ಭಗವಂತನ ರಕ್ಷಕತ್ವ ಪೂರ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದಂತಾಯಿತು.

೮೦. ಭಗವದ್ರಾಮಾನುಜಾಚಾರ್ಯರು ತಮ್ಮ ಅಂತಿಮದೇಯಲ್ಲಿ, ಉಪದೇಶ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತಮ್ಮಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಶಿಷ್ಯಮಂಡಲಿಗೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಿಯಮಿಸಿದರು—“ಸಕಲವೇದ, ಶಾಸ್ತ್ರ, ದಿವ್ಯಪ್ರಬಂಧ, ಅಚಾರ್ಯಶ್ರೀಸೂಕ್ತಿ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ನೋಡಿದುದರಲ್ಲಿ ಫಲಿತವಾದ ವಿಷಯವೇನೆಂದರೆ—ಎಂಥ ಮೋಕ್ಷಾಧಿಕಾರಿಗೂ ಹೃದಯಮಂತ್ರವೇ ಅನುಸಂಭೇಯವು; ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣರೆಂಬ ದಿವ್ಯದಂಪತಿಗಳೇ ಉಪಾಸ್ಯರು; ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ

ಕೈಂಕರ್ಯವೇ ಪುರುಷಾರ್ಥವು; ಭಾಗವತವಾರ್ತೆಯೇ ಮೋಕ್ಷವಿರೋಧಿ; ಆಚಾರ್ಯಾಭಿಮಾನವೇ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯವು. ಹೀಗೆ ಭಾಗವತವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಆವಕಾಶಕೊಡದೆ, ಆಚಾರ್ಯಾಭಿಮಾನಕ್ಕೆ ಸಾತ್ರವಾಗಿ, ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣಸ್ತೋತ್ರಭಜಿಸುತ್ತ, ಅವನ ಕೈಂಕರ್ಯವನ್ನೇ ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿಚಿತ್ರಿ, ವೈಯಾಸಸಂಧಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆ ಚೇತನವಿಗೆ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ಸಕಲ ಶ್ರೇಷ್ಠಸ್ವರ್ಗಗಳನ್ನೂ ದಯೆಪಾಲಿಸುವನು.

ಅಲೋಚ್ಯ ಸರ್ವರಾಷ್ಟ್ರಾಃ ನಿತಾರ್ಕ ಚ ಸುನಿವೃತಃ |
 ಇವಮೇಕಂ ಸುಸನ್ನಿಧಂ ಧ್ಯೇಯೋ ವಾರಾಯಣಸ್ವರಾ |
 ಸ್ವಾಧ್ಯಾಂಘ್ರೀಜವಿರಾಸಾಯ ವಾಸಧ್ಯಾಂಕಪ್ಪಯಾಯ ಚ |
 ಶ್ರೀನಾರಾಯಣಭಜಿಸ್ವ ನಮಃ ರಾನೂಸುಜವಿಪಾಕರಾ ||
 ಪ್ರಾಚೀನಾನಾಂ ಸುಸಂಸ್ಥಾನಾಂ ಫಲಾಯ ತಪಸಾಂ ಸ್ಮರಣಾಂ |
 ಜಗಜ್ಜೀವಾತಮೇ ಘನಯೋಷ್ಮತಿರಾಚಾಯ ನುಂಗಕಂ ||

ಇಂತು ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದೀಪಿಕೆಯ ಫಲಪ್ರಕಾಶವು ಮುಗಿದುದು.

ಇಂತು ಆಸ್ಥಾನ ವಿದ್ವಾನ್ ಜಯರಾಮ ವೆಂಕಟಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ರಚಿತವಾದ
 ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತದೀಪಿಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಯಿತು.

ಶ್ರೀ ३

ಸ ಮ ಪ ಣ ೦

ಶ್ರೀಶೈಲಾನಂತಯೋಗೀಂದ್ರ ನಂತಾಂ ಯು ಕುಧಾಕರಂ ।
 ನಾರಾಯಣಾದಿ ವಾಕ್ತವ್ಯಂ ಧರ್ಮಪರ್ವಸಮೇಶಿಕಂ ॥
 ಜಯರಾಮೋ ವೇಂಕಟಾಚಾರ್ಯೋ ವಾಚಸ್ಪತಿ ರತಿಶ್ರುತಾ ।
 ಶ್ರೀಶಕಾದಾಚಾರ್ಯಯೋರೇತಾಂ ಸ್ಮೃತಿಂ ಸ್ವೀಯಾಂ ಸಮಗರ್ಹಿತಾ

ಮಂ ಗ ಳಾ ಶಾ ಸ ನಂ

ವೇಂಕಟಾಚಾರ್ಯಕಲಿತಾ ಮಹಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿವೇಕಾ ।
 ಗುರುಕ್ಷೇತ್ರ ಪಠಾಪೂರ್ಣ ಸತ್ಯಾತ್ಮ ವಿನಿಯೋಜಿತಾ ॥
 ಶ್ರೀಯುಗಪತಿ ಸದಾಂಭೋಜು ಚರಣೀನಾಮನೋಹೃತಾ ।
 ಸಪ್ತಶನ ಪ್ರಕಾಶೇನ ಜೀಯಾಪಾಹಂಪ್ರತಾರಕಂ ।

— ಛಿ —